

**PRIČA O
ONIMA KOJI
ODLAZE
I ONIMA
KOJI OSTAJU**
Elena Ferante

BOOKA.

Knjiga **079**

ELENA FERANTE
**PRIČA O ONIMA KOJI ODLAZE
I ONIMA KOJI OSTAJU**

Naslov originala

ELENA FERRANTE

STORIA DI CHI FUGGE E DI CHI RESTA

Copyright © 2013 by Edizioni e/o

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Dušana 68

office@booka.in

www.booka.rs

PREVOD S ITALIJANSKOG

Jelena Brborić

LEKTURA

Agencija Tekstogradnja

KOREKTURA

Borka Slepčević

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Milena Savić

ŠTAMPA

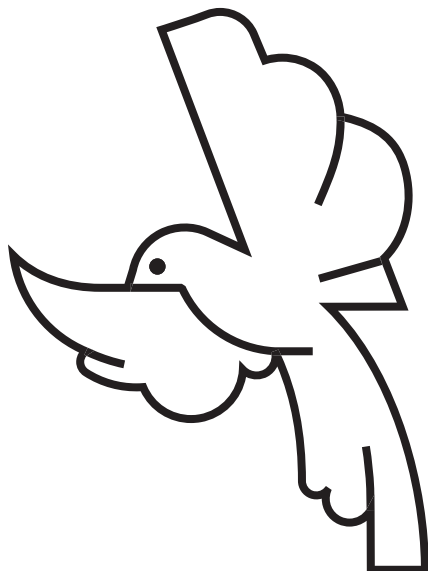
DMD Štamparija

Beograd, 2022.

Peto izdanje

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

ROMAN

ELENA FERANTE
**PRIČA O
ONIMA KOJI
ODLAZE
I ONIMA
KOJI OSTAJU**

S ITALIJANSKOG PREVELA
Jelena Brborić

SPISAK LIKOVA

I NAZNAKE O DOGAĐAJIMA IZ PRETHODNA DVA DELA

Porodica Čerulo (obučareva porodica):

Fernando Čerulo, obučar, Lilin otac. Nije nastavio da školuje kćerku nakon osnovne škole.

Nuncija Čerulo, Lilina majka. Bliska je s kćerkom, ali nema dovoljno uticaja da je podrži u sukobu sa ocem.

Rafaela Čerulo, zvana Lina ili Lila. Rođena je u avgustu 1944. godine. Ima šezdeset šest godina kada bez traga nestane iz Napulja. Genijalna učenica, s deset godina piše priču pod nazivom *Plava vila*. Po završetku osnovne škole napušta školovanje i uči obučarski zanat. Veoma mlada se udaje za Stefana Karačija i uspešno upravlja isprva delikatesnom radnjom u novom rejonu, a potom obučarskom radnjom na Trgu mučenika. Tokom jednog letovanja na Iskiji zaljubljuje se u Nina Saratorea, zbog koga ostavlja muža. Nakon propasti zajedničkog života s Ninom i dolaska na svet sina Đenara, Lila jednom zasnagda napušta Stefana kad sazna da on očekuje dete sa Adom Kapučo. Seli se sa Encom Skanom u kvart Đovani u Teduču i počinje da radi u fabrici mesnih preradevina Bruna Sokava.

Rino Čerulo, Lilin stariji brat, takođe obučar. Zajedno sa ocem Fernandom, i zahvaljujući Lili i novcu Stefana Karačija, otvara obučarsku radnju „Čerulo“. Venčao se sa Stefanovom sestrom Pinučom Karači, s kojom dobija sina Fernanda, koga svi zovu Dino. Po njemu nosi ime Lilino prvo dete, takođe Rino.

Ostala deca

Porodica Greko (poslužiteljeva porodica):

Elena Greko, zvana Lenuča ili Lenú. Rođena u avgustu 1944. godine, autor je duge priče koju čitamo. Elena počinje da je piše kada sazna da je nestala njena prijateljica iz detinjstva, Lina Čerulo, koju samo ona zove Lila. Nakon osnovne škole Elena nastavlja da se školuje s rastućim uspehom; u gimnaziji joj njena visprenost i podrška profesorke Galijani pomažu da bez posledica prevaziđe sukob s veroučiteljem na temu uloge Svetoga duha. Na predlog Nina Saratorea, u koga je potajno zaljubljena još od ranog detinjstva, i uz dragocenu Lilinu pomoć, napisaoće o tom sukobu članak, koji naposljetku neće biti objavljen u časopisu u kome Nino radi kao saradnik. Elena sjajne studije kruniše diplomom fakulteta u Pizi, na kome upoznaje Pjetra Ajrotu, s kojim će se veriti, i objavljivanjem romana u kome opisuje život u rejonu i mladalačka iskustva s letovanja na Iskiji.

Pepe, Đani i *Eliza*, Elenini mlađi braća i sestra

Otac, vratar u opštini

Majka, domaćica. Elena je opsednuta njenom hromošču.

Porodica Karači (don Akileova porodica):

Don Akile Karači, bauk iz bajki, crnoberzijanac, zelenaš. Ubi-
jen je.

Marija Karači, don Akileova žena, Stefanova, Pinučina i Alfonsova majka. Radi u porodičnoj delikatesnoj radnji.

Stefano Karači, sin pokojnog don Akilea, Lilin muž. Upravlja očevim imetkom i s vremenom postaje vešt trgovac zahvaljujući dvema delikatesnim radnjama, koje sa uspehom vodi, i prodavnicu obuće na Trgu mučenika, koju otvara u saradnji s braćom Solara. Nezadovoljan burnim brakom s Lilom, započinje odnos sa Adom Kapučo, s kojom se odlučuje na zajednički život kada ona ostane u drugom stanju, a Lila se odseli u kvart San Đovani u Teduču.

Pinuča, don Akileova kćerka. Isprva radi u porodičnoj delikatesnoj radnji, a zatim u obučarskoj radnji. Udaje se za Lilinog brata Rina i s njim dobija sina Fernanda, koga svi zovu Dino.

Alfonso, don Akileov sin. Elenin drug iz klupe. Verio se s Marizom Saratore i postaje odgovoran za obučarsku radnju na Trgu mučenika.

Porodica Peluzo (stolareva porodica):

Alfredo Peluzo, stolar. Komunista. Pod optužbom da je ubio don Akilea osuđen je na robiju, na kojoj i umire.

Duzepina Peluzo, Alfredova žena. Radnica u fabrici duvana, predana je deci i mužu zatvoreniku. Po njegovoj smrti, oduzima sebi život.

Paskvale Peluzo, stariji sin Alfreda i Duzepine, zidar, komunistički aktivista. Prvi je koji je primetio Lilinu lepotu i izjavio joj ljubav. Prezire Solare. Verio se sa Adom Kapučo.

Karmela Peluzo, koju zovu i Karmen. Paskvaleova sestra, prodavačica u bakalnici, ali je Lila ubrzo zapošljava u Stefanovoj novoj delikatesnoj radnji. Dugo je bila verena sa Encom Skanom, ali je on napušta bez objašnjenja po odsluženju vojnog roka. Nakon toga se verila s radnikom na benzinskoj pumpi na auto-putu.

Ostala deca

Porodica Kapučo (porodica lude udovice):

Melina, rođaka Nuncije Čerulo, udovica. Pere stepenice u zgradama starog rejona. Bila je ljubavnica Donata Saratorea, Ninovog oca. Porodica Saratore je upravo zbog tog odnosa napustila rejon, a Melina je skoro izgubila razum.

Melinin muž, istovario je gajbice na zelenoj pijaci i umro je pod nerazjašnjenim okolnostima.

Ada Kapučo, Melinina kćerka. Kao devojčica je pomagala majci u pranju stepeništa. Zahvaljujući Lili biće zaposlena

kao prodavačica u delikatesnoj radnji u starom rejonu. Nakon duge veridbe s Paskvaleom Peluzom, postaje ljubavnica Stefana Karačija: kad ostane u drugom stanju, odlazi da živi s njim. Iz te veze rodila se devojčica Marija.

Antonio Kapučo, njen brat, mehaničar. Bio je veren sa Elenom i veoma je ljubomoran na Nina Saratorea. Mogućnost odlaska na služenje vojnog roka veoma ga tišti, međutim kada se Elena obratila braći Solara kako bi mu pomogli da to izbegne, osetio se duboko poniženim, do te mere da je prekinuo vezu s njom. Tokom vojnog roka stiže ga teška nervna iscrpljenost i dobija prevremeni otpust; po povratku u rejon, zbog bede u kojoj živi biva primoran da stane u službu Mikelea Solare, koji ga u izvesnom trenutku šalje u Nemačku po dugom i misterioznom zadatku.

Ostala deca

Porodica Saratore (porodica železničara-pesnika):

Donato Saratore, železničar, pesnik, novinar. Veliki ženskaroš, bio je ljubavnik Meline Kapučo. Kada Elena ode na letovanje na Iskiju, kao gost u istoj kući u kojoj boravi porodica Saratore, biće primorana da u žurbi napusti ostrvo kako bi pobjegla od Donatovog seksualnog uznemiravanja. Narednog leta Elena mu se prepušta na plaži, ponesena bolom zbog Ninove i Liline veze. Kako bi se oslobodila zlih duhova koji je prate zbog tog ponižavajućeg iskustva, Elena o tome piše knjigu koja će potom biti objavljena.

Lidija Saratore, Donatova žena

Nino Saratore, najstariji od petoro Donatove i Lidijine dece. Prezire oca. Sjajan je učenik i dugo je s Lilom u tajnoj vezi, koja kulminira kratkim zajedničkim životom i njenom neplaniranom trudnoćom.

Mariza Saratore, Ninova sestra. Verila se sa Alfonsom Karačijem.

Pino, Klelija i Čiro Saratore, mlađa Donatova i Lidijina deca

Porodica Skano (porodica prodavca voća):

Nikola Skano, prodavac voća, umire od upale pluća.

Asunta Skano, Nikolina žena, umire od raka.

Enco Skano, Nikolin i Asuntin sin, i sâm je prodavac voća. Lila još od detinjstva oseća naklonost prema njemu. Enco je dugo bio veren s Karmen Peluzo, koju pak ostavlja bez objašnjenja i odlazi na odsluženje vojnog roka. U vojsci se iznova posvećuje učenju i stiče diplomu industrijske škole. Kada se Lila odluči da definitivno napusti Stefana, preuzima na sebe brigu o njoj i njenom sinu, i odvodi ih sa sobom u kvart San Đovani u Teđuču.

Ostala deca

Porodica Solara (porodica vlasnika istoimene kafe-poslastičarnice):

Silvio Solara, vlasnik kafe-poslastičarnice, monarhista-fašista, pripadnik kamore povezan sa ilegalnom trgovinom u rejonu. Protivio se otvaranju fabrike obuće „Čerulo“.

Manuela Solara, Silviova žena, zelenašica, u rejonu vlada veliki strah od njene crvene knjige.

Marčelo i Mikele Solara, Silviovi i Manuelini sinovi. Iako su razmetljivi i prepotentni, devojke iz rejona ih obožavaju, osim Lile, naravno. Marčelo se zaljubljuje u Lilu, ali ona ga odbija. Mikele, nešto mlađi od Marčela, hladnokrvniji je, inteligentniji i nasilniji. Verio se s Điljolom, poslastičarevom kćerkom, ali s godinama razvija bolesnu opsesiju Lilom.

Porodica Spanjuolo (poslastičareva porodica):

Gospodin Spanjuolo, poslastičar u kafe-poslastičarnici „Solara“

Roza Spanjuolo, poslastičareva žena

Diljola Spanjuolo, poslastičareva kćerka, verena s Mikeleom Solarom.

Ostala deca

Porodica Ajrota:

Gvido Ajrota, profesor grčke književnosti

Adela, njegova žena. Saradnica je u milanskoj izdavačkoj kući koja će objaviti Elenin roman.

Marijarozza Ajrota, starija kćerka, profesorka istorije umetnosti u Milanu

Pjetro Ajrota, Elenin kolega sa studija i njen verenik, pred njim je sjajna karijera na univerzitetu.

Nastavnici:

Feraro, učitelj i bibliotekar. Učitelj je, kada su bile male, nagradio i Lilu i Elenu za njihovu čitalačku revnosnost.

Olivijerova, učiteljica. Prva je primetila Lilin i Elenin potencijal. Lila je s deset godina napisala priču pod nazivom *Plava vila*. Priča se veoma svidela Eleni, koja ju je dala na čitanje Olivijerovoj. Učiteljica se, međutim, ljuta što su roditelji odlučili da prekinu Lilino školovanje, o priči nikad nije izjasnila. Štaviše, prestala je da se bavi Lilom i svu pažnju je posvetila Eleninom napretku. Umire posle duge bolesti, ubrzo nakon što Elena diplomira.

Đerače, gimnazijski profesor

Galijanijeva, profesorka u gimnaziji. Izuzetno učen predavač, komunista. Smesta je očarana Eleninom inteligencijom. Pozajmljuje joj knjige, štiti je tokom sukoba s veroučiteljem, poziva je u svoj dom na zabavu koju priređuju njena deca. Njihov odnos je zahladneo kad je Nino ostavio Nadju, obuzet strašću prema Lili.

Ostali likovi:

Dino, apotekarov sin. Bio je prvi momak s kojim se Elena zabavljala.

Nela Inkardo, rođaka učiteljice Olivijero. Ima kuću u Baranu, na Iskiji, i leti iznajmljuje nekoliko soba porodici Saratore. Ugostila je Elenu tokom jednog letovanja na moru.

Armando, student medicine, sin profesorke Galijani

Nadja, učenica, kćerka profesorke Galijani i Ninova verenica. On je ostavlja u pismu koje joj šalje sa Iskije pošto se zaljubi u Lilu.

Bruno Sokavo, prijatelj Nina Saratorea i sin bogatog industrijalca iz San Đovanija u Teduču. Daje Lili posao u porodičnoj fabrici mesnih prerađevina.

Franko Mari, student i Elenin verenik tokom početnih godina njenih studija.

VREME IZMEĐU

1.

Lilu sam poslednji put videla pre pet godina, u zimu 2005. Šetale smo se auto-putem rano izjutra, i kako je to već godinama bivalo, među nama se osećala nelagodnost. Samo sam ja pričala, sećam se: ona je pevušila, pozdravljala narod koji joj nije otpozdravljao, u retkim slučajevima kada bi me prekinula, činila je to samo kako bi uzviknula nešto sasvim nepovezano sa onim o čemu sam ja govorila. Tokom godina se beše odigralo previše ružnih događaja, nekoliko užasnih među njima, i kako bismo ponovo uspostavile poverljiv odnos, bilo je neophodno da jedna drugoj poverimo skrivene misli. Ja, međutim, nisam uspevala da nađem prave reči, a ona, kojoj bi to možda i pošlo za rukom, nije za to imala volje niti razloga.

Pa ipak, mnogo sam je volela i trudila sam se da se s njom nađem kad god bih došla u Napulj, iako me je, moram priznati, tih susreta bilo i strah. Mnogo se bila promenila. Na obema su se videli tragovi starenja, međutim, dok sam se ja borila protiv gojaznosti, ona je bila sama kost i koža. Kratku kosu je sama šišala, bila joj je bela kao sneg, zapuštena. Njeno lice, na kome su se videli tragovi minulih događaja, sve više je podsećalo na lice njenog oca. Smejala se nervozno, kao da cijuče nekako, govorila je preglasno. Gestikulirala je bez prestanka, s tako zverskom odlučnošću da se činilo da pokušava da preseče napola zgrade, ulicu, prolaznike, mene samu.

Prolazile smo pored osnovne škole kada nas neki meni nepoznat čovek preteče sav zadihan i doviknu joj da je u leji

u blizini crkve pronađeno žensko telo. Požurismo ka parkiću, Lila me odvuče za sobom u grupu radoznalaca, grubo ih rasklanjujući pred sobom. Žena je ležala na boku, bila je izrazito debela, na sebi je imala demode mantil tamnozeleno boje. Lila je odmah prepoznade, ja pak ne: bila je to naša prijateljica iz detinjstva, Điljola Spanjuolo, bivša žena Mikelea Solare.

Beše prošlo par decenija otkad sam je poslednji put videla. Lepo lice beše joj se izobličilo, članci su joj bili otečeni. Nekada smeđa kosa sada je bila vatrenocrvene boje, duga kao kad je bila devojčica ali proređena, i rasuta po razrovanom tlu. Samo je na jednom stopalu imala cipelu s niskom petom, veoma iznošenu; drugo je prekrivala jedino siva pamučna čarapa, s rupom na palcu, a cipela se nalazila na metar udaljenosti, kao da ju je izula obuzeta nekim bolom ili strahom. Briznuh u plač, Lila mi uputi mrzovoljan pogled.

Sedeći na obližnjoj klupici, u tišini smo čekale da Điljolu odnesu. Šta joj se to dogodilo, na koji način je umrla, još nije bilo poznato. Povukosmo se u Lilin dom, stari mali roditeljski stan, u kome je sada živela sa sinom Rinom. Pričale smo o našoj prijateljici, Lila mi je govorila ružne stvari o životu koji je vodila, o prevrtljivosti, o zlobi. Sada sam, međutim, ja bila ta koja nije uspevala da sluša, mislila sam na priliku na tlu, na onu proređenu kosu, na beličaste mrlje na lobanji. Koliko je samo bilo onih koji su s nama delili detinjstvo i kojih više nije bilo među živima, koji behu nestali s lica zemlje usled bolesti, zato što nisu bili u stanju da podnesu životne nedaće, zato što se neko sa njima krvavo obračunao. Neko vreme ostale smo u kuhinji, bezvoljne, ni jedna ni druga nismo se odlučivale da raščistimo sto, a potom ponovo izađosmo.

Sunce je tog prijatnog zimskog dana davalo okruženju vedar izgled. Stari rejon, za razliku od nas, nimalo se ne beše izmenio. Niske sive zgrade, dvorište naših igara, auto-put, mračna usta tunela i nasilje i dalje su odolevali vremenu. Ono

što ga je okruživalo beše se, međutim, izmenilo. Nije više bilo zelenkastog močvarnog predela, stara fabrika konzervi beše nestala. Na njihovom mestu sjajili su se stakleni neboderi, ostaci ondašnje blistave budućnosti u koju niko nikada nije poverovao. Svi su zapažali promene, tokom godina, ponekad s radoznavošću, češće nezainteresovano. Kao devojčica sam zamišljala da, izvan granica rejona, Napulj nudi čudesa. Neboder glavne železničke stanice, na primer, pre nekoliko decenija na mene beše ostavio snažan utisak zbog tog svog laganog uzdizanja, sprat za spratom, tog skeleta koji mi se činio tako visokim i odvažnim. Kakvo sam samo čuđenje osećala prolazeći Trgom Garibaldi, vidi samo koliko je visok, govorila sam Lili, Karmen, Paskvaleu, Adi, Antoniju, svim tadašnjim prijateljima s kojima sam koračala ka obali mora, ka rubu bogatih kvartova. Tamo, mislila sam u sebi, mora da žive anđeli koji zasigurno uživaju u pogledu na čitav grad. Koliko bi mi se samo svidelo da sam se mogla uspentrati, popeti se sve do samog vrha. Bio je to naš neboder premda se nalazio izvan granica rejona, nešto čiji smo napredak pratili iz dana u dan. Radovi, međutim, behu zaustavljeni. Kada sam se vraćala kući iz Pize, neboder glavne železničke stanice je, umesto simbola zajednice u procesu obnavljanja, za mene predstavljao dodatno gnezdo učmalosti.

Tokom tog perioda ubedih sebe da između rejona i Napulja nema nikakve razlike, nezadovoljstvo se prelivalo iz jednog u drugo bez ikakvih barijera. Pri svakom povratku kući zaticala sam grad koji mi se sve više i više činio kao načinjen od testa, testa koje nije u stanju da odoli smeni godišnjih doba, toploti, hladnoći, a naročito vremenskim nepogodama. Eto, stanica na Trgu Garibaldi je poplavljena, eto, Galerija ispred Muzeja se urušila, eto, došlo je do odrona, nije više bilo moguće povratiti struju. Prisećala sam se mračnih ulica punih opasnosti, sve haotičnijeg saobraćaja, razrovane kaldrme, velikih

bara. Prepunjeni slivnici su se prelivali, prljavština se razlivala ulicama. Bujice otpadne vode, prljavštine i bakterija ulivale su se u more s brda punih krhke novogradnje, ili su nagrizali svet iz dubina. Narod je umirao zbog nebrige, zbog korupcije, zbog ugnjetavanja, pa ipak je, na svakim novim izborima, pružao vatrenu podršku političarima koji su mu život činili nepodnošljivim. Čim izađem iz voza, počela bih da se krećem vrlo oprezno po mestima na kojima sam odrasla, pazeći da uvek govorim na dijalektu, kao da poručujem *ja sam jedna od vas, nemojte mi učiniti nažao*. Po završetku studija, kada sam u jednom dahu napisala priču iz koje se u roku od nekoliko meseci na sasvim neočekivan način izrodila knjiga, stanje stvari u svetu iz koga bejah potekla učinilo mi se dodatno pogoršanim. Dok sam se u Pizi i Milanu osećala dobro, na mahove čak i srećno, u rodnom gradu sam, kad god bih mu se vraćala, strepela da će me nekakav nepredviđen događaj sprečiti da iz njega ponovo odem, da će mi sve ono što bejah osvojila biti oteto. Da neću moći da se vratim Pjetru, za koga je uskoro trebalo da se udam; da će mi biti preprečen put ka prijatnom prostoru izdavačke kuće; da neću više biti u mogućnosti da uživam u prefinjenosti Adele, moje buduće svekrve, majke kakva moja nikada nije bila. Grad mi se još i u prošlosti činio prenatrpanim, sve same mase ljudi od Trga Garibaldi do Forčele, do Dukeske, Lavinija, Avenije Retifilo. Krajem šezdesetih godina delovalo mi je da su gomile ljudi dodatno narasle i da netrpeljivost i nasrtljivost uzimaju maha bez ikakve kontrole. Jednoga jutra naterah sebe da svratim u Ulicu Mecokanone, u kojoj sam nekoliko godina ranije radila kao prodavačica u jednoj knjižari. Otišla sam tamo iz radoznalosti, kako bih opet videla mesto na kome sam mukotrпно radila, ali pre svega kako bih bacila pogled na zgradu univerziteta, u koju nikada ne bejah ušla. Želela sam da je uporedim s Pizom, sa Univerzitetom *Normale*, nadala sam se

čak da ću sresti decu profesorke Galijani – Armanda, Nadju – i da ću imati priliku da se razmećem onim što sam uspela da postignem. Međutim, ulica i univerzitetski prostor samo su mi uneli nervozu, vrveli su od napolitanskih studenata, studenata iz provincije i sa čitavog juga, dobro obučениh mladih ljudi, glasnih, sigurnih u sebe, kao i od sirovo snažne ali istovremeno i potčinjene mladeži. Tiskali su se na ulazima, po učionicama, često svadljivog raspoloženja, u dugim redovima ispred kancelarija. Trojica ili četvorica sasvim iznenada započeše tuču na nekoliko koraka od mene, kao da im je bilo dovoljno da se samo ugledaju pa da dođe do eksplozije uvreda i udaraca, bio je to puki izliv besa muškaraca koji urlicima iskazuju svoju krvožednost, na dijalektu koji je i meni samoj bio teško razumljiv. U žurbi se udaljili, kao da me nekakva pretnja beše očešala na mestu koje sam dotad smatrala bezbednim, ispunjenim samo zdravim razumom.

Svake godine, dakle, stanje mi se činilo sve gorim. Tokom tog perioda grad se još jednom raspukao, čitava jedna zgrada beše se podbočila poput osobe koja se naslanja na rukohvat fotelje nagrizen crvotočinom, pa se rukohvat odvali pod težinom. Bilo je mrtvih, ranjenih. I dreke, tuče, razletele hartije. Činilo se da u utrobi grada tinja nekakav bes koji ne uspeva da izađe na površinu te ga izjeda iznutra i izbija iz njega u vidu plikova punih otrova protiv svih i svega, dece, odraslih, starih, stanovnika okolnih gradova, Amerikanaca, NATO-a, turista svih nacionalnosti, pa i samih Napolitanaca. Kako je bilo moguće odupreti mu se na tom mestu punom nereda i opasnosti, na periferiji grada, u njegovom centru, na brdima, ispod Vezuva? Kakav gorak ukus u meni beše ostavio kvart San Đovani u Teduču i put ka njemu. Kakav samo gorak ukus u meni behu ostavili fabrika u kojoj je Lila radila, pa i sama Lila, Lila s malim detetom, Lila koja je živeła u bednoj zgradi sa Encom iako s njim nije delila krevet. Beše rekla da

on želi da proučava elektronske računare, i da se ona trudi da mu u tome pomogne. Još uvek sam mogla da čujem njen glas dok je pokušavala da izbrise kvart San Đovani, salame, vonj fabrike i svoju situaciju, nabrajajući mi s lažnom stručnošću nazive poput: Državni kibernetički centar u Milanu, Sovjetski centar za primenu računara na društvene nauke. Želela je da me ubedi da će ubrzo i u Napulju nići jedan centar tog tipa. Pomislila sam: možda u Milanu, možda, svakako u Sovjetskom Savezu, ali ne i ovde, ovde se radi samo o ludorijama tvoje neobuzdane mašte u koju uvlačiš i sirotog, odanog Enca. Treba dakle otići. Zauvek se izvuci odatle, otrgnuti se od života koji smo pokušavale da živimo još od rođenja. Nastaniti se u dobro uređenim predelima u kojima je odista sve bilo moguće. I tako sam pobešla. Ali samo da bih kasnije otkrila koliko sam se prevarila, da se radilo o lancu čije karike postaju sve veće, rejon je upućivao na grad, grad na Italiju, Italija na Evropu, a Evropa pak na čitavu planetu. I dan-danas smatram da tako stoje stvari: nije problem u rejonu, niti u Napulju, niti u planeti Zemlji, već u čitavom univerzumu, ili univerzumima. A pravo umeće leži u skrivanju sebe samog i prikrivanju istinskog poretka stvari.

Razgovarala sam o tome s Lilom tog popodneva, u zimu 2005. godine, trudeći se da dođem do zaključka kako se stanje može poboljšati. Želela sam da joj odam priznanje što je sve jasno videla još kao devojčica, ne mrdnuvši se iz Napulja. Postideh se međutim odmah, osetih u sopstvenim rečima ustaljeni pesimizam onih koji stare, nešto što je ona, dobro sam to znala, iz dubine duše prezirala. I zaista, pokaza mi zube kroz osmeh koji je zapravo bio nervozna grimasa, i reče:

„Izigravaš pametnicu, razbacuješ se frazama? S kakvim to ciljem? Nameravaš li to da pišeš o nama? Da pišeš o meni?“

„Ne.“

„Reci mi istinu.“

„Bilo bi to previše zamršeno.“

„Pomišljala si međutim na to, i dalje pomišljaš.“

„Možda malo.“

„Lenú, moraš me ostaviti na miru. Moraš nas *sve* ostaviti na miru. Mi treba da nestanemo, ništa ne zaslužujemo, ni Điljola, ni ja, ama baš niko.“

„To nije tačno.“

Licem joj pređe ružna grimasa nezadovoljstva i ona me stade posmatrati skupljenih zenica, stisnutih usana.

„U redu“, reče, „piši, ako baš moraš, piši o Điljoli, o kome ti je volja. Ali o meni ne, da se nisi usudila, obećaj mi.“

„Neću ni o kome pisati, pa ni o tebi.“

„Da znaš da ću te držati na oku.“

„Jelda?“

„Doći ću da ti čeprkam po kompjuteru, čitaću ti fajlove, porisaću ih.“

„Ma hajde, molim te.“

„Misliš da nisam u stanju to da učinim?“

„Znam da jesi. Ali umem da se zaštitim.“

Nasmeja se na onaj svoj zloban način.

„Ne i od mene.“

2.

Te četiri reči nikada nisam zaboravila, bile su to poslednje reči koje mi je uputila: *ne i od mene*. Ima već nekoliko nedelja kako neumorno pišem, ne gubeći vreme na iščitavanje sopstvenih reči. Ukoliko je Lila i dalje živa – prepuštam se fantazijama srčuci kafu i posmatrajući kako reka Po promiče sudarajući se sa stubovima mosta princeze Izabele – neće moći da odoli iskušenju, doći će da njuška po mom kompjuteru, čitaće i, matora lukavica kakva jeste, naljutiće se što

je nisam poslušala, želeće da se umeša, ispravljaje, dodavaće, zaboraviće na tu mahnitnu potrebu da nestane s lica zemlje. Zatim ispiram šoljicu, vraćam se za radni sto, nastavljam da pišem počevši od onog hladnog proleća u Milanu, od one večeri u knjižari, pre više od četrdeset godina, kada je čovek s glomaznim naočarima sarkastično govorio o meni i o mojoj knjizi pred svima, a ja sam odgovarala zbunjeno, drhteći. Sve dok iznenada nije ustao Nino Saratore, skoro neprepoznatljiv zbog neuredne zift crne brade, i obrušio se na onoga koji je do tog trenutka mene napadao. U tom trenu čitavo moje biće počeo nemo uzvikivati njegovo ime – koliko je samo vremena bilo prošlo otkad sam ga poslednji put videla: četiri ili pet godina – i mada sleđena od napetosti, osetih kako plamtim.

Čim je Nino završio sa svojim govorom, čovek pokretom ruke zatraži dozvolu da odgovori. Bilo je jasno da je napad teško podneo, ali ja sam bila ophrvana tako snažnim emocijama da u tom trenutku nisam mogla da shvatim zašto. Odmah bejah primetila, naravno, da je Nino svojim govorom promenio temu, da je prešao s književnosti na politiku, i to nasrtljivo, maltene s nipodaštavanjem. Međutim, nisam tome pridavala mnogo značaja, i dalje nisam mogla sebi da oprostim to što nisam umela da se merim s njima u toj diskusiji, što sam se pokazala kao nedostojni protivnik pred tako učenom publikom. Pa ipak, znala sam i ja kako se to radi. U gimnaziji sam nastojala da iz podređene pozicije isplivam trudeći se da postanem poput profesorke Galijani, bejah preuzela njen ton i način izražavanja. U Pizi taj ženski model nije bio dovoljan, imala sam posla s mnogo prekaljenijim svetom. Franko, Pjetro, svi ti studenti koji su se isticali, i naravno renomirani fakultetski docenti, izražavali su se na složen način, pisali su s učenim majstorsvom, s nesumnjivom veštinom, s logičkom jasnoćom koji su Galijanijevoj bili strani. Ja sam se pak uvežbavala da budem poput njih. I to mi je često polazilo za rukom, činilo mi se da

do te mere vladam rečima da uspevam zauvek da raspršim nelogičnosti bivstvovanja, nastanak mučnih emocija i razgovora. Umela sam, tako da kažem, pribeci usmenom i pismenom izražavanju koji bi zahvaljujući probranoj leksici, iscrpnosti i promišljenosti, dobrom rasporedu argumenata i formalnoj prijatnosti, koja nikada nije izostajala, imali za cilj da protivnika spravne sa zemljom, do te mere da mu oduzmu i volju da odgovori. Te večeri, međutim, situacija se nije odvijala kako je trebalo. Počelo je sa Adelom i njenim prijateljima, koji su, kako sam zamišljala, čitali samo prefinjenu literaturu, a potom se nastavilo s čovekom sa glomaznim naočarima. Uspeli su da me zaplaše. Iznova bejah postala onaj marljivi devojčurak iz rejona, poslužiteljeva kćerka u čijem se govoru osećao prizvuk juga, i sama u čudu što se nalazi na jednom takvom mestu izigravajući kakvu mladu i učenu spisateljicu. I tako, izgubivši samopouzdanje, izražavala sam se neuverljivo ne uspevajući da sredim sopstvene misli. Nina da i ne pominjem. S njegovim pojavljivanjem, potpuno bejah izgubila kontrolu, a kvalitet njegovog govora u moju korist samo mi je dodatno potvrdio da sam u trenu izgubila sve svoje sposobnosti. Potekli smo iz sličnog okruženja, oboje smo se debelo pomučili kako bismo usvojili taj način izražavanja. Pa ipak, on ne samo da se njime služio sasvim prirodno, s lakoćom se ustremljujući na svog protivnika, već je na mahove, kad bi mu se to učinilo potrebnim, sebi dopuštao i da unese nered u taj uglađen italijanski s drskim nipodaštavanjem kojim je ubrzo postigao da profesorski ton čoveka s glomaznim naočarima zazvuči zastarelo, možda čak i komično. Kao posledicu toga, kad videh da se taj drugi sprema da odgovori, pomislih: veoma se uvredio, i ako je pre ovoga govorio loše o mojoj knjizi, sada će govoriti još gore stvari kako bi ponizio Nina, koji ju je branio.

Čovek je, međutim, namerio nešto drugo: beše zaboravio na moj roman, više me nije uvlačio u diskusiju. Preusmerio

se na neke pak fraze koje je Nino tu i tamo ubacio, a koje je ponovio više puta, kao što su: *baronska oholost, antiautoritarna književnost*. Tek tada mi postade jasno da je ono što je njega razbesnelo bilo uplitanje političkih tema u razgovor. Nisu mu se dopale te reči, i to je isticao izvrgavajući ruglu Ninov dubok glas neočekivanim podrugljivim falsetom (*danas se, dakle, ponos zbog poznavanja određenih tema naziva ohološću, i književnost je, dakle, postala autoritarna?*). Zatim se stade poigravati rečju *autoritet*, koja, bogu hvala – reče – predstavlja nasip koji služi kao odbrana od nevaspitane mladeži koja se oseća prozvanom da izjavljuje budalaštine na koju god temu, pozivajući se na ko zna kakve koještarije koje pokupi na fakultetu. I nadugo je pričao na tu temu, obraćajući se publici, nikada direktno Ninu niti meni. Naposletku se pak obratio najpre kritičaru u godinama koji je sedeo pored mene, a zatim Adeli, možda su mu od samog početka oni bili polemički cilj. Nemam ja ništa protiv mladih – izjavi u vidu zaključka – već protiv učenih odraslih ljudi koji su spremni da iz interesa pomeraju granice gluposti sve dalje i dalje. Tu naposletku začuta i učini kao da će otići, uz ljubazno ali energično „izvinite me, oprostite, hvala“.

Prisutni se pridigoše da ga propuste, bez naklonosti, ali ipak s poštovanjem. U tom trenutku mi postade jasno da se radi o čoveku od ugleda. Čoveku od tako velikog ugleda da je čak i Adela na njegov mračni znak pozdrava odgovorila ljubazno: *hvala vam, doviđenja*. Možda je zbog toga Nino pomalo iznenadio sve prisutne kada ga je naredbodavno i pomalo podrugljivo, pokazujući da vrlo dobro zna s kim ima posla, oslovio profesorskom titulom – profesore, pa gde ćete, nije valjda da bežite – a potom mu je, zahvaljujući brzini svojih dugih nogu, presekao put postavivši se naspram njega i rekao tim svojim novim jezikom, koji tamo odakle sam ga slušala pomalo nisam čula a pomalo nisam razumela, ali koji mora da

je bio poput čeličnih eksera pod vrelim suncem. Čovek ga je slušao nepomično, ne pokazujući nestrpljenje, a onda mu je rukom dao znak da se makne i uputio se ka izlazu.

3.

Ustadoh od stola pometena, bilo mi je teško da ubedim samu sebe da je Nino zaista tu, u Milanu, u toj maloj sali. Pa ipak, eto ga kako mi ide u susret, sa osmehom ali odmerena koraka, bez žurbe. Rukovasio se, šaka mu je bila veoma topla, moja ledena, i rekosmo koliko nam je milo što se opet srećemo nakon toliko vremena. Znala sam da je najgori deo večeri iza mene, a da sada pred sobom imam njega, i samim tim se moje raspoloženje popravilo, ali me napetost ne beše sasvim napustila. Predstavih ga kritičaru koji beše velikodušno nahvalio moju knjigu, rekoh da se radi o prijatelju iz Napulja, o prijatelju iz školskih dana. Profesor, koji beše osetio i na sopstvenoj koži ubode Ninove žaoke, bio je pak ljubazan, pohvalio je način na koji se obračunao sa onim drugim, pričao je o Napulju blagonaklono, obraćao mu se kao kakvom sjajnom studentu koga treba podstaći. Nino je objasnio da već godinama živi u Milanu, da se bavi ekonomskom geografijom, da pripada – i tu se osmehnu – najnižem staležu akademske piramide, takoreći asistentima. Rekao je to na dopadljiv način, bez one stare natmurenosti koja ga je karakterisala kao mladića, i učini mi se da nosi oklop mekši od onoga koji me je fascinirao u gimnaziji, kao da se oslobodio prevelikog tereta kako bi bio u stanju da se bori hitrije, s više gracioznosti. Sa olakšanjem primetih da na ruci ne nosi burmu.

U međuvremenu se neke od Adelinih prijateljica behu približile kako bih im potpisala knjigu, zbog čega me obužeše emocije, bio je to prvi put da mi se to dogodilo. Oklevala sam

na tren, nisam želela da ispustim Nina iz vida ni na časak, ali sam takođe želela da popravim utisak o nespretnom devojčurku koji mora da je stekao o meni. Ostavih ga, dakle, s profesorom u godinama – prezivao se Taratano – i ljubazno dočekah svoje čitateljke. Nameravala sam to da obavim na brzinu, ali su primerci knjige bili novi, mirisali su na svežu štampu, tako različiti od onih pohabanih knjiga iz kojih se širio težak miris, koje smo Lila i ja pozajmljivale iz rejonske biblioteke, da mi je bilo žao da ih pokvarim žvrljajući po njima hemijskom olovkom. Pisala sam svojim najlepšim rukopisom, onakvim na kakvom je insistirala učiteljica Olivijero, pažljivo sam birala reči za posvete, izazivajući nestrpljenje u onima koji su čekali u redu. Činila sam to dok mi je srce lupalo u grudima, nadzirući Nina. Plašila sam se da će otići.

Međutim, nije otišao. Sada se njemu i Taratanu beše priključila Adela, i Nino joj se obraćao s poštovanjem ali istovremeno i nehajno. Prisetih se kako je prolazio hodnicima u razgovoru s profesorkom Galijani, i nije mi trebalo mnogo da povežem onog sjajnog gimnazijalca s mladim čovekom pred sobom. Međutim, hitro odbacih činjenicu da smo svi propatili zbog uzaludnog skretanja s pravog puta, i da je on bio onaj student sa Iskije, ljubavnik moje udate prijateljice, izgubljeni momak koji se skrivao u radnji na Trgu mučenika, otac Đenara, dečaka koga nikada nije ni video. Svakako, Lilin upad u njegov život bio ga je dezorijentisao, ali – i tom prilikom mi se to učinilo očiglednim – radilo se samo o kratkoj epizodi. Koliko god da je snažno bilo to iskustvo, koliko god da su bili duboki tragovi koje na njemu beše ostavilo, sada je bilo završeno. Nino beše pronašao sebe i bila sam time zadovoljna. Pomislih: moram reći Lili da sam ga srela, da je dobro. Onda se predomislih: ne, neću joj reći.

Kada završih s posvetama, sala se već beše ispraznila. Adela me nežno uze za ruku, stade me hvaliti zbog načina na koji

sam govorila o svojoj knjizi i na koji sam odgovorila na neprijatnu upadicu – tako ju je definisala – čoveka s glomaznim naočarima. Pošto sam poricala da sam to dobro obavila (dobro sam znala da je u pitanju laž), zatraži od Nina i Taratana da se izjasne i obojica me, naravno, zasušje bujicom komplimenata. Nino čak izjavi, posmatrajući me sa ozbiljnim izrazom lica: *ne znate vi kakva je ova devojka bila već u gimnaziji, izuzetno inteligentna, učena, tako hrabra, tako lepa*. I dok sam ja osećala kako mi lice gori, ispriča im sa ironičnom učitivošću o mom sukobu s veroučiteljem, pre nekoliko godina. Adela ga je pažljivo slušala, često se smejala. Svi smo u porodici, reče, odmah primetili Elenine kvalitete. A onda objavi kako je rezervisala mesto za večeru u jednom obližnjem lokalu. Ja se uspaničih, promrmljah postiđeno da sam umorna a i nisam gladna, stavih do znanja da bih, pošto se tako dugo nismo videli, volela da se prošetam s Ninom pre nego što odem na spavanje. Bila sam svesna svoje neučtivosti, večera je bila u moju čast i kako bi zahvalili Taratanu za njegov trud u korist moje knjige, ali nisam mogla da se suzdržim. Adela me je nekoliko trenutaka posmatrala sa ironičnim izrazom lica, odgovori zatim da je svakako i moj prijatelj dobrodošao, i na posletku misteriozno dodade, kao da bi mi time nadoknadila žrtvu koju podnosim priključujući im se: imam za tebe jedno lepo iznenađenje. Uputih Ninu zabrinut pogled: hoće li prihvatiti poziv? On odgovori da ne želi da bude na smetnji, pogleda na sat, pristade.

4.

Napustismo knjižaru. Adela je nenametljivo koračala ispred s Taratanom, a Nino i ja smo išli za njima. Ubrzo, međutim, otkrih da nemam šta da mu kažem, plašila sam se da će

mu svaka moja reč zazvučati pogrešno. Da izbegnemo tišinu, postarao se on. Još je malo hvalio moju knjigu, a onda je počeo da priča o porodici Ajrota s mnogo poštovanja (definisao ih je kao „najkulturniju porodicu među onima od značaja u Italiji“), reče kako poznaje Marijarozu („ona je ovek u prvim borbenim redovima, baš smo se pre neki dan pošteno nadi-skutovali“), uputio mi je čestitke pošto je upravo saznao od Adele da sam se verila s Pjetrom, i tu me je veoma iznenadio pokazavši da je upoznat s njegovom knjigom o bahanalijским ritualima. Najviše je, međutim, s povlađujućim poštovanjem govorio o glavi porodice, profesoru Gvidu Ajroti, „jednom odista izuzetnom čoveku“. Pomalo me je iznerviralo što je već saznao za moju veridbu i osetih nelagodu što mu je pohvala moje knjige poslužila samo kao uvod u taj mnogo iskreniji hvalospev čitavoj Pjetrovoj porodici i Pjetrovoj knjizi. Prekinuh ga, upitah šta ima novo kod njega, odgovori mi međutim neodređeno, pomenu samo ukratko nekoliko radova koji bi trebalo da budu objavljeni, i koji su po njegovom mišljenju bili nezanimljivi ali i nužno zlo. Nastavih da navaljujem, upitah ga da li mu je u početku bilo teško da se snađe u Milanu. Odgovori mi u nekoliko uopštenih rečenica o problemima onih koji dođu s juga bez prebijene pare. Onda me iz vedra neba upita:

„Jesi li se vratila da živiš u Napulju?“

„Zasad da.“

„U rejonu?“

„Da.“

„Ja sam jednom zasvagda raskrstio sa ocem i više se ne viđam ni sa kim iz porodice.“

„Šteta.“

„Bolje je tako. Jedino mi je žao što ne znam ništa o Lini.“

Na trenutak pomislih da sam se prevarila, da Lila nikada nije izašla iz njegovog života, da nije došao u knjižaru mene

da vidi već samo kako bi saznao novosti o njoj. Zatim rekoš sebi: da je zaista želeo da zna šta se s njom dešava, potražio bi, za sve ove godine, način da se informiše, i odgovorih žustro, dajući mu na znanje da želim da promenim temu:

„Napustila je muža i sada živi s nekim drugim.“

„Je li dobila dečaka ili devojčicu?“

„Dečaka.“

Licem mu pređe nezadovoljna grimasa, reče:

„Lina je hrabra, i previše. Ne ume pak da se povinuje stvarnom životu, nije u stanju da prihvati druge niti sebe samu. Voleti je nije bilo lako iskustvo.“

„Kako to misliš?“

„Ne zna ona šta znači biti posvećen.“

„Čini mi se da preteruješ.“

„Ne preterujem, nešto u njoj nije kako treba: u glavi, ali i svemu drugom, čak i u seksu.“

Te poslednje reči – čak i u seksu – pogodiše me više od ostalih. Nino se, dakle, s neprijatnošću sećao svoje veze s Lilom? Je li mi upravo rekao, pomevši me, da je ta neprijatnost obuhvatala i seksualne odnose? Nekoliko trenutaka posmatrala sam tamne senke Adele i njenog prijatelja, koji su koračali ispred nas. Pometnja se pretvarala u nelagodu, naslutih da je to čak i u seksu bilo samo uvod, da namerava da postane još eksplicitniji. Godinama pre tog razgovora, jednom se dogodilo da mi se Stefano nakon sklapanja braka poverio, ispričao mi svoje probleme s Lilom, ali učinio je to ne aludirajući na seks, niko iz rejona to ne bi učinio govoreći o ženi do koje mu je stalo. Bilo je na primer nezamislivo da Paskvale sa mnom govori o Adinoj seksualnosti, ili još gore da Antonio razgovara s Karmen ili Điljolom o mojoj. To se činilo među muškima – i to na vulgaran način, kada im do nas devojaka nije bilo stalo, ili nakon što bi prestalo da im bude stalo – ali između muškaraca i žena nikad. Osetih međutim da Nino, taj novi Nino,

smatra sasvim prirodnim da sa mnom zapodene temu seksualnih odnosa koje je imao sa mojom prijateljicom. Postideh se, stadoh se povlačiti. Ni ovo, pomislih, nikada neću moći da kažem Lili, a njemu rekoh glumeći ravnodušnost: šta je bilo, bilo je, nemojmo o tužnim temama, vratimo se na tebe, na čemu sada radiš, kakve su ti mogućnosti na Univerzitetu, gde stanuješ, živiš li sam? Međutim, mora da sam govorila s previše žustrine, mora da je osetio da bežim od prethodne teme. Osmehnu se ironično, krenu da mi odgovori. Bili smo međutim stigli pred restoran, uđosmo.

5.

Adela je odlučila o rasporedu sedenja: postavila me je pored Nina i naspram Taratana, sebe pored Taratana i naspram Nina. Poručismo i razgovor se u međuvremenu iznova vratio na čoveka s glomaznim naočarima, profesora italijanske književnosti – postade mi jasno – marljivog dopisnika lista *Korijere dela sera*, demohrišćanina. Ovoga puta ni Adela ni njen prijatelj nisu se suzdržavali. Van zidova knjižare rekoše o njemu šta im je bilo volja i nahvališe Nina zbog načina na koji mu se beše suprotstavio i na koji ga beše porazio. Najviše se zabaviše podsećajući se reči kojima ga beše zasuo dok je onaj napuštao salu, rečenica koje su oni uspeali da čuju, a ja nisam. Zatražiše da ponovi šta je tačno rekao, Nino je odmahivao rukom, reče da se ne seća. Ali onda reči pokuljaše iz njega, možda ponovo osmišljene za tu priliku, nešto poput: *Vi biste, kako biste zaštitili autoritet u svim njegovim oblicima, bili radi da obustavite demokratiju*. Od toga trenutka govorili su samo njih troje, sa sve više zanosa, o tajnim službama, o Grčkoj, o mučenju u zatvorima u toj zemlji, o Vijetnamu, o neočekivanom nastanku studentskog pokreta ne samo u Italiji već i u Evropi

i širom sveta, o članku u časopisu *Ponte* s potpisom profesora Ajrote – s kojim Nino reče da se slaže od reči do reči – na temu stanja istraživanja i podučavanja na univerzitetima.

„Reći ću mojoj kćerki da vam se svideo“, reče Adela, „Marijaroza ga je smatrala lošim.“

„Marijaroza se zauzima samo za ono što svet ne može da pruži.“

„Bravo, baš ste to lepo sročili.“

Ja ništa nisam znala o tom članku mog budućeg svekra. Osetih se nelagodno, slušala sam ih u tišini. Prvo ispiti, potom diplomski rad, onda knjiga i njen izlazak u štampu zahtevali su veliki deo moga vremena. O dešavanjima u svetu bila sam samo površno obavешtena i bejah načula vrlo malo o studentima, manifestacijama, sukobima, ranjenima, hapšenjima, prolivanju krvi. Pošto bejah završila sa univerzitetom, sve što sam znala o tom haosu bilo je Pjetrovo gundanje dok se žalio na ono što je definisao kao „pizanske koještarije“. Osećala sam se stoga sasvim izgubljeno okružena tim novim dešavanjima koja su moji sagovornici naizgled umeli da objasne s velikom preciznošću, Nino više od ostalih. Sedela sam pored njega, slušala ga, povremeno mu dodirujući ruku sopstvenom, bio je to običan kontakt tkanina koje smo imali na sebi, ali koji me je ipak uzbuđivao. Beše zadržao sklonost prema ciframa: navodio je brojeve upisanih na univerzitet, sada već potpuno van pameti, realne kapacitete postojećih zgrada, sate koje profesori zaista provode u poslu, o tome koliko njih, umesto da se bave istraživanjima ili podučavanjem, zapravo sedi u parlamentima i administrativnim većima ili se posvećuje unosnim konsultacijama i davanju privatnih časova. Adela se slagala s njim, njen prijatelj takođe, povremeno su se ubacivali pominjući osobe za koje ja nikada ne bejah čula. Osetih se izopšteno. Proslava u čast moje knjige nije im više bila u mislima, činilo se da je moja svekrva zaboravila čak

i na iznenađenje koje mi beše najavila. Promrmljah da ću se udaljiti na trenutak, Adela mi rasejano odmahnu rukom, Nino nastavi da govori zaneseno. Taratano mora da je pomislio da se dosađujem i reče podsticajno, skoro šapatom:

„Požurite nazad, veoma mi je stalo da čujem vaše mišljenje.“

„Nemam ja mišljenja“, odgovorih uz poluosmeh.

On mi odvrati, takođe se osmehnuvši:

„Jedna spisateljica je uvek u stanju da ga izmisli.“

„Možda nisam ni spisateljica.“

„Znam da jeste.“

Uputih se u kupatilo. Nino je uvek imao tu sposobnost da me učini svesnom sopstvene zaostalosti, bilo je dovoljno da otvori usta. Moram se baciti na učenje, pomislih, kako sam mogla dopustiti da se ovoliko zapustim? Naravno, kad sam to htela, umela sam da simuliram pomalo znanja i pomalo strasti koristeći se rečima. Ne mogu, međutim, da nastavim tako, naučila sam tako mnogo nevažnih stvari, a tako malo onih bitnih. Nakon okončanja veze s Frankom, bejah izgubila i ono malo zainteresovanosti za svet oko sebe koju mi on beše preneo. A ni veridba s Pjetrom nije mi u tome pomogla, ono što nije interesovalo njega prestalo je da interesuje i mene. Koliko je Pjetro samo drugačiji, od oca, od sestre, od majke. Ponajviše, koliko je drugačiji od Nina. Da je bilo do njega, ni roman ne bih napisala. Prihvatio ga je skoro s ne-lagodom, kao kakvo kršenje akademskog bontona. A možda preterujem, možda sam krivac jedino ja sama. Ograničenih sam mogućnosti, nisam u stanju da se usredsredim na više stvari u isto vreme, zanemarim sve ostalo. Sada ću se, međutim, promeniti. Odmah nakon ove dosadne večere odvući ću Nina sa sobom, nateraću ga da se šetamo čitavu noć, pitaću ga koje knjige treba da čitam, koje filmove da pogledam, koju muziku da slušam. Uzeću ga pod ruku, reći ću mu: hladno mi je. Zbrkane namere, nepotpune odluke. Pokušah da potisnem

nelagodu koju sam osećala, rekoh sebi: možda je ovo poslednja prilika koja nam se pruža. Sutra će otići, nikada ga više neću videti.

Za sve to vreme posmatrala sam s besom svoj odraz u ogledalu. Na licu mi se video umor, sitne bubuljice na bradi i ljubičasti podočnjaci najavljujivali su dolazak menstruacije. Ružna sam, niska, imam prevelike grudi. Trebalo je još davno da mi postane jasno da mu se nikad nisam sviđala, nije slučajnost to što je izabrao Lilu a ne mene. Ali šta je time dobio? Nešto u njoj nije kako treba, čak i u seksu, beše rekao. Pogrešila sam što sam promenila temu. Trebalo je da pokažem zainteresovanost, da ga pustim da nastavi. Ukoliko ponovo počne tu priču, pokazaću da sam širokih shvatanja, reći ću mu: a kako je to kad nešto u devojci nije kako treba u seksu? Pitam te to, objasniću mu kroz smeh, kako bih i kod sebe to ispravila ukoliko mi se učini potrebnim. Pod uslovom da se to može popraviti, možda i ne može. S gađenjem se prisetih onoga što se beše dogodilo s njegovim ocem na plaži Maronti. Pomislih na ljubav s Frankom na malom krevetu u njegovom sobičku u Pizi. Jesam li u tim prilikama učinila nešto pogrešno, što su oni primetili ali mi iz ljubavnosti nisu na to ukazali? I ukoliko bih te iste večeri, na primer, spavala s Ninom, bih li opet pogrešila, do te mere da bi on pomislio: ni s njom nešto nije u redu, kao i s Lilom, pa bi posle o tome, meni iza leđa, pričao sa svojim koleginicama s fakulteta, možda čak i s Marijarozom?

Postadoh svesna nedoličnosti tih reči, trebalo je da mu ih prebacim. Iz tog naopakog seksa, trebalo je da mu kažem, iz tog iskustva koga se sad prisećam s nezadovoljstvom, izrodilo se dete, mali Đenaro, koji je vrlo pametan: nije u redu da tako pričaš, ne može se ta tema svesti na to sa kim je sve u redu a sa kim nije, Lila je sve izgubila zbog tebe. I odlučih: kada se otarasim Adele i njenog prijatelja, kada me bude pratio do hotela, zapodenuću opet taj razgovor i reći ću mu.

Izađoh iz kupatila. Vratih se u salu i otkrih da se tokom mog odsustva situacija beše promenila. Čim me ugleda, moja svekrva mi mahnu rukom i reče veselo, rumenih obraza: konačno je stiglo iznenađenje. Iznenađenje je bio Pjetro, sedeo je pored nje.

6.

Moj verenik poskoči na noge, zagrli me. O Ninu ništa nije znao. Bejah pomenula Antonija, samo u nekoliko reči, i ponešto mu bejah ispričala o mom odnosu s Frankom, uostalom o njemu se i znalo u pizanskim studentskim krugovima. Nina, međutim, nikada ne bejah pomenula. Bila je to priča koje mi je još uvek bilo teško da se prisećam, sadržala je bolne trenutke kojih sam se stidela. Ispričati mu je značilo bi priznati mu da oduvek volim nekoga drugog, onako kako njega samog nikada neću voleti. I kako bih joj dala nekakav sled, smisao, morala bih da mu pričam o Lili, o Iskiji, možda se čak naterati da mu priznam da je scena seksa sa starijim čovekom, kakva se javlja u mojoj knjizi, proistekla iz stvarnog iskustva na plaži Maronti, iz jednog izbora očajnog devojčurka koji u meni i sada, nakon toliko vremena, budi odvratnost. To su moja posla, šta ga se tiču, zadržala sam, dakle, svoje tajne za sebe. Da je Pjetro znao, očas posla bi mu postao jasan razlog nezadovoljstva s kojim sam ga dočekala.

Sede ponovo u čelo stola, između svoje majke i Nina. Proždrao je biftek, nalivao se vinom, ali mene je posmatrao sa zabrinutošću, bio je svestan mog lošeg raspoloženja. Mora da se osećao krivim što nije stigao na vreme i što je propustio značajan događaj u mom životu, što se njegovo zanemarivanje moglo protumačiti kao znak da me ne voli, što me je ostavio samu među nepoznatim ljudima, bez podrške koju bi mi

pružila njegova ljubav. Kako je mogao znati da su moj mračan izraz lica, moja neskrivena mrzovolja da učestvujem u razgovoru mogli da se objasne upravo time što nije ostao daleko sve do samog kraja, time što se ubacio između mene i Nina.

Ovaj drugi me je, povrh svega, činio dodatno nesrećnom. Sedeo je pored mene, ali nije mi upućivao ni reči. Činilo se da je zadovoljan Pjetrovim dolaskom. Nalivao mu je vino, nutkao ga sopstvenim cigaretama, palio mu ih je, i onda su obojica duvali dim stisnutih usana, razgovarali o napornom putu automobilom od Pize do Milana, o zadovoljstvu koje im je pružala vožnja. Njihove različitosti na mene ostaviše snažan utisak: Nino je bio suvonjav, nejak, uvek je govorio glasno i uljudno; Pjetro je pak bio nabijen, sa smešnim zamršenim gnezdom od kose na prevelikom čelu, obraza oguljenih brijačem, uvek tih. Činilo se da im je milo što su se upoznali, što je za Pjetra bilo neuobičajeno, više je voleo samoću. Nino ga je podsticao, pokazivao je iskreno interesovanje za njegove studije (*negde sam pročitao jedan članak u kome porediš mleko i med sa vinom i svim vidovima opijenosti*), navodio ga je da mu o tome govori, a moj verenik, koji je u takvim razgovorima težio da ostane ćutljiv, popuštao je, dobroćudno ga je ispravljao, otvarao se. Ali baš kad je Pjetro počeo da stiče samopouzdanje, umešala se Adela.

„Dosta više s tim ćaskanjem“, reče sinu. „A šta je sa Eleninim iznenađenjem?“

Pogledah je s nesigurnošću. Zar je bilo još iznenađenja? Nije li bilo dovoljno to što je Pjetro vozio satima bez predaha kako bi stigao na vreme makar na večeru u moju čast? Posmatrala sam verenika s radoznalošću, mrštio se na meni dobro poznat način, kao i uvek kada bi ga okolnosti primorale da samog sebe hvali u javnosti. Objavio mi je, jedva čujno, da je postao vanredni profesor, izuzetno mlad profesor

sa sopstvenom katedrom u Firenci. Tako olako, kao magijom, po običaju. Nikada se nije hvalio sopstvenim uspesima, bio je maltene nesvestan toga koliko je cenjen kao učenjak, prećutkivao mi je teške zadatke kojima se podvrgavao. I eto, i sada je ubacio tu vest sasvim nehajno, kao da ga je na to saopštene primorala majka, kao da to njemu samom ne znači bogzna šta. Značilo je međutim veliki prestiž tako rano u karijeri, značilo je ekonomsku sigurnost, značilo je da će napustiti Pizu, da će se izvući iz političke i kulturne klime koja ga je, iz meni nepoznatog razloga, već mesecima iscrpljivala. Značilo je, povrh svega, da ćemo se u jesen ili u krajnjem slučaju početkom naredne godine venčati i da ću napustiti Napulj. To poslednje niko nije pomenuo, svi međutim čestitaše kako Pjetru tako i meni. Čak i Nino, koji ubrzo potom pogleda na sat, izreče pokoju jetku rečenicu o univerzitetskim karijerama, a onda uzviknu da mu je strašno žao ali da mora da krene.

Svi ustadosmo. Nisam znala šta da učinim, uzalud sam pokušavala da mu sretnem pogled, u grudima sam osećala rastući bol. Kraj večeri, propuštena prilika, izjalovljene želje. Kad se našosmo na ulici, ponadah se da će mi dati svoj broj telefona, kakvu adresu. Ograničio se, međutim, na to da mi stegne ruku i poželi sve najbolje. Od tog trena činilo mi se da svaki njegov pokret ima za cilj da me saseče. Osmehnuh mu se i načinih pokret rukom kao da u ruci držim olovku u znak pozdrava. Bila je to molba s moje strane, značenje je bilo: znaš gde živim, piši mi, molim te. Već mi, međutim, beše okrenuo leđa.

7.

Zahvalih Adeli i njenom prijatelju što su se toliko pomučili oko mene i moje knjige. Oboje nadugo i iskreno nahvališe

Nina, govorili su kao da sam ja na neki način doprinela tome da postane tako simpatičan, tako inteligentan. Pjetro ništa ne reče, licem mu samo pređe nervozna grimasa na majčinu preporuku da se vrati kući rano, oboje su bili Marijarozini gosti. Ja odmah rekoh: nema potrebe da me pratiš, idi s majkom. Nikome ne pade na pamet da sam bila ozbiljna, da sam bila nesrećna i da sam želela da ostanem sama.

Čitavim putem bila sam nepodnošljiva. Povikah da mi se Firenca ne sviđa, što nije bilo istina. Povikah da ne želim više da pišem, da želim da predajem, što takođe nije bilo istina. Povikah da sam umorna, da mi se užasno spava, a ni to nije bilo istina. I ne samo to: kada mi bez okolišanja Pjetro reče da želi da dođe da upozna moje roditelje, povikah: Jesi li ti normalan, moje da si ostavio na miru, nisi ti od njihovog kova niti su oni od tvog. Onda me upita uplašeno:

„Zar više ne želiš da se udaš za mene?“

Navrh jezika mi je bilo da mu odgovorim: ne, ne želim, ali se obuzdah na vreme, znala sam da ni to nije istina. Rekoh slabašno: Oprosti, nešto sam mrzovoljna, naravno da želim da se udam za tebe. Uzeh ga za ruku, isprepletoh svoje prste s njegovim. On je bio inteligentan, izrazito učen i dobar čovek. Volela sam ga, nisam želela da mu nanese bol. Pa ipak, upravo dok sam ga držala za ruku, dok sam mu potvrđivala da želim da se udam za njega, znala sam bez trunke sumnje da bih, da se nije pojavio te večeri u restoranu, pokušala da se podam Ninu.

Bilo mi je teško to sebi da priznam. Svakako da bi to bio ružan čin koji Pjetro nije zaslužio, pa ipak bih to učinila rado, možda bez imalo kajanja. Našla bih način da privučem Nina k sebi nakon svih onih godina, od osnovne škole do gimnazije, pa sve do vremena provedenog na Iskiji i u radnji na Trgu mučenika. Podala bih mu se, premda mi se ona rečenica o Lili nije svidela i premda je u meni budila nelagodu. Podala bih mu

se, i Pjetru to nikada ne bih rekla. Možda bih mogla da kažem Lili, ali i to ko zna kada, možda kad budemo toliko stare da nam ni jednoj ni drugoj više ni do čega ne bude stalo. Vreme je, kao i u svemu, igralo ključnu ulogu. Nino bi potrajao samo jednu noć, ostavio bi me koliko narednog jutra. Mada sam ga poznavala čitav život, bio je satkan od mojih maštarija, zadržati ga uz sebe bilo bi nemoguće, poticao je iz detinjstva, bio je sačinjen od detinjih želja, nije bio stvaran, nije pružao mogućnosti za budućnost. Pjetro je, međutim, bio tu, čvrst poput stene. Predstavljao je prelaz u za mene nove prostore, u kojima vladaju razum i pravila koja su mu usađena u okrilju njegove porodice i koja su svemu davala smisao. Tamo su bili na snazi veliki ideali, kult dobrog imena, pitanja principa. Ništa se u sferi porodice Ajrota nije činilo čisto onako. Brak je na primer predstavljao doprinos građanskoj borbi. Pjetrovi roditelji bili su venčani samo u opštini, i Pjetro, koji je, kao što sam dobro znala, imao otvorena kulturološka shvatanja religije, štaviše možda upravo zbog toga, nikada se ne bi venčao u crkvi, radije bi se mene odrekao. Isto je važno i za krštenje. Pjetro nije bio kršten, Marijaroza takođe, ni naša eventualna deca, dakle, ne bi bila krštena. Sve je u njemu bilo uređeno na taj način, činilo se da ga uvek vodi neki viši zakon, koji mu je, premda nije poticao ni od kakvog božanstva već iz porodice, ipak pružao sigurnost da se nalazi na strani istine i pravde. Što se seksa tiče, šta znam, bio je obazriv. Znao je dovoljno o mojoj priči s Frankom Marijem da je mogao da zaključi da nisam nevina, pa ipak nikada nije aludirao na to, nije mi to prebacio ni jednom jedinom rečju, zajedljivom šalom, podrugljivim smeškom. Nije mi delovalo kao da je imao drugih devojaka, bilo je teško zamisliti ga s kakvom kurvom, bila sam sigurna da nije proveo ni minut svog života u priči o ženama s drugim muškarcima. Prezirao je lascivne šale. Prezirao je ćaskanje, galamu, zabave, bilo kakav vid traćenja vremena. Mada je poticao iz izrazito

dobrostojeće porodice, težio je – u tome se prepirući sa sestrom i roditeljima – nekakvoj vrsti asketskog života unutar izobilja. Imao je takođe izražen osećaj odgovornosti, nikada ne bi prekršio neku dužnost prema meni, nikada me ne bi prevario.

Nisam, dakle, želela da ga izgubim. Šta da se radi ako je moja sirova priroda, uprkos obrazovanju koje bejah stekla, bila daleko od njegove strogoće, ako nisam iskreno mogla da kažem koliko ću dugo biti u stanju da se vladam po svim tim pravilima. On mi je pružao sigurnost da ću pobeći od oportunitizma moga oca i neotesanosti moje majke. Zato skupih snagu i izbaciš Nina iz misli, uzeh Pjetra pod ruku, promrmljah: da, hajde da se venčamo što pre, želim da odem od kuće, želim da položim vozački ispit, da putujem, da imam telefon, televizor, nikada ništa nisam imala. On se onda razvedri, nasmeja se, pristade na sve što sam zbrkano zahtevala. Na nekoliko koraka od hotela se zaustavi, promrmlja promuklim glasom: mogu li da spavam s tobom? To beše poslednje iznenađenje te večeri. Pogledah ga zbunjeno: ja sam toliko puta bila spremna na vođenje ljubavi, on je bio taj koji se uvek povlačio pred mogućnošću. Međutim, pomisao da će biti u mom krevetu tu, u Milanu, u hotelu, nakon traumatične diskusije u knjižari, nakon Nina, nije mi se sviđala. Odgovorih: toliko smo dugo čekali, možemo da pričekamo još malo. Poljubih ga u mračnom uglu ulice, posmatrala sam ga s praga kako se udaljava šetalištem Garibaldi i kako se malo-malo pa okreće i stidljivo maše rukom. Njegov nesiguran hod, ravna stopala i raščupana kosa nalik ptičjem gnezdu u meni probudiše nežnost.

8.

Od tog trena život me je uhvatio u svoj neprekidni vrtlog, meseci su se u žurbi nizali jedan za drugim, nije se dešavalo

da prođe dan bez nekog lepog ili ružnog događaja. Vratila sam se u Napulj, i dalje u mislima s Ninom i našim susretom koji beše prošao bez posledica, i često sam bila na korak od toga da otrčim Lili, da sačekam da se vrati s posla, da joj ispričam ono što bih joj mogla ispričati a da je time ne povredim. A onda bih sebe ubedila da bi je i sâm pomen Ninovog imena ranio, i odustajala od namere. Lila beše pošla svojim putem, Nino pak sopstvenim, a ja sam imala pametnija posla. Na primer, još iste večeri mog povratka u Napulj saopštih roditeljima da će Pjetro uskoro doći da ih upozna, da ćemo se najverovatnije venčati pre isteka godine, da ću otići da živim u Firencu.

Ne pokazaše radost, čak ni najmanje zadovoljstvo. Pomislih da mora da su se zaista privikli na te moje odlaske i povratke kako mi je volja, da im kako vreme prolazi postajem sve veći stranac, ravnodušna prema njihovim problemima preživljavanja. I učini mi se sasvim normalnim da se samo moj otac malo uznemiri, on je uvek bio nervozan kad se suoči sa situacijama za koje se oseća nespremnim.

„A jel' taj univerzitetski profesor *baš mora* da dođe u našu kuću?“

„A gde bi da dođe?“, razgoropadi se moja majka. „Kako misliš da ti traži Lenučinu ruku ako ne dođe ovamo?“

Po običaju, ona mi je delovala spremnije od njega, sa obema nogama na zemlji, odlučna do te mere da se njena odlučnost graničila s bezosećajnošću. Međutim, kada je njemu zapušila usta, kada se muž povukao na spavanje, a Eliza, Pepe i Đani razvukli svoje krevete u trpezariji, kao da se predomislila. Napade me tihim glasom, koji je nekako uspevao da zvuči kao vika, sikćući i zakrvavljenih očiju: za tebe mi nismo niko i ništa, sve nam kažeš tek u poslednjem trenutku, gospođica je umislila da je ko zna šta zato što je studirala na fakultetu, zato što piše knjige, zato što će se udati za jednog profesora, ali, draga moja, da ti kaže tvoja majka, tu sam te ja nosila, iz

ovog stomaka si izašla i nemoj da mi tu izigravaš neke visine i praviš se pametnija od mene, jer da se meni pružila prilika kao tebi, imala bih sve što ti imaš, jel' ti jasno? A onda mi je, ponesena tim svojim besom, prvo prebacila da mojom krivicom, jer sam otišla misleći samo na sebe samu, moja braća i sestra ništa nisu postigli u školi; a potom mi zatraži pare, kao da na njih polaže pravo, reče da joj trebaju da kupi pristojnu haljinu Elizi i da malo dovede kuću u red, kad sam je već naterala da u njoj dočeka mog verenika.

Pravila sam se da ne čujem to za školske neuspehe moje braće i sestre. Novac joj pak smesta dadoh, iako je to da joj je potreban za kuću bila laž, neprekidno mi ga je tražila, ma kakav izgovor bio je dovoljno dobar. Mada to nikada nije izričito priznala, i dalje nije uspevala da se pomiri sa činjenicom da zarađeni novac držim u banci, da ga ne dajem odmah njoj kao što sam to oduvek činila, još od vremena kada sam vodila na plažu kćerke vlasnice papirnice ili radila u knjižari u Ulici Mecokanone. Možda, pomislih, time što se ponaša kao da joj moj novac na neki način pripada želi da me ubedi da joj i ja sama pripadam i da ću joj, i kada se udam, i dalje pripadati.

Ostadoh pribrana, saopštih joj poput kakve mirovne ponude da ću dati da se u kuću uvede telefon, da ću na otplatu kupiti televizor. Posmatrala me je nesigurno, s nekim novim divljenjem koje je bilo u neskladu sa svim onim što mi upravo beše sasula u lice.

„Televizor i telefon, *ovde*, u ovoj kući?“

„Naravno.“

„I ti ćeš da ih plaćaš?“

„Hoću.“

„I kasnije, kad se budeš udala?“

„Da.“

„Zna li profesor da nemamo ni prebijene pare da ti damo u miraz, da ni proslavu ne možemo da platimo?“

„Zna, a proslave svakako neće ni biti.“

Raspoloženje joj se iznova promeni, iz očiju opet počеше da lete varnice.

„Kako to misliš, neće biti proslave? Neka on plati.“

„Ne treba, bez proslave ćemo.“

Moja majka se opet razgoropadi, pokušavala je da me isprovocira na sve moguće načine, želela je da joj odgovorim kako bi mogla još više da se razbesni.

„Sećaš li se Liline svadbe, sećaš li se proslave koju je priredila?“

„Sećam se.“

„A ti, koja si još kako bolja od nje, ništa nećeš da prirediš?“

„Neću.“

Tako smo nastavile sve dok ne odlučih da je, umesto što pokušavam da ublažim njenu histeriju, bolje da joj na njene izlive besa odgovorim istom merom.

„Ali“, rekoh, „ne samo da nećemo praviti proslavu nego se neću ni venčati u crkvi, već samo u opštini.“

U tom trenu kao da su se sva vrata i prozori pootvarali pred naletom vetra. Premda nije bila bogzna kako religiozna, moja majka na tu moju objavu izgubi svu kontrolu i počе da urla užasne uvrede, crvena u licu, njišući se napred-nazad. Povi-ka da brak ništa ne vredi ukoliko sveštenik ne potvrdi da je važeći. Povi-ka da, ukoliko se ne venčam u crkvi, nikada neću biti prava supruga već obična kurva, i skoro polete, uprkos hromoj nozi, da probudi mog oca, braću i sestru, kako bi i oni znali da se dogodilo ono čega se uvek plašila, takoreći da mi je previše učenja spržilo mozak, da sam imala sve moguće blagodeti, a eto puštam da me tretiraju poput kakve drolje, da neće moći iz kuće da proviri od srama što ima bezbožnu kćer.

Moj otac, ošamućen i u gaćama, i braća i sestra pokušavali su da shvate kakvu će to još gnjavažu morati da podnesu mojom krivicom, trudili su se da je smire, ali uzalud. Urlala je da

hoće da me izbaci iz kuće istog trena, pre nego što je izvrgnem ruglu da se sazna da i ona, i ona, ima kćerku konkubinu poput Lile i Ade. Sve to vreme, mada nije pokušala zaista da me ošamari, mlatarala je po vazduhu kao da sam ja nekakva senka, a kao da je ona uspela da se dočepa prave mene koju žestoko mlati. Trebalo joj je dosta da se primiri, što se naposljetku dogodilo zahvaljujući Elizi. Moja sestra oprezno upita:

„Jesi li ti ta koja želi da se venča u opštini ili tvoj verenik?“

Objasnih joj, kao da svima njima razjašnjavam tu nedoumicu, da za mene već odavno crkva ništa ne znači, ali da mi je sasvim svejedno da li ću se venčati u crkvi ili u opštini; dok je mom vereniku veoma bitno da se venčamo samo građanski, on koji o religioznim pitanjima, koja su po njemu veoma značajna, zna sve i smatra da se religija iskvaruje upravo kada se meša u državna posla. Ukratko, ukoliko se ne venčamo u opštini, završih priču, on se mnome neće oženiti.

Onda moj otac, koji od samog početka beše stao na stranu moje majke, prestade da ponavlja za njom njene uvrede i žalopojke.

„Neće se tobom oženiti?“

„Neće.“

„Pa šta će onda, da te ostavi?“

„Otići ćemo da nevenčani živimo zajedno u Firenci.“

Ta mogućnost je mojoj majci bila još nepodnošljivija od ostalih. Izgubi i poslednju trunku samokontrole, stade se kleti da će u tom slučaju uzeti nož i da će me zaklati. Moj otac pak, provukavši nervozno šaku kroz kosu, reče joj:

„Deder učiti na tren, nemoj da ja popizdim, hajde da promislimo o ovome. Svi dobro znamo da može da te venča sveštenik, da prirediš pompeznu proslavu pa da se opet sve svrši kako ne valja.“

I on je nedvosmisleno aludirao na Lilu, koja je još uvek bila rejonski skandal, i mojoj majci konačno postade jasno.

Sveštenik nije nikakva garancija, ništa nije bilo garancija u ružnom svetu u kome živimo. Prestade da urla i prepusti mom ocu zadatak da ispita situaciju i da mi, ukoliko nađe za shodno, dâ za pravo. Nastavi pak da se šeta gore-dole po sobi, hramljući, odmahujući glavom, mrmļajući uvrede na račun mog budućeg supruga. Šta li mu je u glavi, tom profesoru? Jel' on neki komunista? Komunista i profesor? Profesor, kur' moj, povika. Kakav mi je to profesor koji tako razmišlja? Tako razmišlja običan govнар. Ne, odvrati moj otac, kakav govнар, taj ti je studirao i zna bolje od svih nas kakve gadosti čine sveštenici, zato i hoće da se venča samo u opštini. U redu, u pravu si, mnogi komunisti tako čine. U redu, u pravu si, ova-ko će se činiti kao da nam se kćer nije ni udala. Ali ja u ovog fakultetskog profesora imam poverenja: voli je, ne mogu da poverujem da bi Lenuču doveo u situaciju u kojoj bi delovala kao kurva. A čak i ako nećemo da se uzdamo u njega – ja se pak uzdam, premda ga još ne poznajem: on je važan čovek, ovde sve devojke maštaju o takvoj partiji – uzdajmo se makar u opštinu. Ja u opštini radim, i brak sklopljen tamo, mogu da ti garantujem, važi koliko i onaj u crkvi, ako ne i više.

Nastavismo tako satima. Moja braća i sestre u izvesnom trenutku ne mogaše više, polegaše na spavanje. Ja ostadoh da umirim roditelje i da ih ubedim da prihvate nešto što je za mene, u tom trenutku, predstavljalo znak mog ulaska u Pjetrov svet. Štaviše, na taj način, osetih se prvi put odvažnijom od Lile. A ponajviše od svega, ako bih opet sreła Nina, mogla bih mu reći, nagovestiti na neki način: vidiš li gde me je dovela ona rasprava s veroučiteljem, svaki naš izbor ima sopstvenu priču, toliko trenutaka našeg postojanja čeka pravi čas, skriveno u nekom ćošku, i onda taj čas kucne. Preuveličavala bih, međutim, sve je zapravo bilo mnogo jednostavnije. Već više od deset godina onaj Bog iz detinjstva, koji mi se i tada činio slabašnim, beše se sklonio u kakav kutak

poput malaksalog starca i nisam osećala nikakvu potrebu za svetošću bračne zajednice. Jedino bitno bilo je otići iz Napulja.

9.

Užasnutost moje porodice idejom o običnoj građanskoj bračnoj zajednici svakako nije nestala te noći, ali jeste se ublažila. Narednog jutra moja majka se prema meni odnosila kao da je sve što bi joj se našlo pod rukom – džezva, činija s mlekom, kutijica sa šećerom, sveža vekna hleba – tu kako bi je izlagalo iskušenju da me baš tim predmetom zvekne po glavi. Pa ipak, nije opet započela viku. Što se mene tiče, ignorisala sam je, izađoh rano izjutra i krenuh da završim poslove oko priključivanja telefonske linije. Završivši s tim, stadoh obilaziti knjižare u Ulici Portalba. Bila sam odlučna da se za kratko vreme osposobim da bez sramežljivosti iskažem vlastito mišljenje svaki put kad se ponovo ukaže situacija poput one u Milanu. Izabrah novine i časopise onako odokativno, potroših popriličnu sumu. Nakon dugog oklevanja, možda nesvesno vođena onom Ninovom rečenicom koja mi se često vraćala u misli, naposletku uzeh *Tri eseja o teoriji seksualnosti*. O Frojdu maltene ništa nisam znala, ni ono malo što sam znala nije mi bilo zanimljivo, a kamoli njegove knjižice o seksu. Pristupila sam učenju kao nekada ispitima, pisanju diplomskog rada, isto kao što sam činila s novinama koje mi beše prosleđivala Galijanijeva, ili marksističkim tekstovima koje mi je pre nekoliko godina davao na čitanje Franko. Želela sam da proučim savremeni svet. Nije lako reći šta sam sve prikupila u prethodnom periodu. Bile su tu diskusije s Paskvaleom, i one s Ninom. Bejah posvetila nešto malo pažnje Kubi i Latinskoj Americi. Bila je tu nepopravljiva beda rejona, Lilina izgubljena bitka. Bila je tu škola, koja je odbacila moju braću i sestru zato što su

bili manje posvećeni od mene, manje spremni na žrtvu. Bili su tu dugi razgovori s Frankom i oni povremeni razgovori s Marijarozom, sada već stopljeni u jedno (svetom vlada nepravda i to je neophodno promeniti, ali kako miroljubiva koegzistencija između američkog imperijalizma i staljinističke birokratije, tako i reformistička politika evropskih radničkih partija, a naročito onih italijanskih, trude se da održe proletarijat u potčinjenom iščekivanju nekakvog razrešenja koje gasi plamen revolucije, čija je posledica to što će, ukoliko se dođe do pat-pozicije, ukoliko pobedi socijaldemokratija, prestonica biti ta koja će trijumfovati tokom vekova koji slede, dok će radnička klasa postati plen prinude na potrošnju). Ovi podsticaji imali su nekakvo dejstvo, mora da su u meni radili već neko vreme, ponekad bi me i uzbuđivali. Međutim, ono što me je poguralo k tome da se prisilno osavremenjujem, makar u početku, bila je moja stara potreba da se lepo pokažem. Odavno bejah sebe ubedila da se čovek na sve navikne, pa čak i na zainteresovanost za politiku.

Dok sam čekala u redu za kasu, krajičkom oka primetih svoj roman na jednoj polici, skrenuh odmah pogled. Svaki put kada bih videla svoju knjigu u nekom izlogu, pored drugih tek objavljenih romana, osetila bih mešavinu ponosa i straha, trzaj zadovoljstva koji se završavao teskobom. Svakako, priča je nastala pukim slučajem, u roku od dvadeset dana, bez mnogo truda, poput nekakvog sedativa koji mi je pomogao da se izborim s depresijom. Znala sam ja šta je visoka književnost, dosta sam se bavila klasicima, i ni u jednom trenutku dok sam pisala mi nije bilo ni na kraj pameti da stvaram nešto dragoceno. Pa ipak, osetila sam potrebu da nađem formu za svoje reči. A onda je iz te potrebe nastala *ta* knjiga, predmet koji je sadržao mene. Sada sam tu bila ja, izložena, i videvši sebe osetila sam snažno lupanje u grudima. Osećala sam da ne samo u mojoj knjizi već u romanima uopšte postoji nešto što me duboko uznemirava,

ogoljeno, lupajuće srce, isto ono koje mi beše iskočilo iz grudi onda davno kad mi je Lila predložila da zajedno napišemo priču. Ja sam to stvarno i učinila. Međutim, da li je to bilo ono što sam zaista želela? Da pišem ne čisto da bih pisala, da pišem bolje nego što sam to činila u prošlosti? I da proučavam priče iz prošlosti i one sadašnje kako bih shvatila kako funkcionišu, i da učim, da naučim sve o svetu s jednim jedinim ciljem da stvaram živa srca, koja niko neće biti u stanju da stvori bolje od mene, pa čak ni Lila, ukoliko bi joj se i ukazala prilika?

Izađoh iz knjižare, zaustavih se na Trgu Kavur. Dan je bio lep, Ulica Forija delovala je neuobičajeno čisto i postojano uprkos beskućnicima ispred Galerije. Nametnuh sebi uobičajenu disciplinu. Izvukoh tek kupljenu sveščicu, želela sam da oponašam prave pisce, da beležim misli, zapažanja, korisne informacije. Pročitah novine *Unita* od prve do poslednje strane, pribeležih ono što nisam znala. U časopisu *Ponte* pronađoh članak Pjetrovog oca, iščitah ga znatiželjno, ali mi se ne učini tako bitnim kao što je tvrdio Nino, štaviše nije mi se dopao iz makar dva razloga: kao prvo, Gvido Ajrota koristio se onim profesorskim jezikom još rigidnije od čoveka s glomaznim naočarima, kao drugo, u jednom pasusu u kome je govorio o studentkinjama („u pitanju je novonastala masa“, pisao je, „i sasvim je očigledno da ne potiču iz dobrostojećih porodica, te gospođice u skromnim haljinama i još skromnijeg obrazovanja koje s pravom od velikog školovanja očekuju budućnost koja će im pružiti više od običnog života domaćice“) činilo mi se da vidim aluziju na sebe samu, namernu ili sasvim slučajnu. Pribeležih i to u svoju sveščicu (šta sam ja za porodicu Ajrota, sredstvo da se pred prijateljima hvališu svojim širokim shvatanjima?) i poprilično neraspoloženo, maltene iznervirano počeh da listam list *Korijere dela sera*.

Sećam se da je vazduh bio topao, i dalje mi je u sećanju miris – izmišljen ili stvaran – nekakva mešavina sveže štampe

i ispečene pice. Prelazila sam pogledom preko naslova, stranicu za stranicom sve dok mi nije zastao dah. Preda mnom se nalazila moja fotografija oivičena sa četiri olovna stupca. U daljini su bili prikazani rejon i tunel. Naslov je glasio: *Pikantni memoari jedne ambiciozne devojke. Debitantski roman Elene Greko.* Članak je nosio potpis čoveka s glomaznim naočarima.

10.

Dok sam čitala, osetih kako me obliva hladan znoj, pomislilih da ću se onesvestiti. Moja knjiga iskorišćena je kao prilika da se potkrepi tvrdnja da se u toku protekle decenije, u svim oblastima stvaralačkog, kulturnog i društvenog života, od fabrika do kancelarija, fakulteta, štampe, bioskopa, čitav jedan svet urušio pod pritiskom razmažene omladine lišene bilo kakvih vrednosti. Povremeno je citirana pokoja moja rečenica kako bi se dokazalo da sam primeran predstavnik loše odgojene generacije kojoj sam pripadala. Naposletku sam definisana kao „balavica koja golicavim trivijalnim stranicama pokušava da prikrije sopstveni nedostatak talenta“.

Briznuh u plač. Bila je to najoštrija kritika koju sam pročitala od izlaska knjige, i to ne u nekim novinama malog tiraža, već u najčitanim dnevnom listu u čitavoj Italiji. U svemu tome najteže mi je pao prizor mog nasmejanog lica usred tog uvredljivog teksta. Kući se vratih pešice, prethodno se otarasivši novina. Plašila sam se da bi moja majka mogla pročitati kritiku i iskoristiti je protiv mene. Pretpostavljala sam da bi želela i nju da stavi u svoj album kako bi mogla da mi je natrlja na nos svaki put kada je zbog nečeg nezadovoljna mnome.

Sto je bio postavljen samo za mene. Moj otac je bio na poslu, majka beše izašla da pozajmi ne znam ni sama šta

od komšinice, a moji braća i sestra behu već jeli. Gutala sam pastu i krompir nasumično iščitavajući redove iz svoje knjige. Razmišljala sam prepuštajući se očajanju: možda zaista nema nikakvu vrednost, možda je objavljena samo kao usluga Adele. Kako su mi pale na pamet tako blede rečenice, tako banalne misli? I kako sam samo bila aljkava, koliko nepotrebnih zarez, nikada više ništa neću napisati. Sedela sam depresivna, zgađena hranom i sopstvenom knjigom, kada u stan uđe Eliza s papirom u ruci. Papir joj beše dala gospođa Spanjuolo, koja je ljubazno dozvolila da se njen telefon koristi u slučajevima kada je bilo potrebno da mi se prenese neka važna poruka. Na papiriću je pisalo da su mi telefonirale čak tri osobe, Đina Medoti, koja je bila zadužena za štampu izdavačke kuće, Adele i Pjetro.

Ta tri imena, koja gospođa Spanjuolo beše ispisala s mukom, pomogloše mi da uobličim misao koja se do tog časa nalazila u nekom kutku mog uma. Zlobne reči čoveka s glomaznim naočarima širile su se poput šumskog požara, do kraja dana svi će ih pročitati. Već su ih pročitali Pjetro, njegova porodica, rukovodioci izdavačke kuće. Možda su stigle čak i do Nina. Možda su bile pred očima mojih profesora s fakulteta. Svakako da su privukle pažnju Galijanijeve i njene dece. I ko zna, možda će ih pročitati i Lila. Briznuh nanovo u plač uplašivši Elizu.

„Šta ti je, Lenú?“

„Nije mi dobro.“

„Hoćeš da ti napravim čaj od kamilice?“

„Hoću.“

Nije, međutim, bilo vremena za to. Začu se kucanje, bila je to Roza Spanjuolo. Vesela, pomalo zadihana jer se popela uz stepenice u žurbi, reče kako me opet traži moj verenik, sad je na vezi, kakav divan glas ima, kakav divan severnjački naglasak. Pojurih da se javim, izvinjavajući joj se beskonačno za

sve to uznemiravanje. Pjetro se trudio da me uteši, reče da mi je njegova majka poručila da to ne primam k srcu, da je bitno da se o knjizi priča. Ali ja, iznenadivši gospođu Spanjuolo, koja me je znala kao krotku devojčicu, skoro povikah: šta mi znači što se o knjizi priča ako je to što se priča loše? On me opet zamoli da se smirim i dodade: sutra će u listu *Unita* izaći još jedan članak. Završih razgovor hladno, rekoh: bolje bi bilo da me svi ostavite na miru.

Te noći ne sklopih oka. Ujutru se ne mogah suzdržati, pojurih da kupim list *Unita*. Prelistah ga na brzinu, stojeći ispred kioska, na korak od zgrade osnovne škole. Opet me je s papira gledala moja fotografija, ista ona iz lista *Korijere*, ovoga puta ne u sredini članka već uviše, uz naslov: *Mladi buntovnici i stari nazadnjaci. O knjizi Elene Greko*. Ime onoga ko je potpisao članak nije mi bilo poznato, ali mora da se radilo o nekome ko lepo piše, njegove reči delovale su kao melem. Velikodušno je hvalio moj roman i kudio uvaženog profesora s glomaznim naočarima.

Vratih se kući ohrabrena, možda čak i u dobrom raspoloženju. Prelistah opet knjigu, i ovoga puta mi se učini da je lepo osmišljena, napisana s veštinom. Moja majka reče osorno: da nisi možda dobila na lutriji? Bez reči ostavih novine na kuhinjskom stolu.

U kasno popodne još jednom se pojavi Spanjuolova, opet su me tražili na telefon. Na moju nelagodnost i izvinjenja odgovori da joj je veoma drago što može da bude od koristi jednoj devojci poput mene, zasu me komplimentima. Điljola nije imala sreće, uzdisala je penjući se stepeništem, otac ju je uzeo da se muči u poslastičarnici porodice Solara kada joj je bilo trinaest godina, i bogu hvala što se verila s Mikeleom, inače bi rintala čitavog života. Otvori mi vrata svoga stana, provede me kroz hodnik, sve do telefona koji je visio na zidu. Primitih da je ispod postavila stolicu kako bi meni

bilo udobno: koliko je samo poštovanja iskazivano prema onima koji su se obrazovali, obrazovanje je smatrano veštinom kojom su se služili oni najpametniji kako bi pobjegli od teškog rada. Kako da objasnim ovoj ženi – pomislih – da sam već sa šest godina postala rob slôva i brojeva, da moje raspoloženje zavisi od uspeha njihovih kombinacija, da je ova radost što mi je nešto dobro ispalo retka, nestalna, da će potrajati jedan čas, jedno poslepodne, jednu noć?

„Jesi li ga pročitala?“, upita Adela.

„Jesam.“

„Jesi li zadovoljna?“

„Jesam.“

„Onda za tebe imam još jednu lepu vest: knjiga je počela da se prodaje, ukoliko se ovako nastavi, štampaćemo još jedan tiraž.“

„Šta to znači?“

„To znači da je naš prijatelj iz lista *Korijere* nameravao da nas upropasti, a da nam je zapravo pomogao. Zdravo, Elena, uživaj u uspehu.“

11.

Knjiga se zaista prodavala, postade mi jasno već tokom dana koji uslediše. Na to su najviše ukazivali Đinini sve učestaliji telefonski pozivi, malo-malo pa bi me pozvala da mi ukaže na nešto što je izašlo u tim i tim novinama, ili da mi prenese nekakav poziv za razne događaje u knjižarama i kulturnim kružocima, nikada ne zaboravljajući da me pozdravi uz jedno: knjiga se lepo prodaje, profesorka Greko, čestitam. Zahvaljivala sam joj, premda nisam bila zadovoljna. Novinski članci su mi delovali površno, uvek su ili oponašali šablon entuzijastičnog hvalospeva iz lista *Unita*, ili destruktivnog

članka iz lista *Korijere*. I mada mi je Đina u svim prilikama ponavljala da i negativne kritike pomažu da se knjiga prodaje, te kritike su mi nanosile bol i s nelagodom sam iščekivala nekoliko odobravajućih redaka koji će izbalansirati negativne i učiniti da se osetim bolje. U svakom slučaju, prestadoh da od majke skrivam nepovoljne kritike, sve sam joj ih davala, i dobre i loše. Ona bi pokušala da ih pročita, sričući i sa osornim izrazom lica, ali nikada nije stizala dalje od prvih pet-šest redaka i odmah je nalazila nekakav povod da zapodene svađu, ili bi se iz dosade posvećivala mahnitom kolekcionarstvu. Cilj joj je bio da popuni čitav album i žalila se kad nisam imala ništa novo za nju, plašila se da će joj ostati praznih stranica.

Kritika koja me je u to vreme najviše zbolela bila je jedna iz lista *Roma*. Ugledala se, pasus za pasusom, na onu iz lista *Korijere*, ali kitnjastim stilom kojim je na kraju mahnitom ponavljan isti zaključak, kao da joj je cilj da ga ureže u kamen. Zaključak je glasio: Žene su u današnje vreme bez ikakve kontrole, dovoljno je pročitati skaredni roman Elene Greko, te otpatke već dovoljno sirovog *Dobar dan, tugo* da nam svi-ma to postane jasno. Ono što me je zbolelo nije, međutim, bio sadržaj već potpis. Članak beše napisao Ninov otac, Donato Saratore. Prisetih se koliko sam se kao devojčica divila tome što je taj čovek autor jedne zbirke pesama; prisetih se pijedestala na koji ga bejah postavila nakon što sam saznala da piše za novine. Čemu takva recenzija? Je li to bila njegova osveta zbog toga što se prepoznao u ogavnom porodičnom čoveku koji progoni moju protagonistkinju? Osetih iskušenje da ga pozovem telefonom i zaspem ga najstrašnijim mogućim uvredama. Od toga odustadoh samo zato što mi na pamet pade Nino, i učini mi se da sam došla do bitnog otkrića: njegovo iskustvo bilo je slično mom.

Oboje smo odbili da sledimo primer sopstvenih porodica: ja sam se oduvek trudila da se udaljim od majke, on je zauvek

pokidao veze koje su ga spajale sa ocem. Ta sličnost me je utešila, bes je malo-pomalo splasnuo.

Nisam, međutim, uzela u obzir to da se u rejonu Roma čitala više od bilo kog drugog lista. Primetih to još te iste večeri. Đino, apotekarov sin, koji beše izrastao u mladića nabildovanog od silnog dizanja tegova, izviri na prag očeve radnje baš u trenutku kada sam prolazila pored nje, na sebi je imao beli lekarski mantil iako još ne beše završio studije. Dozva me mlatarajući po vazduhu novinama i reče dosta ozbiljnim tonom (odskora sebi beše stvorio karijericu unutar Socijalističke partije Italije): Jesi li videla šta o tebi pišu? Kako mu ne bih pružila zadovoljstvo, odvratih da se o meni mnogo piše i prođoh, mahnuvši mu u znak pozdrava. To ga je zbunilo, promrmlja nešto, a onda doviknu zlurado: moraću da ga pročitam, taj tvoj roman, čujem da je *veoma* zanimljiv.

To je bio samo početak. Narednog dana na ulici mi priđe Mikele Solara, navali da me počasti kafom. Sedosmo u njegov bar i dok nas je Điljola ćutke usluživala, vidno iznervirana mojim prisustvom, možda čak i verenikovim, on poče: Lenú, Đino mi je dao da pročitam neki članak u kome kažu da si napisala roman zabranjen za mlađe od osamnaest godina. Baš ti, ko bi rekao? Jesi li to učila u Pizi? Jesu li te *tome* podučavali na fakultetu? Teško mi je u to da poverujem. Ja mislim da ste ti i Lina sklopile neki tajni pakt: da ona čini ružne stvari, a da ti o njima pišeš. Jesam li u pravu? Reci mi istinu. Obrazi mi se zarumeneše, ne sačekah ni da stigne kafa, pozdravih Điljolu i izađoh. On povika za mnom, zvučeći kao da se zabavlja: Ajde, šta ti je, pa nisi se valjda uvredila, vrati se 'vamo, samo sam se šalio!

Nedugo potom usledio je susret s Karmen Peluzo. Majka me beše naterala da odem u novu delikatesnu radnju Karačijevih jer je tamo ulje bilo jeftinije. Bilo je podne, u radnji nije bilo mušterija, Karmen me zasu pohvalama. Kako se vidi da ti sve

ide dobro, promrmlja, prava je čast imati te za prijateljicu, to je jedina sreća koja me je zadesila u ovome životu. Zatim mi reče da je pročitala Saratoreov članak, ali samo zato što neki od dobavljača beše zaboravio *Romu* u radnji. Reče da se radi o čistoj pakosti i njena ogorčenost učini mi se iskrenom. Njen brat Paskvale dao joj je da pročita članak iz lista *Unita* i on joj se veoma, veoma svideo, bila je tamo i baš fina slika. Sve što ti radiš tako je fino, dodade. Od moje majke beše saznala da ću se uskoro udati za jednog univerzitetskog profesora i da ću otići da živim u Firenci kao prava gospođa. I ona će se udati, za vlasnika benzinske pumpe na auto-putu, samo još nije znala kada, falilo im je novca. A onda bez nekog logičkog sleda stade da se žali na Adu. Otkad Ada beše zauzela Lilino mesto uz Stefana, sve je krenulo nizbrdo. Izigravala je gazdaticu i u dvema delikatesnim radnjama i bila je nešto kivna na nju, Karmen, optuživala ju je da ih potkrada, gazdovala je gvozdenom rukom, sve vreme joj je visila nad glavom. I stoga ona više nije mogla to da podnese, nameravala je da dâ otkaz i da ode da radi na benzinskoj pumpi svog budućeg muža.

Slušala sam je s mnogo pažnje, prisetih se da smo i Antonio i ja nameravali da se venčamo i da i mi držimo benzinsku pumpu. Ispričah joj to kako bih je zabavila, ali mi ona odgovori natmureno: ma da, kako da ne, moš' misliti, ti na benzinskoj pumpi, blago tebi što si se izvukla iz ove bede. Zatim nastavi da mrmlja tegobno: previše je nepravde, Lenú, previše, treba to nekako okončati, ovako se dalje ne može. I dok je još uvek pričala, izvuče iz jedne fioke moju knjigu, korice su bile izuvijane i prljave. Bio je to prvi primerak koji sam videla u rukama nekog iz rejona, prve stranice bile su nadute i tamne, a ostale sabijene i bele kao sneg. Čitam pomalo svake večeri, reče mi, ili kada nema mušterija. Još sam, međutim, na trideset drugoj strani, nemam mnogo vremena, sve moram sama, Karačijevi me drže zatvorenu ovde od šest izjutra do devet uveče. A onda

me upita iznenada, zlorado: jel' ima još mnogo do nepristojnih delova? Koliko još moram da čitam da stignem do njih?

Nepristojni delovi.

Ubrzo potom sretoh i Adu, u rukama je nosila Mariju, svoju i Stefanovu kćerku. Nije mi bilo lako da budem ljubazna nakon svega onoga što mi Karmen beše ispričala. Pohvalih devojčicu, njenu haljinicu i ljupke minđušice. Ada je, međutim, bila nepristupačna. Pričala mi je o Antoniju, reče da pišu jedno drugome, da nije istina da se venčao i da ima decu, da sam mu ja spržila mozak i ubila u njemu želju da ikoga voli. A onda pređe i na moju knjigu. Nije je pročitala, razjasni mi, ali beše čula da se radi o knjizi koju nije trebalo držati u poštenoj kući. I skoro se razljuti: a da je moja kćerka nađe kad poraste, šta bih onda? Žao mi je, ja je neću kupiti. Drago mi je, međutim, dodade, što mlatiš pare, čestitam ti.

12.

Ti susreti, jedan za drugim, navedoše me da posumnjam da se knjiga prodaje upravo zato što su novine, kako one koje su je kudile tako i one koje su je hvalile, isticale prisustvo lascivnih stranica. Pomislih čak kako je i Nino onom prilikom pomenuo Lilinu seksualnost samo zato što je pomislio da se s nekim ko piše kao što to ja činim može o toj temi pričati sasvim slobodno. I tako se u meni javila želja da se opet vidim sa svojom prijateljicom. Možda je, pomislih, i Lila nabavila primerak moje knjige kao što je to učinila Karmen. Zamislih je kako uveče, nakon što bi se vratila iz fabrike, dok Enco sedi osamljen u jednoj sobi, a ona sa detetom privijenim uz sebe u drugoj, izmorena ali ipak uporna, seda da čita moju knjigu, stisnutih usana, naboranog čela, kao i uvek kada bi se na nešto usredsredila. Kako bi je ona ocenila? Da li bi i ona od čitave

knjige videla samo tih nekoliko nepristojnih stranica? Možda je pak nije ni pročitala, sumnjala sam da ima para da kupi primerak, trebalo je da joj ja odnesem jedan na poklon. Na trenutak mi se to učini kao dobra ideja, a onda odustadoh od nje. Do Lile mi je i dalje bilo stalo više nego do bilo kog drugog na čitavom svetu, ali nisam uspevala da se odlučim da odem da je potražim. Nije za to bilo vremena, bilo je tu previše onoga što je trebalo proučiti i naučiti na brzinu. A zatim, način na koji se beše okončao naš prethodni susret – ona koja stoji u dvorištu fabrike, s keceljom preko kaputa, ispred lomače u kojoj nestaju listovi *Plave vile* – predstavljao je bespovratni oproštaj od poslednjih tragova našeg detinjstva, potvrdu da se naši putevi razilaze. Rekla bi mi možda: nemam ti ja vremena da čitam šta si napisala, vidiš li kakvim životom živim? Nastavih dalje svojim putem.

U međuvremenu, iz kog god bilo razloga, knjiga se sve bolje i bolje prodavala. Jedanput mi je telefonirala Adela, i sa sebi svojstvenom mešavinom ironije i privrženosti rekla: ukoliko se ovako nastavi, postaćeš bogata i nećeš više hteti sirotog Pjetra. A onda slušalicu predade ni manje ni više nego svome mužu. Gvido, reče, želi da te čuje. Ja se uznemirih, s profesorom Ajrotom dotad sam imala vrlo malo kontakata, u meni je uvek budio nelagodu. Pjetrov otac je pak bio veoma ljubazan, čestitao mi je na uspehu, izrekao nekoliko ironičnih pošalica na račun čednosti mojih klevetnika, nadugo je govorio o srednjem veku, kome u Italiji nikako da dođe kraj, hvalio me je zbog mog doprinosa modernizaciji našeg društva, i tako dalje, sve u tom stilu. O samom romanu nije rekao ništa konkretno, bila sam sigurna da ga nije pročitao, bio je to čovek s mnogo obaveza. Bilo je pak ljubazno od njega što je želeo da mi pokaže da imam njegovu podršku i poštovanje.

Ni Marijaroza se nije pokazala manje srdačnom, i ona me je silno nahvalila. U početku je delovalo kao da se sprema

da sa mnom detaljno razgovara o knjizi, a onda je promeni-la temu, reče da želi da me pozove u posetu Univerzitetu u Milanu: delovalo joj je kao veoma značajno da prisustvujem onome što je definisala kao *nezaustavljivi tok događaja*. Kreni koliko sutra, podsticala me je, jesi li videla šta se događa u Francuskoj? Ja sam o svemu bila obaveštena, nisam se razdvajala od starog radio-aparata, izguljenog i umašćenog, koji je moja majka držala u kuhinji, i rekoh da jesam, da se radi o nečemu veličanstvenom, Nanter arondisman, barikade u Latinskom kvartu. Ona mi se pak učini mnogo bolje obaveštenom od mene, mnogo posvećenijom. Plan joj je bio da stigne u Pariz zajedno sa drugim svojim kolegama, pozvala me je da joj se pridružim, išle bismo automobilom. Padoh u iskušenje. Rekoh, u redu, razmisliću. Popeti se do Milana, preći u Francusku, stići u Pariz u revoltu, suočiti se s policijskom brutalnošću, biti delić užarene mase tih meseci, dati nastavak onom putovanju van Italije s Frankom Marijem. Kako bi samo bilo lepo krenuti na put s Marijarozom, jedinom devojkom tog kova koju sam poznavala, bez ikakvih predrasuda, modernom, koja svim svojim bićem učestvuje u svet-skim događanjima i koja uspeva da se o političkim pitanjima izražava podjednako uspešno kao bilo koji muškarac. Divila sam joj se, nije bilo mnogo devojaka koje su se isticale kao ona. Mladi heroji koji su se suočavali s nasiljem preuzimajući na sebe rizik nosili su imena poput Rudija Dučkea, Danijela Kon-Bendita, i baš kao i u ratnim filmovima, u kojima su sve uloge bile muške, bilo je teško poistovetiti se s njima, mi devojke mogle smo samo da ih volimo, da prisvojimo njihove ideje, da žalimo nad njihovim sudbinama. Pade mi na pamet da bi se među Marijarozinim kolegama mogao naći i Nino. Poznavali su se, postojala je ta mogućnost. Ah, sresti ga tamo, zajedno učestvovati u toj avanturi, izložiti se opasnosti s njim pored sebe. Provedoh dan u takvim razmišljanjima. Kuhinjom

je sada vladala tišina, moji roditelji su spavali, moja braća su još lunjala ulicama, Eliza se beše zatvorila u kupatilo. Poći na put, već sutra izjutra.

13.

Krenuh na put, ali ne u Pariz. Nakon političkih izbora te burne godine, Đina me je poslala na književnu turu kako bih promovisala knjigu. Počeh od Firence. Na fakultet me beše pozvala jedna profesorka, prijateljica porodice Ajrota, i završih na jednoj od onih debata, tako rasprostranjenih na univerzitetima u pobuni, govorila sam pred tridesetak studentkinja i studenata. Na mene je odmah snažan utisak ostavilo to što su mnoge devojke bile u još gore stanju od onoga koje beše opisao moj svekar u časopisu *Ponte*: loše obučene, loše našminkane, govorile su konfuzno ponesene prevelikim entuzijazmom, kivne na ispite, na profesore. Na nagovor profesorke, iskazah sopstveno mišljenje o studentskim manifestacijama, pokazah nedvosmisleno divljenje, naročito prema onima koje su se odigravale u Francuskoj. Dotakoh se tema kojima sam se bavila, bila sam ponosna na sebe. Osetih da se izražavam s lakoćom, ubedljivo i jasno, da mi se devojke naročito dive zbog načina na koji govorim, zbog količine znanja koje pokazujem, zbog veštine s kojom se dotičem složenih svetskih problema jasno ih stavljajući u kontekst. Ubrzo mi, međutim, postade jasno da se trudim da izbegnem pominjanje svoje knjige. Osećala sam nelagodu kada sam o njoj govorila, plašila sam se da će reakcije biti poput onih u rejonu, bilo mi je draže da prepričavam svojim rečima ideje na koje bejah naišla čitajući *Kvaderni pjačentini beleške* ili časopis *Mantli rivju*. S druge strane, upravo sam iz tog razloga bila pozvana, vazduhom su se vijorile ruke zahtevajući reč. Prva pitanja su

se uglavnom ticala teškoća s kojima se glavna junakinja suočila kako bi pobegla iz okruženja u kome je rođena. Tek na samom kraju, jedna devojka koje se sećam kao izrazito visoke i mršave zatraži da objasnim, nervozno se smejujući, zašto sam smatrala neophodnim da u jednu tako skladnu priču uključim *lascivnu scenu*.

Postideh se, možda se i zacrveneh, počeh da nabrajam sociološke motive. Tek na kraju progovorih o potrebi da se na iskren način iskažu sva ljudska iskustva, čak i ona – naglasih – koja nam se čine neizgovorljivim i koja, stoga, prećutkujemo i sebi samima. Te poslednje reči naiđoše na odobravanje, ponovo zadobih njihovo poštovanje. Profesorka koja mi beše uputila poziv me pohvali, reče da sam joj dala temu za razmišljanje, da će mi pisati.

Njeno odobravanje pomoglo mi je da razradim u sebi tih nekoliko koncepata koji ubrzo za mene postadoše neka vrsta refrena. Često sam se njima koristila pred publikom, čas kako bih je zabavila, čas dramatično, čas kako bih stavila tačku na prethodno izgovoreno, čas proširujući ih zamršenim rečenicama. Jedne večeri u nekoj knjižari u Torinu, više nego u dotadašnjim prilikama, osetih da u potpunosti vladam situacijom. Pred sobom sam imala dosta brojnu publiku prema kojoj sam se odnosila neobično opušteno. Postajalo mi je prirodno da me neko upita, s naklonošću ili pokušavajući da me isprovocira, o sceni seksa na plaži, a taj moj spreman, svaki put sve izbrušeniji odgovor, postizao je izvestan uspeh.

U Torino bejah došla u pratnji Taratana, Adelinog postarijeg prijatelja, bio je tu na zahtev izdavačke kuće. Reče da je ponosan što je prvi naslutio potencijal mog romana i predstavi me publici koristeći se istim uvodom, punim oduševljenja, kao onomad u Milanu. Na kraju večeri uputi mi svoje čestitke zbog velikog napretka koji bejah postigla za tako kratko vreme. Onda me na onaj sebi svojstven dobroćudni način upita:

zašto tako olako dopuštate da se vaše erotske stranice opisuju kao lascivne, zašto ih vi sami pred publikom tako definišete? I objasni mi da ne treba to da činim: pre svega zato što vrhunac mog romana nije bio u toj sceni na plaži, bilo je u njemu mnogo zanimljivijih i mnogo lepših scena; a zatim, ako je i tačno da su neki delovi zvučali pomalo odvažno, to je bilo samo iz jednog razloga: što ih je napisala jedna devojka; lascivne scene nisu strane lepoj književnosti i pravoj umetnosti naracije, čak i kada pomeraju granice pristojnosti, ne treba ih tako definisati.

Zbunih se. Taj izrazito učen čovek pokušavao je da mi objasni da su gresi moje knjige sitni, i da pogrešno činim što o njima pričam kao da su smrtni. Preterivala sam, dakle. Prepuštala sam se kratkovidosti publike, njenoj površnosti. Rekoh sebi: dosta je, moram biti manje potčinjena, moram naučiti da se držim mišljenja koja se ne slažu s mišljenjima mojih čitalaca, ne treba da se spuštam na njihov nivo. I odlučih da ću se, čim mi se sledeći put za to ukaže prilika, pokazati strožom pred onim ko se prvi dohvati tih stranica.

Za večerom, u restoranu hotela koji nam izdavačka kuća beše rezervisala, pomalo postiđena a pomalo zabavljena, slušala sam Taratana kako citira Henrija Milera kako bi mi pokazao da sam u suštini jedna vrlo čedna spisateljica. Objasnjavao mi je, obraćajući mi se sa *devojičice draga*, da su brojne talentovane spisateljice tokom dvadesetih i tridesetih godina o seksu znale i pisale ono što ja u ovom trenutku nisam mogla ni da zamislim. Pribeležih njihova imena u svoju sveščicu, ali počeh da mislim: ovaj čovek, uprkos svim komplimentima, ne smatra da sam bogzna kako talentovana; u njegovim očima ja sam samo devojčurak koga je zadesio nezasluzeni uspeh; čak ni one stranice koje najviše privlače čitaoce ne smatra naročito značajnim, one mogu da skandalizuju onoga ko o tome malo zna ili ništa ne zna, ali ne i ljude poput njega.

Izjavih da sam pomalo umorna i pomogoh svom susedu, koji beše dosta popio, da se pridigne. Bio je to sitan čovek, ali s vidljivim stomakom pravog gurmana. Iz velikih ušiju virili su mu čuperci sedih dlačica, crvenim licem protezale su se tanke usne, veliki nos i izrazito živahne oči, bio je strastveni pušač, prsti su mu bili žuti od duvana. U liftu je pokušao da me zagrlji i poljubi. Iako sam se koprcala, pomučih se da ga odgurnem, nije se predavao. U sećanju su mi ostali urezani dodir njegovog stomaka s mojim telom i dah koji se osećao na vino. U to vreme mi ni na kraj pameti nije bilo da bi jedan čovek u godinama, na tako dobrom glasu, tako učen, blizak porodični prijatelj moje buduće svekrve, mogao da se ponese tako nepristojno. Kada smo se našli u hodniku, požurio je da mi se izvini, reče da je krivo vino, na brzinu ode u svoju sobu.

14.

Narednog dana, za doručkom i čitavim putem kolima do Milana, s mnogo žara je pričao o onome što je smatrao najveličanstvenijim periodom svoga života, godinama između 1945. i 1948. U glasu mu osetih iskrenu melanholiju, koje pak nestade čim je s podjednako iskrenim oduševljenjem počeo da govori o novoj revolucionarnoj klimi, o energiji – reče – koja ispunjava i mlade i stare. Ja sam sve vreme klimala glavom, dirnuta time koliko mu je bilo stalo da me ubedi da je moja sadašnjost zapravo obnova te njegove očaravajuće prošlosti. Pomalo mi ga je bilo i žao. Neodređena biografska naznaka navede me, u izvesnom trenutku, da uz malo proste računice zaključim da pred sobom imam čoveka od pedeset osam godina.

Kada stigismo u Milano, zamolih ga da me ostavi na nekoliko koraka od izdavačke kuće i pozdravismo se. Bila sam

pomalo ošamućena, loše sam spavala prethodne noći. Hodajući, pokušah da potpuno stresem sa sebe neprijatnost fizičkog kontakta s Taratanom, ali sam ga i dalje osećala poput nekakve fleke, poput neodređene veze s nepodopštinama regiona. U izdavačkoj kući me dočekaše uz veliko slavlje. Više se nije radilo o učtivosti od pre nekoliko meseci, već o opštem zadovoljstvu koje je nosilo poruku: koliko smo samo bili mudri što smo predosetili tvoj uspeh. Čak i telefonistkinja, jedina u čitavom tom okruženju koja prema meni nikada ne beše iskazala ništa osim nadmenosti, proviri iz svog kutka, zagrla me. A urednik, koji mi je onomad sitničavo ispravio sve što mu je palo na pamet, prvi put mi uputi poziv na ručak.

Samo što se smestismo u obližnji poluprazan restorančić, stade iznova ponavljati da moje pisanje u sebi krije očaravajuću tajnu, i između glavnog jela i deserta mi nabaci kako bi, komotno, ali ne prepuštajući se previše uživanju u minulom uspehu, bilo pametno da počnem da radim na sledećem romanu. Nakon toga me podseti da me očekuju na milanskom univerzitetu u tri sata posle podne. Nije to imalo nikakve veze s Marijarozom, sama izdavačka kuća mi je, povukavši neke svoje veze, organizovala susret s grupom studenata. Kome da se obratim, upitah, kad stignem tamo? Moj cenjeni sagovornik reče, nadimajući se od ponosa: na ulazu će vas dočekati moj sin.

Preuzeh svoj prtljag u izdavačkoj kući, uputih se u hotel. Zadržah se tamo samo nekoliko minuta i izađoh opet kako bih na vreme stigla na univerzitet. Vrućina je bila nepodnošljiva, nađoh se okružena plakatima s natpisima ispisanim krupnim slovima, crvenim zastavama i pobunjenim narodom, transparentima koji su najavljivali razne inicijative, a naročito glasnim žamorom, smehom i opštim uzbuđenjem. Neko vreme nastavih da kružim, tražeći znake koji bi me se ticali. Sećam se mladića smeđe kose koji je u žurbi svom silinom naleteo na

mene, izgubio ravnotežu, povratio je, a zatim nastavio da juri kao da ima nekog za petama iako iza njega nije bilo nikoga. Sećam se usamljenog zvuka koji je proizvodila jedna truba, veoma čistog, koji se prolamao ustajalim vazduhom. Sećam se jedne sitne plavuše koja je za sobom teglila težak lanac sa ogromnim katancem na kraju i vikala revnosno, ne znam ni sama kome: eto me, stižem! Svega toga se sećam jer sam, u iščekivanju da me neko prepozna i priđe mi, kako bih ostavila dobar utisak, izvadila svoju sveščicu i počela da beležim tu i tamo utiske. Međutim, prođe pola sata, niko se ne pojavi. Onda stadoh pažljivije proučavati natpise i transparente nadajući se da ću negde ugledati svoje ime, naslov romana. Uzalud. Pomalo nervozno, odustadoh od ideje da priđem nekom od studenata, stidela sam se da pomenem sopstvenu knjigu kao predmet diskusije u takvom jednom okruženju u kome su natpisi polepljeni po zidovima najavljivali teme od mnogo većeg značaja. Osetih se rastrzanom između dva suprotna osećanja: duboke privrženosti prema svim tim studentima koji su iskazivali, na tom mestu, apsolutnu neposlušnost i straha da će me kaos od koga sam bežala još otkad sam bila devojčica, sada, upravo na tom mestu sustići i uhvatiti u svoj vrtlog i da će neki neosporan autoritet – kakav čuvar, predavač, rektor ili policajac – smatrati da činim nešto što ne bih smela – ja, ja koja sam uvek bila tako poslušna – i da će me kazniti.

Pomislih da šmugnem odatle, šta me se tiče šaka studenata jedva nešto mlađih od mene pred kojima bih pričala uobičajene koještarije. Želela sam da se vratim u hotel, da uživam u blagodetima spisateljice od izvesnog renomea koja mnogo putuje, obeduje po restoranima i noćiva po hotelima. Međutim, pored mene prođe pet-šest devojaka koje su delovale kao da imaju pune ruke posla, natovarenih torbama, i skoro nehotice dođoh za njima, sledeći glasove, povike, pa i zvuk trube.

I tako se malo-pomalo našoh ispred krcate učionice u kojoj se baš u tom trenutku dizala razjarena graja. I pošto devojke koje sam pratila uđoše unutra, uđoh oprezno i ja.

U toku je bio težak okršaj dve suprotstavljene frakcije, kako među gomilom koja je ispunjavala učionicu tako i među onima koji su se nalazili na govorničkoj bini. Ostadoh da stojim na samom ulazu, spremna da se okrenem i odem, već sam osećala taj poriv zbog usijanog oblaka dima i daha, zbog snažnog mirisa uzbuđenja.

Pokušah da shvatim gde se nalazim. Diskutovalo se, čini mi se, o proceduralnim temama, klima je međutim bila takva da se činilo da ama baš niko tu – a bilo je tu onih koji su vikali, koji su ćutali, koji su se izrugivali, koji su se smejali, koji su se munjevito kretali po učionici poput kakvih kurira na bojnopolju, koji nisu odavali ni najmanji znak zainteresovanosti, koji su učili – ne veruje da postoji mogućnost za postizanje bilo kakvog dogovora. Ponadah se da je i Marijaroza tu negde. Shvatih da se postepeno privikavam na buku, na mirise. Kakva gomila: većinu su činili muškarci: lepi, ružni, elegantni, aljkavi, nasilni, neustrašivi, oni koji su se zabavljali. S radoznošću sam proučavala devojke, imala sam utisak da sam jedina među njima koja je došla sama. Neke su se – kao na primer one koje sam pratila do učionice – držale svoje grupe i kretale se ne razdvajajući se, čak i sada dok su delile letke po krcatoj učionici. Stare prijateljice ili možda slučajne poznanice, činilo se da iz te pripadnosti grupi crpu samouverenost koja im dopušta da opstaju unutar tog haosa, ponesene razuzdanom atmosferom, ali spremne da budu deo nje jedino pod uslovom da se ne razdvajaju, kao da su se pre dolaska, na nekom mestu koje im je ulivalo više sigurnosti, dogovorile da će, ukoliko jedna od njih odluči da ode, i ostale poći za njom. Druge su se pak same ili u parovima infiltrirale u muške redove, pokazivale su provokativnu prisnost, veselo

rušenje zidova koji su ih držali na sigurnoj distanci, i učini mi se da su baš one najsrećnije, najnasrtljivije, najponosnije.

Osetih se drugačijom, kao da sam na tom mestu očigledan uljez, kao da mi fali ono neophodno kako bih i ja vikala s njima, kako bih ostala na tom mestu, udišući isparenja i mirise koji su mi sada u misli prizivali isparenja i mirise Antoniovog tela, njegov dah, onda kada smo se privijali jedno uz drugo kod baruština. Živela sam u prevelikoj bedi, pritisnuta obavezom da se dobro pokažem u školi. U bioskop maltene da nikad nisam ni išla. Nikada nisam kupovala gramofonske ploče kao što sam želela. Nisam obožavala pevače, nisam išla na koncerte, nisam sakupljala autograme, nikada se nisam napila, ono malo seksa što sam imala bilo je uz nelagodnost, u tajnosti, opterećeno strahovima. Te devojkice, koja više – koja manje, mora da su odrasle u većem blagostanju, na ovu pobunu su došle bolje pripremljene od mene, verovatno su svoje prisustvo na tom mestu, u tom okruženju osećale ne kao kakvo skretanje s pravog puta, već kao ispravan i neminovan izbor. Sada kad imam nešto novca, mislila sam, kada ću zaraditi još ko zna koliko, mogu da nadoknadim nešto od propuštenog. A možda i ne, možda sam već sasvim oformljena, neuka, previše kontrolisana, previše naviknuta da žar u sebi smirujem razmišljanjem o činjenicama i datumima, previše blizu braku i stvaranju doma, takoreći otupela unutar jednog poretka koji je na tom mestu delovao prevaziđeno. Na tu poslednju pomisao osetih strah. Treba da pobegnem sa ovog mesta, pomislih, svaki pokret i svaka reč kojima sam ovde izložena predstavljaju uvredu za sav moj minuli trud. Međutim, samo uđoh dublje u gomilu.

Odmah primetih jednu izrazito lepu devojkicu, nežnih crta lica, duge crne kose koja joj je padala niz leđa, sigurno mlađu od mene. Otkako je ugledah, više nisam mogla da odvojim pogled od nje. Bila je okružena veoma borbenim muškarcima,

a iza njenih leđa, poput kakvog čuvara, stajao je neki čovek smeđe kose, u tridesetim godinama, pušeći cigaru. Ono po čemu se isticala u toj gomili, osim po lepoti, bila je beba od nekoliko meseci koju je držala u rukama i koju je dojila prateći s mnogo pažnje raspravu koja je bila u toku, povremeno i sama ponešto dovikujući. Kada bi dete, otkrivenih ružičastih ručica i nožica, odvojilo usta od bradavice, ona nije vraćala grudi u grudnjak, već je ostajala tako, izložena pogledima, raskopčane bele košulje, jedrih grudi, namrštena, poluotvorenih usta, sve dok ne bi primetila da joj dete više ne sisa, pa bi instinktivno pokušala da ga opet privije uz grudi.

Ta devojka me je uznemirila. U toj bučnoj učionici ispunjenoj dimom bila je poput nekakve majčinske ikone koja se nije uklapala u okruženje. Bila je mlađa od mene, lepo je izgledala, imala je odgovornost brige za dete. Međutim, kao da se trudila da odbaci tu ulogu mlade žene koja se posvećeno stara o svome detetu. Vikala je, mlatarala rukama, uzimala reč, besno se smejala, potcenjivački upirala prstom u sagovornike. Pa ipak, dete je i dalje bilo deo nje same, tražilo joj je grudi ustima, gubilo ih. Zajedno su predstavljali treperavu sliku, u opasnosti, poput kakvog crteža na staklu koji bi se svakog časa mogao rasprsnuti: dete će joj ispasti iz ruku, neko će ga u toj gunguli lupiti po glavi, gurnuće ga laktom, nehotice. Osetih olakšanje kada se iznenada pored nje pojavi Marijaroza. Eto je, napokon. Kako je samo vesela, kako šareno obučena, kako ljubazna: učini mi se da između nje i mlade majke postoji velika prisnost. Mahnuh joj, ali me ona nije primetila. Neko vreme je nešto šaputala drugoj devojci, onda nestade, zatim se pojavi među onima koji su se tiskali oko govorničke bine. A onda kroz jedna od sporednih vrata upade grupica koja je samom svojom pojavom delovala umirujuće na prisutne. Marijaroza dade znak, sačeka da na njega dobije odgovor, a onda uze u ruke megafon, izgovori nekoliko reči i u prepunjoj učionici žamora

potpuno nestade. U tom trenutku, na nekoliko sekundi, imala sam utisak da su Milano, napetost koja se osećala u tom razdoblju, uzbuđenost koju sam i sama osećala u stanju da mi iz glave izbace seni koje su u njoj boravile. Koliko sam samo puta tokom tih dana pomislila na početke mog političkog obrazovanja? Marijarozu prepusti megafon mladiću koji joj se beše približio a ja ga odmah prepoznadoh. Bio je to Franko Mari, moj momak tokom prvih godina u Pizi.

15.

Nimalo se ne beše promenio: glas mu je i dalje imao onu toplinu i snažnu uverljivost, pokazivao je istu onu sposobnost da logično usmerava svoj govor nižući rečenice jednu za drugom na način koji mu je omogućavao da naočigled svih malo-pomalo otkriva smisao svojih reči, da ih poveže sa svakodnevnim iskustvima i učini bliskim svima. Pišući ovo postadoh svesna toga da se njegovog fizičkog izgleda slabo sećam, jedino bledunjavog ćosavog lica, kratke kose. Pa ipak, njegovo telo bilo je jedino koje do tog trenutka bejah upoznala kao da smo muž i žena.

Priđoh Franku nakon njegovog govora, oči mu sevnuše od iznenađenja, zagrlili me. Nije nam međutim bilo lako da razgovaramo, neko bi ga povukao za ruku, neko drugi bi ga privukao k sebi kako bi nasrtljivo započeo razgovor, upirući u njega prstom kao da zahteva odgovor na teške optužbe. Ostadoh da stojim pored bine, osećajući nelagodu, u gužvi bejah izgubila iz vida Marijarozu. Ovoga puta pak pronašla je ona mene, povuče me za ruku.

„Otkud ti ovde?“, upita me zadovoljno.

Ne pomenuh joj da sam imala druge obaveze, da sam se tu zadesila pukom slučajnošću. Rekoh pokazujući Franka:

„Njega poznajem.“

„Marija?“

„Da.“

Stade mi o njemu govoriti sa oduševljenjem, zatim proša-puta: ostali će me naterati da za ovo platim, ja sam ta koja ga je pozvala, pogledaj molim te ovaj osinjak. I pošto će on spavati kod nje i narednog dana krenuti za Torino, poče me ubeđivati da i ja budem njen gost. Prihvatih, šteta za hotel.

Diskusija se odužila, bilo je tu trenutaka velike napetosti, vladalo je stanje trajne uznemirenosti. Već je padao mrak kad napustismo univerzitetsku zgradu. Marijarozi se, pored Franka, priključiše i mlada majka, koja se zvala Silvija, i onaj tridesetogodišnjak koga bejah primetila u učionici, onaj sa cigarom, izvesni Huan, venecuelanski slikar. Svi krenusmo na večeru u neku gostionicu za koju je znala sestra mog verenika. Procaskah s Frankom dovoljno da mi postane jasno da sam se prevarila, nije više bio onaj stari. Na lice mu se beše navukla nekakva maska, ili ju je sam navukao, koja, mada se u potpunosti stapala s njegovim crtama, beše s njega izbrisala onu staru velikodušnost. Sada je bio u grču, suzdržan, pažljivo je odmeravao reči pre nego što bi ih izgovorio. Tokom kratkog, naizgled poverljivog razgovora, ni u jednom trenutku se nije osvrnuo na našu vezu, a kada je ja pomenuh, požalivši se da mi nikada nije pisao, odgovori mi odsečno, promrmlja: tako je moralo biti. I o studijama je govorio neodređeno, postade mi jasno da nije diplomirao.

„Imao sam preča posla“, reče.

„Kakva?“

Okrenu se Marijarozi, skoro kao da mu smeta prisni ton našeg razgovora:

„Elena pita kakva to preča posla imamo.“

Marijaroza razdragano odgovori:

„Revoluciju.“

Onda ironično upitah:

„A u slobodno vreme?“

Huan se umeša, ozbiljan, nežno njišući stisnutom pesnicom Silvijinog deteta, sedeli su jedno uz drugo:

„U slobodno vreme revoluciju treba pripremati.“

Nakon večere se svi nagurasmo u Marijarozin automobil, živela je u jednom prostranom starom stanu u kvartu Sant Ambrodo. Otkrih da Venecuelanac u tom stanu ima neku vrstu studija, jednu sobu u velikom neredu, u koju povede Franka i mene kako bi nam pokazao svoja dela: velika platna sa scenama koje su prikazivale urbanu gužvu, tako vešto oslikana da su delovala poput fotografija, na koja je pak prikovao, pokvarivši ih, tube sa bojom, četkice, palete, činije za čišćenje četkica ili krpe. Marijaroz ga je silno hvalila, obraćajući se pre svega Franku, do čijeg joj je mišljenja, kako se činilo, bilo veoma stalo.

Proučavala sam ih, ništa mi nije bilo jasno. Bilo je očigledno da Huan tu živi, Silvija takođe, po kući se kretala sasvim opušteno, s bebom Mirkom u naručju. Međutim, mada mi se isprva beše učinilo da su slikar i mlada majka par, i da tu žive kao podstanari u jednoj od soba, ubrzo promenih mišljenje. Venecuelanac prema Silviji tokom čitave večeri nije pokazao ništa više od ljubaznosti, dok je Marijarozu pak često privijao u zagrljaj, jednom je čak poljubivši u vrat.

Isprva se mnogo govorilo o Huanovim delima. Franko je oduvek posedovao zavidno znanje iz umetnosti i krajnje izražen kritički senzibilitet. Naveo je sve da ga rado slušaju, uključujući i Silviju, čije je dete, koje je dotad bilo mirno, počelo da plače i nije bilo načina da se ponovo umiri. Ja sam se neko vreme nadala da će Franko nešto reći i o mojoj knjizi, bila sam uverena da bi rekao nešto mudro poput onoga što je, uz izvesnu oštrinu, govorio o Huanovim slikama. Međutim, moj roman niko nije pomenuo, i nakon nekoliko izliva

netrpeljivosti od strane Venecuelanca, kome nije bila po volji izvjesna Frankova dosetka na temu umetnosti i društva, predoše na kulturološku zaostalost Italije, na političku sliku koju su nam predstavili nedavni izbori, na lančano rušenje socijaldemokratije, na studente i policijsku represiju, na ono što su nazivali *Lekcijom koju nam je dala Francuska*. Diskusija dvojice muškaraca ubrzo se pretvori u polemiku. Silvija, kojoj nije polazilo za rukom da shvati šta to Mirko hoće, izlazila je iz sobe, vraćala se i oštro vikala na njega kao da je u pitanju odrasla osoba, često je iz hodnika kojim se sa sinom u rukama šetala gore-dole ili iz sobe u koju se beše povukla da ga presvuče dobacivala uzvike neslaganja. Marijaroza, nakon što je ispričala da su na Sorboni otvorene jaslice za decu studenata koji štrajkuju, stade evocirati uspomene na Pariz s početka juna te godine, hladan i kišan, i dalje pod blokadom generalnog štrajka, o kome nije znala iz prve ruke (nažalost, nije uspela da se priključi na vreme), već iz onoga što joj je u jednom pismu opisala neka njena prijateljica. Franko i Huan su rasejano slušali šta njih dve imaju da kažu, ne zaboravljajući ni na tren diskusiju koju su i dalje vodili, naprotiv, obraćali su se jedan drugom sa sve izraženijim neprijateljstvom.

Kao posledica toga, nas tri se našdosmo u ulozi pospanih junica koje čekaju da dva bika do kraja ispolje svaki svoju snagu. To mi zasmeta. Iščekivala sam da se Marijaroza opet umeša u razgovor, nameravala sam da i sama to učinim. Međutim, Franko i Huan nam ne dadoše priliku, dete je dizalo sve veću dreku, a Silvija je prema njemu postajala sve nasilnija. Lila je – pomislih – bila još mlađa od nje kad je dobila Đenara. I postade mi jasno da me je nešto još na onom skupu naveo da uspostavim vezu između njih dve. Možda je u pitanju bila majčinska prepuštenost sebi samoj, koju je Lila osetila na svojoj koži nakon Ninovog nestanka i konačnog raskida sa Stefanom. Ili njena lepota: da se ona zatekla na tom skupu

sa Đenarom, predstavljala bi još zavodljiviju majčinsku figuru, još odlučniju od Silvije. Lila je, međutim, bila odsečena od svega toga. Talas koji bejah osetila u onoj učionici stići će i do kvarta San Đovani u Teduču, ali ga ona, na tom mestu gde je završila unizivši se, neće biti ni svesna. Šteta, osetih krivicu. Trebalo je da je odvučem odande, da je otmem, da je povedem da putuje sa mnom. Ili makar da učvrstim njeno prisustvo unutar svog tela, da pustim da se njen glas stopi sa mojim. Kao u tom trenutku. Čuh je kako mi govori: ako već nastavljaš da čutiš, ako dopuštaš da samo njih dvojica pričaju, ako izigravaš ukrasnu biljku, makar pomozij toj devojci, stavi se u njene cipele, pomisli kako je to imati malo dete. Umešaje se, dakle, neki drugi prostor i vreme, neka druga raspoloženja. Skočih na noge, uzeh nežno i pažljivo dete iz Silvijinog naručja, ona mi ga rado predade.

16.

Kakvo divno dete, bio je to trenutak za pamćenje. Mirku je malo bilo potrebno da me osvoji, ručice i nožice bile su mu pune ružičastih nabora. Kako je samo bio lep, kakve lepe oči, koliko kose, kakva duga, nežna stopala, kako je samo lepo mirisao. Šaputala sam mu sve te komplimente, polako, dok sam ga nosala po kući. Muški glasovi, ideje za koje su se zalagali i njihovo sukobljavanje predoše u drugi plan i dogodi se nešto za mene sasvim novo. Osetih zadovoljstvo. Osetih kako na mene prelaze, poput kakvog nezaustavljivog plamena, detetova toplina, njegova pokretljivost, i učini mi se da mi se čula izoštravaju, kao da se osećaj da u rukama imam taj savršeni fragment života izoštrio do te mere da se pretvara u grč koji čini da osećam slast i odgovornost i da se pripremam da ga zaštitim od svih zlih seni koje vrebaju u zasedi po mračnim

ćoškovima kuće. Mirko mora da je to osetio, umirio se. I zbog toga osetih zadovoljstvo, osetih ponos što sam bila u stanju da ga umirim.

Kada se vratih u sobu, Silvija, koja je bila naslonjena na Marijarozina kolena i slušala diskusiju dvojice muškaraca ubacujući se nervozno, okrenu se ka meni i mora da mi je na licu pročitala zadovoljstvo s kojim sam privijala dete uz sebe. Ustade iznenada, uze mi ga iz naručja uz grubo *hvala*, ode da ga stavi na spavanje. Osetih kako me Mirkova toplina napušta, sedoh opet nezadovoljna, po glavi su mi se rojile zbunjjuće misli. Želela sam da mi vrati dete, nadala sam se da će Mirko opet početi da plače, da će mi Silvija zatražiti da joj pomognem. Šta mi se to dešava? Želim li ja to decu? Priželjkujem li da budem mama, da dojim i da pevam uspavanke? Brak i trudnoću? A šta ako mi iz stomaka izroni moja majka baš u trenutku kad pomislim da sam konačno bezbedna?

17.

Trebalo mi je vremena da se usredsredim na lekciju koju nam je pružila Francuska, na napeti sukob između dvojice muškaraca. No nisam želela da nastavim da ih slušam ćutke. Želela sam da kažem nešto što bejah čula ili pomislila o dešavanjima u Parizu. I čudila sam se što Marijaroza, tako pametna, tako slobodna, nastavlja da sedi u tišini, što samo osmesima odobrava sve ono što izgovori Franko, čime je Huanu očigledno unosila nervozu i nesigurnost. Ako već neće da progovori ona, rekoh sebi, učiniću to ja, u suprotnom moj dolazak ovamo nema nikakvog smisla, zašto nisam lepo otišla u hotel? Znala sam odgovor na to pitanje. Želela sam da onome ko me je poznavao u prošlosti pokažem šta sam postala. Želela sam da Franku postane jasno da ne može više da me

tretira kao devojčicu, kao što je to nekada činio, želela sam da shvati da sam postala sasvim druga osoba, želela sam da u Marijarozinom prisustvu izjavi da ta nova osoba zaslužuje njegovo poštovanje. I stoga, pošto dete više nije bilo u mome naručju, pošto Silvija beše nestala s njim, pošto ni njoj ni njemu više nisam bila potrebna, pričekah još malo a onda nađoh način da iskažem mišljenje suprotstavljeno mišljenju mog bivšeg momka. Improvizovano mišljenje: nisu me pokretala čvrsta uverenja, cilj mi je bio da pokažem da se *ne slažem s Frankom*, i to i učinih, imala sam osmišljene fraze, stadoh ih ređati pretvarajući se da zaista verujem u to što govorim. Rekoh da me zbunjuje brzina s kojom sazreva borba staleža u Francuskoj, da za mene udruženje studenata i radnika i dalje predstavlja apstraktan pojam. Govorila sam sa odlučnošću, plašila sam se da će me jedan od dvojice muškaraca prekinuti kako bi nešto rekao, i da će se diskusija nastaviti starim tokom, bez mene. Međutim, svi su me slušali pažljivo, uključujući i Silviju, koja se beše vratila u sobu bez deteta, skoro na vrhovima prstiju. Ni Franko ni Huan ne pokazaše nestrpljenje dok sam govorila, štaviše Venecuelanac nekoliko puta klimnu glavom na moju upotrebu reči *narod*. To razdraži Franka. Hoćeš da kažeš da stanje u kome se nalazimo nije revolucionarno, ako se objektivno sagleda, reče ironično naglašavajući reči, a meni je taj njegov ton bio poznat, branio se izrugivanjem. Onda se stadosmo prepirati: moje rečenice su presecale njegove i obrnuto: ne znaš ti šta znači *objektivnost*; znači da je neophodno reagovati; da dakle nije neophodno, mogli bismo sedeti skrštenih ruku; ne, zadatak revolucionara je da postignu sve što je moguće postići; u Francuskoj su studenti postigli nemoguće, obrazovni sistem je poklekao i više se nikada neće podići; priznaj da je došlo do promena i da će promene nastaviti da se dešavaju; da, ali niko od tebe nije tražio potvrdu da je stanje objektivno revolucionarno, crno na belo sa sve

pečatom, studenti su reagovali, i to je sve; nije tačno; tačno je. I nastavismo tako. Sve dok ne začutasmo u isto vreme.

Bila je to neobična razmena, bez suzdržanosti, veoma prisna, nismo se obazirali na bonton. Primetih Marijarozin pronicljiv i razdragan pogled, mora da je shvatila da nas, kad već tako razgovaramo jedno sa drugim, vezuje nešto više od običnog poznanstva dve osobe koje su studirale na istom fakultetu. Dodite da mi pomognete, reče Silviji i Huanu. Trebale su joj merdevine, da potraži odeću za spavanje za mene, za Franka. Njih dvoje krenuše za njom. Huan joj nešto šapnu na uvo.

Franko je neko vreme gledao u pod, stisnutih usana kao da hoće da zadrži osmeh, a onda reče sa izvesnom dozom nežnosti:

„I dalje si ona stara malograđanka.“

To je bila etiketa kojom me je često, ranijih godina, u zavrtlavanju „čaščavao“ kad bi primetio da me je strah da će me neko zateći u njegovoj sobi. Zaklonjena od tuđih pogleda, rekoh iznenada:

„Ti si ovde malograđanin, po poreklu, po obrazovanju i po ponašanju.“

„Nije mi namera bila da te uvredim.“

„Nisam se uvredila.“

„Promenila si se, sada si agresivnija.“

„I dalje sam ista kao što sam bila.“

„Jesu li tvoji dobro?“

„Jesu.“

„A ona tvoja prijateljica do koje ti je toliko bilo stalo?“

Pitanje me zateče nespremnu, osetih se dezorijentisano. Jesam li mu u prošlosti pričala o Lili? I na koji način? I zašto mu je baš ona sada pala na pamet? Je li on video neku povezanost koja meni beše promakla?

„Dobro je“, rekoh.

„Čime se bavi?“

„Radi u fabrici salama na periferiji Napulja.“

„Zar se nije udala za nekakvog dućandžiju?“

„Brak je propao.“

„Kada dođem u Napulj, moraš me upoznati s njom.“

„U redu.“

„Ostavi mi neki broj, adresu.“

„U redu.“

Posmatrao me je, tražio je reči koje će me najmanje zaboleti, upita:

„Je li ona pročitala tvoju knjigu?“

„Ne znam, jesi li je ti pročitao?“

„Naravno.“

„I kako ti se čini?“

„Dobra je.“

„U kom smislu?“

„Ima lepih stranica.“

„Kojih?“

„Onih u kojima glavnoj junakinji dopuštaš da poveže fragmente stvarnosti na njoj svojstven način.“

„I to je sve?“

„Zar je to malo?“

„Jeste: jasno je da ti se nije svidela.“

„Rekao sam ti da je knjiga dobra.“

Poznavala sam ga, trudio se da me ne ponizi. Osetih se ozlojeđeno, rekoh:

„O knjizi se dosta govori, veoma se dobro prodaje.“

„To je onda dobro, zar ne?“

„Tebi očigledno nije. Šta ti se ne sviđa?“

Stisnu usne, odluči se da progovori:

„U njoj nema bogzna čega, Elena. Ispod ljubavisanja i mah-nite potrebe za napredovanjem u društvu krije se upravo ono što bi vredelo ispričati.“

„A to je?“

„Pusti, kasno je, treba da se odmorimo.“ I pokuša da pokaže dobrodušnu ironiju, ali je zapravo i dalje zadržao taj novi ton nekoga ko se bavi važnim zadacima a svemu ostalom posvećuje vrlo malo pažnje. „Postigla si ono što je bilo moguće, zar ne? Ali ovo, objektivno gledano, nije pravi trenutak za pisanje romana.“

18.

Upravo u tom trenutku uđe Marijarozza u pratnji Huana i Silvije, donesoše nam čiste peškire i nešto odeće za spavanje. Ona mora da je čula tu poslednju rečenicu, zasigurno je shvatila da se radi o mojoj knjizi, pa ipak ne reče ništa. Mogla je da kaže da se njoj knjiga svidela, da ne postoji loše vreme za pisanje romana, međutim ne učini to. Iz toga zaključih da se, ispod površnih izjava odobravanja i simpatija, u tim tako učestim krugovima, zanesenim političkim strastima, na moju knjigu gledalo kao na trivijalnost, i da su stranice koje su toliko potpomagale njenu prodaju smatrane ostacima mnogo skandaloznijih tekstova koji meni između ostalog nikada nisu dopali na čitanje, ili su zavređivali onu unižavajuću etiketu koju im Franko beše namenio: *ljubavisanja*.

Moja buduća zaova pokaza mi gde se nalaze kupatilo i moja soba, ljubazno ali znakovito. Pozdravih se s Frankom, koji je trebalo da otputuje narednog jutra. Samo mu stegnuh ruku, a ni on, sa svoje strane, ne dade nikakav znak da ima nameru da me zagrli. Posmatrala sam ga kako se zatvara u sobu s Marijarozom, i na osnovu Huanove natmurenosti i Silvijinog tužnog pogleda zaključih da će domaćica i gost noć provesti zajedno.

Povukoh se u sobu koja mi beše namenjena. Tamo me dočekaše težak miris ustajalog dima i nerazmešten krevetić. U

sobi nije bilo nikakve komode niti lampe, jedini izvor svetlosti bila je slaba sijalica koja je visila s plafona, pod su prekrivali nagomilani časopisi, pokoji broj listova *Menabo*, *Nuovo impenjo*, *Markatre*, skupocene knjige iz istorije umetnosti, neke izlizane od upotrebe, neke očigledno nikada otvorene. Ispod kreveta našo pepeljaru prepunjenu pikavcima, otvorih prozor i ostavih je na simsu. Skinuh se. Spavaćica koju mi beše dala Marijaroza bila mi je preduga, previše uska. Uputih se u kupatilo bosonoga, kroz hodnik u polumraku. To što sa sobom nisam imala četkicu za zube nije mi predstavljalo nikakav problem, niko me ne beše naučio da je zube neophodno prati, tu naviku bejah stekla tek odskora, u Pizi.

Kada se napokon uvukoh u krevet, pokušah da Franka koga sam srela te večeri zamenim onim Frankom koga sam poznavala pre nekoliko godina, bogatim i velikodušnim momkom koji me je voleo, koji mi je toliko pomogao, koji mi je svašta kupovao, koji me je podučavao, koji me beše poveo sa sobom u Pariz na ona njegova politička okupljanja i na odmor u Versiliju, u kuću njegovih roditelja. To mi, međutim, nije polazilo za rukom. Pobedio je taj novi Franko, pun nekakvih nemira, koji je vikao u onoj krcatoj učionici, uzvikivao političke parole koje su mi se rojile po glavi, koji se obrušio na moju knjigu uskrativši joj pravo na bilo kakvu vrednost. Jesam li se zavaravala misleći da imam budućnost kao spisateljica? Da li je Franko bio u pravu kada je rekao da su na redu važnija posla od pisanja romana? Kakav li je utisak stekao o meni? Kakva je sećanja na našu ljubav gajio, pod uslovom da je nije u potpunosti zaboravio? Da li se i on Marijarozi žalio na mene kao što se Nino beše meni požalio na Lilu? Osetih se slomljeno, obehtrabreno. Ono što bejah zamislila kao prijatno i možda pomalo melanholično večer sada mi se učini tužnim. Jedva sam čekala da prođe noć i da se vratim u Napulj. Morala sam da ustanem kako bih ugasila svetlo. Vratih se u krevet po mraku.

Mučila sam se da zaspim. Okretala sam se, premetala po krevetu, krevet i soba čuvali su mirise na neka tuđa tela, neku intimnost poput one koja se osećala u mojoj kući, samo što se u ovom slučaju radilo o tragovima koje su za sobom ostavili potpuni stranci, možda odvratni. Nekako utonuh u san, ali onda se probudih iznenada, neko beše ušao u sobu. Promrmljah: ko je? Odgovori mi Huan, reče bez okolišanja, preklinjućim glasom, kao da me moli da mu učinim neku važnu uslugu, da mu pružim prvu pomoć:

„Mogu li da spavam s tobom?“

Taj zahtev mi se učini do te mere apsurdnim da ga, kako bih dobro razumela šta me pita, kako bih se razbudila, upitah:

„Da spavaš?“

„Da, leći ću tu pored tebe, neću ti smetati, želim samo da ne budem sam.“

„Nipošto.“

„Zašto?“

Nisam znala šta da mu odgovorim, promrmljah:

„Imam verenika.“

„Kakve to veze ima? Samo ćemo spavati, to je sve.“

„Odlazi, molim te, pa ja te i ne poznajem.“

„Ja sam Huan, pokazao sam ti svoja dela, šta više hoćeš?“

Osetih kako seda na krevet, videh njegovu mračnu senku, do mene je dopirao njegov dah, koji se osećao na cigare.

„Molim te“, prošaptah, „spava mi se.“

„Ti si spisateljica, pišeš o ljubavi. Sva iskustva hrane našu maštu i pomažu nam da stvaramo. Dopusti mi da ostanem uz tebe, to je još nešto o čemu ćeš moći da pišeš.“

Dotače mi jedno stopalo vrhovima svojih prstiju. To mi je bilo nepodnošljivo, skočih na noge, poletih ka prekidaču i upalih svetlo. Još uvek je sedeo na krevetu, u gaćama i potkošulji.

„Napolje“, prosiktah tako bespogovorno, tako očigledno spremna da počnem da vičem, da ga napadnem prva i da

se borim iz sve snage, da se on pridiže lagano, reče s gađenjem:

„Kakva si ti licemerka.“

Izađe. Zatvorih vrata za njim, u bravi nije bilo ključa.

Bila sam zaprepašćena, ključala sam od besa, preplašena, glava mi je bila puna krvavog dijalekta. Pričekah malo pre nego što se vratih u krevet, ali ostavih svetlo da gori. Kakav sam to utisak ostavljala na druge, kakvom su me to osobom smatrali, šta je u mom ponašanju moglo da opravda Huanov zahtev? Da li je u pitanju bio glas o ženi slobodnih shvatanja na koji bejah izašla zahvaljujući knjizi? Ili se radilo o političkim parolama koje sam uzvikivala, i koje očigledno nisu bile puko jezičko nadigravanje, igra kojoj sam se priključila kako bih pokazala da sam podjednako sposobna kao i muškarci, već su definisale čitavu ličnost, podrazumevajući i otvorena shvatanja kada je seks u pitanju? Da li je osećaj da pripadamo istim borbenim redovima bio ono što je navelo tog čoveka da se bez ikakvog ustezanja uvuče u moju sobu, ili Marijarozu da, i ona bez ustezanja, u svoju uvuče Franka? Ili sam i sama do te mere bila zaražena tim erotskim uzbuđenjem koje se lako širilo i koje se osećalo u krcatoj učionici da sam ga i sama oslobađala a da toga nisam bila svesna? U tom istom Milanu osetila sam se spremnom da vodim ljubav s Ninom, da izdam Pjetra. Ali to je bila jedna stara strast, mogla je da opravda seksualnu želju i prevaru, dok sâm seksualni čin i onaj zahtev koji za cilj nije imao orgazam nisu, nisam uspevala da ih u sebi opravdam, bila sam nespremna, osećala sam gađenje. Zašto da dopustim da osetim dodir Adelinog prijatelja u Torinu, da osetim Huanov dodir u ovoj kući, šta sam to pokušavala da dokažem, šta su oni pokušavali da dokažu? Prisetih se priče s Donatom Saratoreom. Ne toliko one večeri na plaži, na Iskiji, koju bejah preobrazila u romanesknu epizodu, već onog puta kada se pojavio u Nelinoj kuhinji, kada ja samo što bejah legla da

spavam i kada me je poljubio, kada me je dodirivao i u meni izazvao talas zadovoljstva protiv moje volje. Da li je postojala neka veza između te iznenađene, prestrašene devojčice i žene koja je napadnuta u liftu i koja je sada doživela ovakav nasrtaj na sopstvenu privatnost? Da li su učeni Taratano, Adelin prijatelj, i venecuelanski umetnik Huan bili od istog kova kao Ninov otac, železničar, stihoklepac, piskaralo?

19.

Nisam mogla da zaspim. Nervozni i kontradiktornim mislima priključi se i Mirko, koji opet poče da plače. Prisetih se snažnog osećanja koje me beše obuzelo kada sam u rukama imala dete, i pošto nikako nije prestajao da plače, nisam uspela da se suzdržim. Ustadoh i na sledeći zvuk plača nađoh se pred vratima kroz koja je provirivala svetlost. Pokucah, Silvija odgovori nabusito. Soba je bila prijatnija od moje, u njoj su se nalazili jedan stari orman, komoda i bračni krevet na kome je sedela devojka u ružičastom bebi-dolu, u turskom sedu, nadlanica obeju ruku spuštenih na čaršav, a u krilu je, na golim butinama, poput kakve žrtve bogovima držala golog Mirka, ljubičastog u licu, širom razjapljenih usta i stisnutih očiju, dok je mlatarao udovima. Isprva me dočeka neprijateljski, potom omekša. Reče da se oseća kao nesposobna majka, da ne zna šta da radi, da je očajna. Naposletku prošaputa: ukoliko ne jede, uvek je ovakav, možda mu nije dobro, možda će mi umreti na ovom krevetu, i dok je govorila, učini mi se tako različitom od Lile, ružnom, lica nagrđenog nervoznim grimasama koje su njime prelazile, iskolačenih očiju. Sve dok i ona ne briznu u plač.

Taj udruženi plač majke i deteta me je raznežio, poželeh da ih zagrlim i jedno i drugo, da ih čvrsto stegnem, da ih ljuljam.

Upitah šapatom: mogu li da ga uzmem nakratko? Ona mi između jecaja dade znak da mogu. Onda joj sa kolena podi-
goh dete, prinesoh ga sebi na grudi i ponovo osetih talas mi-
risa, zvukova i topline, kao da njegova energija žuri da mi se
radosno vrati nakon razdvajanja. Šetala sam se gore-dole po
sobi pevajući mu neku uspavanku bez rime koju izmislih na
licu mesta, dugu izjavu ljubavi koja nije imala mnogo smisla.
Mirko se nekim čudom umiri, zaspao. Spustih ga lagano pored
majke, premda nisam želela da se od njega odvojim. Bilo me
je strah povratka u moju sobu, deo mene je bio uveren da ću
tamo zateći Huana, i želeo je da ostane tu.

Silvija mi reče hvala, bez iskrene zahvalnosti, na to hvala
stade nadovezivati hladno listu mojih zasluga: tako si pa-
metna, sve znaš, znaš kako da postigneš da te poštuju, ti
si prava majka, blago deci koju ćeš imati. Ja sam se brani-
la od komplimenata, rekoah da treba da krenem. Ali ona me
nervozno uze za ruku, zamoli me da ostanem: oseća tvoje
prisustvo, reče, učini to zbog njega, spavaće mirno. Odmah
pristadoh. Legosmo u krevet položivši dete između nas, uga-
sismo svetlo. Nismo međutim zaspale, stadosmo jedna dru-
goj pričati o sebi.

Silvija u mraku postade manje nabusita. Ispriča mi da je,
kada je otkrila da je u drugom stanju, osetila odvratnost. Po-
kušala je da sakrije trudnoću od čoveka koga je volela, pa
i od sebe same, ubedivši sebe da će je to proći poput neke
boljke kojoj samo treba vremena. U međuvremenu je nje-
no telo počelo da pokazuje znake, da se deformiše. Silvija je
bila primorana da vest saopšti roditeljima, koji su bili imućni
advokat i lekar iz Monce. Nastala je scena, ona je otišla od
kuće. Međutim, umesto da prizna da je dozvolila da mese-
ci prođu u nadi da će se desiti čudo, umesto da prizna da
nije razmotrila mogućnost abortusa isključivo jer se plašila
fizičkog bola, počela je da tvrdi da je dete zadržala iz ljubavi

prema čoveku s kojim ga je začela. On joj je rekao: ukoliko ga ti želiš, zbog ljubavi prema tebi, želim ga i ja. Ljubav s njegove, ljubav s njene strane: u tom trenutku oboje su u to zaista i verovali. Nakon nekoliko meseci, međutim, još pre rođenja njihovog deteta ljubav ih je oboje napustila, Silvija je više puta to bolno naglasila. Od ljubavi ne beše preostalo ništa, samo ozlojeđenost. I tako je ona ostala sama, i ako je i uspela nekako da se snađe, za to je bila zaslužna Marijaroza, koju stade silno hvaliti, sjajna profesorka koja je zaista na strani studenata, prijateljica kojoj nije znala kako će ikada uspeti da se oduži.

Rekoh joj da je čitava porodica Ajrota vredna divljenja, da sam se verila sa Pjetrom, da ćemo se na jesen venčati. Ona reče iznenada: mene je užasno strah braka, pa čak i porodice, to su zastareli koncepti. A onda s nekom novom melanholijom nastavi:

„I Mirkov otac radi na univerzitetu.“

„Zaista?“

„Sve je počelo kada sam se upisala na kurs koji je on držao. Bio je tako siguran u sebe, tako sposoban, tako inteligentan, lep. Posedovao je sve moguće kvalitete. I još pre nego što je počela borba rekao je: na vama je da obrazujete vaše profesore, ne dajte da vas tretiraju kao zveri.“

„Stara li se malo o detetu?“

Nasmeja se u mraku, promrmlja oporo:

„Osim u onim ludim trenucima kada ga voliš i kada uđe u tebe, muškarac uvek ostaje izvan. I zato ti kasnije, kad ga više ne voliš, smeta i sama pomisao na to da si ga nekada volela. Ja sam mu se bila svidela, on se meni bio svideo, i to je sve. Meni se više puta na dan desi da mi se neko svidi. Tebi ne? Malo potraje, a onda me prođe. Samo ti dete ostane, ono je deo tebe. Njegov otac je pak bio stranac i nakon svega je to opet postao. Čak ni njegovo ime za mene više nema onaj isti prizvuk. Nino,

ponavljala sam u sebi, samo sam to i činila, čim bih otvorila oči izjutra, bila je to za mene magična reč. Sada međutim ima u sebi nešto što me čini tužnom.“

Neko vreme ne rekoh ništa, a onda naposljetku šapatom upitah:

„Mirkov otac se zove Nino?“

„Da, svi ga poznaju, dosta je poznat na univerzitetu.“

„Nino, a kako mu je puno ime?“

„Nino Saratore.“

20.

Otišla sam odatle rano izjutra, za sobom ostavih Silviju, koja je spavala s detetom na grudima. Od slikara nije bilo ni traga ni glasa. Pozdravih se jedino s Marijarozom, koja beše rano ustala kako bi ispratila Franka na stanicu i tek što se beše vratila. Delovala je pospano, učini mi se da joj je nelagodno. Upita:

„Jesi li lepo spavala?“

„Dugo sam razgovarala sa Silvijom.“

„Je li ti ispričala za Saratorea?“

„Jeste.“

„Znam da ste ti i on prijatelji.“

„Je li ti to on kazao?“

„Jeste. Malo smo pročaskali o tebi.“

„Je li istina da je Mirko njegov sin?“

„Jeste.“ Potisnu potrebu da zevne, nasmeši se. „Nino je šarmantan, devojke se otimaju oko njega, vuku ga svaka na svoju stranu. A ovo su, bogu hvala, srećna vremena u kojima, ukoliko za nečim imaš želju, to sebi i uzmeš, još je lakše jer on odiše nekom snagom koja je puna radosti i želje da bude na usluzi.“

Reče da su pokretu preko potrebni ljudi poput njega. Reče da je pak neophodno o njemu se brinuti, pomoći mu da odraste, ukazati mu na pravi put. Veoma sposobnim ljudima potrebno je da ih neko vodi, u njima uvek u potaji leži građanski demokrata, stručnjak za ekonomiju preduzeća, modernizator. Obe iskazasmo žaljenje što nismo imale priliku da provedemo zajedno više vremena i zaklesmo se da će sledeći put kad se vidimo biti drugačije. Preuzeh prtljag iz hotela, krenuh na put.

Tek u vozu, tokom dugog puta ka Napulju, postadoh potpuno svesna tog drugog Ninovog očitstva. Neko turobno sivilo pređe sa Silvije na Lilu, s Mirka na Đenara. Učini mi se da su ona strast sa Iskije, ta noć puna ljubavi u Foriju, tajna veza s Trga mučenika i njena trudnoća izgubili boju, da su svedeni na neki šablon koji je, nakon što je napustio Napulj, Nino primenio na Silviji i na ko zna koliko drugih. Osetih se uvređeno, skoro kao da u nekom kutku moga uma čuču Lila i da osećam ono što bi ona osećala da zna. Osetih ogorčenost na koju je ona imala pravo, razbesneh se kao da je ta nepravda meni učinjena. Nino je izdao i Lilu i mene. Delile smo, ona i ja, to isto poniženje, volele smo ga, a on nam tu ljubav nikada nije istinski uzvratio. On je dakle bio, uprkos svim svojim kvalitetima, lakomislen čovek, površan, životinjski organizam koji je ispuštao znoj i tečnosti i za sobom ostavljao, poput ostataka kratkotrajnog uživanja, živu materiju koju je začeo, koja je nastavljala da se neguje i formira u ženskim stomacima. Prisetih se kako je jednom došao da me potraži u rejonu, pa smo razgovarali u dvorištu, a Melina ga je ugledala s prozora i pomislila da se radi o njegovom ocu. Donatova bivša ljubavnica primetila je sličnosti za koje se meni činilo da ne postoje. Sada je pak bilo jasno, ona je bila u pravu, ja sam bila ta koja je pogrešila. Nino nije bežao od oca zbog straha da će postati poput njega, Nino je već bio isti otac samo to nije želeo da prizna.

Pa ipak, nisam bila u stanju da prema njemu osetim prezir. U usijanom vozu stadoh se prisećati ne samo tog našeg susreta u biblioteci, zamišljala sam ga u raznim situacijama, kako izgovara reči i fraze tipične za vreme u kome smo živeli. Seks me beše saterao u ćošak, šćepao, odvratan i privlačan, opsesivno prisutan u pokretima, razgovorima, u knjigama. Zidovi koji su ga krili polako su se rušili, okovi bontona su pucali. I Nino je to razdoblje proživljavao punim plućima. Činio je deo tih burnih okupljanja, osećao se kao svoj na svome u neredu koji je vladao u Marijarozinoj kući, mora da je bio i njen ljubavnik. Tako inteligentan, tako pun želja i vešt u zavođenju, kretao se siguran u sebe i pun radoznalosti. Možda sam preterala poredeći ga s gnusnim nagonima njegovog oca, njegovo ponašanje pripadalo je jednoj drugoj kulturi, a i Silvija i Marijarozina to su naglasile: devojke su ga želele, on ih je uzimao, nije tu bilo nikakve prisile, niti ičije krivice, samo požude. Ko zna, možda je onda kada mi je rekao da s Lilom nije sve kako treba čak ni u seksu zapravo pokušao da mi nagovesti da je vreme pretenzija završeno, da je povezivanje uživanja sa obavezama bilo prevaziđeno. I ako je nasledio očevu prirodu, njegova strast prema ženama ukazivala je na nešto sasvim drugačije.

Na sopstveno čuđenje i razočaranje stigoh u Napulj u trenutku kada je jedan deo mene, razmišljajući o tome koliko je žena volelo Nina i koliko je njih on voleo, poklekao i bio spreman da prizna: šta tu ima loše, uživa u životu sa onima koji u životu takođe umeju da uživaju. I dok sam hodala ka rejonu, postade mi jasno da ga, upravo zbog toga što ga toliko njih želi i što ih on uzima, ja koja sam ga oduvek želela sada želim još više. Stoga odlučih da ću dati sve od sebe da ga ne sretnem ponovo. Što se Lile tiče, nisam znala kako da se postavim. Da ćutim, ili da joj sve ispričam? Kad god da se desi da je sretnem, odlučiću na licu mesta.

21.

Kod kuće nisam imala vremena ili volje da nastavim da razmišljam o tome. Pjetro mi je telefonirao i najavio da će naredne sedmice doći da upozna moje roditelje. To prihvatih poput kakvog nužnog zla, požurih da mu nađem hotel, da doteram kuću, da ublažim nelagodu čitave porodice. Ovo poslednje bilo je uzaludno, situacija se beše pogoršala. U rejonu se behu raširile zlobne priče o mojoj knjizi, o meni, o tim mojim čestim putovanjima bez pratnje. Moja majka se isprva branila razmećući se mojim predstojećim brakom, ali je, kako bi izbegla da moj bezbožni izbor dodatno zakomplikuje situaciju, izmislila da se neću udati u Napulju već u Đenovi. Zbog toga se ogovaranje još više beše uvećalo, a ona je zapala u očaj.

Jedne večeri me napade s više žara nego inače, reče kako svet čita moju knjigu, u njoj nalazi skandalozne stvari pa joj onda priča iza leđa. Tvoja braća su – povika mi – bila primorana da isprebijaju mesarevog sina zato što te je nazvao droljom, i ne samo to, razbili su nos jednom Elizinom školskom drugu jer je od nje zatražio da s njim radi gadosti koje radi njena starija sestra.

„Šta si to pisala?“, urlala je na mene.

„Ništa, majko.“

„Jesi li pisala o odvratnostima koje činiš s kim stigneš?“

„Ma kakvim odvratnostima, pročitaj knjigu.“

„Nemam ti ja vremena za gubljenje na te tvoje budalaštine.“

„Onda me ostavi na miru.“

„Ako tvoj otac sazna šta se o tebi priča, ima da te izbací iz kuće.“

„Nema za tim potrebe, sama ću već otići.“

Već je bilo palo večer, izađoh da se prošetam kako joj ne bih sasula u lice nešto zbog čega bih se kasnije pokajala. Putem,

prolazeći kroz parkić, hodajući pored auto-puta imala sam osećaj da me ljudi prodorno posmatraju, ljutite senke iz sveta u kome više nisam živela. I u jednom trenutku naletih na Điljolu, koja se vraćala s posla. Živele smo u istoj zgradi te krenusmo kući zajedno, ali sam strahovala da će pre ili kasnije naći način da kaže nešto što će me iznervirati. Međutim, na moje veliko iznenađenje, ona, koja je uvek bila ako ne zlobna onda makar nasrtljiva, poče stidljivo:

„Pročitala sam tvoju knjigu, baš je dobra, kako si samo bila hrabra da napišeš sve ono.“

Ukočih se.

„Šta to?“

„Ono što si radila na plaži.“

„Nisam to radila ja, već glavna junakinja.“

„Da, ali si to odlično opisala, Lenú, baš onako kako je u stvarnom životu, baš tako prljavo. To su tajne koje saznaš tek kada postaneš prava žena.“ Onda me uhvati za ruku, natera me da se zaustavim, prošaputa: „Reci Lini, ukoliko je vidiš, da je bila u pravu, priznajem joj to. Bila je u pravu što je oterala dođavola i muža, i majku i oca, Marčela, Mikelea, što se rešila sve te bede. Trebalo je i ja da pobegnem odavde, da se ugledam na vas dve koje ste pametne. Ali rođena sam glupa, i tu ništa ne mogu.“

Ne rekosmo jedna drugoj više ništa značajno, ja se zaustavih na mom spratu, ona nastavi da se penje. Međutim, njene reči mi ostadoše urezane. Pogodilo me je to što je tako proizvoljno stavila u isti koš Lilin pad i moje uzdizanje, kao da su, u poređenju s njenom situacijom, i jedno i drugo napredak. Ono što je na mene ostavilo najjači utisak bilo je pak to što je u *prljavštini* moje priče prepoznala sopstveno *prljavo* iskustvo. To je za mene bilo nešto novo, nisam znala šta o tome da mislim. A onda je došao Pjetro i na neko vreme to smetnuh sa uma.

22.

Otišla sam po njega na stanicu, otpratila ga u Ulicu Firenca, u kojoj se nalazio hotel koji mi beše preporučio moj otac i za koji sam se naposljetku odlučila. Pjetro mi se učini još nervoznijim od moje porodice. Iz voza je izašao zapuštenog izgleda, kao po običaju, umornog lica koje se beše zarumeno od vrućine, vukući za sobom težak kofer. Insistirao je na tome da kupi buket cveća za moju majku i, mada je to bilo u potpunom neskladu s njegovim karakterom, pokazao se zadovoljnim tek kad mu se buket učinio dovoljno velikim, dovoljno skupim. Kada smo stigli u hotel, ostavio me je u holu s cvećem obećavši da će se odmah vratiti, a pojavio se tek pola sata kasnije u plavom odelu, beloj košulji, sa azurnoplavom kravatom i dobro uglačanim cipelama. Prasnuh u smeh, upita me: zar ne izgledam lepo? Uverih ga da je tako, da odlično izgleda. Putem sam, međutim, osećala muške poglede na sebi, čula sam podrugljivo smejuljenje, kao da hodam sama, štaviše možda još smelije nego da sam bila sama, kao da žele da naglase da moj pratilac ne zaslužuje poštovanje. Pjetro se, s tim velikim buketom koji meni nije hteo da dozvoli da nosim, tako fin i doteran, nije uklapao u moj grad. I premda me je obgrlio rukom oko struka, imala sam utisak da sam ja ta koja treba njega da zaštititi.

Vrata nam je otvorila Eliza, za njom se pojavio moj otac, zatim moja braća, svi obučeni kao za svadbu, svi previše sročeni. Poslednja se pojavi moja majka, bat njenog hromog korača stiže do nas odmah nakon zvuka povlačenja vodokotlića. Imala je svež mini-val, na lice beše stavila karmin i rumenilo, pomislilih kako mora da je nekada bila veoma privlačna devojka. Prihvatila je cveće nadmeno, svi se smestismo u trpezariju u kojoj, u čast te prilike, nije bilo tragova kreveta koje smo razmeštali uveče i skupljali ujutru. Sve je lepo izgledalo, sto

je bio brižljivo postavljen. Moja majka i Eliza behu provele nekoliko dana u kuhinji, zbog čega se ručak beskonačno otegaio. Pjetro me je iznenadio, postade veoma otvoren. Raspitivao se kod mog oca o njegovom poslu u opštini i toliko mu je povlađivao da je ovaj potpuno zaboravio na svoj usiljeni italijanski i stao da mu na dijalektu prepričava dogodovštine iz opštine u kojima je moj verenik, premda je jedva nešto razumeo, nazgled veoma uživao. Povrh svega, jeo je kako ga nikad nisam videla da jede, i ne samo da je pri svakom punjenju tanjira zasipao komplimentima moje majku i sestru već se, on koji ni jaje nije umeo da isprži, interesovao za sastojke svakog pojedinačnog jela kao da se sprema da se i sam baci na kuvanje. U jednom trenutku pokaza toliko oduševljenje kolačem da mu moja majka iseče još jedno poveće parče i obeća, premda na onaj svoj bezvoljan način, da će ga još jednom pripremiti pre nego što on otputuje. Atmosfera ubrzo postade maltene prijatna. Čak i Pepe i Đani odustadoše od plana da šmugnu nakon večere kako bi se našli s nekim prijateljima.

Nakon večere prešlo se na posao. Pjetro se silno uozbilji i zatraži od moga oca moju ruku. Upravo se tako izrazio, a glas mu je drhtao od uzbuđenja, na šta se mojoj sestri zacakliše oči, a braća stadoše da se zagledaju sa obešenjačkim izrazima lica. Moj otac se postide, stade mumlati kako mu je milo što mu jedan tako fin i ozbiljan profesor čini veliku čast tim pitanjem. I učini mi se da se to večer napokon privodi kraju kada se umeša moja majka. Reče ljutito:

„Mi se ovde ne slažemo s tim što se nećete venčati u crkvi: brak sklopljen bez sveštenika nije pravi brak.“

Muk. Mora da su se moji roditelji u tajnosti dogovorili da će moja majka na sebe preuzeti zadatak da to objavi. Moj otac, međutim, nije mogao da odoli, nasmeši se krotko Pjetru kako bi mu pokazao da je on, premda čini deo toga mi na kome je insistirala njegova žena, spreman da popusti

kako bi se postigao dogovor. Pjetro mu uzvratí osmehom, ali pokaza da ga više ne smatra dostojnim sagovornikom, obraćao se isključivo mojoj majci. Ja ga bejah pripremila na neprijateljsku nastrojenost koja je vladala u mojoj kući, bio je spreman. Odgovorio joj je jednostavnim govorom, u kome se osećala nežnost, ali kojim je, po njegovom običaju, dominirala jasnoća. Reče da on to razume, ali da bi voleo da se zauzvrat i njemu ukaže malo razumevanja. Reče kako veoma poštuje one koji se sa iskrenošću prepuštaju Bogu, ali i kako oseća da on nije u stanju to da učini. Reče da to što nije vernik ne znači da ni u šta ne veruje, da on ima svoja ubeđenja i apsolutnu veru u sopstvenu ljubav prema meni. Reče da će upravo ta ljubav biti ono što će utvrditi naš brak, a ne nekakav oltar niti sveštenik, ili kakav opštinski činovnik. Reče da je za njega odbijanje tog religioznog obreda pitanje principa, i da bih ja zasigurno prestala da ga volim, ili bih ga makar manje volela, ukoliko bi se pokazao kao čovek bez principa. Reče naposljetku da je siguran da bi i moja majka odbila da svoju kćer poveri nekome ko bi se pokazao spremnim da odbaci makar i jedan od stubova na kojima je zasnivao sopstveno postojanje.

Na te reči moj otac stade snažno klimati glavom u znak odobravanja, moja braća ostadoše otvorenih usta, Eliza opet pokaza da je ganuta. Moja majka pak ostade ravnodušna. Neko vreme je u rukama vrtela svoju burmu, a onda pogleda Pjetra pravo u oči i umesto da se vrati na temu kako bi rekla da ju je ubedio ili nastavila da se raspravlja, poče s ledenom odlučnošću da nabraja sve moje kvalitete. Još sam od malih nogu pokazala da sam devojčica kakve nije bilo nigde. Uspela sam da postignem ono što nijednoj drugoj devojci iz rejona nije pošlo za rukom. Ja sam bila njen ponos i dika i zaslužila sam da budem srećna, i ukoliko bi neko učinio nešto da me povredi, ona bi tu osobu povredila hiljadu puta jače.

Slušala sam je zbunjeno. Tokom čitavog tog njenog govora trudila sam se da shvatim da li zaista misli to što govori ili, po svom običaju, hoće da pokaže Pjetru da je nimalo nije briga za to što je on profesor niti za bilo šta od onoga što je tu sad ispričao, da ne čini on uslugu porodici Greko, već je porodica Greko ta koja je čini njemu. Nisam znala šta da mislim. Moj verenik joj pak sasvim poverova i sve vreme dok je ona pričala, samo je klimao glavom. Kada ona napokon začuta, reče da vrlo dobro zna koliko sam dragocena i da joj je zahvalan na tome što me je odgajila tako kako jeste. Potom zavuče ruku u džep sakoa i iz njega izvuče plavu kutijicu za nakit koju mi stidljivo pruži. Šta je sad ovo, pomislih, već mi je dao prsten, zar će sad da mi dâ još jedan? Otvorih kutijicu. U njoj se nalazio upravo prsten, predivan, od crvenog zlata, sa ametistom okruženim brilijantima. Pjetro promrmlja: pripadao je mojoj babi, majci moje majke, i svi u porodici želimo da ga ti nosiš.

Taj dar označio je završetak obreda. Vratismo se piću, moj otac nastavi s prepričavanjem dogodovština iz privatnog i poslovnog života, Đani se raspitivao kod Pjetra za koji klub navija, Pepe ga izazva da obaraju ruke. Ja za to vreme pomogoh sestri da pospremi sto. Kada se nađosmo u kuhinji, prevarih se i upitah majku:

„Kako ti se čini?“

„Prsten?“

„Pjetro.“

„Ružan je, ima krive noge.“

„Nije ni tata bio mnogo bolji.“

„Šta ti imaš protiv svoga oca?“

„Ništa.“

„Onda ćuti, samo s nama umeš da budeš nadmena.“

„Nije tačno.“

„Nije? A što onda puštaš da ti naređuje? Ako on ima principe, imaš ih valjda i ti. Nateraj ga da te poštuje.“

Umeša se Eliza:

„Majko, Pjetro je gospodin, ne znaš ti šta je prava gospoda.“

„A ti mi znaš? Dobro se čuvaj, ti si još mala, ne guraj se tamo gde ti nije mesto da ti ne raspalim šamar. Jesi li mu videla kosu? Zar jednom gospodinu priliči da ima takvu kosu?“

„Ne poznaje se gospodin po klasičnoj lepoti, to je nešto što se nosi, to se poznaje.“

Moja majka načini pokret kao da će je udariti, a moja sestra me smejući se povuče iz kuhinje, reče veselo:

„Blago li je tebi, Lenú. Kako je samo prefinjen Pjetro, kako se samo vidi da te puno voli. Dao ti je ništa manje nego stari prsten koji je pripadao njegovoj babi, deder mi ga pokaži.“

Vratismo se u trpezariju. Svi muški su sada želeli da obaraju ruke s mojim verenikom, hteli su da pokažu da su iznad profesora makar kada je u pitanju fizička snaga. On se ne povuče. Skinu sako, raskopča košulju, sede za sto. Izgubi protiv Pepea, izgubi protiv Đanija, izgubi čak i protiv moga oca. Ali me dirnu to sa koliko je žara pristupio igri. Postade ljubičast u licu, na licu mu je iskočila vena, zahtevao je da protivnici ne krše besramno pravila sukobljavanja. Povrh svega, tvrdoglavo je odolevao Pepeu i Đaniju, koji su dizali tegove, i mome ocu, koji je bio u stanju da odvrće šrafove golim rukama. Sve vreme me je bilo strah da će, radije nego da se preda, pustiti da mu slome ruku.

23.

Pjetrov boravak potrajao je tri dana. Moj otac i moja braća brzo su se vezali za njega. Moja braća su bila naročito zadovoljna što Pjetro ne pokazuje nadmenost i što se zanima za njih dvojicu iako ih je škola ocenila kao nedovoljno dobre. Moja majka je pak nastavila da se prema njemu odnosi ne

pokazujući znake prijateljstva i tek je poslednjeg dana pred njegov odlazak malo omekšala. Bila je to nedelja, moj otac reče da želi zetu da pokaže lepote Napulja. Zet na to pristade, predloži da ručamo van kuće.

„U restoranu?“, upita moja majka namrštivši se.

„Tako je, gospođo, treba da proslavimo.“

„Bolje da ja kuvam, zar niste rekli da vam se dopao kolač?“

„Neka, hvala, vi ste se dovoljno naradili.“

Dok smo se spremali, majka me povuče u stranu, upita:

„Hoće li on da plati?“

„Hoće.“

„Jesi li sigurna?“

„Jesam, majko, pa on nas je pozvao.“

Pođosmo u grad rano izjutra, svečano obučeni. I dogodi se nešto što je mene prvu zateklo nespremnju. Moj otac na sebe beše preuzeo ulogu vodiča. Pokazivao je gostu Maskio Anđolino, Kraljevsku palatu, statue kraljeva, Zamak Ovo, Ulicu Karačolo i more. Pjetro ga je pažljivo slušao. Ali najednom on, kome je to bila prva poseta našem gradu, nenametljivo preuze reč i počeo da nam priča o njemu, da nam ga otkriva. Bilo je to lepo. Nikada ne bejah pokazala veliko zanimanje za grad u kome sam provela detinjstvo i mladost, začudih se što Pjetro o njemu zna da govori sa učenošću vrednom divljenja. Pokazao je da poznaje istoriju Napulja, njegovu književnost, bajke, legende, brojne anegdote, njegove vidljive spomenike i one skrivene, koje je trebalo pronaći. Pretpostavljala sam da je o gradu toliko toga znao delimično zato što je bio čovek koji je o svemu znao ponešto, a delimično zato što ga je detaljno proučio upravo zato što je u pitanju moj grad, zato što su moj naglasak, moji pokreti i čitavo moje biće nosili tragove njegovog uticaja. Naravno, moj otac se osetio kao da je skinut sa trona, moja braća su se dosađivala. Ja to primetih, dadoh mu znak da prekine. On porumene, odmah začuta. Ali moja majka ga,

u jednom od onih svojih neočekivanih promena raspoloženja, uze podruku, reče mu:

„Nastavi, sviđa mi se to što pričaš, niko mi nikada te stvari nije ispričao.“

Sedosmo na ručak u jedan restoran u kvartu Santa Lučija, koji je po mišljenju moga oca (na osnovu onoga što je od drugih čuo, tamo nikada nije ušao) bio odličan.

„Mogu li da naručim šta želim?“, upita me Eliza šapatom.

„Možeš.“

Vreme je proticalo u prijatnom raspoloženju. Moja majka je previše popila i počela da priča nepristojnosti, moj otac i moja braća iznova otpočеше da se šale između sebe i s Pjetrom. Ja sam netremice posmatrala svog budućeg muža, osećala sam se sigurnom u to da ga volim, bio je to čovek svestan toga koliko вреди, ali koji je u isto vreme umeo to po potrebi da ostavi po strani. Prvi put primetih njegovu sklonost da sluša druge, glas koji je odisao razumevanjem kakvog nezaređenog ispovednika, i osetih naklonost. Možda je trebalo da ga ubedim da ostane još koji dan i da ga odvedem Lili, da joj kažem: udajem se za ovog čoveka, napuštam Napulj s njim, šta veliš, postupam li ispravno? Razmatrala sam tu mogućnost kada se dogodi da za stolom pored nas pet-šest studenata, koji su nešto proslavljali uz picu, počеше indiskretno da bacaju poglede na naš sto smejući se. Odmah mi postade jasno da im je smešan Pjetro zbog previše gustih obrva, zbog žbuna od kose koja mu je padala na čelo. U roku od nekoliko minuta moja braća se istovremeno pridigoše od stola, priđoše njihovom stolu i započеше kavgu na uobičajen, agresivan način. Nastade me-tež, diže se dreka, dohvatiše se i pesnicama. Moja majka ih je zasipala uvredama kao podršku sinovima, moj otac i Pjetro pojuriše da ih razdvoje. Pjetru to kao da je bilo zabavno, činilo se da nije shvatio povod svađe. Kada se nađosmo van restorana, upita ironično: jel' ovo neki lokalni običaj, da iz

čista mira ustanete i zapodenete tuču sa onima za susednim stolom? Na kraju on i moja braća postadoše još veseliji, zbližiše se još više. Ali prvom prilikom moj otac odvuče Pepea i Đanija u stranu i izgrdi ih što su se obrukali pred profesorom. Čuh Pepea kako se pravda šapatom: tata, rugali su se Pjetru, šta je trebalo da učinimo? Bi mi milo što je rekao Pjetro a ne profesor: to je značilo da ga već smatra članom porodice, jednim od nas, cenjenim prijateljem kome se, uprkos njegovom pomalo neobičnom fizičkom izgledu, niko nije smeo rugati u njegovom prisustvu. Taj me je incident, međutim, ubedio da je bolje ne odvesti Pjetra Lili: dobro sam je poznavala, bila je puna zlobe, bio bi joj smešan i narugala bi mu se poput moka iz restorana.

Te večeri, izmoreni danom provedenim napolju, pojedosmo nešto kod kuće i onda opet izađosmo svi zajedno, ispratismo mog verenika sve do hotela. Na rastanku mu moja majka iznenada na obraz spusti dva glasna poljupca. Ali dok smo se vraćali u rejon sve vreme hvaleći Pjetra, ona je hodala izdvojena, ne prozborivši ni reči. Samo mi, pre nego što će se povući u svoju sobu, reče kivno:

„Imaš previše sreće, ne zaslužuješ onog sirotog momka.“

24.

Knjiga se lepo prodavala čitavog tog leta, ja sam nastavila da je promovišem tu i tamo po Italiji. Sada sam se trudila da je branim s manje strasti, povremeno sam se pokazivala izrazito hladnom pred nasrtljivom publikom. Svaki čas su mi se u misli vraćale Điljoline reči, mešala sam ih sa svojim, trudeći se da im pružim jasniju formu.

Pjetro se za to vreme, početkom septembra, preselio u Firencu, živeo je u jednom hotelu blizu stanice, i bacio se u

potragu za našim budućim domom. Našao je jedan stančić koji se iznajmljivao u kvartu Santa Marija del Carmine, i ubrzo pođoh s njim da ga vidim. Stan su činile dve mračne sobe, bio je u užasnom stanju. Kuhinja je bila mala, kupatilo nije imalo prozora. Kada sam u prošlosti odlazila u Lilin nov-novcat stan da tamo učim, ona mi je često dopuštala da se opružim u njevoj lepoj kadi i da uživam u toploti i obilnoj peni. Kada u stanu u Firenci bila je okrnjena, žućkaste boje, od onih u kojima se čovek kupa stojeći. Potisnuh nezadovoljstvo, rekoh da je stan dobar: Pjetru je počinjala nastava, imao je mnogo posla, nije imao vremena za gubljenje. U svakom slučaju, stan je bio palata u poređenju s mojom roditeljskom kućom.

Dogodilo se, međutim, da je, upravo kad se Pjetro spremao da potpiše ugovor o najmu, Adela navratila u posetu, a ona je bila manje bojažljiva od mene. Stan je nazvala straćarom, sasvim nedostojnom da u njoj žive dve osobe koje bi trebalo da veliki deo svoga vremena provode radeći kod kuće. I stoga učini ono što njen sin nije hteo, a što je pak mogao da uradi. Podiže slušalicu i uposli, ne obraćajući pažnju na Pjetrovo tvrdoglavo protivljenje, šaku firentinskih poznanika, sve same ljude od uticaja. U vrlo kratkom roku pronašla je u kvartu San Nikolo, za smešnu stanarinu pošto se radilo o usluzi, pet dobro osvetljenih soba, veliku kuhinju, prihvatljivo kupatilo. Ni to joj nije bilo dovoljno: dala je da se o njenom trošku urade razne popravke, pomogla mi je da uredim stan. Nabrajala je mogućnosti, davala savete, upućivala me. Ali mi je često davala na znanje da se ne uzda ni u moju popustljivost ni u moj ukus. Ukoliko bih se složila sa njenim izborom, trudila se da shvati da li se odista slažem, ukoliko se ne bih složila, nastavila bi da navaljuje sve dok ne promenim mišljenje. Uglavnom smo sve činile kako je ona htela. S druge strane, ja sam se retko protivila, sledila sam je bespogovorno, štaviše, trudila sam se da od nje nešto naučim. Pokorili su me ritam njenog govora, njeni

pokreti, frizura, odeća, cipele, broševi, ogrlice, minduše, od kojih je svaki par bio lepši od prethodnog. A ona je uživala u toj mojoj ulozi marljive učenice. Ubedila me je da znatno skratim kosu, da kupim novu odeću po njenom ukusu u jednoj preskupoj radnji u kojoj su joj davali veliki popust, poklonila mi je par cipela koje su joj se veoma sviđale i koje bi rado samoj sebi kupila da nije smatrala da su neprimerene njenim godinama, odvela me je čak i kod svog prijatelja zubara.

Za to vreme je venčanje, zbog stana, kome je po Adelinom mišljenju uvek falila još koja izmena, zbog Pjetra, koji je bio zatrpan poslom, odloženo s jeseni na proleće, što je mojoj majci dobro došlo da produži svoju borbu da mi izvuče što više para. Trudila sam se da izbegnem da se previše zavadimo pokazujući joj da nisam zaboravila svoju porodicu. Sa uvođenjem telefona, dadoh da se hodnik i kuhinja okreće, da se trpezarijski zidovi oblože novim cvetnim tapetama boje vina, kupih Elizi kaput, uzeh na otplatu televizor. A u jednom trenutku odlučih da i sebi nešto podarim: upisah se na časove vožnje, položih ispit, dobih vozačku dozvolu. Moja majka se razgoropadi:

„Sviđa ti se da bacaš pare, a? Šta će ti vozačka dozvola kad nemaš automobil?“

„To će se još videti.“

„Hoćeš i automobil da kupiš, je li? Koliko zapravo imaš po strani?“

„To nisu tvoja posla.“

Pjetro je imao automobil, računala sam da ću nakon što se venčamo moći da koristim njegov. Kada je ponovo došao u Napulj, upravo tim kolima, kako bi doveo svoje roditelje da se upoznaju s mojima, pustio me je da malo vozim po starom rejonu, a i po novom. Vozila sam auto-putem, provezoh se pored osnovne škole, pored biblioteke, izbih u ulicu u kojoj je Lila živela nakon udaje, vratih se nazad, zaustavih se preko

puta parkića, i to vozačko iskustvo bilo je jedina prijatna stvar od čitave te posete. Ostatak poslepodneva bio je užasno neprijatan, a za njim je usledila večera za koju se činilo da joj nikada neće doći kraj. Pjetro i ja smo davali sve od sebe da umanjimo nelagodnost naših porodica, pripadali su tako različitim svetovima, jedni drugima nisu mogli da ponude ništa osim tišine. Kada je porodica Ajrota otišla natovarena ostacima hrane, koje ih je moja majka naterala da ponesu, iznenada mi se učini da činim veliku grešku. Ja sam poticala iz jedne porodice, Pjetro iz sasvim drugačije, oboje smo u sebi nosili gene svojih predaka. Na šta će ličiti naš brak? Šta sam od njega mogla da očekujem? Da li će naše sličnosti uspeti da prevagnu nad različitostima? Hoću li biti u stanju da napišem još jednu knjigu? Kada, i o čemu? I hoće li me Pjetro u tome podržati? A Adela? A Marijaroza?

Jedne večeri, dok sam razmišljala o svemu tome, čuh kako me dozivaju sa ulice. Pojurih na prozor, odmah bejah prepoznala glas Paskvaleda Peluza. Otkrih da nije sam, bio je sa Encom. Uplaših se. Zar Enco nije trebalo da u te kasne sate bude u San Đovaniju, kod kuće, s Lilom i Đenarom?

„Možeš li da siđeš?“, upita Paskvale.

„Šta se dešava?“

„Lini nije dobro, želi da te vidi.“

Silazim, rekoh, i sjurih se stepeništem, ne obraćajući pažnju na majku, koja je vikala za mnom: kuda si krenula u ovo doba, vraćaj se ovamo!

25.

Beše prošlo mnogo vremena otkad sam poslednji put videla i Paskvaleda i Enca, međutim nije bilo vremena za ljubavnosti, došli su zbog Lile i odmah mi stadoše govoriti o njoj.

Paskvale beše pustio bradu u Če Gevarinom stilu i učini mi se da mu se izgled time popravio. Oči su mu delovale krupnije i prodornije, gusti brkovi su mu prekrivali kvarne zube čak i kada se smeja. Enco se pak ništa ne beše izmenio, i dalje je bio tih, i dalje onako usredsređen. Tek kad sedosmo u Paskvaleov stari automobil, postadoh svesna toga da je čudno što ih vidim zajedno. Bila sam ubeđena da u čitavom rejonu više niko ne želi da ima posla s Lilom i Encom. Pa ipak, izgleda da sam se prevarila: Paskvale ih je posećivao, došao je sa Encom po mene, Lila mi ih je poslala zajedno.

Enco mi je na sebi svojstven sažet i jasan način ispričao šta se dogodilo: Paskvale je, po završetku radnog vremena na jednom obližnjem gradilištu, trebalo da navrati kod njih na večeru. Međutim od Lile, koja je s poslom u fabrici završavala u pola pet, u sedam sati, kada su njih dvojica došli u stan, i dalje nije bilo ni traga ni glasa. Stan je bio prazan, Đenaro je bio kod komšinice. Njih dvojica su počeli da kuvaju, Enco je nahranio dečaka. Lila se pojavila tek oko devet sati, bleđa u licu i izrazito nervozna. Na Encova i Paskvaleova pitanja nije davala nikakav odgovor. Izgovorila je samo jednu rečenicu, vidno uplašena: otpadaju mi nokti. To nije bilo tačno, Enco ju je uzeo za ruke i u to se uverio, nokti su bili na svome mestu. Ona se onda razbesnela i zatvorila se u sobu sa Đenarom. Nešto kasnije povikala im je da odu da vide jesam li u rejonu, bilo je neodložno da sa mnom razgovara.

Upitah Enca:

„Jeste li se posvađali?“

„Nismo.“

„Pa šta joj je bilo, je li se povredila na poslu?“

„Mislim da nije, ne znam.“

Paskvale mi reče:

„Nećemo sad da se unervozimo. Kladim se da će se Lina smiriti čim te ugleda. Tako mi je milo što smo uspeli da te

nađemo, sada kada si tako važna osoba, mora da imaš pune ruke posla.“

Pošto mu rekoh da ne priča koješta, stade mi govoriti koještarije o onom starom članku iz lista *Unita*, a Enco je potvrdno klimao glavom, i on ga beše pročitao.

„I Lina ga je videla“, reče.

„I šta je rekla?“

„Baš je bila zadovoljna slikom.“

„Ali“, progunđa Paskvale, „iz članka se dalo zaključiti da si još uvek studentkinja. Trebalo je da napišeš pismo novinskoj redakciji da objasniš da si diplomirala.“

Stade se žaliti na to koliko prostora čak i *Unita* ostavlja studentima. Enco reče da je u pravu, povedoše razgovor sličan onima kojih sam se naslušala u Milanu, samo su se koristili manje prefinjenim frazama. Bilo je očigledno da se obojica, a naročito Paskvale, trude da me zabave temama dostojnim jedne osobe, koja je, premda njihova prijateljica, izlazila u novinama sa sve slikom. Možda su to pak činili kako bi ublažili nelagodu, kako sopstvenu tako i moju.

Slušala sam ih. Ubrzo mi postade jasno da se njihov odnos učvrstio upravo zahvaljujući toj strasti prema politici. Često su se viđali nakon posla, na partijskim sastancima ili ne znam ni sama kakvim komitetima. Slušala sam ih povremeno se ubacujući iz radoznalosti, oni su na moja pitanja odgovarali, ali nije mi polazilo za rukom da iz misli izbacim Lilu, koju je izjedala ko zna kakva briga, nju koja je uvek bila tako snažna. Kada stigismo u San Đovani, obojica su mi delovala ponosno na mene, Paskvaleu naročito ne beše promakla ni jedna jedina moja reč i često je na mene bacao pogled u retrovizoru. Premda je i dalje govorio na onaj svoj znalački način – bio je sekretar regionalnog odseka Komunističke partije – zapravo je mojim političkim mišljenjima pridavao veliki značaj, čekao je da se složim s njim. Čak mi je, kad je osetio da podržavam

njegove stavove, objasnio s bolnim izrazom lica da je zajedno sa Encom i još nekima ušao u borbu *unutar* partije, koja je, reče namršteno, lupajući rukama po volanu, radije sedela skrštenih ruku, čekajući da Aldo Moro dune u pištaljku, poput grupe poslušnih pasa, umesto da prekine sa otezanjem i krene u borbu.

„Šta ti misliš?“, upita me.

„Imaš pravo“, rekoh.

„Kako si samo pametna“, pohvali me onda sav ozbiljan dok smo se peli prljavim stepeništem, „uvek si bila pametna. Nije li tako, Enco?“

Enco potvrdno klimnu glavom, ali postade mi jasno da, što smo se više približavali stanu, zabrinutost za Lilu u njemu raste sa svakim stepenikom, kao što je to bio slučaj i sa mnom, i da oseća krivicu što ju je potisnuo iz misli razonodivši se tim razgovorom. Otvori nam vrata, reče glasno da smo stigli, pokaza mi zastakljena vrata kroz čije se zamučeno staklo probijala slaba svetlost. Pokucah nežno, uđoh.

26.

Lila je sedela na krevetu na rasklapanje, u odeći. Đenaro je spavao pored nje. Uđi, reče mi, znala sam da ćeš doći, poljubi me jednom. Poljubih je u obraz, sedoh na prazan krevet koji mora da je pripadao njenom sinu. Koliko je vremena prošlo od našeg poslednjeg susreta? Učini mi se još mršavijom, još bleđom u licu, oči su joj bile zakrnavljene, nozdrve izguljene, duge ruke bile su pune posekotina. Nastavi, skoro ne zastavši da udahne vazduh, tihim glasom kako ne bi probudila sina: videla sam te u novinama, kako samo lepo izgledaš, kakvu lepu frizuru imaš, znam sve o tebi, znam da se udaješ, da je on profesor, bravo, da se seliš u Firencu, izvini što sam te

naterala da dođeš u ovo doba, problem je u mojoj glavi, ljušti se kao farba sa zidova, dobro je što si ovde.

„Šta se dešava?“, upitah je i načinih pokret rukom kao da ću uzeti njenu u svoju. To pitanje je bilo dovoljno, taj pokret. Zatvori oči, trgnu se, naglo povuče ruku.

„Nije mi dobro“, reče, „ali pričekaj, nemoj da se plašiš, odmah ću se smiriti.“

Smirila se. Reče polako, maltene sričući reči:

„Lenú, dovukla sam te ovde jer mi moraš nešto obećati, ja se jedino u tebe uzdam: ukoliko mi se nešto desi, ukoliko završim u bolnici, ukoliko me stave u ludnicu, ukoliko nestanem, moraš uzeti moga Đenara, on mora biti uz tebe, mora da odraste u tvojoj kući. Enco je dobar, uzdam se u njega, ali on detetu ne može pružiti ono što ti možeš.“

„Zašto tako pričaš? Šta ti je? Ako mi ne objasniš, ništa mi neće biti jasno.“

„Prvo mi obećaj.“

„U redu.“

Ponovo se uznemirila, ja se uplaših.

„Ne, nemoj da mi kažeš u redu; moraš mi ovde obećati da ćeš ti uzeti moje dete. Ako ti zatreba novac, pronađi Nina, reci mu da mora da ti pomogne. Ali mi obećaj da ćeš moga sina odgajiti ti.“

Pogledah je nesigurno, obećah. Obećah i ostadoh tu čitavu noć, slušajući njenu priču.

27.

Možda je ovo poslednji put da o Lili pišem s mnogo detalja. Kasnije je za mene postajala sve neuhvatljivija, a materijal koji mi je bio na raspolaganju sve oskudniji. Za to su krivi različiti putevi kojima smo pošle, kriva je udaljenost. Pa ipak,

čak i kada smo živele u različitim gradovima i jedva da smo se uopšte i vidale, kada mi ona po običaju ništa o sebi nije pričala, a ja sam se trudila da je ne zapitkujem, njena sen me je progonila, tištila me je, nadimala me je ponosom, ispunjavala sramom, nije mi davala mira.

Ta njena sen, sada kada pišem, još mi je neophodnija. Želim da ona postoji, to je razlog moga pisanja. Želim da briše, da dopunjava, da zajedno pišemo našu priču, da u nju po svoje običaju saspe sve ono što zna, što je rekla ili pomislila: trenutak kada se našla pred Đinom, fašistom; kada se sreła s Nadjom, kćerkom profesorke Galijani; kada se vratila u stan u Ulici Vitorio Emanuele, gde ju je u prošlosti pratio osećaj nepripadanja; kada se nezrela suočila s prvim seksualnim iskustvom. O posramljenosti koju sam osećala dok sam je slušala, o bolu, o ono malo reči utehe koje sam joj pružila zauzvrat tokom njene duge priče, misliću docnije.

28.

Čim se *Plava vila* raspršila u pepeo na lomači ispred fabrike, Lila se vratila na posao. Ne znam koliki je uticaj na nju imao naš susret, mora da je nakon njega danima bila nesrećna, ali je uspela da ne razmišlja previše o tome šta je do tog osećanja dovelo. Već beše naučila da joj traganje za razlozima nanosi bol i isprva je čekala da se nesreća pretvori u opšte nezadovoljstvo, potom u setu, i naposletku u obične svakodnevne brige: staranje o Đenaru, razmeštanje kreveta, čišćenje kuće, pranje i peglanje detetove, svoje i Encove odeće, poveravanje Rina komšinici uz hiljadu i jednu napomenu, jurenje u fabriku i podnošenje teškog fizičkog rada i ugnjetavanja, vraćanje kući da bi se još malo posvetila sinu kao i drugoj deci s kojom se Đenaro igrao, spremanje večere, još jedno obedovanje utroje,

stavljanje Đenara na spavanje dok je Enco raspremao sto i prao sudove, vraćanje u kuhinju kako bi mu pomagala da uči, ta njihova navika do koje je njemu bilo toliko stalo i koju ona, ma koliko bila umorna, nije želela da mu uskrati.

Šta je to videla u Encu? Ukratko, verujem, ono što je želela da vidi u Stefanu i Ninu: način da sve dođe na svoje mesto, da sve bude onako kako treba. Međutim, dok se Stefano, kada je s njega spao pokrov od novca, pokazao kao površna i opasna osoba; dok se Nino, kada je s njega spala maska inteligencije, pretvorio u crni oblak bola, Enco joj se zasad činio nesposobnim za neprijatna iznenađenja. Bio je to momčić iz osnovne škole prema kome je ona iz nekih skrivenih razloga oduvek gajila poštovanje i sada tako čvrst čovek u svemu što je činio, tako odlučan u sukobljavanju sa svetom i tako krotak s njom, da je isključivala mogućnost da bi se i on mogao iznenada promeniti.

Svakako, krevet nisu delili, Lila to nije želela. Zatvarali su se svako u svoju sobu, i ona bi ga čula kako se kreće s druge strane zida sve dok svaki unutrašnji zvuk ne bi zamro, dok ne bi utonula u zvuke stana, zgrade, ulice. Mučila se da zaspi uprkos umoru. U mraku su se svi razlozi da se oseća nesrećnom, koje iz opreza nije htela da imenuje, mešali i postajali jedno, usredsređujući se na Đenara. Mislila je: šta će biti sa ovim detetom? Mislila je: ne treba da ga zovem Rinučo, tako ga navodim da se povlači u dijalekat. Mislila je: moram pomoći i deci s kojom se igra ukoliko ne želim da se u njihovom društvu i on iskvari. Mislila je: nemam za to vremena, ni ja više nisam ona stara, koliko dugo nisam uzela olovku u ruku, koliko ima otkad sam poslednji put otvorila knjigu.

Ponekad je osećala da joj nešto pritiska grudi. Uplašila bi se, upalila svetlo usred noći, posmatrala sina kako spava. U njemu jedva da je videla išta Ninovo, Đenaro ju je više podsećao na njenog brata. Dok je bio mali, sin joj je stalno bio

za petama, sada mu je pak to bilo dosadno, drečao je, tražio je da ide da se igra, govorio joj ružne reči. Mnogo ga volim – razmišljala je Lila – ali volim li ga zaista takvog kakav je? Kakva ružna misao. Što je više proučavala sina, sve je bila svešnija toga da, premda ga je komšinica smatrala veoma pametnim, nije ispaao onako kako je ona zamišljala. Osećala je da godine koje je provela posvetivši se isključivo njemu ničemu nisu poslužile, sada joj se činilo da ne može biti tačno da to kakav će neko postati zavisi u potpunosti od ranog detinjstva. Za to je bila potrebna doslednost koju Đenaro nije imao, kao što je uostalom nije imala ni ona. Skrećem pameću, govorila je sebi, sa mnom nešto nije u redu, kao ni s njim. A onda bi se zastidela takvih misli, šaputala je usnulom detetu: kako si samo pametan, već umeš da čitaš i da pišeš, već umeš da sabiraš i oduzimaš, tvoja majka je ta koja je glupa, nikad joj ništa nije po volji. Poljubila bi dečaka u čelo, a zatim ugasila svetlo.

Međutim, san joj ni tada nije dolazio, naročito onih večeri kada bi Enco okasnio kući pa je odlazio pravo u krevet ne pozvavši je da uče. Onda bi počela da zamišlja da je bio s nekakvom kurvom ili da je našao ljubavnicu, neku radnicu iz fabrike u kojoj je radio, neku aktivistkinju iz Komunističke partije, u koju se odmah beše upisao. Muškarci su takvi, mislila je, makar oni koje sam ja upoznala: moraju da tucaju bez prestanka inače postanu nesrećni. Verovatno ni Enco nije drugačiji, zašto bi bio? Uostalom, ja sam ga odgurnula od sebe, nisam ga pustila u svoj krevet, nemam prava da bilo šta očekujem. Jedino se plašila da se on ne zaljubi u drugu pa da je ne otera od kuće. Nije je brinula pomisao da bi se mogla naći bez krova nad glavom, imala je posao u fabrici salama i osećala se snažnom, na sopstveno iznenađenje mnogo snažnijom nego kada se udala za Stefana i živela bez novčanih briga ali potčinjena njemu. Ono čega se plašila bilo je to da bi mogla izgubiti Encovu nežnost, pažnju koju je posvećivao svim

njenim brigama, tihu snagu kojom je odisao i zahvaljujući kojoj ju je izbavio prvo od Ninovog napuštanja, a potom od Stefanovog prisustva. On je štaviše bio jedini koji je u životnoj situaciji u kojoj se u tom trenutku nalazila u njoj i dalje video izvanredne sposobnosti.

„Znaš li šta ovo znači?“

„Ne znam.“

„Pažljivo pogledaj.“

„To je na nemačkom, Enco. Ja ne razumem nemački.“

„Ako se usredsrediš, ubrzo ćeš početi da razumeš“, govorio je, delom u šali, a delom zaista verujući u to.

Enco, koji beše uložio veliki napor da stekne diplomu i koji je naposletku u tome i uspeo, smatrao je da je ona, koja nije stigla dalje od petog razreda osnovne škole, obdarena većom inteligencijom od njega i čudesnom sposobnošću da za vrlo kratko vreme ovlada bilo kojom materijom. Zato što je i već nakon vrlo šturih informacija bio ubeđen da budućnost ljudskog roda leži u programskim jezicima elektronskih računara, kao i da će probrana šaka ljudi koja njima prva ovlada imati važnu ulogu u istoriji. Odmah se njoj obratio:

„Pomozi mi.“

„Umorna sam.“

„Vodimo bedan život, Lina. Moramo to promeniti.“

„Meni je dobro ovako.“

„Dete je po čitav dan sa strancima.“

„Veliki je, ne možemo ga držati pod staklenim zvonom.“

„Pogledaj samo kakve su ti ruke.“

„Ruke su moje i s njima činim šta mi je volja.“

„Želim bolje da zarađujem, zbog tebe i zbog Denara.“

„Vodi ti svoje brige a ja ću svoje.“

Bila je neprijatna, po običaju. Enco se bio upisao na kurs koji je plaćao na mesečne rate – cena je bila previsoka za njihov džep, kojim su bila predviđena povremena testiranja, testovi

su se slali u neki internacionalni centar za obradu podataka sa sedištem u Cirihi, gde su pregledani i odakle su slati nazad – i malo-pomalo u to je uvukao i Lilu, koja se trudila da održi korak s njim. Međutim, ponašala se na sasvim drugačiji način nego kada je bila s Ninom, koga je u prošlosti neumorno saletala opsednuta potrebom da mu dokaže da je u stanju da mu u svemu pomogne. Kada je učila sa Encom, činila je to smireno, nije se trudila da ga nadjača. Noćni sati koje su posvećivali kursu za njega su bili napor, za nju neka vrsta sedativa. Možda je zato, u retkim slučajevima kada bi kući došao kasno pa se činilo da može i bez njene pomoći, Lila ostajala budna, nervozna, slušajući kako u kupatilu teče voda kojom je zamišljala da Enco sa sebe spira tragove svojih ljubavnica.

29.

Fabrika – to joj je odmah postalo jasno – i težak fizički rad budili su u ljudima želju za seksom ne sa supružnicima u sopstvenoj kući, gde su se vraćali uveče premoreni i bez želje, već tu, na poslu, ujutru ili u podne. Muškarci su koristili svaku priliku za pipkanje, bilo je dovoljno da se nađeš u blizini kada prolaze pa da ti upute nepristojnu ponudu; a žene su se smejale, naročito one koje više nisu bile tako mlade, isticale su bujne grudi, zaljubljuvale su se, i ta ljubav je postajala beg od stvarnosti, ublažavala je napor i dosadu, davala im utisak da zaista žive.

Već od prvog dana na poslu muškarci su se trudili da joj se približe, kao da pokušavaju da je onjuše. Ona ih je gurala od sebe, oni su se na to smejali ili bi se udaljavali pevušeci pesmice pune nepristojnih aluzija. Jednoga jutra, kako bi svima stavila do znanja kako stvari stoje, zamalo je odgrizla uvo jednom od njih koji joj je u prolazu šapnuo neku gadost

a onda joj na vrat utisnuo poljubac. Bio je to neki lepuškast čovek, u četrdesetim godinama, po imenu Edo, koji se prema svim ženama ophodio nasrtljivo i koji je uvek imao spreman nepristojan vic. Lila ga je šćepala za uvo i vukući iz sve snage u njega zarila nokte odbijajući da popusti stisak mada je on urlao pokušavajući u isto vreme da se odbrani od njenih udaraca. Nakon toga se, kipteći od besa, uputila u kancelariju Bruna Sokava da se žali.

Od kada joj je Bruno ponudio posao, Lila ga je videla svega nekoliko puta, u prolazu, ne obraćajući na njega pažnju. Tom prilikom ga je pak dobro osmotrila, stajao je iza radnog stola, ustao je namerno, onako kao što gospoda ustaje kada u sobu uđe kakva gospođa. Lila se iznenadila: Sokavovo lice bilo je zaokrugljeno i podbulo, na njemu su bili očigledni tragovi blagostanja, grudi su mu bile teške, povrh svega lice mu se rumenelo do te mere da je stvaralo snažan kontrast sa zift crnom kosom i izrazito belim vučjim zubima. Zapitala se: šta ima ovaj ovde s Ninovim prijateljem, studentom prava? I oseti kako postoji prekid u vremenu između onog perioda na Iskiji i ovoga sada u fabrici salama, da se njim proteže bezdan, i da se Bruno iznenada – možda zato što mu je otac već neko vreme bio bolestan pa je čitav teret fabrike (beše načula nešto o dugovima) iz vedra neba pao na njegova pleća – nekako iskvario.

Reče mu šta je imala, on prasnu u smeh.

„Lina“, upozorio ju je, „učinio sam ti uslugu, nemoj sada da mi stvaraš probleme. Ovde svi teško radimo, nemoj stalno da si spremna da u nekom uperiš pušku: narod mora povremeno da se opusti inače mi pravi probleme.“

„Opuštajte se onda jedni sa drugima.“

On je pogleda kao da ga njene reči zabavljaju:

„Znao sam ja da ti se sviđa da se šališ.“

„Sviđa mi se kada sam ja ta koja odlučuje.“

Lilin neljubazni ton navede ga da i on promeni svoj. Uozbilji se, reče joj ne gledajući je u oči: i dalje si ona ista, kako si samo bila lepa na Iskiji. Onda joj pokaza na vrata i reče: ajde na posao, ajde.

Međutim, nakon toga je, kad god bi prošao pored nje, zastajao da joj se pred svima obrati, uvek joj upućujući poneki ljubazan kompliment. To njihovo poznanstvo naposljetku je utvrdilo njen status u fabrici: bila je pod zaštitom mladog Sokava i stoga je bilo bolje ostaviti je na miru. Konačnu potvrdu dobila je jednog poslepodneva, odmah po završetku pauze za ručak, kada joj je neka muškobanjasta žena po imenu Tereza preprečila put i rekla podrugljivo: traže te u sušnici. Lila je otišla u sobu u kojoj su se sušile salame, pravougaonu prostoriju punu salama koje su visile s tavanice obasjane žučkastom svetlošću. Tamo je zatekla Bruna, koji je naizgled nešto računao ali je zapravo želeo da razgovara.

Dok se šetao sobom pipkajući i mirišući sa znalačkim izrazom lica, upita je kako je Pinuča, njena zaova, i – što Lilu razbesne – reče ne gledajući u nju, štaviše proveravajući jednu presovanu svinjsku salamu: nikada nije bila zadovoljna tvojim bratom, tog leta se zaljubila u mene kao što si se ti zaljubila u Nina. Onda nastavi da hoda i okrenuvši joj leđa dodade: zahvaljujući njoj sam otkrio da žene u drugom stanju mnogo vole da vode ljubav. A onda se, ne ostavivši joj vremena da odgovori, da se podsmehne ili razbesni, zaustavi nasred prostorije i reče da se, iako je fabrika u celini u njemu još odmalena izazivala gađenje, tu u sušnici oduvek osećao prijatno, tu je nalazio nešto što mu je pružalo zadovoljstvo, ispunjenje, proizvod koji stiže do poslednje faze, koji dobija finoću, koji širi svoj miris, koji je spreman da bude pušten na tržište. Pogledaj, pipni samo, reče joj, to je čvrsta roba, roba koja traje, oseti kako miriše: miris koji podseća na onaj kada muškarac i žena uzmu jedno drugo u zagrljaj i kada se dodiruju – sviđa

li ti se? – kad bi samo znala koliko sam žena doveo ovamo otkad sam bio momčić. Na te reči je obrli oko struka, pređe usnama preko njenog dugog vrata, a već joj je rukama stiskao zadnjicu, činilo se da ima stotinu ruku, pipao ju je njima preko kecelje, zavlacio ih je pod nju, neobuzdano i dahćući, bilo je to istraživanje bez zadovoljstva, čista nasrtljiva mahnitost.

Lilu je sve to, počevši od mirisa salame, podsetilo na Stefanovo nasilništvo i na nekoliko trenutaka oseti se kao da nestaje, obuze je strah da će je ubiti. A onda je preplavi bes, udara Bruna po licu i šutnu ga u međunožje, zaurla na njega: ti si obično đubre, tamo dole ništa nemaš, dođi 'vamo, izvadi ga pa ću da ti ga odsečem, govнару jedan.

Bruno ju je pustio, načinio je nekoliko koraka unazad. Dodirnu usnu koja mu je krvarila, posramljeno se nasmeja, promrmlja: izvini, mislio sam da ćeš pokazati makar malo zahvalnosti. Lila mu povika: hoćeš da kažeš da treba da platim zalog inače ćeš da me otpustiš, je li tako? On se ponovo nasmeja, odmahnu glavom: ne, ako nećeš, nećeš, to je sve, već sam ti se izvinio, šta više hoćeš? Ona je pak bila van sebe, tek je sada počinjala da oseća dodir njegovih ruku na svome telu i znala je da će se osećaj zadržati, nije to bilo nešto što se moglo sprati sapunom. Stade se povlačiti k vratima, reče mu: ovoga puta si dobro prošao, ali otpustio me ti ili ne, kunem ti se da će kucnuti čas kada ćeš zažaliti što si me ikada pipnuo. Izađe dok je on mrmljao: šta sam ti to uradio, ništa ti uradio nisam, vrati se ovamo, nećemo sad od ovoga da stvaramo problem, daj da se izmirimo.

Ona se vratila na svoje mesto. U tom periodu radila je u sobi u kojoj su se nalazili bazeni sa ribom, sobi punoj isparenja, bila je neka vrsta pomoćne radnice čiji je posao, između ostalog, bio da se stara da pod uvek bude suv, muka bez kraja. Edo, onaj kome zamalo beše otkinula uvo, osmotrio ju je radoznao. Svi su, radnici i radnice, imali poglede uprte u nju kada se

besna vratila iz sušnice. Lila nikome nije uzvratila pogled. Dohvati neku krpu, snažno njome udari o kaljave pločice i poče ih brisati glasno preteći: da vidimo da li još neki kućkin sin hoće da proba. Kolege se usredsrediše svako na svoj posao.

Danima je iščekivala da čuje da je otpuštena, ali se to nije dogodilo. Kada bi se desilo da joj se put ukrsti s Brunovim, on joj je upućivao ljubazan osmeh, ona je odgovarala odsečnim klimanjem glave. Neće dakle biti posledica, osim gađenja koje je i dalje osećala na pomisao na njegove sitne šake i naleta besa. Međutim, pošto Lilu i dalje nije bilo briga ni za šta i ni za koga, uz onaj njen uobičajeni oholi stav, nadzornici iznenada iznova počеше da je muče, menjajući joj neprestano zaduženja, terajući je da radi do iznemoglosti, dobacujući joj neprirodnosti. Za to su očigledno imali dozvolu.

Encu ništa nije ispričala o bezmalo otkinutom uvu, o Brunovom nasrtaju, o podlostima i mukama koje je svakodnevno trpela. Kada bi je on upitao kako je u fabrici salama, odgovarala mu je sarkastično: a što ti meni ne kažeš kako je tamo gde ti radiš? Pošto je on ćutao, ona bi ga malo začikavala, a onda bi se zajedno posvetili rešavanju zadataka iz skripta. Pribegavali su kursu iz više razloga, od kojih je najvažniji bio da se time izbegne razmišljanje o budućnosti: šta predstavljaju jedno za drugo, koji je razlog on imao da se stara o njoj i Đenaru, iz kog je razloga ona na to pristajala, zašto već dugo žive u istoj kući ali je Enco svako veče uzalud čeka u svom krevetu, prevrćući se i premećući se u njemu, ustajući i odlazeći u kuhinju da, pod izgovorom da popije gutljaj vode, baci pogled na poluzastakljena vrata kako bi proverio da li je ugasila svetlo i kako bi posmatrao njenu senku. Prećutna napetost – da li da pokucam na vrata, da li da ga pustim unutra – nedoumice i s jedne i s druge strane. Naposletku im je uvek bivalo draže da se ošamute boreći se s dijagramima kao da je u pitanju gimnastika.

„Hajde da napravimo algoritam za otvaranje vrata“, predložila bi Lila.

„Hajde da napravimo algoritam za vezivanje kravate“, predložio bi Enco.

„Hajde da napravimo algoritam vezivanja Đenarovih perli“, predložila bi Lila.

„Hajde da napravimo algoritam kuvanja kafe u napolitan-skoj mašini“, predložio bi Enco.

Od najjednostavnijih radnji do onih najsloženijih, lupali su glavom kako bi svakodnevicu pretočili u algoritme, iako ciriški testovi to nisu tražili od njih. I to ne zato što je Enco tako hteo, već zato što je po običaju Lilu, koja je s time počela u tajnosti, ali je iz večeri u večere postajala sve zagrejanija uprkos ledenim prostorijama, uhvatila mahnita potreba da čitav bedni svet koji je okružuje svede na nule i jedinice. Činilo se da se drži nekog apstraktnog sleda – apstrakcijom koja je bila majka svih drugih apstrakcija – nadala se da će na taj način sebi priuštiti malo jasnoće i odmora.

„Hajde da napravimo algoritam za fabriku“, predloži mu jedne večeri.

„Za sve što se tamo radi?“, upita on zbunjeno.

„Da.“

On je pogleda, reče:

„U redu, počecemo od tvoje.“

Licem joj pređe nezadovoljna grimasa, promrmlja mu laku noć i ode u svoju sobu.

30.

Taj balans u njihovom odnosu, već dovoljno nestabilan, dodatno se poremetio kada se u njihovom životu ponovo pojavio Paskvale. Radio je na nekom gradilištu u toj oblasti, i u njihov

kraj beše došao na sastanak lokalnog odseka Komunističke partije. On i Enco se sretoše na ulici, pukim slučajem, i ubrzo obnoviše staro poznanstvo, raspričaše se o politici, pokazaše da su obojica nezadovoljni stanjem stvari. U početku se Enco izražavao sa oprezom, ali je Paskvale iznenađujuće – iako je imao važna zaduženja u rejonu; bio je sekretar lokalnog odseka – bio sve samo ne oprezan, i počeo je da kudi partiju, koja je bila revizionistička, i sindikat, koji je veoma često žmurio na oba oka. Zbližiše se do te mere da Lila u vreme večere u kući zateče Paskvalea i bi primorana da i za njega nešto spremi.

Veče nije dobro krenulo. Ona se osećala pod prismotrom, morala je da se trudi da kontroliše svoju narav i da se ne razbesni. Šta sad tu traži Paskvale, je li došao da je špijunira pa da posle po rejonu prenosi kako ona živi? S kojim pravom je došao tu da je osuđuje? Nije joj uputio ni jednu jedinu prijateljsku reč, nije joj rekao ništa o njenima, o Nunciji, o njenom bratu Rinu, o Fernandu. Umesto toga, odmeravao ju je onako muški, kao što su to činili i muškarci u fabrici, procenjivački, a kada bi ga ona u tome uhvatila, brzo je skretao pogled na drugu stranu. Sigurno smatra da je poružnela, mora da u sebi misli: kako sam mogao da kao dečak budem zaljubljen u ovu ovde, baš sam bio prava budala! I bez ikakve sumnje, mora da ju je smatrao užasnom majkom, pošto je, umesto da pusti da joj dete odraste u izobilju Karačijevih delikatesnih radnji, odlučila da ga dovuče da živi u ovoj bedi. U jednom trenutku Lila duboko uzdahnu, reče Encu: pospremi ti sto, ja idem da spavam. Ali Paskvale joj se, na njeno iznenađenje, obrati svečanim tonom, kao da je ophrvan emocijama: Lina, pre nego što odeš ja moram nešto da ti kažem: na svetu nema žene kao što si ti, ti se prepuštaš životu sa takvom žustrinom i snagom, kada bismo i mi ostali tako činili, svet bi već odavno bio drugačije mesto. A onda joj, nakon što je probio led na taj način, ispriča da se Fernando vratio krpljenju cipela, da

je Rino postao Stefanov usud i da od njega neprekidno pro-sjači pare, da Nunciju retko ko viđa, zatvorila se u kuću. Ti si pak dobro postupila, dodade: niko u čitavom rejonu nije na taj način lupio šamar Karačijevima i Solarama kao što si to ti učinila, i ja sam na tvojoj strani.

Nakon te večeri navraćao je često, čime se slika njihovog domaćinstva znatno izmenila. Pojavio bi se u vreme večere noseći četiri tople pice, i dalje je igrao ulogu nekoga ko zna sve o tome kako funkcioniše kapitalistički i antikapitalistički svet, i staro prijateljstvo se učvrstilo. Bilo je očigledno da živi život bez nežnosti, njegova sestra Karmen beše se verila i nije imala vremena za njega. Međutim, usamljenost je podnosio predajući se žustrom aktivizmu, što se Lili dopadalo, budilo je njenu radoznalost. Premda je bio izmoren teškim radom na gradilištu, starao se o sindikatu, išao je da poliva krvavocrvenom farbom zidove američkog konzulata, ako je trebalo fizički se obračunati s fašistima, bio je u prvim redovima, učestvo-vao je u jednom radničko-studentskom komitetu neprekidno se svađajući sa studentskim delom. A to sve nije bilo ništa u poređenju s Komunističkom partijom: očekivao je da će svakog časa izgubiti poziciju sekretara svog ogranka zbog veoma kritičkih stavova koje je zastupao. Pred Encom i Lilom govorio je bez ustezanja, mešajući ličnu ogorčenost s političkim razlozima. Oni će *meni* da kažu da sam neprijatelj partije, žalio se, oni će *meni* da kažu da pravim preveliki lom, da treba da se primirim. Oni su međutim ti koji vode partiju u propast, oni su ti koji dopuštaju da postane deo sistema, oni su ti koji su anti-fašizam sveli na demokratski nadzor. Znete li vi koga su stavili na čelo Socijalističkog pokreta u rejonu? Apotekarovog sina, Đina, ludog slugu Mikelea Solare! A ja treba skrštenih ruku da gledam kako se u mom rejonu iznova dižu fašisti? Moj otac – govorio je potresen – služio je partiji čitavim svojim bićem, a zbog čega to, da bi se došlo do nekog površnog antifašizma,

da bismo se našli u ovom današnjem usranom stanju? Kada je taj siroti čovek nevin završio u zatvoru, bez ikakve krivice, goropadio se – nije on bio taj koji je ubio don Akilea – partija ga je napustila, iako je bio sjajan član, iako je učestvovao u Četiri dana i iako se borio na *Mostu zdravog razuma*, iako se u posleratnom periodu, u rejonu, izložio riziku više nego bilo ko drugi. A šta je s Đuzepinom, njegovom majkom? Je li njoj ko pomogao kada su došla teška vremena? Paskvale bi, na sâm pomen majke, uzimao Đenara u krilo, propitivao ga je: vidiš li kakvu lepu majku imaš, voliš li je?

Lila je slušala. Ponekad joj je padalo na pamet da je pogrešila što nije rekla da tom momku, prvom koji je beše primetio, pre svih ostalih. Da nije trebalo da pogleda Stefana i njegov novac, da upadne u nevolje zbog Nina. Da je trebalo da ostane tamo gde joj je mesto, da ne poćini greh oholosti, da nađe način da umiri svoj um. Međutim, u drugim situacijama bi zbog tih Paskvaleovih invektiva osetila kako se iznova nalazi u kandžama svog detinjstva, surovosti rejona, don Akilea i njegovog ubistva, koje je ona kao devoćica toliko često pričavala i ispunjavala tolikim izmišljenim detaljima da joj se sada činilo da mu je i sama prisustvovala. Vraćalo joj se u misli hapšenje Paskvaleovog oca, stolarova vika, vika njegove žene i Karmen, i to joj nije prijalo, prava sećanja su se mešala sa onim izmišljenim, pred očima je imala nasilje i krv. Onda bi se stresla s nelagodom, povlačila se pred bujicom Paskvaleovog ogorćenja, kako bi se smirila, navodila ga je da se priseća, šta znam, Božića i Uskrsa s porodicom, ukusne hrane koju je spremala njegova majka Đuzepina. On je toga postao svestan vrlo rano, i mora da je mislio da i Lili fali porodićna nežnost kao i njemu. Jednoga dana se pojavi bez najave i reće joj sav radostan: vidi koga sam ti doveo. Beše joj doveo Nunciju.

Majka i kćerka se zagriše, Nuncija se pošteno isplaka, pokloni Đenaru krpenog lutka. Međutim, na prvu naznaku da

se sprema da kritikuje kćerku, Lila, koja je isprva pokazala da joj je milo što je vidi, reče: majko, ili ćemo se ponašati kao da se ništa nije desilo, ili će biti bolje da odeš. Nunciya se uvredila, nastavi da se igra s detetom, često je ponavljala, kao da se zaista obraća detetu: ako tvoja mama ide da rinta u fabrici, kod koga ostavlja tebe jadnička? Paskvaleu onda postade jasno da je pogrešio što ju je doveo, reče da je kasno, da valja da krenu. Nunciya se pridiže i okrenu se kćerki pomalo preteći a pomalo preklinjući. Ti si nas prvo naterala da živimo životom gospode, a onda si nas upropastila: tvoj brat se osetio napuštenim i ne želi više da te vidi, otac te se sasvim odrekao. Lina, preklinjem te, ne tražim ti da se izmiriš sa mužem, znam da je nemoguće, ali makar se razjasni sa Solarama, tvojom krivicom su sve oteli Rinu, tvome ocu, nama Čerulovima, sada smo ponovo niko i ništa.

Lila ju je saslušala, a onda je maltene izgura napolje, reče joj: majko, bolje je da se više ne vraćaš. To isto povika i Paskvaleu.

31.

Sve u svemu, imala je previše problema: pratio ju je osećaj krivice prema Đenaru, prema Encu; naporne smene na poslu, prekovremeni rad, Brunove svinjarije; porodica koja je htela opet da joj se nakači na grbaču; i to Paskvaleovo prisustvo koga je bilo nemoguće otresti se. On se nikada nije ljutio, upadao joj je u dom veseo i čas je odvlačio nju, Đenara i Enca u piceriju, čas bi ih ubacio u svoja kola i vozio do Ađerole kako bi se dete nadisalo svežeg vazduha. Više od svega se pak trudio da je uključi u svoje aktivnosti. Naveo ju je da se učlani u sindikat, iako ona to nije želela, učinila je to samo u inat Sokavu jer je znala da mu se to nimalo neće svideti. Donosio joj je

razne materijale za čitanje, veoma jasno sročene, od ključnog značaja, na temu isplaćivanja plata, zapošljavanja, odnosa plate i životnih troškova, dobro znajući da će ih Lila, premda ih on nije ni prelistao, kad-tad pročitati. Odvukao ju je sa sve Encom i detetom na obalu Kjaje, gde se održavala neka manifestacija zarad mira u Vijetnamu, koja se ubrzo pretvorila u opšti krkljanac: kamenje je letelo na sve strane, fašisti su izazivali, umešala se i policija, Paskvale je delio udarce, Lila je besno uzvraćala uvrede, a Enco proklinjao čas kada su odlučili da Đenara dovedu u taj rusvaj.

Dve epizode su, međutim, u tom periodu za Lilu imale veliki značaj. Jednom prilikom Paskvale beše silno navalio da pođe s njim da čuje govor neke veoma uticajne drugarice. Lila pristade, bila je zaintrigirana. Međutim, govor jedva da je i čula – radilo se manje-više o odnosu partije i radničke klase – zato što je ta važna drugarica stigla uz kašnjenje, a kada je sastanak napokon počeo, Đenaro počeo da kmezi, ona je bila primorana da ga smiruje i čas ga je izvodila na ulicu da se igra, čas se vraćala unutra, pa onda ponovo izlazila. Pa ipak, i to malo što je čula bilo joj je dovoljno da primeti veličanstveno držanje te žene i njeno odudaranje od čitave radničke i malograđanske publike koju je imala pred sobom. I zato, kada joj postade jasno da se Paskvale, Enco i još poneko iz publike ne slažu sa onim što je žena govorila, pomisli kako su nepravedni, da treba da budu zahvalni toj učenoj gospođi što je došla da na njih traći svoje vreme. Onda se Paskvale ubaci na tako svadljiv način da se drugarica razljuti i napuklim glasom rasrđeno uzviknu: dosta više, sad ću da ustanem i da odem odavde, ta reakcija joj se dopade, oseti da je na ženinoj strani. Međutim, kao po običaju, u njoj su se kovitlale zamršene emocije. Kada Enco povika, kako bi podržao Paskvalea: drugarice, *bez nas ti i ne postojiš*, i zato ima da ostaneš tu sve dok *mi* tako želimo i da odeš kada ti *mi* to dopustimo, Lila oseti

kako prelazi na drugu stranu, kako je obuzima kolektivni bes tog mi, učini joj se da je žena zaslužila te reči. Kući se vratila besna na dete što joj je pokvarilo večer.

Sastanak komiteta u koji se Paskvale beše učlanio ponesen mahnitim aktivizmom bio je još uzburkaniji. Lila je sa njim pošla ne samo zato što je njemu to bilo važno već zato što je u nemiru koji ga je gonio da istražuje i razume videla nešto dobro. Komitet se okupljao u Napulju, u nekoj staroj kući u Ulici Tribunali. Stigoše tamo jedne večeri Paskvaleovim automobilom, popeše se monumentalnim ali zapuštenim stepeništem. Prostorija je bila prostrana, zvanica jedva šaka. Lila pomisli koliko je samo lako razlikovati studentska lica od radničkih, lakoću govora glavnokomandujućih od zamuckivanja običnih redova. I nešto je od samog početka razdraži. Studenti su vodili raspravu koja joj se učini licemernom, naizgled su se služili poniznim tonom u neskladu s mudrijaškim frazama koje su ispaljivali. Refren je, štaviše, uvek bio onaj stari: ovde smo da učimo od vas, obraćajući se radnicima; ali zapravo su baratali previše jasnim idejama o kapitalu, o izrabljivanju, o izdaji socijaldemokratije, o metodama koje su se koristile u klasnoj borbi. I ne samo to – otkri – malobrojne prisutne devojke, koje su obično bile ćutljive, prepuštale su se izveštačenom oćijukanju sa Encom i Paskvaleom. Naroćito s Paskvaleom, koji je bio druželjubiviji, prema njemu su se svi ophodili sa izraženom naklonošću. Smatrali su ga za radnika koji je, iako u džepu nosi člansku kartu Komunistićeke partije, iako je glavnokomandujući svog ogranka, odlučio da iskoristi svoje proletersko iskustvo kako bi doprineo njihovom revolucionarnom centru. Kada su on i Enco došli do reći, studenti koji su se među sobom samo koškali, stadoše iz sve snage odobravati svaku njihovu reć. Enco je po obićaju prićao kratko i sažeto. Paskvale je, međutim, naširoko i nadugaćko prićao, što na italijanskom što na dijalektu, o napretku koji politićki pokret

ostvaruje u provincijskim okruzima, ubacujući u svoj govor pokoji zajedljiv komentar na račun studenata koji nisu bili dovoljno angažovani. Naposljetku, bez ikakve najave, uvuče u razgovor nju, Lilu. Predstavio ju je imenom i prezimenom, objasnio da se radi o drugarici radnici zaposlenoj u prehrambenoj industriji, silno je nahvalivši.

Lila se namršti, začkilji očima, nije joj se dopadalo da je svi posmatraju kao da se radi o kakvoj retkoj životinjski. A kada je nakon Paskvalea reč uzela jedna devojka – prva među ženskim delom publike – najedi se još više, pre svega zato što je njen govor zvučao kao tekst iz nekakvog udžbenika, zatim zato što ju je navodila kao primer više puta nazivajući je drugaricom Čerulo, i kao poslednje, zato što ju je već poznavala: bila je to Nadja, kćerka profesorke Galijani, Ninova bivša devojka koja mu je slala ljubavna pisma dok su bili na Iskiji.

Nakratko je strepela da je i Nadja nju prepoznala, ali iako je devojka govorila obraćajući se skoro isključivo njoj, ne pokaza ničim da ju je prepoznala. Uostalom, zašto bi? Ko zna kolikim je zabavama bogatih ljudi prisustvovala i koliko joj se stranih lica izgubilo u sećanju. Lila je pak imala samo tu jednu priliku, pre nekoliko godina, koja joj je ostala urezana u sećanje. Sećala se do najsitnijih detalja kuće u Ulici Vitorio Emanuele, Nina, svih onih mladih ljudi iz imućnih porodica, knjiga, slika na zidovima, i toga koliko je neprijatno bilo to iskustvo, nezadovoljstva koje je tamo osetila. To joj je bilo nepodnošljivo, pridiže se iako je Nadja još uvek pričala i izađe sa Đenarom u rukama, ispunjena negativnom energijom od koje joj se stomak grčio pošto nije nalazila način da je iz sebe izbaci.

Nakon nekog vremena se ipak vratila nazad, odlučna da i sama kaže nešto kako ne bi zaostajala za Nadjom. Sada je neki kovrdžavi mladić veoma stručno govorio o „Italsajderu“ i o plaćanju po učinku. Lila je sačekala da mladić završi, a onda, ne osvrćući se na Enca i njegov zbunjen izraz lica, zatraži reč.

Pričala je nadugo, na italijanskom, dok joj se Đenaro meškolkio u rukama. Počela je lagano, a onda nastavila izrazito visokim glasom koji je odzvanjao u opštoj tišini. Reče podrugljivo da o radničkoj klasi ne zna ništa. Reče da poznaje jedino radnice i radnike iz fabrike u kojoj i sama radi, osobe od kojih se ne može naučiti ama baš ništa osim toga šta znači živeti u bedi. Možete li da zamislite, upita, šta znači provoditi svakoga dana osam sati pokvašena do pojasa vodom u kojoj se kuvaju mortadele? Možete li da zamislite šta znači imati izranjavljene šake od guljenja mesa sa životinjskih kostiju? Možete li da zamislite šta znači ulaziti u hladnjače na minus dvadeset stepeni pa onda izlaziti iz njih, i sve tako ukруг, i za to primati dodatnih deset lira na sat kao nadoknadu – deset lira! Ukoliko možete to da zamislite, šta mislite da možete da naučite od sveta koji je primoran da tako živi? Radnice moraju ćutke da trpe da im šefići i kolege pipaju zadnjicu. Ukoliko gazdin sin to poželi, poneka od njih mora da pođe za njim u sušnicu, običaj koji je ustanovio još njegov otac, možda čak i deda, i tamo, pre nego što se svali na tebe, taj isti gazdin sin će ti održati besmislen govor o tome kako ga uzbuđuje miris salama. Muškarci i žene podnose da ih pretresaju pošto se na izlazu nalazi mašina koju nazivamo „pristrasnom“, na kojoj postoje zeleno i crveno svetlo, i ako se dok prolaziš upali crveno, to znači da u džepovima nosiš salame ili mortadele. Mašinom upravlja ćuvar, gazdin špijun koji pali crveno svetlo ne samo u slućaju potencijalnih lopova već i kad prolaze lepe devojke ili neko ko mu se ne sviđa. Tako stoje stvari u fabrici u kojoj ja radim. Sindikat u nju nikada nije ušao, a radnici nisu ništa više od bednih ljudi pod ucenom, koji žive po gazdinom zakonu koji glasi: ja te plaćam, što znači da te posedujem, tebe i tvoj život, tvoju porodicu i sve što te okružuje, i ako ne budeš radio šta ti ja kažem, ima da te uništım.

U početku su svi zadržavali dah. Potom uslediše drugi govorı, svi su puni divljenja ponavljali Liline reći. Na kraju Nadja

pritrča da je zagrli. Zasu je komplimentima: kako si lepa, kako si samo hrabra, tako lepo govoriš. Zahvali joj, reče sva ozbiljna: svima si nam pokazala koliko još posla imamo pred sobom. Međutim, uprkos uzvišenom, maltene svečanom tonu, Lili se učini još mlađom nego što je se sećala nakon one večeri pre toliko godina, kada ju je videla s Ninom. Šta su to radili Saratoreov sin i ona, jesu li plesali, ćaskali, pripijali se jedno uz drugo, ljubili se? Više se nije ni sećala. Svakako, devojkicu je odlikovala ljupkost koju nije bilo lako zaboraviti. I sada joj se učini još ljupkijom, tako umilnom i krhkom, i tako iskreno izloženom tuđoj patnji da se činilo da oseća tuđe muke svim svojim bićem, do granica podnošljivosti.

„Hoćeš li se vratiti?“

„Imam dete.“

„Moraš se vratiti, potrebna si nam.“

Lila odmahnu glavom, s nelagodnošću, ponovi Nadji: imam dete i pokaza joj ga rukom, reče Đenaru: kaži zdravo gospođici, pokaži joj da već umeš da čitaš i pišeš, pokaži joj kako lepo pričaš. Pošto Đenaro stidljivo uroni lice u njen vrat, a Nadja, s druge strane, osim blagog osmeha ne pokaza nikakvo interesovanje, reče joj još: imam dete, rintam osam sati na dan, ne računajući prekovremene sate, ljudima koji tako žive kada dođe veče jedino je do spavanja. Izašla je zbrkanih misli, sa osećanjem da se previše izložila pred dobronamernim svetom koji pak, iako je kada se govorilo o idejama donekle mogao da razume, kada se radilo o konkretnim stvarima, nije to bio u stanju da učini. *Ja znam* – neizgovorene reči su joj se još motale po glavi – *ja znam šta je život u blagostanju, potkovan dobrim namerama, ti pak ne možeš ni da zamisliš šta je prava beda.*

Kada se našla na ulici, nelagoda koju je osećala postade još veća. Dok su koračali ka automobilu, vide da su Paskvale i Enco namršteni, oseti da ih je njen govor povredio. Paskvale

je nežno uze za ruku, zaboravivši na distancu koju se nikada pre nije usudio da prekorači, upita je:

„Radiš li zaista u takvim uslovima?“

Njoj taj dodir beše zasmetao, povuče ruku, odgovori:

„A u kakvim uslovima ti radiš, u kakvim uslovima obojica radite?“

Ne odgovoriše joj ništa. Radili su u teškim uslovima, to je dobro znala. I makar je Enco imao prilika da u fabrici u kojoj je radio vidi pokoju ženu izmoždenu teškim radom, poniženjima i kućnim obavezama ništa manje napornim od Lilinih. Pa ipak, sada su se obojica namračila na pomisao na uslove u kojima radi ona, nisu mogli to da podnesu. Treba im sve skrivati, muškarcima. Bilo im je draže da ne znaju, da misle da se ono što se dešava pod njihovim gazdom na neki volšeban način ne dešava ženama do kojih im je stalo i koje su dužni da – behu odrasli s tom idejom – štite i po cenu sopstvenog života. Suočena s tom njihovom tišinom, Lila se još više razbesne.

„Idite dođavola“, reče, „i vi i vaša radnička klasa.“

Uđoše u kola, razmeniše samo pokoju uopštenu rečenicu čitavim putem do Svetog Đovanija. Međutim, kada ih Paskvale ostavi pred njihovom zgradom, reče joj ozbiljno: ništa se tu ne može, uvek si najbolja od svih, a potom se odveze ka rejonu. Enco pak, sa usnulim detetom u rukama, upita muklo:

„Zašto mi nikad ništa nisi rekla? Je li neko u fabrici pokušao da stavi ruke na tebe?“

Oboje su bili umorni, odluči da ga umiri. Reče:

„Sa mnom se ne usuđuju.“

32.

Nevolje su počele nekoliko dana kasnije. Lila je stigla na posao u cik zore, izmorena stotinama obaveza i sasvim nespremna na

ono što će je zadesiti. Bilo je veoma hladno, već danima je vukla neki suv kašalj, osećala je kako je hvata groznica. Na ulazu je zatekla grupicu mladića, mora da su bili pobešli iz škole. Jedan od njih je pozdravi sa izvesnom samouverenošću i dađe joj ne običan letak, kao što se često događalo, već nekoliko uvezanih papira. Na njegov pozdrav ona odgovori zbunjenim pogledom, mladić joj je bio poznat, beše ga videla u komitetu u Ulici Tribunalali. Zatim ubaci papire u džep kaputa i prođe pored Filipa, čuvara, ne udostojivši ga ni pogledom, a on povika za njom: molim lepo, ni dobar dan ne umemo da kažemo!

Radila je sa uobičajenom žestinom – u tom periodu je behu stavili na odeljak za guljenje mesa – zaboravi na momčića. Na pauzi za ručak je ponela svoju porciju u dvorište da u njemu potraži neki sunčani kutak u koji će se smestiti da jede, ali Filipo, čim je ugleda, napusti čuvarsku kućicu i krenu za njom. Bio je u pedesetim godinama, onižeg rasta, korpulentan, sklon dobacivanju sramnih gadosti ali i razmetljivoj osećajnosti. Odskora mu se beše rodilo šesto dete i bio je neuravnoteženih emocija, vadio je novčanik i gurao detetovu sliku pod nos kome god je stizao. Lila pomisli da je odlučio da je i njoj pokaže, ali ne bi tako. Izvadi iz džepa jakne isti onaj svežanj papira i reče joj besno:

„Čerú, dobro me saslušaj: ukoliko si ovo što ovde piše onim govnarima rekla ti, u grdne si se nevolje uvalila, jesi li toga svesna?“

Lila mu odgovori hladno:

„Ne znam o čemu kog đavola pričaš, pusti me da jedem.“

„Ne znaš, jelda? Pročitaj onda. Ovde smo se svi uvek lepo slagali, kao prava porodica, i samo je jedna profuknjača poput tebe mogla ovako nešto da ispriča. Ja, dakle, palim svetlo na mašini kako mi se ćefne? Ja, dakle, pipkam žene? Ja, častan porodični čovek! Slušaj dobro, ili će te gazda Bruno naterati da za ovo platiš, ili ću ti, draga moja, ja lično polomiti kosti.“

Okrenu joj leđa i krenu nazad ka čuvarskoj kućici.

Lila smireno završi ručak a onda podiže svežanj papira. Imao je pretenciozan naslov: *Istraživanje o radničkom stanju u Napulju i provinciji*. Prelista ga, nađe čitav list o fabrici salama „Sokavo“. Pročita, od reči do reči, sve ono što beše izašlo iz njenih usta u Ulici Tribunali.

Odluči da se ne obazire. Ostavi svezak na podu, uđe u fabriku i ne pogledavši u pravcu čuvarske kućice, i nastavi s poslom. Kipela je, međutim, od besa usmerenog prema onima koji su je uvalili u tu situaciju bez ikakvog upozorenja: naročito prema Nadji, tom nevinašcetu; mora da je članak upravo ona napisala, to se osećalo u načinu na koji je bio sročeno, u toj sladunjavosti punoj prenemaganja. Dok je nožem skidala zaleđeno meso sa kostiju, ophrvana osećanjem mučnine od mirisa i besom koji je u njoj narastao, oseti kako iz njenih kolega zrači neprijateljstvo, kako iz muškaraca, tako i iz žena. Svi su se oni već dugo poznavali, bili su svesni toga da se zajedno zloplate u užasnim uslovima i nisu gajili ni najmanju sumnju da je špijun bila baš ona: ona koja se od prvog dana ponašala kao da potreba za teškim radom ne povlači automatski i potrebu da se istrpe poniženja.

U podne se pojavi Bruno i posla nekog da mu je dovedu. Lice mu je bilo crvenije nego inače, u rukama je držao svezak papira.

„Jesi li to bila ti?“

„Nisam.“

„Reci mi istinu, Lina: tamo napolju već imam dovoljno sveta koji mi stvara nepravilike, jesi li im se i ti priključila?“

„Već sam ti rekla da nisam.“

„Nisi, znači? Ovde pak nema nikog drugog ko je dovoljno sposoban i bezobrazan da izmisli ovakve laži.“

„Mora da je neko od zaposlenih.“

„Oni se tek ne bi usudili, pogotovo ne sada.“

„Šta onda hoćeš od mene, vrapci na granama pevaju, vidi ti to s njima.“

On uzdahnu, činilo se da je na granici da izgubi strpljenje. Reče:

„Dao sam ti posao. Ništa nisam rekao kada si se učlani-la u CGIL, moj otac bi te na mom mestu šutnuo na ulicu. U redu, priznajem, napravio sam glupost u sušnici, ali sam ti se za to lepo izvinio, ne možeš da kažeš da sam nastavio da te salećem. A šta si ti uradila? Osvetila si se bacivši ljagu na moje preduzeće, stavivši crno na belo da ja vodim radnice u sušionicu? O čemu ti to pričaš, ja sa radnicama, jesi li izgubila razum? Učinila si da se pokajem za sve dobro koje sam ti učinio.“

„Dobro? Ja rintam po celi dan, i ti mi za to plaćaš minimalac. Više dobra činim ja tebi nego ti meni.“

„Vidiš li? Govoriš kao jedna od onih govvara. Imaj makar hrabrosti da priznaš da si ti bila ta koja je ono napisala.“

„Nisam ja ništa napisala.“

Bruno iskrivi usta, baci još jedan pogled na listove koje je imao pred sobom i njoj postade jasno da okleva, da nije u stanju da se odluči na sledeći korak: da postane stroži, da joj pre-ti, da je otpusti, da načini korak unazad i pokuša da razume da li ga očekuje još sličnih inicijativa, i kojih razmera? Ona se prva odluči, reče mu tihim glasom – nerado, ali s prizvukom umiljavanja, koji u njoj probudi sećanje na njegov nasrtaj, koji je još osećala na telu – tri pomirljive rečenice:

„Veruj mi, imam kod kuće malo dete, ovo zaista nisam učinila ja.“

On klimnu glavom ali promrmlja, nezadovoljan:

„Znaš li šta sam sada primoran da uradim?“

„Ne znam, niti želim da znam.“

„Ipak ću ti reći. Ukoliko su oni tamo tvoji prijatelji, upozori ih: ako se pojave ponovo da mi prave nered, ima da popiju

takve batine da će ih proći volja. Što se tebe tiče, budi oprezna: nastaviš li da tegliš kanap, ima da pukne.“

To međutim nije bilo sve. Na izlazu, dok je Lila prolazila, na mašini se upali crvena lampica. Bio je to uobičajeni ritual: svakoga dana čuvar je veselo birao tri-četiri žrtve, stidljive devojke su oborenog pogleda puštale da ih ispipa, razuzdanije žene su se smejale, uzvikivale: Fili, pipaj ako moraš, ali požuri, moram kući da spremam večeru. Tog dana je zaustavljena jedino Lila. Bilo je hladno, duvao je snažan vetar, čuvar izađe iz kućice. Lila se stresla od hladnoće, reče:

„Pipni me samo pa ću te, tako mi boga, ubiti ja sama ili ću poslati nekoga da te ubije.“

Filipo, namračen, pokaza rukom na visoki stočić koji je oduvek stajao pored kućice.

„Isprazni džepove, jedan po jedan, stavi sve na stočić.“

U džepu od kaputa nalazila joj se sveža kobasica, oseti sa gađenjem celofanski omot napunjen mekanim sadržajem. Izvuče je napolje, prasnu u smeh, reče:

„Kakva ste samo govna, svi do jednog.“

33.

Pretnje optužbom za krađu. Odbijanjem od plate, kaznama. Filipove uvrede upućene njoj i njene uzvraćene njemu. Bruno nije ni provirio iz kancelarije, pa ipak, znala je da mora da je još uvek u fabrici, automobil mu je bio u dvorištu. Lila poče da slutiti da će od tog trenutka stvari po nju krenuti još gore.

Kući se vratila umornija nego inače, naljutila se na Đenara, koji je hteo da ostane kod komšinice, spremila je večeru. Encu je rekla da će to veče morati da uči sam i rano otišla u krevet. Pošto joj nije polazilo za rukom da se ugrije pod pokrivačem, ustade i obuče pamučnu majicu preko spavačice. Spremala

se da se iznova uvuče u krevet kada iznenada oseti snažno lupanje srca, tako snažno da pomisli da će joj iskočiti iz grudi.

Ti simptomi su joj bili poznati, išli su podruku sa onim što će jedanaest godina kasnije, 1980. godine, nazvati raščlanjivanjem. Međutim, nikada pre nisu se ispoljili s takvom silinom, i još bitnije, bio je to prvi put da se jave kada je sama, bez ljudi koji bi na ovaj ili onaj način isprovocirali to stanje. Onda iznenada, na svoj užas, postade svesna toga da nije sama. Glava joj se beše raspukla, iz nje su izlazili likovi i glasovi s kojima se beše susrela u toku dana, lebdeli su po njenoj sobi: dvojica mladića iz komiteta, čuvar, kolege s posla, Bruno unutar sušnice, Nadja. Svi su se ubrzano kretali, kao u nekom nemom filmu, crveno svetlo na mašini palilo se u pravilnim intervalima, Filipo joj je otimao kobasicu iz ruke i preteći vikao. Sve se to odvijalo u njenoj glavi, u sobi, osim Đenara, koji je spavao u krevetiću pored njenog, i osim njegovog ritmičnog disanja, nije bilo stvarnih ljudi niti zvukova. To je nije smirilo, naprotiv, samo joj je uvećalo strah. Otkucaji srca bili su do te mere snažni da joj se činilo da soba oko nje poskakuje. Zidovi su se skupljali oko nje, lupanje u grlu treslo je krevet pod njom, odvaljivalo farbu sa zidova, lobanja joj se otvarala, možda će joj zgnječiti dete, da, smrskaće ga kao da je u pitanju lutka od celuloida, rasporiće mu grudi i stomak, otvoriti lobanju i otkriti šta se nalazi unutra. Moram ga udaljiti od sebe, pomisli, što mi je bliži, veće su šanse da će biti povređen. Onda se pak prisetila onog drugog deteta za koje joj je pošlo za rukom da ga odbaci od sebe, deteta koje nije uspeo da se razvije u njenom stomaku, Stefanovog sina. Odbacila sam ga, ili su mi makar to iza leđa govorile Pinuča i Điljola. Možda su bile u pravu, možda sam ga zaista namerno izbacila iz sebe. Zašto ništa što sam u životu učinila, sve dosad, nije ispalo kako treba? I zašto da se držim onoga što nije uspeo? Lupanje srca nije se smirivalo, figure od dima progonile su

je žamorom svojih glasova, izađe iznova iz kreveta, sede na njegovu ivicu. Bila je oblivena lepljivim znojem, kao kakvim ledenim uljem. Spustila je bosa stopala na Đenarov krevetić, pogura ga malo kako bi ga udaljila, ali ne previše: plašila se da će ga smrskati ako joj ostane blizu, da će ga izgubiti ako ga udalji previše. Otišla je u kuhinju sitnim koracima, oslanjajući se o nameštaj, o zidove, osvrćući se sve vreme preko ramena kako bi se uverila da se tle nije raspuklo za njom, povukavši sa sobom Đenara. Nagnula se nad česmom da popije vode, umila lice, srce iznenada stade, polete napred, kao da ju je neko munuo laktom.

Gotovo. Delići predmeta koji se behu razdvojili ponovo postadoše celine, telo joj se polako smirilo, znoj se sušio. Lila je sada drhtala i bila je do te mere umorna da joj se činilo da zidovi kruže oko nje, uplaši se da će se onesvestiti. Moram otići Encu, pomislila je, da se ugrejem uz njega: ući ću sada u njegov krevet, priviću se uz njegova leđa dok spava, i sama ću se uspavati uz njega. Odustade pak od toga. Osećala je na licu istu onu grimasu koja se na njemu nalazila kada je rekla Brunu: *veruj mi, imam kod kuće malo dete, ovo zaista nisam učinila ja, umiljavajuća grimasa, možda zavodljiva, žensko telo koje je znalo šta mu valja činiti, uprkos gađenju koje je osećalo. Zastidela se: kako sam mogla tako da se ponašam dobro znajući šta mi je Sokavo onomad učinio u sušionici? Pa ipak. Ah, to privlačenje i odbijanje muškaraca poput poslušnih zveri kako bi ih navela da učine ono što ona želi. Ne, dosta je, u prošlosti se time koristila iz raznih razloga, gotovo podsvesno, sa Stefanom, s Ninom, s braćom Solara, možda čak i sa Encom; sada to više nije želela, uspeće sama da se izbori: s čuvarem, s kolegama s posla, sa studentima, sa Sokavom, sa sopstvenom glavom punom nekakvih očekivanja i zahteva koja nije uspevala da se izmiri sa sudbinom i koja je izmorena sudaranjem s ljudima i predmetima malo-pomalo popuštala.*

34.

Kad se probudila, otkrila je da je trese groznica, popila je aspirin i bez obzira na to otišla na posao. Na još uvek noćnom nebu slabašno se sijao plavičasti mesec, obasjavao je svojom svetlošću krovove niskih zgrada, kaljav korov i razbacane otpatke. Već je s raskopanog fabričkog prilaza, zaobilazeći bare, primetila da je mladih aktivista sada četvorica. Bila su to dvojica od prethodnog dana, još jedan njihov vršnjak i neki izrazito gojazan momak od dvadesetak godina. Lepili su po zidu koji je opasavao fabriku plakate koji su pozivali na borbu, i tek što behu počeli da dele letke istog sadržaja. Međutim, iako su radnici i radnice prethodnog dana, ko iz radoznalosti ko iz učtivosti, prihvatili letke, većina njih je sada ili prolazila pognute glave, ili je uzimala papir kako bi ga na licu mesta zgužvala i bacila na pod.

Čim je videla da su mladići već tu, na vreme da dočekaju pristižuće radnike, kao da to što su nazivali političkim radom ima strože radno vreme od njenog, Lila oseti nezadovoljstvo. Nezadovoljstvo se ubrzo pretvorilo u neprijateljski stav kada ju je jedan od mladića od prethodnog dana prepoznao i potrčao joj u susret, s ljubaznim osmehom na licu i tucetom letaka u ruci.

„Je li sve u redu, drugarice?“

Lila nije obraćala pažnju na njega, grlo joj je bilo upaljeno, slepoočnice su joj pulsirale. Momak stade hodati za njom, reče nesigurno:

„Ja sam Dario, možda me se ne sećaš, videli smo se onomad u Ulici Tribunali.“

„Znam ja koji si ti đavo“, prasnu ona, „ali ne želim da imam nikakva posla ni s tobom ni s tvojim prijateljima.“

Dario se zbuni, uspori korak, reče, kao da se obraća samom sebi:

„Zar ne želiš letak?“

Lila ništa ne odgovori kako mu ne bi sasula u lice kakve neprijatnosti. Međutim, ostao joj je urezan u sećanje momkov zbunjeno izraz lica, bio je to izraz osobe koja oseća da čini pravu stvar i ne može da razume kako to da i ostali nisu istog mišljenja. Pomislila je kako je trebalo bolje da mu objasni zašto je na sastanku komiteta rekla sve ono što je rekla i zašto nije mogla da podnese to što su njene reči iskoristili u svom letku. Da mu objasni iz kojih razloga smatra da je to što njih četvorica, umesto da još budu u krevetu ili da se spremaju za školu, stoje tu na hladnoći deleći sitnim slovima naštampane letke, krajnje glupo i besmisleno. Da mu objasni da osobe kojima ih dele jedva da znaju da čitaju i da za njih čitanje tih letaka predstavlja besmislen trud s obzirom na to da već vrlo dobro znaju kako stvari stoje, proživljavaju ih svakodnevno. Da im te osobe mogu ispričati još gore stvari, stvari koje se prećutkuju i koje niko nikada neće izgovoriti, zapisati niti pročitati, koje pak u sebi skrivaju prave razloge njihove potčinjenosti. Međutim, tresla ju je groznica, svega je bila sita, to bi je koštalo prevelikog truda. Uostalom, dok se približavala ulazu u fabriku, situacija se još dodatno zakomplikovala.

Čuvar je galamio na najstarijeg momka, onog gojaznog, vikao je na dijalektu: samo se usudi da pređeš ovu liniju, pređi je, govнару jedan, uđi na privatni posed pa ćeš da vidiš kako ću da te upucam. Učenik mu je, takođe zagrejan, uzvraćao uvrede propraćene dugim, glasnim i agresivnim smehom. Nazivao ga je slugom, vikao mu je na italijanskom: pucaj, baš da vidim kako umeš da pucaš, nije ovo nikakav privatni posed, sve što se unutra nalazi pripada narodu. Lila ih je zaobišla obojicu – koliko je samo puta u prošlosti prisustvovala takvom razmetanju: Rino, Antonio, Paskvale, pa čak i Enco, u njemu su bili nenadmašni – i reče Filipu, ozbiljna: udovolji mu, nemoj da gubiš vreme na ćaskanje, vidiš da se radi o nekome ko bi

u ovo doba trebalo da je u krevetu ili da uči, a umesto toga je došao ovde da nam se penje na onu stvar, zaslužuje da ga upucaš. Čuvar ju je video, čuo je šta mu govori, posmatrao ju je otvorenih usta pokušavajući da shvati da li ga ona to zaista ohrabruje da počini ludost ili mu se ruga. Učenik pak nije gajio sumnje: besno ju je pratio pogledom, povika za njom: idi, uđi slobodno, idi da ližeš dupe gazdi, a potom se povuče nekoliko koraka unazad odmahujući glavom i nastavi da deli letke na nekoliko metara od ulaza.

Lila nastavi da hoda dvorištem. Bilo je sedam sati izjutra a ona je već bila umorna, oči su je pekle, osam sati rada učini joj se kao čitava večnost. Začu iza sebe zvuk automobilskih kočnica i muške povike, okrenu se. Pred ulazom se behu zaustavila dva automobila, jedan siv a drugi plave boje. Neko već beše izašao iz plavog i stao da guli sa zida tek zalepljene plakate. Ovo ne sluti na dobro, pomisli Lila, i instinktivno krenu nazad iako je znala da treba, poput ostalih, da požuri, da uđe i počne da radi.

Načinila je svega nekoliko koraka, to joj je bilo dovoljno da prepozna mladića koji je sedeo za volanom sivog automobila: bio je to Đino. Posmatrala ga je kako otvara vrata od kola i kako visok i mišićav, kakav beše postao, izlazi iz automobila držeći u rukama palicu. Oni ostali, koji su cepali plakate ili koji su se lenjo izvlačili iz kola, a bilo ih je ukupno sedam-osam, imali su lance i šipke. Fašisti, uglavnom svi poreklom iz rejona, Lila je neke od njih poznavala. Fašisti poput Stefanovog oca, don Akilea, poput, kako se pokazalo, i samog Stefana, poput porodice Solara, dede, oca i sinova. Svi su oni bili fašisti iako su se ponekad pretvarali da su monarhisti, ili čak demohrišćani, kako im je u datom trenutku odgovaralo. Prezirala ih je još od kada je kao devojčica zamišljala sve njihove svinjarije do najsitnijih detalja, od kada joj je postalo jasno da nema načina da ih se čovek otarasi, da svet oslobodi od njih. Veza prošlosti

sa sadašnjošću nikada nije stvarno prekinuta, velika većina rejonu i dalje ih je volela, negovala, a oni su izbijali iz svojih rupa kad god bi se ukazala prilika za batinanje.

Dario, momak iz Ulice Tribunali, prvi se pokrenuo, pojurio je da negoduje protiv cepanja plakata. U ruci je i dalje imao svežanj letaka, Lila pomisli: baci ih, glupane, što on pak ne učini. Čula ga je kako na italijanskom uzalud deklamuje fraze tipa: prestanite, nemate prava, i vide ga kako se okreće prema svojim kako bi zatražio podršku. Ne zna on ništa o tučama: nikada ne skidaj pogled s protivnika, u rejonu nije postojao razgovor, eventualno urlici, iskolačenih očiju, kako bi se protivniku ulio strah. Pravilo je glasilo: napadaj prvi, nanesi što veću štetu, ne zaustavljaj se, na drugima je da te zaustave, ukoliko su u stanju. Jedan od onih koji su cepali plakate postupio je upravo tako: bez okolišanja je pesnicom udario Darija u lice, oborivši ga na zemlju sada prekrivenu lecima koje mladić beše ispustio, onda se nagnuo nad njim nastavljajući da mu zadaje udarce, dok su oko njih lepršali listovi papira kao da i sami osećaju uzbuđenje zbog onoga što se oko njih dešava. U tom trenutku gojazni student postade svestan toga da mu je kolega oboren, pojuri goloruk da mu pomogne, ali mu je, udarivši ga po ruci, put preprečio jedan od fašista naoružanih katancima. Momak onda srdito uhvati katanac i poče da ga vuče kako bi razoružao napadača, teglili su ga nekoliko trenutaka između sebe dovikujući jedan drugom uvrede. Sve dok se iza učenikovih leđa nije stvorio Đino, koji ga obori na pod udarcem svoje palice.

Lila pojuri ka kapiji zaboravivši na groznicu i na umor, bez nekog određenog plana. Nije znala želi li bolji pogled na dešavanja, da pomogne studentima ili se prosto kreće vođena prirodnim nagonom, zahvaljujući kome je tuče nisu zastrašivale, naprotiv, budile su borbenost u njoj. Nije međutim imala vremena da izađe na ulicu, morala je da se skloni

u stranu kako je ne bi pregazila grupa radnika koja je jurila ka kapiji. Neki od njih su pokušali da zaustave napadače, Edo je bio među njima, ali nisu u tome uspeli i behu se dali u beg. Bežali su i muškarci i žene, za njima su stupala dvojica s metalnim šipkama. Jedna žena, kojoj je ime bilo Isa, zaurla u trku na Filipa: umešaj se, učini nešto, pozovi čuvaru, a Edo, kome je jedna ruka bila krvava, mumlao je sebi u bradu: idem ja lepo po sekiru pa ćemo onda videti. Kada je Lila uspela da izađe na ulicu, plavi auto je već bio u pokretu, a Đino je upravo sedao za volan sivog automobila. Zaustavi se pak ugledavši je, reče zapanjeno: Lina, zar si ti ovde završila? Saborci ga povukoše u kola, upali ih i krenu, ali joj doviknu kroz prozor: izigravala si gospođu, glupačo, a pogledaj se sada!

35.

Radni dan prošao joj je u brizi, koju je Lila po svom običaju skrivala iza čas potcenjivačkog, čas pretećeg stava. Svi se behu potrudili da joj stave do znanja da je za tu neprijatnu atmosferu, koja se iznenada javila u fabrici kojom je u prošlosti uvek vladao mir, bila kriva upravo ona. Ubrzo se pak oformiše dve frakcije: prva, koju je činila šaka ljudi, nameravala je da se negde okupi u vreme pauze za ručak kako bi iskoristili dotadašnji razvoj događaja da navedu Lilu da ode kod gazde s nekoliko oprezno sročanih novčanih zahteva. Druga, koju je činila većina zaposlenih, Lili nije upućivala ni reč i protivila se pokretanju bilo kakve inicijative koja bi mogla dodatno zakomplikovati već dovoljno težak život zaposlenih. Nije bilo načina da se postigne ma kakav dogovor između dve strane. Do te mere da Edo, koji je pripadao prvoj frakciji i koji je bio dosta uznemiren zbog bola u ruci, reče jednom pripadniku druge: ukoliko mi se ruka inficira, ukoliko budu morali da mi

je odseku, ima da dođem tvojoj kući, da ti je ispolivam kani-sterom benzina i zapalim te zajedno s celom tvojom porodi-com. Lila nije obraćala pažnju ni na jednu ni na drugu frakci-ju. Zatvorila se u sebe i radila je sa uobičajenom efikasnošću, ćutke podnoseći ogovaranja, uvrede i hladnoću. Međutim, dosta je razmišljala o onome što je očekuje, glavom su joj se rojile grozničave, raznovrsne misli: šta li se zbilo sa studentima koji su dobili batine, gde li su otišli, u kakve li su je nevolje uvalili; Đino će o njoj pričati na sva usta po rejonu, sigurno će sve ispričati Mikeleu Solari; kakvo je samo poniženje bilo tražiti usluge od Bruna, pa ipak nije joj bilo druge, strahovala je da će biti otpuštena, da će ostati bez plate, koja joj je, ma koliko bila mizerna, dopuštala da ostane uz Enca, a da ga pritom ne smatra ključnim za svoje i Đenarovo preživljavanje.

Onda joj se u misli vratila ona teška noć. Šta li joj se to dogodilo, treba li da ode lekaru? A šta će ako lekar kaže da nešto nije u redu s njom, kako će onda s poslom i s detetom? Polako, smiri se, moraš uvesti neki red u sve to. I zato se u vreme pauze za ručak, povijena pod svim tim brigama, pomirila sa činjenicom da mora otići Brunu. Želela je da s njim porazgovara o neslanjoj šali s kobasicom, o Đinovim fašistima, da mu kaže da krivica nije njena. Pre toga se pak, gadeći se sama sebe, zatvorila u kupatilo da dotera kosu i stavi ruž na usne. Međutim, sekretarica joj neljubazno odgovori da Bruno nije tu i da sasvim sigurno neće navraćati tokom čitave nedelje. Oseti kako je iznova hvata panika. Sve zabrinutija, pomisli da zatraži od Paskvalea da zabrani studentima da se vraćaju na kapiju, pokuša da ubedi sebe da će se, čim se povuku mladići iz komiteta, povući i fašisti, fabrika će ponovo postati ona od pre. Ali kako doći do Peluza? Nije znala gde se nalazi gradilište na kome je radio, nije joj bilo do toga da ga traži po rejonu, plašila se da bi mogla naleteti na majku, na oca, a naročito na brata, s kojim nije želela sukobe. Tako izmorena, stade vagati

sva svoja nezadovoljstva i odluči da se obrati Nadji lično. Po završetku smene otrčala je kući, ostavila Encu ceduljicu u kojoj mu poručuje da spremi večeru, umotala Đenara u kaput i stavila mu na glavu kapu. Izašla je iz stana, promenila nekoliko autobusa i napokon se našla u Ulici Vitorio Emanuele.

Nebo je bilo pastelne boje, bez ijednog oblačka, ali je svetlosti kasnog popodneva polako nestajalo a vetar je duvao snažno. Prisetivši se do detalja stana, ulaznih vrata, svega, pa i poniženja od pre nekoliko godina, u njoj se dodatno učvrsti ozlojeđenost. Kako je samo krhka prošlost, neprekidno popušta pod teretom, urušava se na nju. Iz tog stana, do kog se jednom popela sa mnom da bi prisustvovala zabavi zbog koje je toliko propatila, sada beše izronila Nadja, Ninova bivša devojka, kako bi joj nanela još više bola. Ona, međutim, nije bila od onih koji ćutke trpe, popela se stepenicama vukući sa sobom Đenara. Želela je da kaže tom devojčurku: ti i tebi slični uvalili ste u nevolje moga sina; za tebe je to samo izvor zabave, nećeš nikada trpeti posledice; za mene i njega je to pak ozbiljna stvar, te zato, ili uradi nešto da popraviš svoje greške, ili ima da vidiš svoga boga. Baš je tako nameravala da joj kaže, kašljala je i bes je u njoj narastao, jedva je čekala da se istrese.

Ulaz je bio otvoren. Popela se stepenicama prisećajući se mene i nje, Stefana, koji nas beše dopratio na zabavu, haljina i cipela, svega što bejasmo rekle jedna drugoj pri dolasku i u povratku. Pozvonila je, a vrata joj otvori profesorka Galijani lično, baš onakva kakve je se sećala, ljubazna, doterana čak i kad sedi u svome domu. U poređenju s njom Lila se oseti prljavom zbog mirisa sirovog mesa koji je nosila na sebi, zbog prehlade koja joj je stezala grudi, zbog groznice koja joj je mrsila misli i osećanja, zbog deteta koje je kenjkalo na dija-lektu nervirajući je. Upita kratko:

„Je li Nadja kod kuće?“

„Nije, izašla je.“

„Kada će se vratiti?“

„Žao mi je, to ne znam, možda za deset minuta, možda za sat vremena, dolazi i odlazi kako joj je volja.“

„Možete li joj preneti da ju je tražila Lina?“

„Radi li se o nečemu hitnom?“

„Da.“

„Želite li da kažete meni?“

Šta da joj kaže? Lila se zbuni, pogleda u stan preko profesorkinog ramena. Ugleda aristokratski antikvarni nameštaj i lampe, krcatu biblioteku koja je beše onako očarala, dragocene slike na zidovima. Pomisli: ovo je svet za kojim je Nino žudeo pre nego što se spetljao sa mnom. Pomisli: šta ja znam o ovom drugom Napulju, ne znam ništa; nikada u njemu neću živeti, a neće ni Đenaro; neka onda nestane, neka ga proguta zemlja, neka se lava popne sve do vrhova brda. Onda napokon odgovori: neka, hvala, moram da razgovaram s Nadjom lično. I spremala se da kaže doviđenja, beše uzalud prešla sav taj put. Svidelo joj se pak nezadovoljstvo koje je osetila u profesorkinom glasu kada je govorila o kćerki i uzviknu iznenada, gotovo veselo:

„Znate li da sam pre nekoliko godina bila u ovoj kući na zabavi? Očekivala sam ko zna šta, a zapravo sam se čitavo veće dosađivala, jedva sam čekala da odem.“

36.

Mora da je i Galijanijeva primetila nešto što joj se svidelo, možda tu iskrenost koja se graničila s nevaspitanjem. Kada pak Lila pomenu naše prijateljstvo, profesorka se pokazala zadovoljnom, uzviknu: ah, da, Grekova, već dugo mi se i ne javlja, slava joj je udarila u glavu. Potom uvede majku i sina u

salon, u kome beše ostavila zaigrano dete plave kose kome maltene naredi: Marko, kaži zdravo našem novom prijatelju. Lila takođe pogura sina, reče mu: ajde, Đenaro, idi da se igraš s Markom, i smesti se u staru, udobnu zelenu fotelju, pa nastavi da priča o zabavi od pre nekoliko godina. Profesorka reče da joj je žao što je se ne seća, Lila se pak svega sećala. Reče da je to bilo jedno od najgorih večeri u njenom životu. Ispriča joj kako se osetila kao uljez, sa ironijom se prisećala razgovora kojima je prisustvovala ne shvatajući ama baš ništa. Ništa tada nisam znala, povika preterano veselo, a danas znam još manje!

Galijanijeva ju je slušala i mora da su je dirnuli Lilina iskrenost, nehajni ton, njena upotreba školskog italijanskog, ironija kojom se tako uspešno služila. Pretpostavljam da je u Lili naslutila nešto neuhvatljivo, što u isto vreme zavodi i unosi strah, tu moć koju su posedovale sirene: svima se to događalo s Lilom, dogodilo se i njoj, i razgovor se prekide tek kad Đenaro lupi Marku šamar praćen nekom teškom uvredom na dijalektu, otevši mu iz ruku zeleni automobilčić. Lila u besu skoči na noge, ščepa sina za ruku, udari ga više puta snažno po šaci kojom beše udario drugo dete, i mada se Galijanijeva slabašno bunila: nema veze, deca su, izgrdi ga strogo i natera ga da vrati otetu igračku. Marko je plakao, Đenaro ni suzu da pusti, štaviše baci s prezirom igračku drugom dečaku. Lila ga opet udari, ovoga puta još snažnije, po glavi.

„Idemo mi“, reče potom nervozno.

„Nemojte, ostanite još malo.“

Lila sede iznova.

„Nije uvek takav.“

„Baš je divno dete. Jelda, Đenaro, jelda da si pametan i dobar?“

„Nije dobar, nimalo nije dobar. Ali pametan jeste. Iako je mali, već zna da čita i da napiše sva slova, i mala i velika. Šta kažeš, Đená, hoćeš li da pokažeš profesorki kako čitaš?“

Uze sa lepog kristalnog stočića časopis, pokaza mu nasu-mice neku reč s korica, reče: pročitaj, hajde. Đenaro odbi, Lila ga lupnu po ramenu, ponovi preteći: čitaj, Đená. Dete nevolj-no poče da sriče: de-sti, a onda se zaustavi, besno posmatra-jući Markov autić. Marko privi autić uz grudi, nasmeši se i s lakoćom pročita: *destinacija*.

Lila je bila povređena, namrači se, posmatrala je unuče pro-fesorke Galijani bez naklonosti.

„Baš dobro čita.“

„Zato što mu ja posvećujem puno vremena. Roditelji mu stalno negde lutaju.“

„Koliko ima godina?“

„Tri i po.“

„Izgleda starije.“

„Da, baš lepo raste. A vaš sin, koliko ima godina?“

„Uskoro će napuniti pet“, priznade Lila nevoljno.

Profesorka pomazi Đenara, reče mu:

„Mama ti je dala da pročitaš tešku reč, ali ti si pametan, vidim ja dobro da umeš da čitaš.“

Začu se metež, ču se otvaranje i zatvaranje ulaznih vrata, tapkanje stopala po hodniku, do sobe dopreše muški i ženski glasovi. Evo moje dece, reče Galijanijeva i pozva: Nadja! U sobu pak ne proviri Nadja, u nju bučno upade tanušna devojka, veoma bleđa u licu, plave kose i tako azurnoplavih očiju da se Lila zapita mogu li oči zaista biti te boje. Devojka raširi ruke i povika Marku: ko će da poljubi svoju mamu? Dete potrča k njoj i ona ga zagrlila, stade ga cmakati po licu, a za to vreme u sobu proviri i Armando, sin profesorke Galijani. Lila se i njega priseti mentalno, posmatrala ga je kako maltene otima Marka iz majčinih ruku zahtevajući: a sada makar trideset poljubaca tati! Marko stade ljubiti oca u obraz, brojeći: jedan, dva, tri, četiri...

„Nadja!“, pozva ponovo profesorke Galijani, sada razdražljivim glasom. „Jesi li gluva? Dođi, imaš posetu.“

Naposletku i Nadja proviri u sobu. A odmah za njom i Paskvale.

37.

Lila oseti kako je opet obuzima bes. Paskvale je, dakle, nakon posla jurio u domove toga sveta, mešao se sa srećnim majkama, očevima, babama i tetkama punim nežnosti, tako učenim, tako širokih shvatanja da su ga dočekivali oberučke kao jednog od njih, njega koji je radio na gradilištu, koji je u njihove domove ulazio prljav od teškog rada?

Nadja je zagrlj na svoj emotivan način. Baš je dobro što si ovde, reče joj, ostavi dete s mojom majkom, moramo da razgovaramo. Lila joj ljutito odgovori da moraju da razgovaraju, i to odmah, zato je i došla. I pošto je istakla da ima samo minut vremena, Paskvale se ponudi da je odveze kući kolima. Izadoše iz salona, ostavivši za sobom profesorku s decom i predoše svi – uključujući i Armanda, devojku plave kose kojoj je ime bilo Izabela – u Nadjinu sobu, prostranu sobu u kojoj su se nalazili krevet, radni sto i police pune knjiga. Sa zidova su visili posterji s likovima pevača, najavama filmova i revolucionarnim motivima koji su Lili bili sasvim strani. U sobi su već bila trojica mladića, dvojicu nikada pre ne beše videla i Dario, u dosta lošem stanju zbog pretrpljenih batina, zavaljen na Nadjinom krevetu, s cipelama na ružičastom jorganu. Sva trojica su pušili, soba je bila puna dima. Lila odmah poče, ne odgovorivši čak ni na Dariov pozdrav. Reče da su je uvalili u nevolje, da je zbog njihove bezobzirnosti bila u opasnosti da ostane bez posla, da je njihova brošura izazvala pravi ruševaj, da se moraju držati podalje od ulaza u fabriku, da su se njihovom krivicom pojavili fašisti, i da su sad svi bili kivni, ko na crvene ko na crne. Okrenu se k Dariju i prosikta: a ti, ako

već ne umeš da se biješ, onda sedi kod kuće. Jesi li svestan da su mogli da te ubiju? Paskvale u nekoliko navrata pokuša da je prekine, ali ga ona prezrivo ućutka, kao da je i sâm njegovo prisustvo u toj kući izdaja. Ostali su je pak slušali u tišini. Tek nakon što je Lila rekla sve što je imala, umeša se Armando. Imao je majčine nežne crte lica, guste crne obrve, sivkastosmeđe tragove lepo izbrijane brade koja se pela sve do jagodica, u glasu mu se osećala toplina. Predstavio se, rekao da mu je veoma milo što je konačno upoznaje, da žali što nije bio prisutan kada je održala svoj govor na sastanku komiteta, ali da su o svemu onome što im je ona rekla, nakon toga, mnogo raspravljali među sobom, i da su, pošto su njen doprinos ocenili kao izuzetno važan, naposljetku odlučili da svaku njenu reč zabeleže u pisanoj formi. Budi bez brige, zaključuje smireno, podržaćemo tebe i tvoje kolege na sve moguće načine.

Lila se zakašlja, dim joj je još više iritirao bolno grlo.

„Trebalo je da me upozorite.“

„Tačno, ali nije bilo vremena.“

„Kad čovek hoće, nađe vremena.“

„Malo nas je, a inicijativa je sve više i više.“

„Čime se baviš?“

„U kom smislu?“

„Kako zarađuješ za život?“

„Doktor sam.“

„Kao tvoj otac?“

„Da.“

„I rizikuješ li da izgubiš posao ovime što radiš? Možeš li svakoga časa da završiš na ulici zajedno s tvojim sinom?“

Armando odmahnu glavom, nezadovoljan, reče:

„Lina, pogrešno je takmičiti se u tome ko od nas ima više da izgubi.“

A Paskvale reče:

„On je dva puta bio hapšen, a ja na leđima vučem osam prijava. Ovde nema podele na one koji rizikuju više i koji rizikuju manje.“

„Ma nije valjda?“

„Jeste“, reče Nadja, „svi smo u prvim redovima i spremni da preuzmemo odgovornost za sopstvene postupke.“

Lila na to, zaboravivši da se nalazi u tuđoj kući, povika:

„A ako se desi da izgubim posao, hoću li doći da živim ovde, hoćete li mi vi dati da jedem, hoćete li vi preuzeti odgovornost za moj život?“

Nadja odgovori pomirljivim glasom:

„Hoćemo, ukoliko to želiš.“

Četiri proste reči. Lili postade jasno da ih nije izrekla u šali, da Nadja zaista misli to što je rekla, da bi, i kada bi Bruno Sokavo otpustio čitav kolektiv, tim svojim umilnim glasom ponovila isti odgovor, ne osvrćući se na zdrav razum. Smatrala je da joj je dužnost da podrži radnike, a u isto vreme je, iz svoje sobe unutar stana punog knjiga, s pogledom na more, želela da ti naređuje, da ti kaže kako da radiš svoj posao, da donosi odluke umesto tebe, imala je spremno rešenje i za slučaj da završiš na ulici. Ja, reči su joj stajale navrh jezika, ukoliko to poželim, ja sam u stanju da napravim nered mnogo bolje nego ti: ne treba meni da mi ti kažeš, tim glasom nevinašceta, kako da razmišljam, šta da činim. Zauzda pak jezik, reče oštro Paskvaleu:

„U žurbi sam, šta ćeš ti, hoćeš li me otpratiti ili ostaješ ovde?“

Muk. Paskvale pogleda Nadju, promumla: otpratiću te, a Lila krenu iz sobe, ne pozdravivši se ni sa kim. Devojka se skloni da je propusti i da joj u isto vreme još jednom ponovi koliko je neprihvatljivo raditi u uslovima koje je Lila tako dobro opisala sama, koliko je neophodno zapaliti iskrnu borbe, i druge rečenice toga tipa. Nemoj se povlačiti. Pratila ju je sve do salona. Ne dobi pak nikakav odgovor.

Galijanijeva je sedela u fotelji, čitajući, namrštena. Onda podiže pogled, obrati se Lili, ne obraćajući pažnju na kćerku niti na Paskvalea, koji ih beše sustigao i sada je stajao iza njih s nelagodom.

„Odlazite?“

„Da, kasno je. Diži se, Đenaro, vrati Marku autić i obuci kaput.“

Galijanijeva se nasmeši unuku, koji je sedeo natmuren:

„Marko mu ga je poklonio.“

Lila začkilji očima, videle su se samo dve linije:

„Svi ste veoma velikodušni u ovoj kući, hvala.“

Profesorka ju je posmatrala dok se borila sa sinom kako bi mu obukla kaputić.

„Mogu li nešto da vas pitam?“

„Pitajte.“

„Kakve ste studije završili?“

Pitanje kao da je zasmetalo Nadji, umeša se:

„Mama, Lila je u žurbi.“

Prvi put Lila oseti prizvuk nervoze u njenom glasu devojčice, i to joj pričinu zadovoljstvo.

„Hoćeš li me pustiti da progovorim dve reči“, izlanu se Galijanijeva podjednako razdražljivo. Ponovi pitanje Lili, ovoga puta ljubaznije: „Kakve ste studije završili?“

„Nikakve.“

„Sudeći po tome kako pričate – i kako vičete – ne bi se reklo.“

„E pa tako je, prekinula sam školovanje nakon petog razreda.“

„Zašto?“

„Nisam imala neophodne sposobnosti.“

„Otkud vam ta ideja?“

„Grekova ih je imala, ja nisam.“

Galijanijeva odmahnu glavom da pokaže da se ne slaže, reče:

„Da ste nastavili školovanje, postigli biste podjednake rezultate kao Grekova.“

„Kako to znate?“

„To mi je posao.“

„Vi profesori toliko insistirate na školovanju zato što tako zarađujete za život, školovanje pak ničemu ne služi, niti nas čini boljima, naprotiv samo čini da se još više prozlimo.“

„Je li se to dogodilo Eleni?“

„Nije, njoj nije.“

„Otkud to?“

Lila navuče sinu na glavu vunenu kapicu:

„Još kao devojčice smo sklopile pakt: da ona zla zauvek ostanem ja.“

38.

U kolima napade Paskvatea (*postao si dakle sluga tog sveta?*), a on ju je pustio da se isprazni. Tek kad mu se učini da je izrekla sve optužbe koje je imala, poče sa svojim političkim mišljenjem: stanje u kome žive radnici na jugu, porobljenost koju svi podnose, konstantne ucene, tromost sindikata, ako ne i njihovo potpuno odsustvo, neophodnost toga da se stvari pokrenu i da se stigne do borbe. Lina, reče joj setno, ti se plašiš da ćeš izgubiti dva groša koja ti daju, i imaš pravo, Đenaro treba da odraste. Ali ja znam da si komunista u duši, znam da razumeš: ovde mi radnici nikada nismo ušli u platne razrede, nijedan zakon nas ne štiti, kao da ne postojimo. I zato je bogohuljenje reći: ostavite me na miru, imam ja svoje probleme i hoću da gledam svoja posla. Svako od nas, na mestu koje ga je zadesilo, mora da učini nešto prema svojim mogućnostima.

Lila je bila malaksala, zahvaljivala je Bogu što Đenaro spava na zadnjem sedištu sa autićem čvrsto stisnutim u desnoj ruci.

Paskvaleov govor je do nje dopirao u naletima. Malo-malo misli bi joj odlutale ka lepoj kući u Ulici Vitorio Emanuele, ka profesorki, Armandu i Izabeli, i Ninu, koji ju je napustio kako bi negde sebi našao ženu Nadjinog kova, ka Mirku, koji ima tri godine a već ume da čita mnogo bolje od njenog sina. Koliko je uzaludnog truda uložila u pokušaj da Đenaro odraste pametan. Osećala je kako već gubi dete, kako joj klizi iz ruku i kako nije u njenoj moći da ga zadrži. Kada se nađoše pred kućom i vide da joj nema druge, da je primorana da pozove Paskvalea da se popne, reče mu, nadajući se da će otići: ne znam šta li je Enco spremio, kuvanje mu ide užasno, možda ti se neće svideti. On joj pak odgovori: popeću se samo na deset minuta pa idem. Ona onda položi šaku na njegovu ruku, prošaputa:

„Nemoj ništa o ovome da kažeš prijatelju.“

„O čemu?“

„O fašistima. Ako sazna, koliko večeras će otići da razbije glavu Đinu.“

„Voliš li ga?“

„Ne želim da mu se desi nešto loše.“

„Aha.“

„Tako je.“

„Vidi, Enco zna šta treba učiniti, bolje i od mene i od tebe.“

„U redu, ali ti mu ipak ništa ne govori.“

Paskvale klimnu glavom, namršteno. Uze u ruke Đenara, koga nije želeo da probudi, i ponese ga uz stepenice, praćen Lilom, koja je nezadovoljno gundala: kakav užasan dan, mrtva sam umorna, ti i tvoji prijatelji ste me uvalili u neprilike kakve ne možeš ni da zamisliš. Encu ispričaše da su bili kod Nadje na sastanku, a Paskvale mu ne dade priliku da postavlja pitanja, otegoše priču sve do ponoći. Reče da je Napulj, kao uostalom i čitav svet, sedište u kome ključa nov život, nahvalio je Armanda, koji, umesto da kao uspešan doktor, kakav

jeste, misli na to kako da izgradi karijeru, leći besplatno one koji nemaju novca, stara se o deci iz kraja i, zajedno s Nadjom i Izabelom, trudi se da ostvari stotine projekata u korist naroda, obdanište, ambulantu. Reče da više niko nije sam, da se svi međusobno ispomažu, da se u gradu odvija nešto dragoceno. Vas dvoje, reče, ne treba da sedite zatvoreni ovde u kući, treba da izlazite, treba više vremena da provodimo zajedno. I najzad izjavi da je on završio s Komunističkom partijom: previše ružnih stvari, previše kompromisa na nacionalnom i internacionalnom nivou, nije više mogao da živi u tom sivilu. Enca je ta njegova odluka zabrinula, razgovor se još više rasplamsao i nastaviše dugo: partija je partija, nije, jeste, nije, dosta više sa stabilizacionim politikama, treba prihvatiti sistem zajedno s njegovim strukturama. Lila se ubrzo poče dosađivati, ode da stavi na spavanje Đenara, koji je u međuvremenu večerao kenjkav od pospanosti, i ne vrati se više.

Ostade međutim budna i nakon Paskvaleovog odlaska, i kada zamreše pokazatelji Encovog prisustva u kući. Izmerila je temperaturu, trideset osam. Prisetila se trenutka kada se Đenaro pomučio s čitanjem. I kakvu mu je to glupu reč dala: destinacija. Đenaro je sigurno nikada u životu nije čuo. Nije dovoljno poznavati abecedu, tu su brojne druge poteškoće. Da ga je Nino napravio s Nadjom, detetova sudbina bila bi i te kako drugačija. Oseti da nije prava majka za njega. Pa ipak, ja sam ga želela, sa Stefanom nisam želela decu, s Ninom jesam. Nina je zaista volela. Mnogo ga je želela, želela je da mu se sviđi i zarad njegovog zadovoljstva je drage volje činila sve ono što je s mužem bila primorana da čini, na silu i boreći se sa sopstvenim osećanjem odvratnosti, kako je ne bi ubio. Međutim, ono što se pričalo da bi trebalo da oseti kada muškarac uđe u nju, nikada nije osetila, to je bilo sigurno, ni sa Stefanom pa ni s Ninom. Muškarci su toliko držali do one stvari, bili su na nju tako ponosni, i bili su ubeđeni da ženama treba

da bude stalo više nego njima. I sam Đenaro se neprekidno igrao svojom stvarčicom, ponekad ju je bilo sramota od toga koliko ju je držao u rukama, koliko ju je teglio. Lila se plašila da će se povrediti, i nije joj bilo lako da ga nauči da je pere, da piški, činila je to zato što je morala. Enco je bio tako diskretan, nikada ga nije videla kako se po kući šeta u gaćama, nikada od njega nije čula ni jednu jedinu vulgarnost. To je bio razlog zbog koga je prema njemu osećala snažnu naklonost, i bila mu je zahvalna za strpljivo čekanje u drugoj sobi koje se nikad nije završilo pogrešnim korakom. Kontrola koju je imao nad svime, pa i nad samim sobom, činila joj se jedinom utehom. Potom bi pak osetila krivicu: to što je nju tešilo njemu je zasigurno nanosilo bol. A pomisao da Enco pati njenom krivicom poveza se sa svim ružnim dešavanjima od toga dana. Događaji i razgovori su joj se dugo vitlali po glavi bez ikakvog reda. Povišeni tonovi, pojedinačne reči. Kako da se postavi sutra u fabrici? Je li Napuljem i svetom zaista vladao sav taj polet, ili su ga umislili Paskvale, Nadja i Armando kako bi umirili sopstvene strepnje, iz dosade, kako bi se okuražili? Treba li da se uzda u njih, uz rizik da postane zatvorenica sopstvenih maštarija? Ili da iznova potraži Bruna kako bi se izvukla iz nevolja? Je li imalo ikakvog smisla da pokuša da ga odobrovolji, šta ako opet nasrne na nju? Da se pogne pred Filipovom zloupotrebom vlasti, njegovom i ostalih sitnih šefova? Nije našla odgovore na ta pitanja. Naposletku, u polusnu, uhvati se za staru mantru koju nas dve bejasmo usvojile još u ranom detinjstvu. Učini joj se da, kako bi se spasla, kako bi spasla Đenara, mora da potčini one koji su želeli nju da potčine, da zaplaši one koji su pokušavali nju da zaplaše. Zaspala je s namerom da nanese štetu, Nadji, kako bi joj pokazala da je običan devojčurak iz dobre porodice koji ne zna ništa osim da drži sladunjave govore, Sokavu, kako bi mu pokvarila zadovoljstvo koje je osećao njuškajući salame i žene u sušionici.

39.

Probudila se u pet izjutra, oblivena znojem, temperatura joj beše pala. Na ulazu u fabriku nije zatekla studente, samo fašiste. Isti automobili, isti likovi od pre: uzvikivali su slogane, delili letke. Lila oseti da se sprema novo nasilje i nastavi da korača pognute glave, s rukama u džepovima, nadajući se da će se dočepati ulaza pre nego što polete udarci. Put joj je pak preprečio Đino.

„Umeš li još uvek da čitaš?“, upita je na dijalektu, pružajući joj letak. Ona je ruke i dalje držala u džepovima, odgovori:

„Ja umem, kada si to ti naučio?“

Potom pokuša da ga zaobiđe, bezuspešno. Đino ju je u tome sprečio, ugura joj na silu letak u džep, tako grubo da joj njegovi nokti zagrebaše kožu. Lila ga je smireno zgužvala u loptu.

„Nije dobar ni za brisanje dupeta“, reče i baci ga u stranu.

„Podigni ga“, naredi joj apotekarov sin, ščepavši je za ruku, „odmah da si ga podigla i dobro se pazi: juče u podne sam od onog rogonje od tvog muža zatražio dozvolu da ti rascopam glavu, i on mi ju je dao.“

Lila mu hladno uzvratil pogled:

„A ti si išao da tražiš dozvolu od mog muža? Da si mi odmah pustio ruku, govнару jedan.“

U tom trenutku je dostiže Edo, koji, umesto da se pravi da ništa nije video, kao što se moglo očekivati, zastade.

„Čerú, smeta li ti ovaj?“

Bio je to jedan trenutak. Đino ga udari pesnicom u lice, Edo pade na pod. Lila stade srce, sve oko nje poče da se ubrzava, podiže jedan kamen i znažno ga zavitlavši pogodi apotekarvog sina posred grudi. Onda se sve oko nje usporilo. Dok ju je Đino gurao od sebe, odgurnuvši je ka jednoj svetiljki, dok je Edo pokušavao da se pridigne, prašnjavim putem stiže još jedan automobil. Lila ga prepoznade, bila su to Paskvaleova

rasklimatana kola. Eto, pomisli, Armando me je poslušao, možda čak i Nadja, to je učen svet, ali Paskvale nije znao da odoli, dolazi sad da se bije. I zaista, otvoriše se vrata, iz auta izađoše petorica muškaraca, uključujući i njega. Bili su to radnici s gradilišta, u rukama su imali buzdovane kojima počеше udarati fašiste s metodičnom krvožednošću, bez izivljavanja, po jedan jedini udarac, precizan i namenjen da obori iz prve. Lila odmah primeti da je Paskvale krenuo na Đina, a pošto je Đino i dalje stajao na nekoliko koraka od nje, uhvati ga za ruku obema svojim i reče smejući se: možda je bolje da odeš, u suprotnom ima da te ubiju. On se pak ne pomače, štaviše gurnu je još jednom i jurnu na Paskvalea. Lila onda pomože Edu da se pridigne, pokušala je da ga odvuče u dvorište, što joj nije bilo nimalo lako, bio je težak, batrgao se, psovao, krvario. Malo se smirio kada vide kako je Paskvale oborio na pod Đina jednim udarcem toljage. Beše nastao veliki nered, vazduhom su poput projektila leteli stari predmeti pobacani duž puta, pljuvačka i uvrede. Paskvale beše ostavio na podu obeznanjenog Đina i, zajedno s nekim čovekom koji je na sebi imao samo potkošulju i plave pantalone zamazane krečom, trčao je ka dvorištu. Obojica su udarali toljagama po čuvarskoj kućici, u kojoj se prestrašeni Filipo beše zabarikadirao. Lomili su stakla i urlali prostakluke dok se u daljini čuo zvuk sirena policijskih automobila koji su se približavali. Lila iznova oseti uzbuđenje i zadovoljstvo koje je nasilje budilo u njoj. Da, pomisli, one koji žele da te zaplaše treba zaplašiti, to je jedini način, na udarce treba uzvratiti udarcima, ono što mi otmeš oteću ja tebi ponovo. Međutim, dok je Paskvale sa svojim već ulazio u automobil, dok su fašisti činili to isto vukući sa sobom onesvećenog Đina, dok je zvuk policijske sirene postajao sve glasniji, oseti da joj srce postaje poput prenategnutog federa i da mora što pre da nađe neko mesto gde može da sedne. Kada se našla unutar fabrike, ušla je u atrijum i

skliznula niza zid, pokušala je da se smiri. Tereza, ona krupna žena u četrdesetim godinama koja je radila na odeljenju za guljenje mesa, pobrinula se za Eda, dok mu je spirala krv sa lica, podrugljivo reče Lili:

„Prvo si mu uvo otkinula, a sada mu odjednom pomažeš? Trebalo je da ga ostaviš napolju.“

„On je pomogao meni, pomogla sam i ja njemu.“

Tereza se okrenu Edu u neverici:

„Ti si njoj pomogao?“

On promrmlja:

„Nisam hteo da joj neki tuđin razbije glavu. Hoću to sam da učinim.“

Žena reče:

„Jeste li videli kako se Filipo usrao od straha?“

„Tako mu i treba“, progundā Edo, „šteta što su mu razbili samo čuvarsku kućicu.“

Tereza se okrenu Lili, upita je pomalo zajedljivo:

„Jesi li komuniste ti pozvala? Reci istinu.“

Pita li me to u šali, zapita se Lila, ili je zaista gazdin špijun i namerava da mu otrči za nekoliko minuta?

„Nisam“, odgovorih, „znam, međutim, ko je pozvao fašiste.“

„Ko?“

„Sokavo.“

40.

Paskvale se pojavio predveče, nakon što su jeli, namračen, i pozvao Enca na neki sastanak partijskog odeljka u San Đovaniju. Lila ostade nasamo s njim na nekoliko minuta, reče mu:

„Lep ste rusvaj napravili jutros.“

„Učinili smo ono što je bilo neophodno.“

„Jesu li se tvoji prijatelji složili s tim?“

„A ko su to sad pa moji prijatelji?“

„Nadja i njen brat.“

„Naravno da su se složili.“

„Ali su ipak ostali kod kuće.“

Paskvale promrmlja:

„A ko ti to kaže da su ostali kod kuće?“

Nije bio dobrog raspoloženja, naprotiv, činilo se da je iz nje-ga iscurila sva pređašnja energija, kao da je kroz nasilje izbacio iz sebe svu želju za akcijom. Pored toga, njoj nije ni ponudio da pođe s njima na sastanak, poziv je uputio isključivo Encu, što se nikada pre ne beše dogodilo, čak ni kada se radilo o kasnim noćnim sastancima, kada je napolju bila ciča zima i stoga malo verovatno da će izvesti Đenara. Možda su imali još muških bitaka za vojevanje. Možda je bio kivan na nju što ga je svojim oklevanjem da se uključi u borbu obrukala pred Nadjom i Armandom. Zsigurno mu beše zasmetao kritički ton s kojim mu je govorila o jutarnjem pohodu. Ubeđen je, pomisli Lila, da ja nisam razumela zbog čega je onako udario Đina, zbog čega je želeo da razbije glavu čuvaru. Bilo da se radi o dobrima ili lošima, muškarci misle da svaki njihov poduhvat zaslužuje da im se digne oltar kao Svetom Georgiju koji ubija aždaju. Smatra me nezahvalnicom, učinio je to što je učinio kako bi mene osvetio, želeo bi da zauzvrat dobije makar jedno hvala.

Nakon što su njih dvojica izašla, opružila se na krevet, ostade budna do kasno čitajući članke o radu i o sindikatima koje joj Paskvale beše još davno ostavio. Poslužili su joj da ostane usidrena u sivilo svakodnevice, plašila se tišine koja je vladala kućom, sna, sopstvenog neposlušnog srca, nestalnosti stvorna stvari koje su je okruživale. Čitala je dugo uprkos umoru i, kao i uvek, zagrejala se za teme, za kratko vreme naučila je mnogo toga. Kako bi se osetila bezbednom, trudila se da

sačeka da se Enco vrati kući. Njega, međutim, nije bilo, zvuk Đenarovog pravilnog disanja naposletku ju je hipnotisao, pala je u san.

Narednog jutra Edo i žena sa odeljenja za guljenje mesa, Tereza, počese da se vrzmaju oko nje, u njihovim pokretima i rečima osećao se stidljiv poziv na prijateljstvo. A Lila, ne samo da ih nije odgurnula od sebe već je bila ljubazna i prema ostalim kolegama. Ukoliko bi neko nezadovoljno otpuhivao, pokazivala se spremnom da sasluša, ukoliko bi se neko razbesneo, pokazivala je da razume, ukoliko bi neko proklinjao tlačitelje, pokazivala je solidarnost. Spajala je pojedinačna nezadovoljstva načinivši od svih njih jedno, učvršćujući ih ljubaznim rečima. Tokom dana koji su usledili ponajviše je podsticala Eda, Terezu i njihovu malu grupu, pretvorivši pauzu za ručak u kakav zaverenički skup. I potom, pošto je, kad je htela, umela da ostavi utisak da nije ona ta koja predlaže i odbija predloge, već da to čine drugi, uskoro se našla okružena sve većom grupom ljudi koji su drage volje slušali kako njihova uobičajena kukanja nisu ništa drugo do iskazivanje neophodnih i pravičnih zahteva. Zahteve radnika iz odeljenja za guljenje mesa ujedinila je sa zahtevima radnika iz hladnjača, sa zahtevima radnika iz bazena, i otkrila na sopstveno čuđenje da problemi jednog sektora zavise od problema ostalih sektora, i da svi zajedno predstavljaju karike istog lanca izrabljivanja. Sročila je detaljnu listu nezgoda i boljki nastalih usled loših radnih uslova: povrede ruku, kostiju, šteta nanesena plućima. Sakupila je dovoljno podataka da dokaže da se čitava fabrika nalazi u očajnom stanju, da su higijenski uslovi sramni, da se u radu često upotrebljavaju kvarne namirnice, ponekad sumnjivog porekla. Kada joj se ukazala prilika da s Paskvaleom porazgovara nasamo, i kada mu je objasnila šta je sastavila za kratko vreme, on zaboravi na osoran stav i ostade zabezeknut, reče oduševljeno: mogao

sam ruku u vatru da stavim da ćeš uspeti. Ugovorio joj je i sastanak sa izvesnim Kaponeom, koji je bio sekretar radne komore.

Lila je prepisala svojim lepim rukopisom sve ono što beše stavila na papir i odnela kopiju Kaponeu. Sekretar je proučio papire, i sâm se oduševio. Reče joj nešto poput: odakle si se samo stvorila, drugarice, sjajan si posao obavila, svaka čast! A potom: mi kod Sokava nikada nismo uspeli da se infiltriramo, tamo su ti sve sami fašisti, ali sada kad imamo tebe, situacija se promenila.

„Šta nam je sada činiti?“, upita ona.

„Sastavite komisiju.“

„Već je imamo.“

„Odlično: onda za početak zavedite neki red u sve ovo.“

„Kako to mislite da zavedemo red?“

Kapone pogleda Paskvalea, Paskvale ništa ne reče.

„Imate previše zahteva, tražite i stvari koje nikada pre nigde nisu tražene, treba ustanoviti prioritete.“

„Sve što tu piše su prioriteti.“

„To mi je jasno, ali ovde se radi o taktici: ukoliko tražite sve odjednom, rizikujete da ne dobijete ništa.“

Lila začkilji očima, pokoškaše se. Izađe na videlo da, između ostalog, komisija ne može lično da ide da pregovara s gazdom, da će im za to biti potreban sindikalni posrednik.

„A ja, dakle, nisam deo sindikata?“, nakostreši se ona.

„Naravno da jesi, ali treba znati izabrati pravo vreme i način.“

Zavadiše se iznova. Kapone reče: vidite već i sami, započnite razgovor na temu, šta znam, radnih smena, godišnjih odmora, prekovremenog rada, pa ćete onda videti šta dalje. U svakom slučaju – zaključio on svoju priču – ne možeš ni da zamisliš koliko mi je samo drago što smo naišli na drugaricu poput tebe, retka je to stvar, ukoliko se ujedinito, postići ćemo

veliki napredak u prehrambenom sektoru, fali nam žena koje se za to zalažu. Onda iz zadnjeg džepa na pantalonama izvuče novčanik, upita je:

„Treba li ti novca za troškove?“

„Za kakve troškove?“

„Za letke, papir, za uloženo vreme, takve stvari.“

„Ne treba.“

Kapone vrati novčanik u džep.

„Nemoj samo da bude da se obeshrabriš i nestaneš, Lina, budimo u kontaktu. Evo, zapisaću ti ovde moje ime i broj telefona, želim da govorim sindikatu o tebi, moramo te iskoristiti.“

Lila izađe nezadovoljna, reče Paskvaleu: kome si me to doveo? On je pak umiri, stade je uveravati da je Kapone izvrstan čovek, da je u pravu, da treba razumeti kako stvari stoje, strategije i taktike. Onda ponesen oduševljenjem, kao da je dirnut, krenu da je zagrlji, predomisli se, reče: nemoj da odustaješ, Lina, šta nas briga za birokratiju, ja ću za to vreme obavestiti komitet.

Lila nije napravila nikakvu selekciju zahteva. Jedino je skratila prvu verziju, koja je bila veoma opširna, i onda nov, sitnim rukopisom ispisan papir predala Edu: spisak zahteva koji obuhvata organizaciju posla, tempo rada, opšte stanje fabrike, kvalitet proizvoda, trajni rizik od povreda ili bolesti, bedne nadoknade, povećanje plata. Onda se javio problem ko će biti taj ko će Brunu odneti listu.

„Idi ti“, reče Lila Edu.

„Ja lako planem.“

„Još bolje.“

„Nisam ja prikladan za to.“

„Jesi i te kako.“

„Ne, idi bolje ti, član si sindikata. A još umeš lepo i da pričaš, ima da mu pokažeš gde mu je mesto.“

41.

Lila je od samog početka znala da će posao zapasti nju. Dobro je razmislila, ostavila je Đenara kod komšinice, otišla je s Paskvaleom na jedan sastanak komiteta u Ulici Tribunali, sazvan kako bi se raspravljalo između ostalog i o stanju u fabrici „Sokavo“. Ovoga puta ih je bilo dvanaestoro, uključujući i Nadju, Armanda, Izabelu i Paskvalea. Lila im je dala na uvid kopiju koju beše spremila za Kaponea, u toj prvoj verziji svaki zahtev je bio bolje argumentovan. Nadja ih je pažljivo pročitala. Naposletku reče: Paskvale je bio u pravu, ti si od onih koje se ne povlače ni pred kim, za kratko vreme si uradila neverovatan posao. Hvalila je puna iskrenog divljenja ne samo politički i sindikalni sadržaj dokumenta već i način na koji je napisan: kako si to samo lepo uradila, ko je ikad video da se o ovoj temi može pisati na takav način? Pa ipak, nakon te izjave, posavetova je da ne stupi odmah u direktne pregovore sa Sokavom. Armando je bio istog mišljenja.

„Pričekajmo da postanemo jači i da porastemo“, reče, „Sokavovoj fabrici je potrebno vreme da sazri. Započeli smo posao i to je već velika stvar, ne smemo rizikovati da sve propadne zbog nepromišljenosti.“

Dario upita:

„Šta predlažete?“

Odgovori Nadja, obraćajući se pak Lili:

„Da organizujemo prošireni sastanak. Da se što pre sastanemo s tvojim kolegama, da učvrstimo vaše ciljeve, i da možda na osnovu tvog materijala sastavimo još jednu brošuru.“

Pred tom neočekivanom oprežnošću Lila oseti kako u njoj raste svadljiv osećaj zadovoljstva. Reče im podrugljivo:

„Mislite li vi da sam ja uložila sav ovaj trud i da se izlažem riziku da ostanem bez posla kako biste vi mogli da organizujete prošireni sastanak i da sastavljate novu brošuru?“

Međutim, nije uspela da uživa u tom utisku da im se revanširala. Nadja, koja je stajala tačno preko puta nje, iznenada poče da drhti poput lista na vetru, posmatrala ju je razrogačenih očiju. Bez nekog očiglednog razloga Lili se stegnu grlo, sve što se dešavalo ostalima, sve do najsitnijih pokreta poput treptanja učini joj se ubrzanim. Zatvori oči, nasloni leđa o naslon rasklimane stolice na kojoj je sedela, oseti kako je nešto guši.

„Šta nije u redu?“, upita Armando.

Paskvale se uzruja:

„Previše se zamara“, reče, „Lina, šta ti je, hoćeš li čašu vode?“

Dario pojuri da donese vode dok joj je Armando merio puls a Paskvale, uznemiren, navaljivao:

„Šta osećaš, ispruži noge, diši duboko.“

Lila prošaputa da joj je dobro, povuče iznenada ruku od Armanda, reče kako samo želi da je na tren ostave svi na miru. Ali pošto se Dario beše vratio s vodom, otpi mali gutljaj, promrmlja kako to nije ništa, da je u pitanju običan grip.

„Imaš li groznicu?“, upita je Armando smireno.

„Nemam danas.“

„A kašalj, poteškoće pri disanju?“

„Pomalo, osećam kako mi se steglo grlo.“

„Jesi li malo bolje sada?“

„Jesam.“

„Pođi sa mnom u drugu sobu.“

Lili nije bilo do toga, pa ipak je osećala veliku teskobu. Poslušna, pridiže se s mukom, pođe za Armandom, koji je sa sobom poneo crnu kožnu torbu sa zlatnim kopčama. Otišli su u sobu koju ona dotad ne beše videla, prostranu i hladnu, u kojoj su se nalazila tri ležaja sa starim, naizgled prljavim dušecima, ormar s pocrnelim i iskrzanim ogledalom, nekakav sanduk. Sede izmorena na jedan od kreveta, na lekarskom

pregledu nije bila još od trudnoće. Kada ju je upitao za simptome, prećutala je sve, samo je pomenula osećaj gušenja u grudima, dodavši: nije to ništa.

Armando ju je pregledao u tišini, tišini koja njoj odmah postade mrska, učini joj se na neki način zloslutnom. Taj ravnodušni, pedantni čovek, uprkos svim tim pitanjima, kao da se nije nimalo uzdao u njene odgovore. Ispitivao ju je kao da jedino njeno telo, podvrgnuto njegovim instrumentima i stručnosti, može da bude verodostojan svedok. Osluškiavao ju je, pipkao, fiksirao pogledom i za to vreme je primoravao na iščekivanje njegovog konačnog suda o onome što joj se događa u grudima, stomaku, grlu, delovima tela naizgled dobro joj poznatim, koji su joj se sada činili tako stranim. Naposletku Armando reče:

„Spavaš li dobro?“

„Odlično.“

„Koliko?“

„To zavisi.“

„Od čega?“

„Od misli koje su mi u glavi.“

„Jedeš li dovoljno?“

„Kada mi je do toga.“

„Imaš li ponekad poteškoća sa disanjem?“

„Nemam.“

„Bolove u predelu stomaka?“

„Kao da me nešto pritiska, ali slabo.“

„Obliva li te kad hladan znoj?“

„Ne.“

„Jesu li ti redovne?“

„Šta to?“

„Menstruacije.“

„Nisu.“

„Kada ti je došla poslednji put?“

„Ne znam.“

„Ne zapisuješ?“

„Zar bi trebalo?“

„Bolje je tako. Koristiš li kontracepciju?“

„Na šta to misliš?“

„Na prezervative, spiralu, pilule.“

„Kakve pilule?“

„To ti je novi preparat: piješ ih i onda ne možeš da zatrudniš.“

„Je li to stvarno moguće?“

„Apsolutno jeste. Zar tvoj muž nikada ne koristi prezervative?“

„Nemam ja više muža.“

„Ostavio te je?“

„Ja sam njega ostavila.“

„Dok ste bili zajedno, je li ih koristio?“

„Otkud ti ja znam kako izgleda taj prezervativ.“

„Jeste li imali redovne seksualne odnose?“

„Moramo li baš da pričamo o ovim stvarima?“

„Ukoliko to ne želiš, ne moramo.“

„Ne želim.“

Armando položi instrumente nazad u torbu, sede na rasklimanu stolicu, uzdahnu duboko:

„Moraš da usporiš, Lina, previše si opteretila svoje telo.“

„Šta ti to znači?“

„Neuhranjena si, uzdrmana, mnogo si se zapustila.“

„Šta još?“

„Imaš blago zapaljenje sluzokože, propisaću ti sirup.“

„A onda?“

„Trebalo bi da uradiš neka ispitivanja, jetra ti je malo uvećana.“

„Nemam ti ja vremena za ispitivanja, daj mi neki lek.“

Armando odmahnu glavom, nezadovoljan.

„Vidi“, reče joj, „shvatio sam da je s tobom bolje biti direktan: imaš šum na srcu.“

„Šta ti je to?“

„To je srčana mana, i može da bude nešto sasvim benigno.“

Lili licem pređe zabrinutost.

„Šta to znači, hoću li umreti?“

On joj se nasmeši, reče:

„Nećeš, samo treba da te pregleda kardiolog. Navrati sutra do mene u bolnicu pa ću te poslati kod jednog koji je dobar.“

Lila nabora čelo, pridiže se, reče mu hladno:

„Sutra imam posla, idem kod Sokava.“

42.

Paskvaleova zabrinutost dodatno ju je razdražila. Dok ju je vozio kući, upita:

„Šta ti je rekao Armando, kako si?“

„Dobro, treba više da jedem.“

„Vidiš li, zanemaruješ se.“

Ona prasnu:

„Paskvá, ti mi nisi ni otac ni brat, nisi mi ništa. Ostavi me na miru, je l' ti jasno?“

„Ne smem da se brinem za tebe?“

„Ne smeš, i dobro pazi šta radiš i šta pričaš, naročito pred Encom: ako mu ispričaš da mi je pozlilo – a to nije tačno, samo mi se malo zavrtilo u glavi – rizikujemo da nam propadne prijateljstvo.“

„Uzmi dva dana bolovanja i nemoj ići Sokavu: i Kapone i komitet su ti savetovali da to ne činiš, tu se radi o političkim prilikama.“

„Zabole mene za političke prilike: vi ste me uvalili u ove neprilike, i sad ću da činim šta mi je volja.“

Nije ga pozvala da se popne u stan, on je kući otišao besan. Kada je stigla kući, izmazila je Đenara, spremila večeru, sela da čeka Enca. Sada joj se činilo da joj se disanje primirilo. Pošto Enca nije bilo, nahranila je Đenara, plašila se da je u pitanju jedna od onih večeri kada se Enco viđao sa ženama i vraćao se kući kasno u noć. Nakon što je dete oborilo sa stola punu čašu vode, sve nežnosti nestade, izvikala se na njega kao da se radi o odrasloj osobi, na dijalektu: možeš li da miruješ na tren, treba li da te išamaram, zašto hoćeš da mi upropastiš život?

Baš u tom trenutku ušao je Enco, ona je pokušala da bude ljubazna. Sedoše da jedu, ali je Lila imala utisak da joj svaki gutljaj na silu silazi u stomak, da joj grebe utrobu. Čim je Đenaro zaspao, predoše na rešavanje zadataka, ali se Enco ubrzo umori, pokuša više puta, na ljubazan način, da ode na spavanje. Bili su to uzaludni pokušaji, Lila ga je terala da nastave, bilo ju je strah od zatvaranja u svoju sobu, plašila se da će simptomi koje beše prećutala Armandu isplivati čim se nađe sama, u mraku, da će se udružiti kako bi je ubili. On je polako upita:

„Ama šta ti je?“

„Nije mi ništa.“

„Stalno negde ideš i vraćaš se s Paskvaleom, kakve to tajne krijete?“

„Ma sve su to sindikalna posla, naterao me je da se učlanim i sad moram o tome da se staram.“

Enco je i dalje izgledao utučeno, ona ga upita:

„Šta ti je?“

„Paskvale mi je rekao šta radiš u fabrici. Rekla si to njemu i onima iz komiteta. Zašto sam ja jedini koji ne zaslužuje da išta zna?“

Lila se uznemiri, ustade, ode u kupatilo. Paskvale nije uspeo da odoli. Šta li mu je ispričao? Samo o sindikalnim problemima koje je spremala Sokavu, ili čak i o Đinu, o tome kako joj

je pozlilo u Ulici Tribunali? Nije uspeo da drži jezik za zubima, muška prijateljstva imaju nepisana ali čvrsta pravila, nisu poput onih između žena. Povučte vodu i vrati se Encu, reče:

„Paskvale je, dakle, tvoj špijun.“

„Paskvale je moj prijatelj. Šta si pak ti?“

Njegov ton ju je zaboleo, stade popuštati na neočekivan način, iznenada. Oči joj se napuniše suzama, uzalud je pokušavala da ih zadrži, osećala se poniženom zbog sopstvene slabosti.

„Ne želim da ti zadajem još više problema nego što ih već imaš zbog mene“, jecala je, „strah me je da ćeš me oterati.“ Izduvala je nos, dodade šapatom: „Mogu li da spavam s tobom?“

Enco ju je posmatrao u neverici.

„Da spavaš, kako?“

„Kako ti želiš.“

„A je li to ono što ti želiš?“

Lila promrmlja, pogleda uprtog u stakleni bokal vode koji je stajao nasred stola, i koji je Đenaro veoma voleo zato što je bio smešan, imao je kokošju glavu umesto poklopca:

„Samo mi je bitno da ti budem blizu.“

Enco odmahnu glavom, nezadovoljan.

„Ti me ne želiš.“

„Želim te, ali ne osećam ništa.“

„Ne osećaš ništa *prema meni*?“

„Šta to pričaš, meni je do tebe toliko stalo, i svake noći priželjkujem da me pozoveš k sebi i da me držiš u zagrljaju. Ali osim toga ne želim više ništa.“

Enco prebleda, lepo lice mu se izobličilo kao da trpi neki nepodnošljiv bol, zaključio:

„Gadim ti se.“

„Ne, ne, ne: možemo da radimo šta god hoćeš, odmah, spremna sam.“

On joj se žalostivo osmehnu, neko vreme je ćutao. Onda više nije mogao da podnese njenu nelagodu, promrmlja:

„Hajdemo na spavanje.“

„Svako u svoju sobu?“

„Ne, kod mene.“

Lila uz olakšanje ode da se presvuče. Obuče spavaćicu, stiže do njega drhteći od hladnoće. On je već bio u krevetu.

„Da uđem ovde?“

„U redu.“

Uvukla se u posteljinu, spustila je glavu na njegovo rame, pružila jednu ruku preko njegovih grudi. Enco je ležao nepomičan, ona odmah oseti kako zrači toplotom.

„Noge su mi ledene“, prošaputa, „mogu li da ih privijem uz tvoje?“

„Možeš.“

„Da te malo pomazim?“

„Ne diraj me.“

Malo-pomalo prestalo je da joj bude hladno. Bola u grudima nestade, zaboravila je na stegnuto grlo, počela je da se opušta u toplini.

„Mogu li da spavam?“, upita ga, otupela od umora.

„Spavaj.“

43.

U zoru se preнула, telo joj je osetilo da je vreme da se probudi. Za tren oka izrojiše se mračne misli, sve kristalno jasne: bolesno srce, Đenarovo nazadovanje, fašisti iz rejonu, Nadjino pametovanje, Paskvaleova nepouzdanost, spisak sindikalnih zahteva. Tek onda postade svesna toga da je spavala sa Encom, ali da njega u krevetu više nema. Ustade u žurbi, taman na vreme da čuje kako se zatvaraju ulazna vrata. Je li ustao

čim je ona utonula u san? Je li ostao budan čitave noći? Je li otišao da spava u drugoj sobi s detetom? Ili je zaspao pored nje, zaboravivši na sopstvene želje? Jedino sigurno bilo je to da je doručkovao sam, nakon što je postavio sto i za nju i Đenara. Da je otišao na posao bez reči, zaokupljen mislima.

I Lila, nakon što je ostavila dete kod komšinice, odjuri u fabriku.

„Jesi li se više odlučila?“, upita je Edo pomalo natmureno.

„Odlučiću se kad mi se ćefne“, odgovori ona na svoj stari način.

„Mi smo komitet, moraš nas redovno o svemu obavještavati.“

„Jeste li pustili u opticaj listu?“

„Jesmo.“

„I šta kažu ostali?“

„Njihovo ćutanje znači da se slažu.“

„Njihovo ćutanje znači da su se usrali od straha.“

Kapone je bio u pravu, Nadja i Armando takođe. Inicijativa je bila slaba, bila je isforsirana. Lila je sa žestinom rezala meso, osećala je želju da povredi i da bude povređena. Da zarije nož sebi u ruku, da ga pritisne duboko, da ga pusti da kroz mrtvo meso prodre u njeno, živo. Da zaurla, da nasrne na ostale kako bi ih naterala da plate za svoju nesposobnost da pronađu ravnotežu. Ah, Lina Čerulo, nepopravljiva si, razmišljala je. Zašto si sastavljala tu listu? Ne želiš da te eksploatišu? Želiš da poboljšaš svoju situaciju i onu u kojoj radi sav ovaj svet? Uverena si da ćeš ti, da ćete svi vi krenuti odatle gde ste, od toga šta ste sada i da ćete se kasnije priključiti pobedničkom maršu proletarijata iz čitavog sveta? Ma hajde. Hoćete da marširate kako biste postali... šta? I dalje i zauvek radnici. Radnici koji rintaju od jutra do večeri, ali s pravom da kažu šta imaju? Budalaštine. Slatki sirup koji služi da se gorka pilula mukotrpnog rada lakše proguta. Znaš vrlo dobro

da se loša situacija ne može popraviti, može se jedino sasvim zbrisati, znaš to odmalena. Da se poboljša, da se mi poboljšamo? Jesi li se ti, na primer, poboljšala, jesi li postala poput Nadje i Izabele? Je li se tvoj brat poboljšao, je li postao poput Armanda? A tvoj sin poput Marka? Ne, mi ostajemo mi, a oni ostaju oni. Zašto se onda ne pomiriš sa sudbinom? Za to je kriv tvoj um, koji ne ume da se primiri, bez prestanka traži način da nastavi da radi. Osmišljavanje novih modela cipela. Sav uloženi trud da se osnuje fabrika cipela. Prepravljavanje Ninovih članaka, pritiskanje sve dok ih ne bi izmenio kako si mu ti rekla. Izmišljanje novih namena za zadatke s kursa, sa Encom. I sada ta potreba da Nadji dokažeš da, ako će ona da diže revoluciju, ti to možeš sto puta bolje. U tvome umu, da, tamo leži boljka, zbog nezadovoljstva koje njime vlada i telo se razbolelo. Sita sam sebe same, svega, razmišljala je. Sita sam i Đenara: njegova je sudbina, ukoliko tako hoće, da završi na nekom mestu poput ovoga, da puzi pred kakvim gazdom za dodatnih pet lira. I šta onda? Onda, Čerulova, preuzmi odgovornost za svoje postupke i uradi ono što si oduvek želela da uradiš: zaplaši Sokava, izleči ga od te ogavne navike da odvlači radnice u sušionicu. Pokaži mu šta bi bila u stanju da mu prirediš. Prisetila se onog leta na Iskiji. Osveženja, kuće u Foriju, luksuznog kreveta u kome je bila s Ninom. Taj novac je poticao sa ovog mesta, iz ovog smrada, od ovih dana provedenih u bedi, od ovog izrabljivanja za sitne pare. Šta ovo sečem? Izbija neka žuta masa, što je odvratno. Svet nastavlja da se okreće, ali, bogu hvala, ako tresne, ima da se razbije.

Tokom pauze za ručak se odlučila, reče Edu: idem. Nije, međutim, stigla ni da skine sa sebe kecelju, gazdina sekretarica uđe u prostoriju da joj kaže:

„Direktor Sokavo hoće smesta da te vidi u svojoj kancelariji.“

Njoj pade na pamet da mu je kakav špijun već rekao šta mu se sprema. Ostavi se posla, uze iz ormarića listu zahteva i izađe. Pokuca na vrata kancelarije, uđe unutra. Bruna ne zateče samog. Zavaljen u fotelji, sa cigarom u ustima, u kancelariji se baškario Mikele Solara.

44.

Oduvek je znala da će se Mikele kad-tad vratiti u njen život, međutim to što se našla pred njim, baš tu, u Brunovoj kancelariji, uplaši je, kao što su je, kad je bila mala, plašile aveti koje su se krile po mračnim ćoškovima kuće. Šta on radi ovde, pomisli, moram da odem odavde. Međutim Solara, ugledavši je, ustade, raširi ruke, učini joj se istinski ganutim. Reče na italijanskom: Lina, kakvo zadovoljstvo, kako mi je mило. Htede da je zagrl i to bi i učinio da ga ona nije zaustavila instinktivnim pokretom koji je jasno svedočio o gađenju koje je osećala. Mikele neko vreme ostade raširenih ruku, a onda pometeno pređe jednom rukom preko obraza, preko potiljka, a drugom Sokavu pokaza na Lilu, reče, ovoga puta trezvenije:

„Vidi ti to, ne mogu da verujem: zaista si, okruženu salama-mama, ovde krio gospođu Karači?“

Lila se okrenu Brunu, reče odsečno:

„Vraćiću se kasnije.“

„Sedi“, odgovori on namračeno.

„Radije ću da ostanem stojeći.“

„Sedi, lako se umaraš.“

Lila odmahnu glavom, ostade da stoji, a Mikele uputi Sokavu saveznički osmeh:

„Takva je, pomiri se s tim, nikada neće da poslušā.“

Lili se učini da Solarin glas odiše većim autoritetom nego u prošlosti, naglašavao je poslednje slogove reči kao da se tokom

poslednjih godina beše posvetio retoričkim vežbama. Možda kako bi štedela snagu, možda prosto kako bi mu protivurečila, promeni mišljenje i sede. I Mikele opet sede, okrenuvši se u potpunosti k njoj, kao da je u trenutku kada je ona ušla u sobu Bruno prestao da postoji. Pažljivo ju je osmotrio, s naklonošću, reče sa žaljenjem: ruke su ti upropašćene, šteta, kao devojčica si imala tako lepe ruke. Onda poče da je obaveštava o stanju u radnji na Trgu mučenika, kao da Lila i dalje radi za njega i kao da su na nekom poslovnom sastanku. Reče da su postavili nove police, nova svetla i da su iznova zazidali toaletna vrata koja su vodila u dvorište. Lila se priseti tih vrata, reče polako, na dijalektu:

„Zabole mene za tvoju radnju.“

„Hoćeš da kažeš našu radnju: zajedno smo je osnovali.“

„Nisam ja s tobom nikada ništa osnovala.“

Mikele se još jednom osmehnu, sa izrazom bliskosti na licu odmahnu glavom. Onaj ko ulaže pare ima ista prava kao i onaj ko ulaže fizički ili umni rad. Novac daje život idejama, mogućnostima, ljudima. Ti i ne znaš koliko samo ljudi mogu da usrećim ili upropastim potpisivanjem običnog čeka. A onda nastavi smireno da ćaska, činilo se da uživa u tome da joj prepričava novosti kao kad se sretnu dva prijatelja. Poče od Alfonsa, koji je dobro obavljao posao u radnji na Trgu mučenika i sada je zarađivao dovoljno da može da zasnuje porodicu. Nije pak želeo da se ženi, bilo mu je draže da jadnu Marizu drži u ulozi verenice i da sa životom radi šta mu je volja. On ga je, dakle, u ulozi poslodavca, podstakao, porodični život je dobar za zaposlenog čoveka, ponudio se da mu finansira svadbu, i tako je naposletku odlučeno da će se venčanje održati u junu. Vidiš li, reče joj, da si nastavila da radiš za mene, prošla bi isto kao Alfonso, dao bih ti sve što tražiš, živela bi poput kraljice. A potom, ne ostavivši joj vremena da odgovori, otrese pepeo s cigarete u staru bronzanu pepeljaru i objavi kako se

i sam ženi, i njegova svadba će biti u junu, mlada je, naravno, Diljola, velika ljubav njegovog života. Šteta što te ne mogu pozvati na svadbu, žalio se, baš bih to voleo, ali ne mogu to da priredim tvome mužu. Onda joj stade pričati o Stefanu, o Adi i njihovoj devojčici, čas ih sve troje hvaleći, čas naglašavajući kako dve delikatesne radnje ne posluju kao nekada. Karači je, dok je još bilo novca koji mu je ostavio otac, uspevao da ne potone, ali trgovina je u današnje vreme uzburkano more, Stefanov čamac već neko vreme propušta vodu, neće još dugo izdržati. Konkurencije je – reče – sve više, neprekidno se otvaraju nove radnje. I sam Marčelo je, na primer, sebi uvrteo u glavu da proširi staru radnju don Karla i pretvori je u jedno od onih mesta koja nude sve i svašta, od sapuna do stonih lampi, mortadele i kolača. Tako je i učinio, posao mu je odlično krenuo, radnju je nazvao „Sve za svakoga“.

„Hoćeš da kažeš da ste ti i tvoj brat uspeli i Stefana da upropastite?“

„Ma hajde molim te, Lina, o kakvom to upropašćavanju pričaš, mi radimo svoj posao i to je sve, štaviše, kad god smo u prilici da pomognemo prijateljima, to i činimo. Pogodi koga je Marčelo uzeo za radnika u novoj radnji?“

„Otkud ja znam.“

„Tvoga brata.“

„Rina ste mi srozali na ulogu vašeg prodavca?“

„Pa, ti si ga napustila, a momak na plećima ima tvoga oca, tvoju majku, dete, Pinuču, koja je opet trudna. Šta je trebalo da učini? Zatražio je pomoć od Marčela, i Marčelo mu je pomogao. Nije li ti milo što to čuješ?“

Lila mu odgovori hladno:

„Ne, nije mi milo što čujem ništa od onoga što činite.“

Mikele pokaza da je nezadovoljan, priseti se Bruna:

„Vidiš li da sam ti lepo rekao, njen problem je što je nezgodne naravi.“

Bruno mu se s nelagodnom osmehnu, osmehom koji je trebalo da bude zaverenički.

„Istina.“

„Je li i tebi nanela štetu?“

„Pomalo.“

„Znaš li da je još kao devojčica mome bratu prislonila obućarski nož uz grlo, a bio je duplo krupniji od nje? I to ne u šali, lepo se videlo da je spremna da ga upotrebi.“

„Govoriš li to ozbiljno?“

„Nego šta. Ova ti ima hrabrosti, kada nešto odluči, ne popušta.“

Lila stisnu pesnice, prezirala je slabost koju je osećala u telu. Soba joj se lelujala pred očima, predmeti i živa bića menjali su obličje. Pogleda Mikelea, koji je gasio cigaretu u pepeljari. Činio je to s nepotrebnom silinom, kao da i on sam pokušava da se reši nelagode. Lila je pogled fiksirala na njegove prste koji su i dalje pritiskali pikavac, nokti mu behu pobeleli. Jednom prilikom mi beše ponudio da mu budem ljubavnica, pomisli. To pak nije ono što zaista želi, radi se o nečemu većem, nečemu što nema veze sa seksom i što ni sâm sebi nije u stanju da objasni. To je opsesija, poput sujeverja. Možda veruje da posedujem neke moći koje su mu neophodne. Želeo bi ih za sebe, ali nije u stanju da ih uzme, i zbog toga pati, to je nešto što mi ne može oduzeti na silu. Da, možda je tako. Da nije tako, dosad bi me već smrvio. Ali zašto baš ja? Šta to vidi u meni a što mu je potrebno? Treba da odem odavde, da mu se sklonim sa očiju, da prestanem da slušam šta priča, strah me je od onoga što vidi i što hoće. Lila reče Sokavu:

„Ostaviću ti nešto, pa idem.“

Pridiže se na noge s namerom da mu preda listu zahteva, što joj se sada činilo krajnje besmislenim, a ipak na neki način neophodnim. Nameravala je da list papira spusti na njegov radni sto, pored pepeljare, i da izađe iz te sobe. Mikeleov glas

je pak zaustavi. Sada je imao definitivno nežan prizvuk, milovao ju je njime, kao da je predosetio da se sprema da mu izmakne pa daje sve od sebe kako bi je očarao i u tome zaustavio. Nastavi da govori Sokavu:

„Vidiš li, stvarno je nezgodne naravi. Ja ovde pričam, a nju je baš briga, vadi nekakav papir, kaže da hoće da ide. Oprostićemo joj pak jer nezgodnu narav nadoknađuje brojnim drugim kvalitetima. Ti misliš da si zaposlio običnu radnicu? Grešiš. Gospođa pred tobom je mnogo više od toga. Ukoliko joj to dopustiš, pretvoriće ti govna u zlato, u stanju je da ti preuredi čitav posao i podigne ga na nov nivo koji ti ne možeš ni da zamisliš. Kako to? Tako lepo što ima um kakav ne samo da nema nijedna druga žena, nemamo ga ni mi muškarci. Ja je držim na oku od kada je bila devojčica, i veruj mi da je tako. Osmislila mi je cipele koje i dan-danas prodajem u Napulju i van njega, i na taj način zgrćem brdo para. Preuredila mi je radnju na Trgu mučenika s toliko maštovitosti da ju je pretvorila u salon za gospodu iz Ulice Kjaja, iz Pozilipa, s Vomera. I u stanju je da učini još mnogo toga. Ima pak ludu glavu, misli da uvek može da čini šta joj se hoće. Dolazi, odlazi, doteruje, lomi. Misliš li da sam je ja otpustio? Nisam, samo jednoga dana, kao da je to sasvim obična stvar, nije došla na posao. Prosto je nestala. I ukoliko uspeš da je ponovo ščepaš, opet se izmigolji. Njen problem leži u sledećem: iako je izrazito inteligentna, nije u stanju da napravi razliku između onoga što se može i što se ne može. Zato što još nije naišla na pravog muškarca. Pravi muškarac je u stanju da ženi pokaže gde joj je mesto. Ne ume da kuva? Naučiće. Kuća joj je prljava? Očistiće je. Pravi muškarac od žene može da načini šta mu je volja. Čisto da ti navedem primer, nedavno sam upoznao jednu koja nije umela da zviždi. E pa, ni dva sata nismo proveli zajedno – bogami je bilo žestoko – a onda sam joj rekao: e sad zviždi. Ona je – nećeš mi verovati – zazviždala. Kad znaš kako sa

ženama, onda je sve kako treba. Kad ne znaš, bolje se toga mani, samo ćeš sebi štetu naneti.“ Te poslednje reči izgovorio je veoma ozbiljan, kao da Brunu objašnjava kakvu neopozivu Božju zapovest. Međutim, još dok je govorio, mora da mu je postalo jasno da ni on sam nije bio u stanju, i nije i dalje, da to svoje pravilo ispoštuje. Onda mu se iznenada promenio izraz lica, promenio mu se ton glasa, oseti potrebu da je ponizi. Okrenu se iznervirano ka Lili, i reče na dijalektu u kome se sa svakom izgovorenom rečju sve više osećala vulgarnost:

„Sa ovom ovde, međutim, nije lako, ne možeš da je se otreseš. A pogledaj je samo, ima male oči, male sisice, malo dupe, sva je sasušena kô drška od metle. Šta može da se radi s jednom takvom, neće na nju pošteno ni da ti se digne. Ali eto, dovoljan je samo tren, jedan jedini tren: pogledaš je i dobiješ želju da je kresneš.“

Na te reči Lila oseti snažno bubnjanje u glavi, kao da joj se srce, pravo iz grudi, izmestilo usred lobanje. Sasu mu u lice uvredu, ništa manje gnusnu od reči koje on beše izgovorio, podiže sa stola bronzanu pepeljaru, razbacavši oko sebe pikavce i pepeo, i krenu da je zavitla ka njemu. Pokreti su joj, uprkos besu, bili spori, malaksali. I Brunov glas – Lina, molim te, šta to radiš, do nje je stigao nekako kao iz daljine. Možda je zbog toga Solari bilo toliko lako da je zaustavi i da joj iz ruke otme pepeljaru, rekavši besno:

„Misliš li ti da zavisíš od direktora Sokava? Misliš li da sam ja ovde niko i ništa? E pa grešiš. Direktor Sokavo je već odavno u crvenoj knjizi moje majke, knjizi koja je bitnija i od *Crvene knjige* Mao Cedunga. I stoga ti ne zavisíš od njega, zavisíš od mene, zauvek ćeš zavisiti od mene i jedino od mene. Ja sam te dosad ostavljao na miru, hteo sam da vidim gde ćete završiti ti i onaj govнар s kojim se tucaš. Ali hoću odsad da znaš da te držim na oku, i ako kažem da skočiš, ima da pitaš koliko visoko, je li ti jasno?“

Tek tada se umeša Bruno, uznemiren, uzviknu:

„Pusti je, Miké, sada već preteruješ!“

Solara lagano popusti stisak u kome je držao Lilin zglob, promrmlja izvinjavajući se Sokavu, sada iznova na italijanskom:

„Imaš pravo, izvini. Gospođa Karači ima tu sposobnost: na ovaj ili onaj način uvek te natera da preteraš.“

Lina proguta bes, protrlja zglob. Sa sebe je stresla pepeo koji beše popadao po njoj. Objasnila je Brunu o čemu je reč, stavila pred njega list papira i dok je išla ka vratima, okrenu se ka Solari, reče:

„Već sa pet godina sam umela da zviždim.“

45.

Kada se vratila dole, prebledela u licu, Edo je upita kako je prošlo, ali mu Lila ništa ne odgovori, odmahnu mu rukom da je ostavi na miru i ode da se zatvori u kupatilo. Plašila se da će Bruno odmah poslati nekoga da je vrati u kancelariju, da će je primorati na sukob pred Mikeleom, plašila se te svoje nove fizičke nemoći na koju nikako nije uspevala da se navikne. Pogleda napolje kroz prozorče u kupatilu i oseti olakšanje kada vide kako Mikele, visok i nervozna koraka, naboranog čela, pažljivo izbrijanog lepog lica, u crnoj kožnoj jakni i tamnim pantalonama, ulazi u svoja kola i udaljava se. Nakon toga se vratila na posao i Edo je ponovo upita:

„Dakle?“

„Prošlo je. Ali odsad ste u ovome sami.“

„Kako to misliš?“

Nije imala vremena da mu odgovori, pojavi se Brunova sekretarica, sva zadihana, gazda je hteo smesta da je vidi. Iako joj je glava još bila na ramenima, otišla je, poput one svetice

koja je nosi u rukama, kao da su joj je već odsekli. Čim je ugleda, Bruno povika:

„Hoćete li da vam izjutra lično služim i kafu u krevetu? Kakve su ovo koještarije, Lina? Jesi li svesna šta tražite? Sedi tu i objasni mi. Meni je u ovo teško da poverujem.“

Lila mu je natenane objasnila pojedinačno svaki zahtev, koristeći se tonom koji je čuvala za Đenara kada se ponašao nerazumno. Naglasila je da je za njega bolje da taj list papira ozbiljno shvati i da zahtevima pristupi spreman na nagodbu jer će se, ukoliko se bude ponašao nerazumno, na njega ubrzo sručiti inspekcija rada. Naposletku ga upita u kakve se to grdne nevolje uvalio da završi u rukama sveta poput porodice Solara. Na te reči Bruno potpuno izgubi pribranost. Rumeno lice poprimi ljubičastu boju, oči mu se zakrvaviše, zaurla da će joj pokazati njenog boga, da će biti dovoljno da onoj četvorici govnapara koje je nahuškala na njega dâ šaku lira ispod žita pa da se sve okonča. Povika da njegov otac već godinama podmićuje ljude u inspektoratu za rad, moš misliti koliko se on plaši inspekcije. Povika da će je Solare naterati da proklinje dan kada se učlanila u sindikat, i na kraju, skoro gušeći se, zaurla: „Napolje, da si odmah izašla, napolje!“

Lila krenu ka vratima. Tek kada se našla na pragu, reče mu:

„Ovo je poslednji put da me vidiš: od ovoga trenutka više ne radim za tebe.“

Na te reči Sokavo kao da je iznenada došao sebi. Na licu mu se ukaza strah, mora da je obećao Mikeleu da je neće otpustiti. Reče joj:

„Šta se sad vrediš? Jesu li te opet spopali tvoji hirovi? Šta to pričaš, vrati se ovamo da razgovaramo, ja sam taj koji odlučuje da li će te otpustiti ili ne. Glupačo, rekao sam ti da se vratiš!“

Njoj, na tren, na pamet iznova pade Iskija, jutra kada su čekale da im se na plaži pridruže Nino i njegov prijatelj koji je imao kuću u Foriju, taj uvek ljubazni i strpljivi mladić.

Izađe i zatvori vrata za sobom. Odmah potom obuze je snažno drhtanje, oseti kako je obliva znoj. Nije se vratila na odeljenje za guljenje mesa, nije se pozdravila sa Edom i Terezom, prošla je pored Filipa, koji ju je začuđeno posmatrao, povika za njom: Čerú, gde si krenula, vraćaj se ovamo! Međutim, ona projuri raskopanim putem, uđe u prvi autobus za luku, stiže do mora. Dugo je lutala. Duvao je hladan vetar, popela se na Vomero žičarom, šetala se po Trgu Vanviteli, Ulicom Skarlati, Ulicom Čimaroza, spustila se nazad žičarom. Kasno joj pade na pamet da je zaboravila na Đenara. Kući se vratila u devet sati, zatraži od Enca i Paskvlea, koji su je saletali pitanjima kako bi shvatili šta joj se dogodilo, da pođu u rejon da me potraže.

I eto nas sada ovde, u pô noći, u ovoj pustoj sobi u San Đovaniju. Đenaro spava, Lila priča li priča, tihim glasom, Enco i Paskvale napeto sede u kuhinji iščekujući dalji rasplet. Ja se osećam poput kakvog viteza iz starih epova koji je, u sjajnom oklopu, nakon što je ispunio stotine čudesnih poduhvata širom sveta, naišao na odrpanog, neuhranjenog pastira koji, ne pomakavši se ikada sa svog pašnjaka, golim rukama savija i kroti užasne zveri, neverovatnom snagom.

46.

Bila sam dobra publika, pustila sam je da govori. Neki delovi njene priče, naročito oni u kojima su Lilin izraz lica i tok radnje iznenada postajali bolni, grčeviti ili nervozni, teško su mi pali. Morio me je snažan osećaj krivice: ovo je život kakav je i mene mogao da zadesi, za to što do toga nije došlo zaslužna je i ona. Na mahove sam osećala potrebu da je zagrlim, još češće su mi navrh jezika navirala pitanja, komentari. Uglavnom sam pak uspevala da se suzdržim, prekinula sam je svega dva-tri puta.

Umešala sam se, na primer, kada mi je govorila o Galijani-jevoj i njenoj deci. Želela sam da mi pojasni šta je to rekla moja profesorka, kojim se tačno rečima poslužila, da li su Nadju i Armando nekom prilikom mene pomenuli. Međutim, na vreme postadoh svesna bestidnosti tih zahteva i obuzdah se, premda je jedan deo mene smatrao da je moja radoznalost opravdana, naposletku, radilo se o mojim poznanicima do kojih mi je bilo stalo. Ograničih se da kažem:

„Pre nego što se za stalno preselim u Firencu, moram navratiti kod Galijanijeve da joj se javim. Bi li pošla sa mnom, šta misliš?“ Dodadoh: „Naš odnos je malo zahladneo, nakon Iskije mene je okrivila za to što je Nino ostavio Nadju.“ Pošto me je Lila posmatrala kao da me ne vidi, nastavih: „Galijanijevi su fin svet, pomalo uobražen, to za šum na srcu bi valjalo proveriti.“

Ovoga puta dobih od nje reakciju:

„Šum postoji.“

„U redu“, odgovorih, „ali čak je i Armando rekao da bi trebalo da te pregleda kardiolog.“

Odgovori mi:

„On ga je u svakom slučaju oslušnuo.“

Kada se radilo o događajima koji su se ticali seksa, osećih naročitu potrebu da joj odgovorim. Dok mi je govorila o sušnici, zamalo ne povikah: na mene je, u Torinu, nasrnuo neki matori intelektualac; a u Milanu je jedan venecuelanski slikar, koga bejah upoznala nekoliko sati ranije, došao da mi se uvuče u krevet kao da je to usluga koju mu dugujem. Pa ipak, ni u tom slučaju ne rekoah ništa. Kakvog je smisla imalo prepričavati joj moje doživljaje u tom trenutku? I zatim, da li je to što bih joj mogla ispričati zaista imalo veze sa onim što je ona meni pričala?

To poslednje pitanje palo mi je na pamet kada je sa izlaganja činjenica – brutalnih činjenica o kojima smo već

razgovarale nekoliko godina ranije, kada mi je Lila pričala o svojoj prvoj bračnoj noći – prešla na to da mi uopšteno govori o sopstvenoj seksualnosti. Za nas dve je suočavanje sa tom temom bilo nešto sasvim novo. Poganost ambijenta iz kog smo poticale služila je da nas spremi da napadamo i da se branimo, ali je, upravo zato što se radilo o jeziku nasilja, otežavala, štaviše u potpunosti isključivala mogućnost intimnog poveravanja. I stoga, kada mi je, koristeći se vulgarnim jezikom, rekla da joj tucanje nikada nije pružilo zadovoljstvo koje je očekivala kao devojčica, da prilikom njega maltene ništa nije osećala, da joj je nakon Stefana, nakon Nina postalo sasvim mrsko do te mere da više nije bila u stanju da u sebe primi ni tako divnog čoveka poput Enca, osetih kako me obuzima stid, nisam mogla da dignem pogled s poda. I ne samo to: koristeći se još surovijim jezikom, dodade kako je probala, što na silu, što iz radoznalosti, što iz strasti, sve ono što muškarac može da poželi od žene, ali da se, ni kada je s Ninom želela da začne dete, ni kada je ostala trudna, osećanje zadovoljstva za koje se očekivalo da treba da postoji, naročito u tim trenucima velike ljubavi, kod nje nikada nije javilo.

Suočenoj sa tolikom iskrenošću, postade mi jasno da ne mogu da oćutim, da treba da joj pomognem da mi se oseti bliskom, da na njeno poveravanje uzvratim sopstvenim. Ali pomisao da treba da pričam o sebi – i to na dijalektu – bila mi je gnusna, i premda sam se predstavljala kao autorka lascivnih stranica, italijanski koji bejah usvojila činio mi se previše dragocenim za priču o seksualnim iskustvima – nelagoda je postajala sve snažnija, zaboravih da nju mora da je mnogo koštalo da mi sve to ispriča, da je svaka reč, pa i one vulgarne, bila kao uklesana na njenom izmorenom licu, u drhtanju njenih ruku i odlučih se da budem kratka.

„Sa mnom nije tako“, rekoh.

Nisam slagala, pa ipak, to nije bila ni istina. Istina je bila mnogo složenija, i kako bih je izrekla, bile su mi potrebne reči za poveravanje. Bilo je potrebno da joj objasnim da mi je u vreme kada sam bila sa Antoniom, pripijanje i trljanje uz njega, puštanje da me dodiruje uvek pružalo snažno zadovoljstvo, zadovoljstvo za kojim sam još uvek čeznula. Bilo je potrebno da priznam da je sâm čin penetracije i mene razočarao, da je to iskustvo skopčano sa osećajem krivice, neudobnošću uslova u kojima se polni čin odvijao, strahom da ćemo biti otkriveni, žurbom uslovljenom tim strahom, užasnutošću pred mogućnošću da bih mogla ostati u drugom stanju. Bilo je potrebno i da dodam da me je Franko – ono malo što sam znala o seksu uglavnom se svodilo na njega, pre nego što bi ušao u mene i nakon toga, puštao da se trljam o njegovu nogu, o stomak, i to zaista jeste bilo prijatno, ponekad je činilo da i sama penetracija bude prijatna. Kao posledicu svega toga – bilo je potrebno da kažem u vidu zaključka – sada iščekujem brak, Pjetro je jedan divan mladić i nadam se da ću pod zakonskim okriljem braka, u miru i u udobnosti bračne postelje lako spoznati sva zadovoljstva koja pruža polni odnos. Eto, da sam se izrazila tim rečima, bila bih iskrena. Ali prijateljstvo koje nas je vezivalo, maltene dvadeset pet godina, nije poznavalo poveravanja tog tipa. Bili su tu samo neki nagoveštaji tokom njenog zabavljanja sa Stefanom i moga sa Antoniom, ali i tu se radilo o stidljivo sročnim rečenicama. Što se Donata Sartorea tiče, ili Franka, ni o jednom ni o drugom nikada reč nisam rekla. I tako se zadržah na tih nekoliko reči – *sa mnom nije tako* – koje mora da su joj zazvučale kao da sam rekla: *možda s tobom nešto nije u redu*. I zaista, pogledala me je zbunjeno, reče kao da se brani:

„U knjizi si napisala nešto drugo.“

Pročitala ju je dakle. Odgovorih i ja odbrambeno:

„Više ni sama ne znam šta je sve završilo u toj knjizi.“

„Završile su prljave stvari“, reče, „ono što muškarci ne žele da čuju, a što žene znaju ali ih je strah da kažu. Šta sad radiš, pokušavaš da se sakriješ?“

Upotrebila je upravo te reči, sigurna sam da je rekla *prljave*. I ona će mi dakle baciti u lice moje lascivne stranice poput Điljole, koja je takođe upotrebila reč: *prljave*. Čekala sam da mi o knjizi pruži neki složeniji sud, to pak nije učinila, njome se poslužila samo kako bi potkrepila tvrdnje da i ja poznajem ono što je u više navrata, naglašavajući reči, nazvala mučnim tucanja. To se jasno vidi u tvom romanu, uzviknula je, a ako si umela to da napišeš, znači da si to i osetila, uzalud mi sad kažeš: sa mnom nije tako. Ja zbunjeno promrmljah: da, možda si u pravu, nisam sigurna. I dok je ona s besramnošću izmučenih ljudi nastavljala da mi se poverava – velika uzbuđenja, sitna zadovoljstva, osećaj gađenja – meni na pamet pade Nino, ponovo izroniše pitanja koja su mi se često vrtela po glavi. Je li ta duga noć pogodan trenutak da joj kažem da sam ga ponovo srela? Treba li da je upozorim da kada je u pitanju Đenaro, na Nina ne može da računa, da on ima još jedno dete, da decu bezbrižno seje za sobom? Treba li da iskoristim taj trenutak da joj kažem da mi je u Milanu rekao nešto neprijatno na njen račun, *sa Lilom nešto nije u redu čak i kada je u pitanju seks*. Da joj kažem da mi se čini da sam sada, u tom njenom uznemirenom poveravanju, našla potvrdu da je Nino u suštini imao pravo kada je to rekao? Šta je Saratoreov sin pokušavao da kaže, a da to i ona sama nije upravo priznala? Je li primetio da je za Lilu pristajanje na seks predstavljalo puko vršenje dužnosti, da u tom spajanju nije nalazila nikakvo zadovoljstvo? On je, rekoh sebi, ekspert za te stvari. Upoznao je brojne žene, zna dakle kako žena treba da se ponaša u seksu, i stoga isto tako zna i kako ne treba da se ponaša. To, dakle, znači da nešto sa ženom nije u redu u pogledu seksa: kada muški pokreti u njoj ne izazivaju zadovoljstvo, kada se izvija

trljajući se kako bi umirila želje, kada ga uzima za ruku i povlači je dole k sebi kao što sam ja ponekad činila sa Frankom, iako ga je to nerviralo, čak i dosađivanje onoga ko je već doživio orgazam i sada želi da spava. U meni je rasla nelagoda, pomislih: to je ono što sam opisala u svom romanu, u *tome* su se prepoznale Điljola i Lila, to je zasigurno prepoznao i Nino, i zato je želeo sa mnom o tome da razgovara. Pokušah da se otremem tih misli, rekoh bez logičkog sleda:

„Žao mi je.“

„Zbog čega?“

„Što si ostala trudna bez radosti.“

Odgovorila mi je sarkastično:

„Možeš misliti koliko je samo meni žao.“

Poslednji put je prekinuh kada se već razdanjivalo, upravo mi beše završila priču o susretu s Mikeleom. Rekoh joj: sada je dosta, umiri se, izmeri temperaturu. Imala je trideset osam sa pet. Čvrsto je zagrljih, prošaputah: sada ću se ja brinuti o tebi, bićemo zajedno sve dok sasvim ne ozdraviš, ukoliko budem morala u Firencu, ti i dete ćete poći sa mnom. Ona moju ponudu odlučno odbi, započe poslednju ispovest za tu noć. Reče da je pogrešila što je došla sa Encom u San Đovani u Teduču, da želi da se vrati u rejon.

„U rejon?“

„Da.“

„Ti si luda.“

„Čim mi bude malo bolje, to ću i učiniti.“

Stadoh je kudititi, rekoh da joj to pada na pamet zato što je tresse groznica, da će je rejon dokrajčiti, da će napraviti pravu budalaštinu ako tamo ponovo kroči nogom.

„Ja jedva čekam da iz njega odem!“, uzviknuh.

„Ti si snažna“, odgovori mi, iznenadivši me, „ja to nikada nisam bila. Ti se osećaš sve bolje i doslednije sebi samoj što se više udaljavaš. Mene, čim izađem iz tunela, uhvati strah.“

Sećaš li se kako smo onomad pokušale da stignemo do mora ali nas je u tome sprečila kiša? Koja je od nas dve želela da nastavi, a koja je, međutim, krenula nazad?“

„Ne sećam se. U svakom slučaju, u rejon se ne možeš vratiti.“

Uzalud sam pokušavala da je navedem da odustane, dugo smo se raspravljale.

„Idi“, reče mi naposletku, „razgovaraj sa onom dvojicom, satima već čekaju. Oka nisu sklopili, a moraju na posao.“

„Šta da im kažem?“

„Šta god hoćeš.“

Ušuškah je pokrivačem, pokrih i Đenara, koji se čitave noći prevrtao u snu. Primetih da i Lila već tone u san. Prošaptah:

„Brzo se vraćam.“

Reče:

„Ne zaboravi šta si mi obećala.“

„Šta to?“

„Zar si već zaboravila? Ukoliko mi se nešto dogodi, moraš uzeti Đenara.“

„Neće ti se ništa dogoditi.“

Dok sam izlazila iz sobe, Lila se trže iz sna, promrmlja:

„Posmatraj me dok ne zaspim. Posmatraj me uvek, i kada odeš iz Napulja. Tako ću znati da me vidiš pa ću biti mirna.“

47.

Tokom vremena između te noći i dana mog venčanja – udala sam se sedamnaestog maja 1969. godine i nakon kratkog trodnevnog medenog meseca u Veneciji započela s mnogo oduševljenja svoj bračni život – trudila sam se da za Lilu učinim sve što je bilo u mojoj moći. U početku sam nameravala da joj se nađem dok ne ozdravi. Imala sam mnogo posla oko

kuće u Firenci, mnogo obaveza u vezi s knjigom – telefon nije prestajao da zvoni, a moja majka je samo gundala, beše dala svoj broj polovini rejonu ali niko je nikada nije zvao, držati tu stvar u kući, govorila je, za nju samo predstavlja smetnju, pozivi su maltene uvek bili za mene – beležila sam ideje za potencijalne nove romane, trudila sam se da popunim praznine u svom književnom i političkom obrazovanju. Međutim, opšte stanje malaksalosti u kome se nalazila moja prijateljica ubrzo me je navelo da zapostavim sopstvene obaveze i da se sve više i više posvećujem njoj. Mojoj majci nije dugo trebalo da primeti da smo se ponovo zbližile: doživela je to kao ličnu uvredu, digla silnu dreku, psovala nas je, i jednu i drugu. I dalje je smatrala da ima pravo da mi govori šta da radim, a šta ne, šepala je oko mene kritikujući, ponekad mi se činilo da želi da zaposedne i sâmno moje telo kako mi ne bi dopustila da budem sama svoj gospodar. Šta ti više imaš zajedničko sa tom, navaljivala je, pomisli samo šta si ti a šta je pak ona, zar ti nije dosta ona gnusna knjiga koju si napisala, sad ćeš još i da budeš prijateljica s kurvama? Ja sam se pravila gluva. Sa Lilom sam se viđala svaki dan, od trenutka kada sam je ostavila usnulu u sobi i izašla da se suočim s dvojicom muškaraca koji su čekali u kuhinji čitave noći, preuzela sam na sebe zadatak da joj preuredim život.

Encu i Paskvaleu sam rekla da Lila nije dobro, da ne može više da radi u fabrici „Sokavo“, da je dala otkaz. Sa Encom nije bilo potrebe za ikakvim objašnjavanjem, odavno beše shvatio da Lila ne može da ostane u fabrici, da se stavila u nezgodnu situaciju i da će kad-tad posustati. Paskvale se, međutim, pobunio dok me je rano izjutra vozio ka rejonu praznim ulicama. Nemojmo preterivati, reče, tačno je da Lilin život nije lak, ali tako je sa svim izrabljivanim ljudima ovog sveta. I onda je na svoj stari način, koji ga je odlikovao još od ranog detinjstva, počeo da mi priča o seljacima s juga, o radnicima sa

severa, o stanovnicima Latinske Amerike, o severoistoku Brazila, o Africi, o Amerikancima afričkog porekla, o Vijetnamcima, o imperijalizmu Sjedinjenih Američkih Država. Nisam ga pustila dugo da priča, zaustavih ga, reko: Paskvale, ukoliko Lina nastavi ovako, umreće. Nije se predavao, nastavio je da mi niže svoje razloge, ne zato što ga nije bilo briga za Lilu već zato što ju je smatrao bitnom za borbu u fabrici „Sokavo“, zato što je smatrao da je Lila od ključnog značaja za uspeh i zato što je duboko u sebi verovao da sve te priče o njenom zdravlju ne dolaze toliko od nje koliko od mene, intelektualke, pripadnice sitnoburžujске klase koja veći značaj pridaje lakoj groznici nego užasnim političkim posledicama poraza radničke klase. Pošto nije uspevao da se odluči da mi išta od toga kaže bez okolišanja već samo u vidu nagoveštaja, ja mu sve to sročih kratko i jasno, kako bih mu pokazala da razumem šta hoće da kaže. To ga je još više unervozilo, kada me je ostavio ispred ulaza, reče: Lenú, moram sad na posao ali pričaćemo još o ovome. Čim sam sledeći put došla u kuću u San Đovaniju, povukla sam Enca u stranu i rekla mu: drži Paskvalea po dalje od Line ako ti je do nje stalo, ne sme više da sluša priče o fabrici.

Tokom tog perioda sa sobom sam uvek nosila kakvu knjigu i svoju beležnicu: čitala sam u autobusu i dok je Lila spavala. Ponekad bih podigla pogled i zatekla je kako me posmatra, ponekad bi mi se učinilo da čkilji kako bi videla šta čitam, ali nikada me nije upitala za naziv knjige, i kada sam jednom prilikom pokušala da joj pročitam nekoliko stranica – scenu iz aptonske kafane, sećam se – zatvorila je oči kao da joj je dosadno. Groznica ju je prošla već nakon nekoliko dana, ali ne i kašalj, i stoga je naterah da još neko vreme ostane u krevetu. O kući sam se ja starala, kuvala sam, posvetila se Đenaru. Možda zato što više nije bio mali, ili zato što je bio pomalo nasilan i hirovit, u detetu nisam našla onu nezaštićenu umilnost

kojom je zračio Mirko, Ninov drugi sin. Međutim, ponekad je od igranja nasilnih igara postajao iznenada setan, zaspao bi na podu, i to me je razneživalo, vezala sam se za njega, što je on i osetio, i nije se odvajao od mene, ometajući me u obavljanju kućnih poslova ili čitanju.

U međuvremenu, pokušah bolje da shvatim u kakvoj se situaciji Lila nalazila. Da li je imala novca? Nije. Ponudih se da joj dam pozajmicu koju je ona prihvatila nakon što mi se po hiljaditi put zaklela da će mi novac vratiti. Koliko joj je dugovao Bruno? Dve mesečne plate. Hoće li dobiti otpremninu? Nije znala. Čime se Enco bavio, koliko je zarađivao? Ko će ga znati. A onaj ciriški tečaj, kakve je konkretne mogućnosti otvarao? Šta mu ona zna. Neprekidno je kašljala, imala je bolove u grudima, oblivao ju je znoj, stezalo joj se grlo, imala je iznenadne napade lupanja srca. Marljivo sam beležila sve simptome i trudila se da je ubedim da je neophodno da poseti lekara koji će obaviti znatno ozbiljniji pregled nego Armando. Nije pristajala, ali nije se ni protivila. Jedne večeri kad Enco nije bio tu, u stan je navratio Paskvale. Reče ljubazno da on, kolege iz komiteta i neki radnici iz fabrike žele da znaju kako je. Odbrusih da nije dobro, da joj je potreban odmor, a on je pak navaljivao da je vidi, samo da joj se nakratko javi. Pustih ga u kuhinju i uđoh kod Lile, posavetovah je da ga ne primi. Licem joj pređe izraz u kome pročitah: postupiću kako god ti kažeš. Dimulo me je to što se ona, koja je oduvek bila ta koja komanduje, koja je vedrila i oblačila, sada povinovala meni, bez pogovora.

48.

Te iste večeri iz kuće mojih roditelja pozvah Pjetra, pričali smo dugo, ispričah mu do najsitnijih detalja sve Liline nedaće

i koliko mi je stalo da joj pomognem. Strpljivo me je saslušao. U izvesnom trenutku pokazao da je spreman da se i on uključi, pade mu na pamet neki mladi stručnjak za grčki jezik iz Pize koji je bio opsednut računarima i koji je sanjario kako će oni dovesti do revolucije u filologiji. Raznežilo me je to što se, iako je uvek bio zauzet sopstvenim poslom, tom prilikom, meni za ljubav, potrudio da bude od koristi.

„Stupi u kontakt s njim“, molila sam ga, „pomeni mu Enca, nikad se ne zna, možda tu iskoči nekakva mogućnost zaposlenja.“

Obeća mi da će to učiniti i dodade kako je, ako ga pamćenje ne vara, Marijarozina imala kratku ljubavnu vezu s nekim mladim napolitanskim advokatom: možda je mogao i s njim da stupi u kontakt da vidi bi li mi on mogao pomoći.

„U čemu to?“

„Da tvoja prijateljica dobije novac koji joj sleduje.“

Ja osetih ushićenje.

„Telefoniraj Marijarozini.“

„U redu.“

Navaljivala sam:

„Nemoj samo da mi obećaš, zaista je nazovi, molim te.“

Na trenutak je ćutao, onda reče:

„Sada si zazvučala baš kao moja majka.“

„U kom smislu?“

„Učinilo mi se da pričam s njom, kada joj je do nečega veoma stalo.“

„Previše smo različite, nažalost.“

Opet je ćutao.

„Bogu hvala što ste različite. Pa ipak, u ovakvim situacijama njoj nema ravne. Ispričaj joj sve i videćeš da će ti pomoći.“

Pozvah Adelu. U početku sam se nećkala, ali onda se prisećujući svih prilika u kojima sam je videla na delu, bilo da se radilo o mojoj knjizi ili o traženju stana u Firenci. Ona je bila žena

koja je volela da bude uposlena. Ukoliko joj je nešto bilo potrebno, podizala je slušalicu, okretala je brojčanik i postizala šta je htela. Umela je da zatraži šta joj treba na način da je bilo nemoguće odbiti je. Ravnodušno je preskakala ideološke barijere, nije poštovala lestvice hijerarhije, lovila je čistačice, sitne činovnike, industrijalce, intelektualce, ministre i svima se obraćala sa srdačnom hladnokrvnošću, kao da uslugu koju se sprema da zatraži zapravo čini ona njima. I njoj, uz hiljadu stidljivih izvinjenja što je uznemiravam, ispričah priču moje prijateljice, a ona pokaza interesovanje, ganutost u Lilino ime. Naposletku mi reče:

„Daj mi vremena da razmislim.“

„Svakako.“

„Mogu li ti u međuvremenu dati jedan savet?“

„Naravno.“

„Nemoj da si stidljiva. Spisateljica si, iskoristi sopstveno zvanje, eksperimentiši s njim, učini ga korisnim. Ovo su ključna vremena, sve se menja. Učestvuj, budi prisutna. Počni od tog sveta iz tvojih krajeva, priteraj ih uza zid.“

„Čime?“

„Pisanjem. Preplaši nasmrt Sokava i ostale poput njega. Obetaj mi da ćeš to učiniti.“

„Pokušaću.“

Dade mi ime jednog urednika iz lista *Unita*.

49.

Razgovor s Pjetrom, a još više onaj s mojom budućom svekrvom učiniše da na površinu ispliva osećanje koje sam do tog trenutka držala skriveno, koje sam se štaviše trudila da potisnem, ali koje je ipak bilo živo i spremno da uzme maha. Ticalo se promene moje situacije. Bilo je vrlo verovatno da me

porodica Ajrota, naročito Gvido, a možda čak i Adela, smatra devojkom koja je, premda puna dobre volje, daleko od osobe kakvu su želeli za svoga sina. Bilo je podjednako verovatno da im je, kako bi se pomirili s mojim poreklom, naglaskom i opštim nedostatkom prefinjenosti, bila potrebna sva širokogrudnost. Možda uz blago preterivanje, mogla sam takođe da pretpostavim kako je i objavljivanje moje knjige bilo deo plana da me pretvore u nekoga dostojnog da bude primljen u njihov svet. Pa ipak, bilo je nesporno da me jesu prihvatili, kao i to da ću se za Pjetra udati uz njihov blagoslov i da sam bila na korak od ulaska u porodicu koja je štitila svoje članove, u neku vrstu dobro utvrđenog zamka odakle ću moći da napredujem bez straha i u koji ću moći da se povučem ukoliko osetim da mi odnekud preta opasnost. Bilo je, dakle, preko potrebno da se naviknem na tu svoju novu pripadnost, i da je u potpunosti postanem svesna. Nisam više bila ona mala prodavačica šibica, uvek na korak od toga da ostane s jednom šibicom u džepu, uspela sam sebi da obezbedim zavidnu zalihu. I stoga – iznenada mi postade jasno – za Lilu mogu da učinim mnogo više nego što sam isprva mislila.

Gledajući na situaciju iz te perspektive, zatražih od prijateljice dokumentaciju koju beše sakupila protiv Sokava, i ona mi je predade pasivno, i ne upitavši me šta nameravam s njom da učinim. Bacih se na čitanje sa sve više interesovanja. Koliko je samo užasnih stvari uspela da sroči s velikom preciznošću i na upečatljiv način. Koliko je samo nepodnošljivih iskustava zabeleženo u njenim opisima fabrike. Dugo sam u rukama premetala papire, a onda, iznenada, kao da se na to nisam sama odlučila, potražih fabriku „Sokavo“ u imeniku, okrenuh broj. Poprimih prigodan ton, rekoh sa odgovarajućom dozom nadmenosti: halo, ovde Elena Greko, i zatražih da razgovaram s Brunom. On je bio ljubazan – *baš mi je milo što te čujem* – a ja hladna. Reče: koliko si samo sjajnih stvari

postigla, Elena, video sam tvoju fotografiju u Romi, svaka čast, kako nam je samo lepo bilo na Iskiji. Odgovorih da je i meni drago što ga čujem, ali da je od našeg letovanja na Iskiji prošlo mnogo vremena, da smo se svi znatno izmenili, ko nabolje, ko nagore, da sam o njemu, na primer, čula ružne glasine za koje sam se nadala da nisu istinite. Odmah je shvatio na šta ciljам, pobunio se. Kudio je Lilu i njenu nezahvalnost, pričao mi o nevoljama koje mu je izazvala. Ja promenih ton, odgovorih mu da više verujem Lili nego njemu. Uzmi olovku i papir, rekoh mu, zapiši moj broj, jesi li? A sada naredi da joj se isplati do poslednje lire sve što joj duguješ, i javi mi kada mogu da navratim po novac, bila bi prava šteta da se i tvoja fotografija nađe u novinama.

Spustih slušalicu ne ostavivši mu vremena da se pobuni, osetih se ponosnom. Nisam dozvolila da u mom glaslu oseti emocije, bila sam odsečna, tek nekoliko rečenica na italijanskom, isprva ljubaznih a potom hladnih. Ponadah se da je Pjetro bio u pravu: da li zaista usvajam Adelin ton, da li, nesvesna toga, usvajam njen način života? Odlučih da vidim da li sam u stanju da, ukoliko se na to odlučim, kao nastavak pretnje kojom sam završila telefonski razgovor učinim nešto više. Uzbuđenija nego kada sam pozvala Bruna – koji će za mene zauvek ostati onaj dosadni momčić koji je jednom prilikom pokušao da me poljubi na plaži Čitara – okrenuh broj lista *Unita*. Dok je telefon zvonio, ponadah se da se u pozadini neće začuti glas moje majke, koja nešto dovikuje Elizi na dijalektu. Moje ime je Elena Greko – rekoh telefoni- stkinji – i ne stigoh ni da kažem šta želim, a žena uzviknu: spisateljica Elena Greko? Beše pročitala moju knjigu, bila je puna pohvala. Zahvalih joj, osetih se veselo, snažno, objasnih joj bespotrebno da sam zamislila da napišem članak o jednoj maloj fabrici na periferiji, dadoh joj ime urednika koga mi beše preporučila Adela. Telefonistkinja mi je još jednom

čestitala a potom zauzela profesionalan pristup. Ostanite na liniji, reče mi. Minut kasnije promukli muški glas me upita pomalo s prizvukom zavatlavanja u glasu, otkad su to kod nas ljubitelji lepe reči spremni da prljaju pero temama kao što su plaćanje po učinku, smene i prekovremeni rad, dosadnim stvarima od kojih su se držale podaleko naročito mlade uspešne romansijerke.

„O kome se radi?“, upita me, „o građevinarima, lučkim radnicima, minerima?“

„U pitanju je jedna mala fabrika salama“, promrmljah, „ništa od velikog značaja.“

Čovek nastavi da me zavatlava:

„Nemojte se izvinjavati, taman posla. Ako Elena Greko, kojoj je ovaj list posvetio ništa manje do pola strane mnogobrojnih pohvala, odluči da piše o kobasicama, ko sam ja, jedan siroti urednik, da kažem da nismo zainteresovani? Odgovara li trideset redova? Kažete da je malo. Da proširimo onda, hajte nek bude šezdeset. Kada završite, kako ćemo, hoćete li mi ih doneti lično, ili ćete mi izdiktirati preko telefona?“

Sedoh istog časa da pišem članak. Trebalo je da iz Lilinih stranica iscedim mojih šezdeset redova i, njoj za ljubav, želela sam da dobro obavim posao. Međutim, nisam imala nimalo iskustva s pisanjem novinskih članaka, osim što sam s petnaest godina, sa očajnim rezultatima, pokušala za Ninov časopis da pišem o sukobu s veroučiteljem. Šta znam, možda mi je sećanje na taj događaj dodatno zakomplikovalo stvari. Ili mi je možda ostao urezan urednikov sarkazam, naročito deo kada mi je pred kraj razgovora poručio da pozdravim buduću svekrvu. U svakom slučaju, bilo mi je potrebno dosta vremena, marljivo sam pisala i prepravljala. Kada sam završila, nisam bila zadovoljna, i ne odnesoh članak u redakciju. Moram prvo da razgovaram s Lilom, rekoš sebi, to je nešto o čemu treba zajedno da odlučimo, predaću ga sutra.

Narednog dana dođoh kod Lile, učini mi se da je gore nego inače. Promrmlja da, kada nisam tu, nekakve aveti to koriste i izlaze iz predmeta kako bi mučile nju i Đenara. Primitivši moju zabrinutost pokuša da pokaže kako se šali, da su to gluposti, da samo hoće da provodim više vremena s njom. Dugo smo razgovarale, ja je umirih, ali ne dadoh joj članak na čitanje. Odustala sam zbog pomisli da bih, ukoliko Unita odbije da ga objavi, bila primorana da joj kažem da ga nisu smatrali dovoljno dobrim i da bih se osetila poniženom. Bilo je potrebno da mi te večeri telefonira Adela kako bi mi ulila određenu dozu optimizma i kako bih se napokon odlučila. Bila se posavetovala s mužem i s Marijarozom. Za nekoliko sati uspela je da pokrene pola planete: velikane medicine, profesore sociologije koji su se razumeli u poslovanje sindikata, nekog demohrišćanina, koga je opisala kao zamlatu ali u suštini dobrog čoveka, koji je pravi ekspert kada se radi o pravima radnika. Rezultat svega toga bio je da sam dva dana kasnije imala zakazano kod najboljeg kardiologa u Napulju – prijatelja nekih njenih prijatelja, neće biti potrebno da išta platim – da će inspektorat za rad bez odlaganja posetiti Sokavovu fabriku, da je, kako bih povratila Lilin novac, bilo dovoljno da se obratim Marijarozinom prijatelju koga mi beše pomenuo Pjetro, mladom advokatu, pripadniku Socijalističke partije koji je imao kancelariju na Trgu Nikola Amore i koji je već bio obavešten o situaciji.

„Jesi li zadovoljna?“

„Jesam.“

„Jesi li napisala svoj članak?“

„Jesam.“

„Vidi ti to. A bila sam ubeđena da nećeš.“

„Spreman je, sutra ga nosim u redakciju.“

„Bravo. Izgleda da sam u opasnosti da te potcenim.“

„U opasnosti?“

„Potceniti nekoga uvek je opasno. Kako ide sa onom sirotom zverkom od mog sina?“

50.

Od tog trenutka sve je krenulo nezaustavljivim tokom, kao voda s planinskog izvora. I Pjetro se bio potrudio oko Lile. Njegov prijatelj stručnjak za grčki jezik bio je jedan načitani brbljivac, koji se pak uprkos tome pokazao korisnim: poznao je u Bolonji nekoga ko je zaista bio stručnjak za računare – pouzdani izvor od koga su poticale njegove filološke maštarije – koji mu je dao broj telefona nekog poznanika iz Napulja, takođe pouzdanog čoveka. Izdiktirao mi je ime, prezime, adresu i telefon tog gospodina iz Napulja, a ja mu silno zahvalih, prenaglašavala sam njegov uloženi trud, poslala mu čak i poljubac preko slušalice.

Odmah pođoh kod Lile. Kašljala je šuplje, lice joj je bilo napeto i bledo, oči preterano žive kao da je bila na oprezu. Ja sam joj pak nosila odlične vesti i bila sam zadovoljna. Prodrmah je, zagrljih, uzela joj obe ruke u svoje i ispričala joj o telefonskom razgovoru s Brunom, pročitah joj članak koji bejah spremila, stadoh joj nizati rezultate marljivog zalaganja Pjetra, moje buduće svekrve i buduće zaove. Slušala me je kao da moj glas do nje dopire izdaleka – iz nekog novog sveta do koga sam nekako stigla – i kao da jasno čuje jedva polovinu onoga što joj govorim. Pored toga, Đenaro ju je neprestano cimao za haljinu da dođe da se igra s njim a ona mu je, dok sam ja pričala, mlitavo popuštala. Bez obzira na to, ja sam bila zadovoljna. Lila je u prošlosti otvarala čudesnu fioku delikatesne radnje i kupovala mi sve što mi je bilo potrebno, naročito knjige. Sada sam ja otvarala svoje fioke i vraćala joj uslugu, nadajući se da će se osetiti sigurnom kao što sam se ja osećala.

„Dakle“, upitah je naposletku, „idemo li sutra ujutru kod kardiologa?“

Na pitanje mi je odgovorila nepovezano, reče smejući se:

„Nadji se neće svideti ovakav način suočavanja s problemima. A ni njenom bratu.“

„Kakav to način, ništa te ne razumem.“

„Nebitno.“

„Lila“, rekoh, „molim te, kakve sad veze ima Nadja, nemoj joj pridavati više značaja nego što već sama sebi pridaje. A i Armanda se mani, oduvek je bio površan mladić.“

I samu sebe iznenadnih donošenjem tih sudova, o deci profesorke Galijani znala sam vrlo malo. Na tren sam imala utisak da me Lila ne prepoznaje, da pred sobom vidi nekakvog duha koji se koristi njenom slabošću. Mada mi zapravo namera nije bila da govorim loše o Nadji i Armandu, želela sam samo da shvati da hijerarhija moći nije onakva kakvom je ona vidi, da je u poređenju s porodicom Ajrota Galijanijeva niko i ništa, da su još manje bitni Bruno Sokavo i onaj razbojnik Mikele, da treba samo da radi šta joj ja kažem i da se ništa ne brine. Međutim, još dok sam govorila, postade mi jasno da zvučim nadmeno i pomilovah je po obrazu, rekoh kako se iskreno divim političkom angažovanju profesorkine dece, i dodadoh uz osmeh: samo se uzdaj u mene. Ona promrmlja:

„U redu, hajdemo kardiologu.“

Ja nastavih:

„A šta ću sa Encovim sastankom, u koliko sati, kojim danima mu odgovara?“

„Kad god hoćeš, samo da je posle pet.“

Čim se vratih kući, nakačih se iznova na telefon. Pozvah advokata i objasnih mu do detalja Liline situaciju. Pozvah i kardiologa, potvrdih sutrašnji pregled. Pozvah stručnjaka za

računare, radio je u Zavodu za napredak: reče mi da ciriški tečaj ničemu ne služi, ali da mu ipak mogu poslati Enca tog i tog dana, u toliko i toliko sati, na tu i tu adresu. Pozvah list *Unita*, urednik reče: vama se bogme ne žuri, hoćete li mi doneti članak ili ćemo čekati Božić? Pozvah Sokavovu sekretaricu, zamolih je da prenese gazdi da će, pošto od njega nisam imala vesti, uskoro izaći u novinama jedan moj članak.

Na taj poslednji poziv dobih hitar, nasilan odgovor. Sokavo me je pozvao dva minuta kasnije, i ovoga puta nije bio prijateljski nastrojen, stade mi pretiti. Odgovorih mu da će se svakog časa na njega sručiti inspektorat za rad i jedan advokat koji se stara o Lilinim interesima. A onda, u naletu uzbuđenja – bila sam ponosna što se borim protiv nepravde, iz ljubavi i ubeđenja da činim pravu stvar, prkoseći Paskvaleu i Franku, koji su verovali da i dalje mogu da mi pridikuju – odjurih u redakciju da predam svoj članak.

Čovek s kojim sam razgovarala preko telefona bio je sredovečan, onižeg rasta, gojazan, sa sitnim živim očima koje su gorele od dobroćudne ironije. Reče mi da se raskomotim, smestih se na neku rasklimatanu stoličicu, a on sede da s mnogo pažnje pročita članak. Naposletku položi listove na radni sto, reče:

„A ovo bi trebalo da je šezdeset redova? Pre će biti da ih je sto pedeset.“

Osetih kako rumenim. Promumlah:

„U nekoliko navrata sam ih prebrojala, šezdeset ih je.“

„Da, ispisanih rukom i tako sitnim rukopisom da je potrebno imati lupu kako bi se pročitali. Članak je, međutim, zaista izvrstan, drugarice. Nađi negde pisaću mašinu i skрати šta se može skratiti.“

„Sada?“

„A kad bi ti? Konačno dobijem nešto što vredi staviti na papir, hoćeš sad da osedim čekajući?“

51.

Koliki sam samo polet osećala tih dana. Otišle smo kod kardiologa, važnog čoveka koji je imao kuću i ordinaciju u Ulici Krispi. Mnogo sam se doterala za tu priliku. Iako je doktor bio iz Napulja, imao je poznanike u Adelinom svetu i nisam želela da je obrukam pred njim. Začešljala sam kosu, obukla jednu haljinu koju mi je ona poklonila, naprskala sam blag parfem koji je mirisao poput njenih, diskretno se našminkala. Želela sam da doktor, ukoliko se čuje preko telefona sa mojom budućom svekrvom ili ukoliko se slučajno sretnu, o meni ima da kaže sve najbolje. Kada se pak Lila pojavila, izgledala je onako kakvu sam je svakodnevno viđala po kući, nimalo se ne beše potrudila oko sopstvenog izgleda. Smestismo se u veliku čekaonicu, sa zidova su visile slike iz devetnaestog veka: nekakva plemkinja u fotelji, dok se u pozadini videla sluškinja crnkinja, portret jedne stare gospođe i veliki, detaljni prizor lova. U čekaonici su se nalazile još dve osobe, muškarac i žena, oboje u godinama, oboje elegantni i doterani, videlo se da su imućan svet. Čekali smo u tišini. Samo jednom progovori Lila, koja mi je putem već uputila brojne komplimente na račun mog izgleda, reče tihim glasom: čini se da si izašla iz jedne od ovih slika, ti si gospođa, a ja sluškinja.

Čekale smo svega nekoliko minuta. Medicinska sestra prozva naša imena, bez očiglednog razloga preskočismo pacijente koji su tu bili pre nas. Tek tada Lila postade uznemirena, stade navaljivati da uđem s njom i kleti se da sama neće ući, naposletku gurnu mene da uđem prva kao da sam ja ta koja dolazi na pregled. Lekar je bio koščat čovek od otprilike šezdeset godina, imao je gustu sedu kosu. Dočekao me je ljubazno, o meni je sve znao, ćaskali smo desetak minuta kao da Lila nije tu. Reče mi da je i njegov sin završio studije u Pizi, ali šest godina pre mene. Naglasio je da ima

brata koji je takođe pisac, donekle poznat ali samo u napuljskim krugovima. Mnogo je hvalio porodicu Ajrota, dobro je poznavao jednog Adelinog rođaka, eminentnog fizičara. Upita me:

„Kada će svadba?“

„Sedamnaestog maja.“

„Sedamnaestog? To donosi nesreću. Molim vas, promenite datum.“

„Za to je sada već kasno.“

Lila je sve vreme ćutala. Na doktora nije obraćala pažnju, osećala sam svu njenu radoznalost na sebi, činilo se da je očarana svakim mojim pokretom i rečju. Kada se doktor naposljetku usredsredio na nju, nadugo je ispitujući, odgovarala mu je preko volje, na dijalektu ili na lošem italijanskom, koji je pak zvučao kao dijalekat. Često sam bila primorana da se ubacim kako bih je podsetila na simptome o kojima mi je pričala ili kako bih istakla značaj onih koje je prećutala. Naposljetku se podvrgla izrazito preciznim i detaljnim ispitivanjima, sve vreme se mršteći kao da joj kardiolog i ja činimo kakvu nepravdu. Posmatrala sam joj tanano telo u iznošenom nebeskoplavom kombinezonu koji je visio na njoj. Činilo se da tanani vrat s mukom podnosi teret glave, koža joj je bila zategnuta na kostima poput tanke opne koja samo što se ne pocepa. Primetih da joj se palac leve ruke povremeno trza, a da ona toga nije ni svesna. Prošlo je dobrih pola sata pre nego što joj je doktor rekao da može da se obuče. Učinila je to ne skidajući pogled s njega, sada mi je delovala uplašeno. Kardiolog je otišao do radnog stola, seo, i naposljetku objavio da je sve kako treba, nije naišao ni na šta što bi ukazalo na šum. Gospođo, reče joj, vaše srce je u savršenom stanju. Ta vest je na Lilu imala neočekivan efekat, nije pokazala da joj je drago, naprotiv delovala je ozlovoljeno. Ja sam pak osetila olakšanje kao da se radi o mom srcu, i ja sam bila ta koja je pokazala zabrinutost kada je doktor,

obraćajući se meni a ne više Lili, kao da ga je njena reakcija na neki način uvredila, natmureno dodao da je neophodno pod hitno učiniti nešto kada je u pitanju opšte stanje u kome se nalazila moja prijateljica. Problem, reče, nije u kašlju: gospođa jeste prehladna, imala je grip, za to ću joj dati sirup. Problem je prema njegovom mišljenju ležao u iscrpljenosti koja je dovela do zabrinjavajućeg propadanja organa: morala bi da povede više računa o sebi, da jede redovnije, da učini sve što je u njenoj moći kako bi se okrepila, da sebi priušti makar osam sati sna svake noći. Veliki deo simptoma koji se javljaju kod vaše prijateljice, reče mi, povući će se nakon što malo ojača. U svakom slučaju – zaključi – savetujem da poseti neurologa.

Na tu poslednju reč Lila kao da se prenu. Nabra čelo, izvi se napred, upita na italijanskom:

„Hoćete da kažete da sam bolesnih živaca?“

Doktor je pogleda iznenađeno, kao da je nekom čarolijom pacijentkinja koju je dosad pregledao zamenjena novom osobom.

„Nipošto: samo bih vam posavetovao pregled.“

„Jesam li rekla ili učinila nešto što nije trebalo?“

„Niste, ništa se ne brinite, pregled služi samo da se stekne bolja slika o vašem zdravlju.“

„Jedna moja rođaka“, reče Lila, „rođaka moje majke, bila je nesrećna, bila je nesrećna čitavog svog života. Leti bih je, kada sam bila mala, slušala kroz otvoren prozor kako viče, kako se smeje. Ili bih je pak videla kako ide ulicom i čini nešto zbog čega je čovek mogao pomisliti da je luda. To je bilo zato što je bila nesrećna, i stoga nikada nije otišla kod neurologa, štaviše u svome životu nikada nije videla doktora.“

„Trebalo je da ode.“

„Bolesni živci su gospodska boljka.“

„Rođaka vaše majke nije gospođa?“

„Nije.“

„A vi?“

„Ja još manje.“

„Jeste li i vi nesrećni?“

„Ja sam odlično.“

Doktor se ponovo okrenu meni, namršten:

„Bespogovorni odmor. Naterajte je da se brine o sebi kako bi se oporavila, neka tome pristupi ozbiljno. Ukoliko uspete da je na neko vreme odvedete na selo, još bolje.“

Lila prasnu u smeh, reče, iznova se služeći dijalektom:

„Poslednji put kada sam bila kod doktora, poslao me je na more, i kroz silne sam nevolje zbog toga prošla.“

Doktor se pravio da je ne čuje, osmehnu mi se kako bi od mene dobio saučesnički osmeh, dade mi ime nekog svog prijatelja neurologa, koga je sâm pozvao telefonom kako bi nas što pre primio. Lilu nije bilo lako odvući u još jednu doktor-sku ordinaciju. Reče da nema vremena za gubljenje, da se već dovoljno dosađivala kod kardiologa, da mora da se stara o Đenaru, i da pre svega nema para za bacanje niti želi da ih ja bacam. Uverih je da je pregled besplatan i naposljetku, preko volje, ona pristade.

Neurolog je bio živahan čikica, sasvim ćelav, ordinaciju je držao u jednoj staroj zgradi u Toledu, i u čekaonici beše izložio, lepo poređane, isključivo knjige iz filozofije. Bilo je jasno da voli zvuk sopstvenog glasa i toliko je pričao da mi se činilo da više pažnje posvećuje toku svoje priče nego pacijentkinji. Tokom pregleda se obraćao meni, postavljao joj je pitanja i nudio mi svoja duboka razmišljanja ne obraćajući pažnju na njene odgovore. U svakom slučaju, naposljetku reče rasejano da su Lilini nervi u podjednako dobrom stanju kao i njeno srce. Ali – reče, i dalje se obraćajući meni – moj kolega je u pravu, draga profesorka Greko, organizam je oslabljen, i kao posledicu toga, kako čulni tako i umni delovi duše to koriste kako bi prevagnuli nad razumskim: s povratkom telesnog blagostanja, postići ćemo i

umni oporavak. Ispisa nekakav recept nečitim rukopisom, izgovarajući pak naglas nazive lekova i doze kojih se treba pridržavati. Potom poče sa savetima. Preporučio je da, kako bi se oporavila, izlazi u duge šetnje, ali da se drži podalje od mora: bolje, reče, po šumi Kapodimontea, ili po Kamalodoliju. Savetovao joj je da mnogo čita, ali isključivo tokom dana, nipošto predveče. Savetovao joj je da ne sedi dokona, da uposli ruke, iako bi mu letimičan pogled na Liline ruke bio više nego dovoljan da shvati da su njene bile i previše uposlene. Kada je počeo da joj nabraja neurološke prednosti veza i ručnog rada, Lila se stade meškoljiti u stolici, nije sačekala ni da završi s pričom, upita ga, očigledno prateći tok nekih svojih skrivenih misli:

„Kad sam već ovde, možete li mi dati pilule koje sprečavaju da žena zatrudni?“

Doktor se namršti, ja takođe. Njen zahtev mi se učini krajnje neumesnim.

„Jeste li u braku?“

„Bila sam, sada više nisam.“

„Kako to mislite niste više?“

„Rastali smo se.“

„Ali ste i dalje venčani.“

„Tja.“

„Imate li dece?“

„Imam sina.“

„Jedno dete je malo.“

„Meni je dovoljno.“

„U vašem stanju trudnoća bi vam pomogla, za ženu nema boljeg leka.“

„Poznajem mnoge žene koje je trudnoća upropastila. Bolje vi meni dajte pilule.“

„O tom problemu se morate konsultovati s ginekologom.“

„Vi se, dakle, razumete samo u nerve, o pilulama ništa ne znate?“

Na te reči doktor se žacnu. Još je neko vreme pričao, a onda mi na rastanku dade adresu i broj telefona jedne doktorke koja je radila u nekoj laboratoriji za analize u Ponte di Tapiji. Obraćao se meni, kao da je zahtev za kontracepciju došao od mene, a onda se pozdravismo. Na izlazu sekretarica zatraži da platimo. Neurolog – shvatih – nije deo lanca usluga koji beše obezbedila Adela. Platih.

Kada se nađosmo na ulici, Lila skoro razjareno povika: neću da pijem nikakve lekove koje mi je dao onaj govнар, ionako će glava da mi se raspukne sada, znam ja to već. Odgovorih: ne slažem se s tobom, ali radi kako ti je volja. Ona se na to zbuni, promrmlja: nisam ljuta na tebe nego na lekare. Nastavismo da hodamo u pravcu Ponte di Tapije, bez jasnog dogovora, kao da smo krenule da protegnemo noge. Čas je ćutala, čas se besno izrugivala načinu i sadržaju neurologovih priča. Ti izlivi netrpeljivosti učiniše mi se znakom da joj se vraća vitalnost. Upitah je:

„Je l' sa Encom ide malo bolje?“

„I dalje je isto.“

„Šta će ti onda te pilule?“

„Znaš li ti šta su one?“

„Znam.“

„Uzimaš li ih?“

„Ne, ali ću početi nakon udaje.“

„Ne želiš decu?“

„Želim, ali prvo moram da napišem još jednu knjigu.“

„Je l' zna tvoj budući muž da ih ne želiš odmah?“

„Reći ću mu.“

„Hajdemo kod te doktorke da nam obema dâ pilule?“

„Lila, nisu to karamele da možeš da ih piješ kako ti se ćefne.

Ukoliko sa Encom ne radiš ništa, zaboravi na njih.“

Ona me je gledala ćkiljeći očima, zenice su joj se jedva nazirale:

„Sada ne radim ništa, možda kasnije hoću, ko zna.“

„Jesi li ozbiljna?“

„Što, misliš li da ne treba?“

„Nisam to rekla.“

U Ponte di Tapiji potražismo telefonsku govornicu i pozvasmo doktorku, koja reče da je slobodna da nas odmah primi. Na putu ka laboratoriji pokazah da mi je baš milo što se zbližila sa Encom, i to moje odobravanje kao da ju je ohrabrilo. Ponovo postadosmo devojčice, prijateljice kao nekada, počesmo da se zadirkujemo, pomalo u zbilji, pomalo u šali, ubeđivale smo jedna drugu: pričaj ti sa njom, ti si smelija, ne, pričaj ti koja si obučena kao gospođa, meni nije hitno, nije ni meni, što smo onda krenule tamo?

Doktorka nas je sačekala na ulazu, na sebi je imala beli mantil. Bila je to druželjubiva žena, zvonkog glasa. Pozvala nas je da sednemo na kafu i prema nama se ophodila kao da smo njene stare prijateljice. Naglasila je više puta da ona nije ginekolog, ali su njeni saveti i objašnjenja bili do te mere jasni i opširni da je, dok sam ja ćutke sedela pomalo se dosađujući, Lila počela da postavlja sve smelija pitanja i da upućuje zamerke, a onda novi niz pitanja, ironična zapažanja. Jako se zbližiše. Naposletku nam, uz mnoge druge preporuke, obema dade po recept za pilule. Odbila je našu ponudu nadoknade za utrošeno vreme jer je u pitanju, kako sama reče, misija koju su sebi zadali ona i nekoliko njenih prijatelja. Na rastanku – morala je da se vrati na posao – umesto da nam pruži ruku, zagrlila nas. Kada krenusmo kući, Lila reče ozbiljno: napokon jedna valjana osoba. Sada je bila vesela, beše prošlo mnogo vremena otkad sam je poslednji put videla u takvom raspoloženju.

52.

Uprkos urednikovom oduševljenom odobravanju, Unita je odužila sa objavljivanjem moga članka. Bila sam zabrinuta,

plašila sam se da ga neće ni objaviti. Međutim, upravo dan nakon posete neurologu rano izjutra krenuh do kioska, prijetih novine i brzo prelazeći sa stranice na stranicu konačno ga opazih. Očekivala sam da će ga iskasapiti, da će ga okružiti lokalnim tričarijama, nađoh ga, međutim, na jednoj od stranica posvećenim nacionalnim dešavanjima, u celini, s mojim potpisom, koji kad videh osetih probadanje u stomaku. Pjetro me pozva zadovoljan, Adela je bila oduševljena, reče da se članak veoma dopao kako njenom mužu, tako i Marijarozu. Ono što me je iznenadilo bili su telefonski pozivi direktora moje izdavačke kuće, dve značajne ličnosti koje su sa izdavačkom kućom sarađivale dugi niz godina, i Franka, Franka Marija, koji je moj broj dobio od Marijaroze. Obraćao mi se s mnogo poštovanja, reče da je zadovoljan mnome, da sam pružila sveobuhvatan pregled istraživanja o stanju u kome rade i žive fabrički radnici, da se nada da ćemo se uskoro sresti kako bismo porazgovarali na tu temu. Nakon toga se ponadah da će nekom neočekivanom putanjom stići i Ninovo odobravanje. Međutim uzalud, osetih se razočaranom. Ništa ne čuh ni od Paskvalea, koji je zbog nezadovoljstva političkim stanjem odavno prestao da čita partijske novine. Utešio me je pak urednik lista *Unita*, koji me je potražio kako bi mi rekao koliko mu se svideo članak i koji mi je, na svoj uobičajeni šeretki način, predložio da nabavim pisaću mašinu i da se bacim na pisanje još dobrog materijala.

Moram pak reći da me je najviše pomeo poziv Bruna Sokava. Pozvala me je njegova sekretarica, a onda je vezu prebacila njemu. Pričao je s prizvukom melanholije, kao da ga je članak – koji u početku nije ni pomenuo – do te mere pogodio da ga je ostavio načisto potištenog. Reče kako me je u danima koje smo proveli na Iskiji, tokom naših divnih šetnji plažom, voleo onako kako nikada nikoga potom nije voleo. Iskazao mi je svoje neizmerno divljenje zbog puta koji sam još kao veoma mlada za

sebe izabrala. Kleo mi se da mu je otac ostavio fabriku u teškoj krizi, zaglubljen u loše navike, i da je on običan nasljednik koji ne zaslužuje da ga krive za stanje koje je i u njegovim očima za svaku osudu. Tvrdio je da mu je moj članak – napokon ga je pomenuo – otvorio oči, i da mu je želja da što pre ispravi nepravde koje su bile ostaci prošlih vremena. Reče i to da mu veoma teško pada što je došlo do nesporazuma s Lilom, i da fabrička administracija radi na rešavanju slučaja s *mojim* advokatom. Naposletku, završi svoju priču rečima: ti poznaješ Solare, oni mi u ovom teškom trenutku pomažu da fabrici „Sokavo“ dam novo lice. A onda dodade: Mikele ti šalje tople pozdrave. Uzvratih pozdrave, odadah priznanje njegovim poštenim namerama i spustih slušalicu. Pozvah, međutim, istog trena Marijarozinog prijatelja advokata kako bih mu prenela razgovor. Od njega dobih potvrdu da je pitanje novca zaista rešeno, i nekoliko dana kasnije nađoh se s njim u njegovoj kancelariji. Bio je nešto stariji od mene, simpatična izgleda osim previše tankih usana, veoma doteran. Insistirao je da popijemo kafu. Bio je pun divljenja prema Gvidu Ajroti, dobro se sećao Pjetra. Dade mi sumu koju je Sokavo isplatio Lili, posavetova me da se čuvam uličnih pljačkaša. Opisao mi je kaos koji beše zatekao na ulazu u fabriku, studente, sindikalce, policiju, reče da je u fabriku banuo i inspektor za uslove rada. Pa ipak, nije mi delovao zadovoljno. Tek na rastanku me upita:

„Poznaješ li ti Solare?“

„Oni su svet iz rejona u kome sam odrasla.“

„Znaš li da iza Sokava stoje oni?“

„Znam.“

„I to te ne brine?“

„Ne razumem.“

„Hoću da kažem: možda te to što ih poznaješ oduvek i što si završila studije van Napulja sprečava da jasno sagledaš situaciju.“

„Situacija je meni i te kako jasna.“

„Tokom poslednjih godina Solare su proširile svoj uticaj, u ovom gradu nisu za potcenjivanje.“

„I šta s tim?“

Stisnu usne, pruži mi ruku.

„Ništa: novac smo dobili, sve je na mestu. Pozdravi mi Marijarožu i Pjetra. Kada će svadba? Sviđa li ti se Firenca?“

53.

Dadoh novac Lili, a ona ga dvaput prebroja s velikim zadovoljstvom. Odmah mi je vratila sumu koju joj bejah pozajmila. Nedugo potom pojavi se Enco, vraćao se sa sastanka sa ekspertom za računare. Delovao je zadovoljno, naravno koliko mu je to dopuštala njegova mirna priroda, nesklona uzbuđenjima. Lila i ja se pomučismo da iz njega izvučemo informacije, ali na kraju dobismo poprilično jasnu sliku. Programer je bio veoma ljubazan. Na početku mu je rekao da ciriški kurs ničemu ne služi, da se radi o bačenim parama, ali mu je onda postalo jasno da je Enco dobar, uprkos beskorisnosti kursa. Rekao mu je da IBM samo što nije započeo proizvodnju jednog novog računara u Italiji, u jednom zdanju u Vimerkateu, i da su napuljskoj filijali preko potrebni ljudi koji će bušiti kartice, kontrolisati, upravljati mašinama, programeri i analitičari. Obećao mu je da će mu javiti čim firma započne obučavanje radnika. Zabeležio je sve njegove podatke.

„Jel' ti delovalo da ima ozbiljne namere?“

Enco, kako bi posvedočio o ozbiljnosti svoga sagovornika, pokaza ka meni, reče:

„Znao je sve o Lenućinoj veridbi.“

„Pa šta s tim?“

„Rekao mi je da se radi o sinu jednog važnog čoveka.“

Na Lilinom licu ukaza se nezadovoljna grimasa. Znala je, naravno, da je sastanak ugovorio Pjetro i da je prezime Ajrota igralo ključnu ulogu pri tom susretu, ali joj je izgleda smetalo to što je i Enco toga svestan. Shvatih da joj se ne sviđa pomisao da mi i on nešto duguje, kao da bi taj dug, koji u njenom i mom odnosu nije bio ni od kakvog značaja i nije zahtevao nikakvu potčinjenost niti iskazivanje zahvalnosti, Encu pak mogao da naškodi. Požurih da kažem da prestiž mog budućeg svekra tu ne igra nikakvu ulogu, da je i sâm stručnjak za računare rekao da će mu pomoći jedino ukoliko se pokaže da je zaista dobar s računarima. Lila potvrdi možda pre naglašavajući:

„On je odličan.“

„Nikada nisam ni video kako izgleda računar“, reče Enco.

„Pa šta? Vidiš da je i bez toga taj tip shvatio da se u njih razumeš.“

On porazmisli o tome, okrenu se Lili pun divljenja, na kojem joj na tren pozavideh:

„Na njega su veliki utisak ostavili zadaci koje si me naterala da rešavam.“

„Jelda?“

„Aha. Naročito algoritmi za radnje kao što su peglanje, zakivanje eksera...“

Onda počеше da se šale jedno s drugim koristeći se formulama koje su meni bile sasvim strane i koje su činile da se osetim kao uljez. I odjednom počeh da ih posmatram kao zaljubljeni par, veoma srećan, s tajnom tako dobro skrivenom da je i njima samima nepoznata. Prisetih se dvorišta u kome smo provele detinjstvo. Nje i Enca kako se takmiče u aritmetici pred direktorom škole i učiteljicom Olivijero. Njega, koji nikada nije plakao, neutešnog zato što ju je povredio kameonom. Pomislih: njihov odnos proizlazi iz onoga što je u rejonu najbolje. Možda Lila ima pravo što želi da se vrati.

54.

Počeh da obraćam pažnju na oglase za izdavanje, na natpise koji su ukazivali da se kuće na čijim se ulazima nalaze daju u najam. U međuvremenu stiže, naslovljena na mene a ne na moju porodicu, pozivnica za svadbu Điljole Spanjuolo i Mikelea Solare. Nekoliko sati kasnije na ruke mi dostaviše još jednu pozivnicu: venčavali su se Mariza Saratore i Alfonso Karači, i kako Karačijevi tako i Solare obraćali su mi se s poštovanjem: *cenjena profesorka Greko*. Ta dva poziva učiniše mi se kao odlična prilika da steknem jasniju sliku o tome da li bi bilo mudro podržati Lilin povratak u rejon. Odlučih da posetim Mikelea, Alfonsa, Điljolu i Marizu, naizgled kako bih im uputila čestitke i objasnila da ću u vreme njihovih svadbi ja već biti daleko od Napulja, a zapravo samo kako bih shvatila da li je želja za mučenjem Lile i dalje živa među Solarama i Karačijevima. Činilo mi se da je Alfonso jedina osoba kadra da mi objektivno kaže da li je Stefano i dalje ogorčen na svoju ženu, i u kojoj meri. A sa Mikeleom sam, iako sam ga prezirala – štaviše, možda upravo zbog toga – nameravala da na miru porazgovaram o Lilinim zdravstvenim problemima i da mu stavim do znanja da sam, iako je on umislio da je ko zna kako bitan i da sa mnom i dalje može da se šegači kao da sam ona nekadašnja devojčica, sada dovoljno snažna da mu, ukoliko nastavi da progoni moju prijateljicu, zakomplikujem život i poslove. Ubacih obe pozivnice u torbicu, nisam želela da ih moja majka vidi i da se uvredi zbog značaja koji su pridavali meni, a ne mom ocu i njoj. Posvetih čitav dan tim susretima.

Vreme nije slutilo na dobro, poneh sa sobom kišobran, pa ipak, bila sam u dobrom raspoloženju, želela sam da se šetam, da razmišljam, da se na neki način pozdravim s rejonom i sa gradom. Po navici marljive učenice, počeh od najtežeg susreta, onog sa Solarom. Uđoh u poslastičarnicu, ali tamo

ne zatekoh ni njega ni Điljolu, pa ni Marčela, rekoše mi da ću ih možda naći u novoj radnji, koja se nalazila uz auto-put. Provirih tamo, kao da to činim jedino zato što nemam druga posla, razgledala sam oko sebe nezainteresovano. U potpunosti beše izbrisan svaki trag mračne pećine don Karla, u koju su me kad sam bila mala slali po tečni sapun i ostale kućne potreštine. S prozora na trećem spratu visio je ogroman znak, vertikalno postavljen, *Sve za svakoga*, natkrivajući široka ulazna vrata. Radnja je bila puna veštačke svetlosti, iako je još bio dan, i nudila je raznoraznu robu u obilnim količinama. Tamo zatekoh Lilinog brata Rina, primetih da se mnogo ugojio. Prema meni je bio hladan, reče da je tu u radnji gazda on, da o Solarama ništa ne zna. Ako tražiš Mikelea, idi njegovoj kući, reče grubo, a onda mi okrenu leđa kao da ima neka važna posla.

Nastavih potragu, stigoh u novi rejon u kome je, znala sam, čitava porodica Solara nekoliko godina ranije kupila ogromnu kuću. Vrata mi je otvorila majka, Manuela, zelenašica koju ne bejah videla još od Lilinog venčanja. Osetih kako me posmatra kroz špijunku. To je potrajalo, a onda povuče rezu i pojavi se na dovratku, delimično skrivena mrakom u kome je stan bio, delimično obasjana svetlošću koja je stizala s prozorčeta na stepeništu. Kao da se nekako sva beše osušila. Koža joj je bila rastegnuta preko krupnih kostiju, jedna zenica joj se caklila, druga je bila kao ugašena. Sa ušiju, s vrata, s tamne haljine koja se vijorila oko nje sijalo se zlato kao da se spremila za kakvu proslavu. Prema meni je bila ljubazna, pozva me da uđem, da popijem kafu. Mikele nije bio tu, saznadoh od nje da u Pozilipu ima novu kuću u koju će se preseliti nakon venčanja. Bavio se njenim uređivanjem zajedno s Điljolom.

„Napustiće rejon?“, upitah.

„Pa naravno.“

„Da bi živeli u Pozilipu?“

„Imaju šest soba, Lenú, od kojih su tri s pogledom na more. Ja sam više bila za Vomero, ali Mikele je hteo po svome. U svakom slučaju, vazduh je čist i stan je izjutra tako lepo osvetljen, ne možeš ni da zamisliš.“

Bila sam zatečena. Nikada mi nije bilo ni na kraj pameti da bi se Solare mogle udaljiti od centra svog poslovanja, od jazbine u kojoj su krili plen. Pa ipak, upravo se Mikele, onaj trezveniji, više vezan za porodicu, odlučio da ode da živi negde drugde, u Pozilipu, s pogledom na more i Vezuv. Megalomanija dvojice braće zaista je rasla, advokat je bio u pravu. Ta vest me, međutim, obradova, bilo mi je drago što će Mikele napustiti rejon. Pomislih kako to ide naruku Lilinom eventualnom povratku.

55.

Zatražih adresu od gospođe Manuele, pozdravih se s njom i krenuh u drugi deo grada, najpre metroom do Merđeline, zatim delom peške, delom autobusom sve do Pozilipa. Bila sam zaintrigirana. Sada sam se već osećala kao deo neke nove moćne sile koja je svuda izazivala divljenje, ovenčane kulturom i obrazovanjem, i želela sam da vidim na koji će se način nagizdati stara sila koju sam imala pred očima još od ranog detinjstva, ona vulgarna, koja se zasnivala na potčinjavanju drugih, na nekažnjavanom zločinstvu, na izvrđavanju zakona sa osmehom na licu, na razmetljivom rasipanju, sila čije su oličenje bila braća Solara. Međutim, Mikele mi je opet izmakao. Na poslednjem spratu jedne nedavno podignute zgrade zatekoh samo Điljolu, koja me je dočekala očigledno iznenađena i s podjednako očiglednom ozlojeđenošću. Postadoh svesna toga da sam, dok sam se koristila telefonom njene majke u svako doba dana i noći, bila srdačna, ali da je, otkad

sam telefon uvela u stan moje majke, čitava porodica Spanjuolo izašla iz moga života a da to nisam ni primetila. I sada sam se, u podne, po danu koji je slutio na kišu, bez ikakve najave pojavila tu u Pozilipu, banuvši u njen budući stan koji je još bio u predbračnom neredu. Zastideh se, stadoh je zasipati čestitkama kako bi mi oprostila. Điljola je neko vreme ostala namračena, možda čak i uznemirena, a onda je prevagnula taština. Želela je da joj zavidim, želela je opipljive dokaze toga da smatram da je u životu bolje prošla od nas ostalih. I zato mi je, budno prateći moje reakcije, uživajući u mom oduševljenju, pokazala jednu za drugom sve sobe, preskup nameštaj, raskošne lustere, dva velika kupatila, ogromni bojler, frižider, mašinu za veš, ne jedan već tri telefona koji nažalost još nisu bili u funkciji, televizor od ne znam koliko inča, i na posletku balkon koji zapravo nije bio balkon već viseća bašta puna cveća, u čijem nas je koloritu i mirisu samo ružan dan, poput tog, mogao sprečiti da uživamo.

„Pogledaj samo, jesi li ikada videla ovakvo more? A Napulj? A Vezuv? A tek nebo? Jesi li ikada u rejonu videla ovakvo nebo?“

Nikada. More je bilo olovne boje, činilo se da ga zaliv stiska poput oboda nekakvog lonca. Gusti crni oblaci nadvijali su se nad nama. Ali u daljini, u prostoru između neba i mora, nazirao se prerez koji je dolazio u kontrast sa ljubičastom senkom Vezuva, rane iz koje je izviralo zaslepljujuće belilo. Dugo smo stajale posmatrajući taj prizor dok nam se odeća vijorila na vetru. Bila sam kao hipnotisana lepotom Napulja, ni sa balkona profesorke Galijani, toliko godina ranije, nisam ga videla ovako lepog. Sakaćenje grada je za visoku cenu nudilo cementna zdanja sa izuzetnim vidikom, a Mikele je sebi obezbedio jedno dostojno divljenje.

„Ne sviđa ti se?“

„Predivno je.“

„Jelda da se Linina kuća u rejonu ne može meriti sa ovim?“

„Ne, ne može.“

„Rekla sam Linina, sada je međutim Adina.“

„Jeste.“

„Ovde je mnogo gospodstvenije.“

„Jeste.“

„Napravila si ružnu grimasu.“

„Nisam, srećna sam zbog tebe.“

„Svakom svoje. Ti si se obrazovala, ti pišeš knjige, a ja imam ovo.“

„Da.“

„Nešto mi nisi ubeđena.“

„Jesam i te kako.“

„U ovoj zgradi, ako pogledaš pločice na vratima, žive sve sami inženjeri, advokati i ugledni profesori. Pejzaž i komoditet treba platiti. Ukoliko biste tvoj budući muž i ti štedeli, po mom mišljenju, i vi biste mogli da kupite ovakav stan.“

„Čisto sumnjam.“

„On ne želi da dođe da živi u Napulju?“

„Sigurna sam da ne želi.“

„Šta reći, imaš sreće: toliko sam puta čula Pjetrov glas preko telefona, videla sam ga s prozora, lepo se vidi da je valjan mladić. Nije kao Mikele, učiniće kako ti želiš.“

Onda me uvuče u stan, stade navaljivati da nešto pojedemo. Razmota pršutu i tvrd sir, naseče hleb na kriške. Ovde je još logorište, izvinjavala se, ali kad nekom prilikom dođeš s mužem u Napulj, navrati do mene pa ćeš videti kako ću sve lepo urediti. Oči joj se iskolačiše i zacakliše, kiptela je od uzbuđenja i truda da u meni ne ostavi ni trunku sumnje o sopstvenom blagostanju. Ali mora da joj se ta malo verovatna budućnost – Pjetro i ja koji dolazimo u Napulj u posetu njoj i Mikeleu – učinila punom skrivenih opasnosti. Na trenutak mi je delovala rasejano, kao da su je obuzele mračne misli, i kada

je nastavila s hvalisanjem, kao da beše izgubila ubeđenje u to što govori, priča poče da poprima drugačiji ton. I ja sam imala sreće, reče zvučeci neuverljivo, štaviše sa izvesnom dozom sarkazma prema samoj sebi. Karmen je, stade nabrajati, završila s vlasnikom benzinske pumpe pored auto-puta, Pinuča jede sebi džigericu zbog one budale Rina, Ada je Stefanova kurva. Ja pak, blago meni, imam Mikelea, koji je lep, pametan, gazduje nad svima, napokon se odlučio da se mnome oženi, i vidiš i sama gde me je smestio, ne znaš kakvu gozbu priprema, priredićemo svadbu kakvu nije priredio ni persijski šah kada se ženio Sorajom. Da, dobro je što sam ga ugrabila još kao devojčica, baš sam bila najlukavija. I nastavi tako, mada ironično, kao da se ruga sebi samoj. Hvalila je sopstvenu pronicljivost, prelazeći polako s blagodeti, kojih se dočepala uhvativši Solaru, na usamljenost svoje situacije buduće supruge. Mikele, reče, nikada nije tu, kao da ću se venčati sama sa sobom. A onda me iznenada upita, kao da zaista traži moje mišljenje; misliš li ti da postojim? Pogledaj me, postojim li po tvom mišljenju? Udari se šakom po bujnim grudima, učini to kao da bi mi pokazala da maltene i šaka može proći kroz nju, da njeno telo, Mikeleovom krivicom, više i ne postoji. On je od nje sve uzeo odmah, kad je bila gotovo devojčica. Istrošio ju je, pohabao, i sada kad je imala dvadeset četiri godine, bio je već zasićen, nije je više ni gledao. Tuca tu i tamo, kako mu je volja. Koliko samo gađenje osetim kad se razmeće, kada ga neko pita koliko dece želimo, a on odgovori: to pitajte Điljolu, ja dece već imam, i to ni sam ne znam koliko. Govori li tvoj budući muž takve stvari? Jesi li ikad čula tvog budućeg muža kako kaže: s Lenučom želim troje, sa ostalima ko zna! Pred svima se prema meni ophodi kao da sam otirač za noge. A znam ja i zašto. Nikada me on nije ni voleo. Oženiće se mnome kako bi stekao vernu služavku, svi se muškarci žene iz tog razloga. I stalno mi govori: šta ću kog đavola s tobom, ništa ne

znaš, nemaš pameti, nemaš ukusa, ova lepa kuća na tebe je protraćena, uz tebe sve postaje gadno. Briznu u plač, govorila je kroz jecaje:

„Oprosti, ovako pričam zato što si napisala onu knjigu koja mi se toliko svidela i zato što znaš šta je bol.“

„Zašto dopuštaš da ti govori takve stvari?“

„Zato što se u suprotnom neće oženiti mnome.“

„Onda ga nakon venčanja nateraj da plati.“

„A kako? Nimalo ne mari za mene: i ovako ga nikad ne viđam, možeš misliti kasnije.“

„Onda mi nisi jasna.“

„Nisam ti jasna zato što nisi u mojoj koži. Bi li se ti udala za nekoga za koga vrlo dobro znaš da voli drugu?“

Uputih joj zbunjen pogled:

„Mikele ima ljubavnicu?“

„Ima ih koliko hoćeš, muško je, gura ga gde god stigne. Ali nije to ono najstrašnije.“

„A šta je?“

„Lenú, ako ti kažem, ne smeš to nikome ponoviti inače će me Mikele ubiti.“

Obećah, i obećanje sam održala, ovo sada pišem samo zato što je mrtva. Reče mi:

„On voli Linu. Voli je onako kako mene nikada nije voleo, onako kako nikada nijednu drugu neće voleti.“

„Koješta.“

„Nemoj da mi govoriš da su koještarije, Lenú, inače će bolje biti da odeš. To je istina. On voli Linu još od onog prokletog dana kada je stavila obućarski nož Marčelu pod grlo. Ne izmišljam ovo, sâm mi je to rekao.“

Nastavak njene priče duboko me je pogodio. Ispričala mi je da se nedavno, baš u tom stanu, Mikele napio i poverio joj s koliko je žena bio, tačan broj: sto dvadeset dve, što za pare, što za džabe. Ti si na toj listi, rekao joj je, ali svakako nisi među

onima s kojima sam najviše uživao. Znaš li zašto? Zato što si obična glupača, a čak je i za tucanje potrebna mrvica pameti. Ne umeš, na primer, ni da ga pušiš, očajna si, ne vredi ti ni objašnjavati kako se to radi, jednostavno nisi u stanju, previše se oseća da ti se gadi. I tako je nastavio neko vreme, pričajući joj sve veće gadosti, njemu je vulgarnost bila u prirodi. Onda je navalio da joj jasno stavi do znanja kako stoje stvari: njome će se oženiti iz poštovanja koje je gajio prema njenom ocu, sirotom poslastičaru koji mu je bio drag; oženiće se njome zato što se žena mora imati, kao i deca, kao i kuća da svet vidi da si častan čovek; ali hteo je da ne bude nikakve zablude: ona njemu ništa ne znači, nikada je neće staviti ni na kakav oltar, ne voli je ništa više od drugih i zato bi joj bolje bilo da joj ne padne na pamet da ga zamara svojim prohtevima verujući da na njih ima prava. Teške reči. Mora da je u izvesnom trenutku i sâm Mikele osetio njihovu težinu, obuze ga nekakva tuga. Prošaputa joj da su za njega sve žene ništa više do igračka s rupom za zabavu. Sve. Sve osim jedne. Lina je bila jedina žena na čitavom svetu koju je voleo – da, baš voleo, onako kako se voli na filmu – i koju je poštovao. Rekao mi je – jecala je Điljola – da bi ona, za razliku od mene, umela da uredi ovaj stan. Rekao mi je da bi njoj davati novac da troši bilo pravo zadovoljstvo. Da bi s njom uz sebe mogao da postane neko i nešto u Napulju. Rekao mi je: sećaš li se šta je uspeła da postigne sa onom slikom u venčanici, sećaš li se šta je uradila s prodavnicom cipela? A šta ste koji đavo ti i Pinuča, i sve ostale, šta kog đavola vi umete da uradite? Sve joj je to rekao, i nije se na tome zaustavio. Rekao joj je da misli na Lilu i danju i noću, ali ne sa uobičajenom željom, želja za njom nije podsećala na želju koju je poznavao. U stvari, on nju nije želeo. Tačnije, nije je želeo na onaj način na koji je želeo ostale žene, da ih oseti pod sobom, da ih prevrće i premeće, da ih udiše, razotkriva, razgolićuje, da ih gazi i gnječi. Nije želeo da je ima kako bi je

odmah potom zaboravio. Želeo ju je s nežnošću čoveka čija je glava puna uzvišenih ideja. O njoj je maštao. Nije želeo da je upropasti, želeo je da mu traje. Želeo ju je ne da bi je tucao, smetalo mu je da se ta reč primenjuje na Lilu. Želeo je da je ljubi i da je mazi. Želeo je da i ona njega mazi, da mu pomaže i pokazuje mu pravi put, da upravlja njime. Želeo je da je gleda kako se menja kako vreme protiče, da je gleda kako stari. Želeo ju je kako bi s njom razmenjivao misli, kako bi mu pomogla u razmišljanju. Je li ti sada jasno? Pričao mi je o njoj onako kako o meni, kojom samo što se nije oženio, nikada nije pričao. Gundđao je: šta moj brat Marčelo, onaj govнар Stefano i onaj tupavac Enco znaju o Lini? Jesu li svesni šta su izgubili, šta mogu da izgube? Nisu, nemaju za to dovoljno pameti. Samo ja znam šta je ona, ko je ona. *Ja sam je prepoznao*. I boli me što se ovako traći. Tako je bulaznio kako bi to izbacio iz sebe. A ja sam ga slušala bez reči sve dok nije zaspao. Posmatrala sam ga i govorila sebi: kako je moguće da je Mikele u stanju da gaji takva osećanja; to ne priča on, to je neko drugi. I mrzela sam tog drugog, pomišljala sam: sada ću ga izboosti nožem u snu i povratiti svoga Mikelea. Ne i Lilu, međutim, nisam kivna na nju. Želela sam da je ubijem jednom davno, kada mi je Mikele oteo radnju na Trgu mučenika kako bi me opet gurnuo za pult u poslastičarnici. Tada sam se osetila ništavnom. Sada je pak više ne mrzim, ona sa ovim nema nikakve veze. Oduvek je želela da pobegne od svega ovoga. Nije glupača poput mene koja ću se za njega udati, nikada ga neće hteti. Štaviše, pošto Mikele uvek uzima sve što mu se prohte ali nju nije mogao, već mi je neko vreme draga: eto makar jedne koja će ga naterati da propiše majčino mleko.

Slušala sam je, na mahove sam pokušavala da je uverim da nije sve tako crno kako bih je utešila. Rekoh joj: ako će se tobom oženiti, to znači da mu je, šta god on pričao, do tebe stalo, nemoj se prepuštati očaju. Điljola je odlučno odmahivala

glavom, brisala je oči rukama. Ne poznaješ ti njega, reče mi, niko ga ne poznaje kao ja. Upitah je:

„Može li, po tvom mišljenju, da skrene pameću, da učini nažao Lini?“

Ona ispusti čudan uzvik, nešto između smeha i krika:

„On? Lini? Zar nisi videla kako se ponašao sve ove godine? On može da učini nažao meni, tebi, kome god, rođenom ocu, majci, bratu. Može učiniti nažao svima do kojih je Lini stalo, njenom sinu, Encu. U stanju je to da učini bez ikakvog okleivanja, sasvim hladnokrvno. Ali njoj, njoj lično, nikada ništa neće učiniti.“

56.

Odlučih da upotpunim svoje istraživanje. Peške pređoh Marđelinu, stigoh na Trg mučenika baš kada se tmurno nebo beše toliko spustilo da se činilo da se oslanja o vrhove zgrada. Požurih da uđem u elegantnu prodavnicu cipela, ubeđena da će se nevrete prolomiti svakog časa. Alfonso mi se učini još lepšim nego što sam ga se sećala, krupnih očiju s dugim trepavicama, lepo oblikovanih usana, s telom koje je u isti mah delovalo vitko i snažno, njegovim italijanskim koji je zvučao pomalo izveštačeno od učenja latinskog i grčkog. Iskreno se obradovao što me vidi. To što smo zajedno proživeli naporne gimnazijske godine među nama je stvorilo odnos pun ljubavi, koji ni dugi niz godina tokom kojih smo bili razdvojeni nije uspeo da poništi. Počesmo da se šalimo. Pričali smo o svemu i svačemu upadajući jedno drugom u reč, o minulim školskim danima, o profesorima, o mojoj knjizi, o njegovoj predstojećoj svadbi i o mojoj. Ja sam, naravno, bila ta koja je prva pomenu-la Lilu, on kao da se zbunio, nije želeo loše da govori o njoj, ali ni o svom bratu, a ni o Adi. Reče samo:

„Moglo se očekivati da će se ovako završiti.“

„Zašto to kažeš?“

„Sećaš li se da sam ti ranije govorio da mi Lina uliva strah?“

„Sećam se.“

„Nije to bio strah, tek mi je naknadno postalo jasno.“

„Šta je onda bilo?“

„Nepovezanost i prijanjanje, osećaj da mi je strana, a istovremeno opet i bliska.“

„Kako to misliš?“

„Teško je objasniti: ti i ja smo odmalena prijatelji, i tebe volim. Sa njom mi se tako nešto uvek činilo nemogućim. U njoj je bilo nečeg strašnog što je u meni budilo želju da kleknem pred nju i poverim joj svoje najskrivenije misli.“

Rekoh sa ironijom:

„Baš fino, maltene religiozno otkrovenje.“

Njemu nije bilo do šale:

„Ne, samo priznavanje potčinjenosti. Bilo je pak lepo kada mi je pomagala u učenju, to da. Čitala je udžbenike, sve je razumela od prve, a onda mi je lekcije prepričavala na jednostavniji način. Bilo je u prošlosti trenutaka, i dalje ih ima, kada sam razmišljao: da sam se rodio kao žena, voleo bih da budem baš poput nje. Zapravo smo se, unutar porodice Karači, oboje osećali kao da tu ne pripadamo, ni ona ni ja nismo mogli da istrajemo. Zbog toga me nikad nije bilo briga za njenu krivicu, uvek sam osećao da sam na njenoj strani.“

„Je li Stefano još kivan na nju?“

„Ne znam. Sve i da je i dalje mrzi, ima previše problema da bi toga bio svestan. Lila mu je trenutno najmanja briga.“

Ta tvrdnja mi se učini iskrenom, i pre svega zasnovanom, ostavih Lilu po strani. Upitah ga pak ponovo za Marizu, za porodicu Saratore i naposletku za Nina. O svima mi je odgovarao neodređeno, naročito o Ninu, koga se niko nije usudio,

reče mi, da protiv Donatovih želja pozove na nenasnu svadbenu koja ga je čekala.

„Nisi dakle zadovoljan što se ženiš?“, usudih se da ga upitam.

„Meni je valjalo onako kao pre.“

„A Marizi?“

„Njoj nije.“

„Jesi li hteo da ti čitavog života ostane devojka?“

„Ne znam.“

„Ali si ipak naposletku odlučio da joj udovoljiš.“

„Obratila se Mikeleu.“

Pogledah ga s neizvesnošću.

„Kako to misliš?“

„Otišla je njemu, okrenula ga je protiv mene.“

Sedela sam na jednoj stolici, on je stajao ispred mene zaklanjajući svetlost. Telo mu je bilo napeto, sabijeno, kao telo toreadora u filmovima o koridi.

„Nisam te dobro razumela: hoćeš da kažeš da ćeš se oženiti Marizom zato što je ona zatražila od Solare da ti naredi da to učiniš?“

„Oženiću se Marizom kako ne bih išao protiv Mikeleove volje. On me je smestio ovde, uzdao se u moje sposobnosti, drag mi je.“

„Ti si lud.“

„To kažeš zato što svi imate pogrešnu sliku o Mikeleu, ne znate kakav je on zaista.“ Na te reči lice mu se izobličilo, uzalud se trudio da zadrži suze. Dodade: „Mariza je trudna.“

„Ah.“

To je, dakle, bio pravi razlog. Uzeh ga za ruku, osećala sam se nelagodno, ali pokušah da ga umirim. Mnogo mu je trebalo da se primiri, onda mi reče:

„Život je jedna jako ružna stvar, Lenú.“

„Nije tako: Mariza će ti biti dobra žena i divna majka tvojoj deci.“

„Baš je mene briga za Marizu.“

„Nemoj sada da preteruješ.“

Uputi mi prodoran pogled, osetih kako na mom licu traži potvrdu nečega što je bilo neizgovoreno. Upita:

„Lina, dakle, ni tebi nikada ništa nije rekla?“

„Šta je to trebalo da mi kaže?“

Odmahnu glavom, licem mu pređe vesela grimasa.

„Vidiš li da sam bio u pravu? Ona je zaista izvanredna osoba. Jednom prilikom sam joj poverio tajnu. Bio sam u strahu i bilo mi je potrebno da nekome poverim razloge tog straha. Poverio sam joj se i ona me je pažljivo saslušala, tako pažljivo da me je to smirilo. Meni je bilo bitno da nekome kažem, a ona kao da me nije slušala ušima već nekim organom koji ima samo ona, koji je moje reči činio prihvatljivim. Kada sam završio, nisam je naterao da se zakune da me neće odati, kao što se to obično čini. Sada je pak jasno da, ako nije rekla tebi, nije rekla nikome, čak ni iz inata, čak ni u periodu koji je za nju bio najteži, kada je moj brat na nju usmerio svoju mržnju i kada ju je tukao.“

Ne prekinuh ga. Osećala sam samo nezadovoljstvo što je Lili poverio ko zna šta, a ne meni, koja sam mu oduvek bila prijateljica. On mora da je to primetio, odlučio je da se iskupi. Snažno me zagrlj, prošaputa mi na uvo:

„Lenú, ja sam peder, meni se žene ne sviđaju.“

Kada sam se spremala da krenem, promrmlja posramljeno: siguran sam da si ti to već odavno shvatila. Te reči samo uvećашe moje nezadovoljstvo, zapravo mi ni na kraj pameti nije bilo.

57.

Tako je prošao taj dugi dan, bez kiše, ali mračan. A onda moje težnje počеше da se menjaju, naizgled učvršćen odnos

s Lilom poče da slabi, pojača se želja da završim s njom i vratim se sopstvenim brigama. Možda se ta želja javila i ranije, kroz sitnice koje pak nisu bile dovoljno snažne da ih postane svesna, ali koje se sada behu objedinile. Obilazak rejonu urodio je plodom, pa ipak se kući vratih nezadovoljna. Kakvo je to bilo naše prijateljstvo ako mi je godinama prećutkivala za Alfonsa, iako je znala da mi je blizak? Da li je moguće da nije bila svesna apsolutne moći koju je imala nad Mikeleom, ili je iz nekih ličnih razloga odlučila da mi i to prećuti? S druge strane, koliko sam stvari ja sakrila od nje?

Ostatak dana provela sam u razmišljanju, glavom su mi se rojile konfuzne misli o mestima, vremenu i ljudima koje sam poznavala: izbečena gospođa Manuela, bezizrazni Rino, Điljola onakva kakva je bila u osnovnoj školi, Điljola gimnazijalka, Điljola koju su zaveli moć i slava braće Solara, njihov fijat 1100. Mikele, koji je privlačio žene ništa manje nego Nino, ali koji je, za razliku od Nina, bio sposoban da oseti apsolutnu strast, i Lila, Lila koja je bila u stanju da u čoveku probudi tu strast, tu emociju koja nije bila motivisana prostom željom za posedovanjem, razmetanjem po kraju, osvetom, niskim strastima kako je ona to imala običaj da naziva, već je predstavljala neku vrstu opsesivnog veličanja žene, ne u posvećenosti niti potčinjenosti, već u vidu muške ljubavi, onakve kakvu smo sve priželjkivale, tog složenog osećanja koje je od žene stvaralo, odlučno, na neki način i divlje, izabranicu među ostalim ženama. Osetih bliskost prema Điljoli, delila sam njeno poniženje.

Naveče se videh s Lilom i Encom. Ne izustih ni reč o istraživanju koje sam obavila njoj za ljubav i kako bih zaštitila čoveka s kojim je živela. Iskoristih pak trenutak kada je Lila u kuhinji hranila dete da kažem Encu da ona želi da se vrati u rejon. Odlučih da mu iskreno kažem šta ja o tome mislim. Rekoh da mi to ne deluje kao mudra odluka, ali da smatram

da bi trebalo podržati sve što bi moglo da joj pomogne da se osnaži – njeno zdravlje je bilo dobro, samo joj je bilo potrebno da nađe ravnotežu – ili za šta je ona sama smatrala da bi joj moglo pomoći. Da je mnogo vremena prošlo, i da im, s moje tačke gledišta, u rejonu ne bi bilo ništa gore nego u San Đovaniju. Enco slegnu ramenima.

„Nemam ništa protiv. Jedina razlika je što ću ustajati nešto ranije izjutra i kući se vraćati nešto docnije naveče.“

„Videla sam da se iznajmljuje kuća pokojnog don Karla. Deca su mu se odselila u Kazertu, a sada i udovica želi da im se priključi.“

„Koliko traže za stanarinu?“

Saopštih mu sumu: stanarine su u rejonu bile niže nego u San Đovaniju.

„U redu“, pristade Enco.

„Svestan si toga da ćete svakako naići na probleme.“

„Problema nam ni ovde ne fali.“

„Tamo će ih biti duplo više, kao i zahteva.“

„Videćemo.“

„Hoćeš li ostati uz nju?“

„Dok god ona to želi.“

Pridružio se Lili u kuhinji, htedosmo da joj kažemo za don Karlovu kuću. Ona se beše upravo sporečkala s Đenarom. Sada kada je dečak provodio manje vremena s komšinicom, a više s majkom, osećao se dezorijentisano, izgubio je slobodu u kojoj je do tog trenutka uživao, bio je primoran da promeni izvesne navike i bunio se, zahtevao je da s punih pet godina bude hranjen. Lila je počela da viče, a on je bacio na pod tanjir koji se razbio na stotine komadića i razleteo po čitavoj kuhinji. Uđosmo trenutak nakon što mu ona beše lupila šamar. Upita me besno:

„Jesi li ga ti hranila pretvarajući se da je kašika aviončić?“

„Samo jedanput.“

„Nije trebalo.“

Rekoh:

„Neće se ponoviti.“

„Da, bolje bi ti bilo, jer ćeš ti posle da odeš da izigravaš spisateljicu, a ja ću morati da traćim vreme na gluposti.“

Polako se smirila, pomela je pod. Enco joj reče da nema ništa protiv toga da potraže kuću u rejonu, ja joj ispričah za don Karlovu kuću trudeći se da potisnem uvređenost. Bezvoljno nas je slušala tešeći dete, a onda se postavi kao da je Enco taj koji navaljuje da se presele, kao da sam ja ta koja ih guram ka tom izboru. Reče: u redu, učiniću kako vas dvoje kažete.

Narednog dana pođosmo sve troje da vidimo kuću. Bila je u očajnom stanju, ali je Lila bila oduševljena: sviđalo joj se to što se nalazi na samom rubu rejona, gotovo na ulazu u tunel, i što je kroz prozor imala pogled na benzinsku pumpu Karmeninog verenika. Enco primeti da će ih noću ometati kamioni koji prolaze auto-putem i ranžirni vozovi. Međutim, pošto ona reče da će joj prijati da bude izložena zvucima našeg detinjstva, sklopiše dogovor sa udovicom za pristojnu sumu. Počevši od toga dana, Enco je svake večeri, nakon posla, umesto kući odlazio u rejon kako bi se posvetio nizu popravki koje su za cilj imale da kuću pretvore u prostor u kome bi se moglo živeti.

Bio je to već kraj aprila, datum moga venčanja se primakao, živela sam između Firence i Napulja. Za Lilu kao da to nije bilo ni od kakvog značaja, uvukla me je u troškove uređivanja svoje kuće. Kupili smo bračni krevet, ležaj za Đenara, zajedno smo otišle da podnesemo zahtev za uvođenje telefonske linije. Narod nas je posmatrao dok smo hodale ulicama, bilo je onih koji su se javljali samo meni, onih koji su se javljali obema i onih koji su se pretvarali da ne vide ni jednu ni drugu. U svakom slučaju, činilo se da se ona oseća prijatno. Jednom prilikom sretosmo Adu, bila je sama, ljubazno nam klimnu glavom i prođe dalje kao da je u žurbi. Jednom

sretosmo Mariju, Stefanovu majku, Lila i ja je pozdravismo, a ona okrenu glavu na drugu stranu. Jedanput je čak i sâm Stefano prošao pored nas u automobilu, zaustavio se, izašao iz kola, razgovarao je isključivo sa mnom, veselo, upitao me je kako napreduju pripreme za venčanje, hvalio Firencu, u kojoj je nedavno bio sa Adom i devojčicom; naposletku potapša Đenara po obrazu, klimnu glavom u Lilinom pravcu i nastavi svojim putem. Jednom smo videle Fernanda, Lilinog oca: pogrbljenog, veoma ostarelog, stajao je ispred osnovne škole i Lila se uzvrpolji, reče Đenaru da hoće da ga upozna s dedom. Ja pokušah da je zaustavim, ali se ona nije dala odvratiti. Fernando se ponašao kao da mu kćerka nije prisutna, neko vreme je posmatrao unuka, a onda reče: ako vidiš majku, reci joj da je kurva, okrenu se i ode.

Međutim, susret koji ju je najviše poremetio, iako se meni isprva učinio najmanje bitnim, odigrao se nekoliko dana pre njenog useljenja u novu kuću. Samo što bejasmo izašle iz kuće kad naletesmo na Melinu, koja je držala za ruku Mariju, Stefanovu i Adinu kćerku. Po običaju je delovala rasejano, ali bila je lepo obučena, beše izbelela kosu, na licu je imala mnogo šminke. Prepoznade mene, ali ne i Lilu, ili je možda u početku izabrala da priča samo sa mnom. Obračala mi se kao da sam i dalje verenica njenog sina Antonija: reče da će se on ubrzo vratiti iz Nemačke i da u svojim pismima uvek pita za mene. Pohvalih joj haljinu i kosu, učini mi se da joj je milo. Još se zadovoljnijom pokazala kada joj pohvalih unuku, koja se stidljivo privi uz babinu suknju. Mora da se na te reči osetila u obavezi da i ona kaže nešto o Đenaru, okrenu se Lili: je li to tvoj sin? Tek tada kao da se setila nje, koja ju je sve do tog trenutka posmatrala u tišini, kao da je postala sve-sna da je pred njom žena kojoj je njena kćer Ada otela muža. Oči joj utonuše u velike podočnjake, reče ozbiljno: Lina, baš si poružnela, sva si se osušila, nije ni čudo što te je Stefano

ostavio, muškarci vole da na ženi ima mesa inače ne znaju šta će s rukama pa odu. Onda se naglo okrenu Đenaru, skoro da povika pokazujući mu na devojčicu: znaš li da je ovo tvoja sestra? Poljubite se jednom, hajde, majko božja, što ste lepi! Đenaro odmah poljubi devojčicu, koja se nije bunila, a Melina, videvši ih tako priljubljene jedno uz drugo uzviknu: *oboje liče na oca, identični su!* Nakon tog zaključka, kao da ima hitna posla, povuče unuku za ruku i udalji se bez pozdrava.

Lila za sve to vreme ne reče ništa. Pa ipak, bilo mi je jasno da se u njoj odigrava nešto silovito, kao onda kada je kao devojčica videla Melinu kako ide ulicom jedući razmekšali sapun. Čim se žena i devojčica udaljiše, ona kao u nekom napadu raščupa sebi mahnito kosu, povuče očne kapke nadole, reče: ovakva ću postati. Zatim pokuša da začešlja kosu, promrmlja:

„Jesi li čula šta mi je rekla?“

„Nije tačno da si ružna i sasušena.“

„Koga je briga da li sam ružna i sasušena, govorim o sličnosti.“

„Kakvoj sličnosti?“

„Između dvoje dece: Melina je u pravu, oboje su identični Stefanu.“

„Ma šta to pričaš, devojčica jeste, Đenaro je drugačiji.“

Ona prasnu u smeh, nakon toliko vremena ponovo se smejala sa onim zloradim prizvukom koji ju je u prošlosti odlikovao. Odbrusi:

„Slični su kao jaje jajetu.“

58.

Bilo je preko potrebno da odem. Sve što sam za nju mogla da učinim već bejah učinila, sada sam bila u opasnosti da i

sama utonem u beskorisna razmišljanja o tome ko je pravi Đenarov otac, da li je Melina uspela da vidi ono što mi ostali nismo. U Liline skrivene misli, u ono što je znala ili nije znala, što je nagađala ali nije izgovarala, ili ono u šta joj je odgovaralo da veruje, i tako dalje, u taj začarani krug koji me je ostavljao iscrpljenu. Dugo smo raspravljale o tom susretu koristeći to što je Enco na poslu. Ja sam pribegavala opštim frazama tipa: žena uvek zna ko je otac njenog deteta. Rekoh joj: ti si oduvek osećala da je dete Ninovo, štaviše upravo to je razlog što si ga i želela, a sada si ubeđena da je Stefanovo samo zato što je tako rekla luda Melina? Ona se pak samo smejala, govorila je: kako sam samo bila glupa, kako nisam shvatila ranije, i – što je meni bilo sasvim neshvatljivo – činilo se da je zadovoljna. Naposletku začutah. Ako joj to novo ubeđenje pomogne – još bolje. Ukoliko je to samo još jedan znak njene nestabilnosti – šta sam ja tu mogla? Dosta više. Prava za moju knjigu prodana su u Francuskoj, Španiji i Nemačkoj, biće prevedena na strane jezike. Objavila sam još dva članka o uslovima u kojima rade fabričke radnice i radnici u Kampaniji, i u listu *Unita* svi su bili zadovoljni. Izdavačka kuća me je podsticala da napišem još jednu knjigu. Sve u svemu, imala sam hiljadu obaveza koje su zahtevale moju pažnju, za Lilu sam bila već dovoljno učinila, nisam mogla više da se uplićem u haos koji je vladao njenim životom. U Milanu, na Adelin nagovor, kupih za venčanje komplet krem boje, lepo mi je stajao, sako je bio strukiran, suknja kratka. Dok sam ga isprobavala, na pamet mi padoše Lila i njena raskošna venčanica, fotografija koju je krojačica izložila u izlogu avnije Retifilo, i to poređenje pojača svest o našoj različitosti. Njena svadba i moja: dva sasvim različita sveta. Pre izvesnog vremena bejah joj rekla da se neću venčati u crkvi, da neću nositi tradicionalnu venčanicu, da je Pjetro na jedvite jade pristao na to da pozovemo najužu rodbinu.

„A zašto?“, upitala me je tom prilikom, bez naročitog interesovanja.

„Zašto šta?“

„Zašto se ne venčate u crkvi?“

„Zato što nismo vernici.“

„A šta je sa Božjim dodirom, sa Svetim duhom?“, upita, podsetivši me na članak koji smo kao devojčice zajedno napisale.

„Od tada sam odrasla.“

„Priredi makar zabavu, pozovi prijatelje.“

„Pietro ne želi.“

„Ni mene, dakle, nećeš pozvati?“

„Jel' bi došla?“

Nasmejala se, odmahнула glavom:

„Ne bih.“

To je bilo sve. Međutim, početkom maja, kada sam privodila kraju poslove pre nego što zauvek napustim grad, odnos sa njom ali i neke druge stvari krenuše nizbrdo. Odlučih da posetim profesorku Galijani. Potražih njen broj, pozvah je. Rekoh da ću se uskoro udati, da se selim u Firencu, da bih volela da navratim da je vidim. Ona ne iskaza ni iznenađenje niti radost, ali me ljubazno pozva da dođem narednog dana u pet sati. Pre nego što je spustila slušalicu, dodala je: povedi i onu tvoju prijateljicu, Linu, ukoliko ona to želi.

Lilu nije trebalo dvaput pitati, ostavila je Đenara sa Encom. Ja se našminkah, začesljah kosu, obukoh se po ukusu koji bejah usvojila od Adele i pomogoh Lili da se i ona malo upristoji, pošto nije bilo načina da je nagovorim da se i sama dotera. Htela je da ponesemo kolače, rekoh joj da nema potrebe, da se tako ne radi. Kupih umesto toga primerak moje knjige, iako sam bila sigurna da ju je Galijanijeva već pročitala, učinila sam to kako bih mogla da joj napišem posvetu.

Stigosmo na vreme, pozvonismo, s druge strane tišina. Pozvonismo još jednom, otvori nam Nadja, zadihana, rastrojena,

bez uobičajene ljubaznosti, kao da smo svojom pojavom izazvale pometnju koja je uticala ne samo na njen fizički izgled već i na njeno ponašanje. Objasnih da smo došle u posetu njenoj majci. Majka nije tu, reče, uvede nas u salon, reče nam da se raskomotimo i potom nestade.

Sedele smo ćutke, razmenjujući nelagodne osmehe, kućom je vladala tišina. Prođe možda pet minuta, a onda se začu bat koraka u hodniku. Pojavi se Paskvale, pomalo razbarušen. Lila ni na koji način ne pokaza da je iznenađena, ja uskliknuh, u istinskom čudu: otkud ti ovde? On odvrati ozbiljno, bez srdačnosti: otkud vas *dve* ovde? Tom rečenicom obrnuše se naše uloge, uhvatih sebe kako ja njemu objašnjavam, kao da se radi o njegovoj kući, da sam došla u posetu svojoj profesorki.

„Ah“, reče, upita Lilu, pomalo podrugljivo: „Jesi li se oporavila?“

„Dobrim delom.“

„Baš mi je milo.“

Osetih bes, odgovorih ja u njeno ime, rekoh da Lila tek sad počinje da se oseća malo bolje i da je Sokavo dobio dobru lekciju, da su mu u fabriku ušli inspektori, da je bio primoran da Lili isplati sve što joj je dugovao.

„Ma je l' tako?“, reče on upravo u trenutku kada se pojavi Nadja, sada doterana kao da se spremila za izlazak. „Jesi li čula, Nadja?“ Profesorka Greko kaže da je održala dobru lekciju Sokavu.“

Uzviknuh:

„Ne ja!“

„Ne ona, Sokavu je lekciju dao Sveti duh.“

Nadjinim licem pređe smešak, uđe u sobu i, mada se pred nje nalazila prazna sofa, sede graciozno Paskvaleu u krilo. Osetih nelagodu.

„Samo sam pokušala da pomognem Lini.“

Paskvale obgrli Nadju rukom oko struka, izvi se ka meni, uzviknu:

„Vrlo dobro! Sada svi znamo da je, kada u svim fabrikama, u svim okruzima, u svakom kutku Italije i sveta, gazde počnu da tiranišu i dovode radnike u opasnost, dovoljno pozvati Elenu Greko: ona će obaviti nekoliko telefonskih poziva svojim prijateljima, inspektoratu za uslove rada, svecima u raju, i sve će biti kako treba.“

U prošlosti mi se nikada ne beše obratio na taj način, čak ni kada sam bila obična devojkica a on mi se činio tako velikim, kada beše umislio da se silno razume u politiku. Osetih se uvređenom, htedoh da mu odgovorim ali umeša se Nadja, ne ostavivši mi vremena za to. Obrati se Lili onim svojim malodušnim glasom, kao da nije vredno truda da joj objašnjava:

„Inspektori tu ne igraju nikakvu ulogu, Lina. Otišli su u fabriku, napisali svoje izveštaje, i šta sad? U fabrici je i dalje sve kao pre. U međuvremenu, oni koji su se izložili riziku upali su u probleme, oni koji su ćutali dobili su nešto para ispod žita, policija nam se natovarila na grbaču, a fašisti su došli na moja vrata i isprebijali Armanda.“

Nije još ni završila svoju priču, Paskvale me napade još silnije nego pre, ovoga puta povišenim glasom:

„Objasni nam, molim te, šta si koji đavo mislila da ćeš time postići?“ upita, a u glasu su mu se osećali bol i istinsko razočaranje. „Znaš li ti kakva je situacija u Italiji? Imaš li ikakvu predstavu o tome šta je klasna borba?“

„Molim te, nemoj da vičeš“, reče mu Nadja, a onda se ponovo okrenu Lili, reče gotovo šapatom:

„Drugovi se ne napuštaju.“

Ona odgovori:

„Loše bi se završilo u svakom slučaju.“

„Šta time hoćeš da kažeš?“

„Tamo se ne može pobediti lecima, pa ni fizičkim sukobom sa fašistima.“

„A na koji način se može pobediti?“

Lila ništa ne reče, Paskvale prosikta, sada okrenut njoj:

„Može se, dakle, pobediti obraćajući se gazdinim prijateljima? Tako što uzmeš šaku novca ne mareći za ostale?“

Ja na te reči prasnuh:

„Paskvale, dosta je bilo!“, rekoah, i nehotice i sama povisih ton, „kakav je to način da sa nama tako razgovaraš? Stvari se nisu tako odigrale.“

Želela sam da se opravdam, da ga učutkam, iako nisam znala šta da odgovorim, koje argumente da potegnem, jedine reči koje su mi se vzmale po glavi bile su podle i politički beznačajne: ovako mi se obraćaš zato što si sada, kada možeš da staviš ruke na ovu gospođicu iz dobre porodice, umislio da si ko zna kako važan? Lila me je pak u tome sprečila, dade mi sasvim neočekivano znak da ćutim, zbunivši me. Reče:

„Dosta je, Lenú, oni su u pravu.“

Njene reči me zaboleşe. Kako su sad to oni u pravu? Poželeh da joj odgovorim, da se izvičem i na nju, da zatražim da mi objasni šta je pod tim mislila. Međutim, u tom trenutku stiže Galijanijeva, začuše se njeni koraci u hodniku.

59.

Ponadah se da me profesorka nije čula kako galamim. U isto vreme sam čekala da Nadja skoči s Paskvaleovog krila kao oparena i da požuri da sedne na sofu, priželjkivala sam da ih vidim ponižene potrebom da sakriju tu prisnost. Primetih da ih i Lila posmatra podrugljivo. Međutim, njih dvoje se i ne mrdnuše, štaviše Nadja obgrli Paskvalea oko vrata, kao da se plaši da će pasti, i reče majci, koja samo što se beše pojavila

na do vratku: sledeći put kada budeš imala goste, bilo bi lepo da me obavestiš. Profesorka joj ništa ne odgovori, okrenu se nama dvema hladno: oprostite, okasnila sam, da pređemo u moju radnu sobu. Krenusmo za njom dok je Paskvale udaljavao Nadju od sebe mrmljajući glasom koji mi se najednom učini setnim: hajde, idemo odavde.

Galijanijeva nas je vodila hodnikom mrmljajući sebi u bradu razdraženo: ono što meni stvarno smeta jeste prostakluk. Zatim nas uvede u prostranu sobu u kojoj su se nalazili anti-kvarni radni sto, brojne knjige, tapacirane stolice imponantnog izgleda. Obrati nam se ljubaznim tonom iako je bilo očigledno da se bori s lošim raspoloženjem. Reče da joj je milo što me vidi i što ponovo sreće Lilu, pa ipak u svakoj njenoj reči, kao i u tišini između njih, osećala sam kako u njoj narasta ozlojeđenost, poželeh da odem što pre. Izvinih joj se što sam pustila da prođe toliko vremena bez javljanja, stadoh joj pričati pomalo preterujući o tome koliko su teške bile studije, o knjizi, o hiljadama obaveza kojima sam bila zatrpána, o veridbi i predstojećem braku.

„Hoćeš li se venčati u crkvi ili samo u opštini?“

„Samo u opštini.“

„Bravo.“

Okrenu se Lili, želela je da je uvuče u razgovor:

„A vi, jeste li se venčali u crkvi?“

„Jesam.“

„Vi ste, dakle, vernik?“

„Nisam.“

„Pa zašto ste se onda venčali u crkvi?“

„Zato što se to tako radilo.“

„Ne treba činiti stvari samo zato što se, eto, tako radi.“

„Ali ipak ih činimo.“

„Hoćete li prisustvovati Eleninoj svadbi?“

„Nije me pozvala.“

Trgnuh se, rekoх smesta:

„Nije istina.“

Lila reče smejući se:

„Istina je, ona me se stidi.“

Ton je bio šaljiv, ali me njene reči ipak zaboleše. Šta joj se to događa? Prvo se okrenula protiv mene pred Nadjom i Paskvaleom, a sada ta neslana šala pred profesorkom.

„Kojesta“, rekoх, i kako bih se smirila izvadih iz torbe knjigu, pružih je Galijanijevoj i rekoх: želela sam ovo da vam poklonim. Ona je na trenutak posmatrala knjigu kao da je ne vidi, možda i dalje u svojim mislima, a onda mi zahvali, reče da je već ima i pruži mi je nazad. Upita me:

„Čime se bavi tvoj muž?“

„Upravnik je Katedre za latinsku književnost na fakultetu u Firenci.“

„Jel' dosta stariji do tebe?“

„Ima dvadeset sedam godina.“

„Tako mlad a već upravnik katedre?“

„Dobar je u svom poslu.“

„Kako mu je ime?“

„Pjetro Ajrota.“

Galijanijeva me je pažljivo posmatrala, kao u školsko doba, kada bih joj tokom propitivanja dala odgovor koji je smatrala nepotpunim.

„Je li mu Gvido Ajrota neki rod?“

„Otac mu je.“

U njenom osmehu osetih приметnu dozu zlobe.

„Bogme fina partija.“

„Volimo se.“

„Jesi li već počela da radiš na novoj knjizi?“

„Jesam.“

„Videla sam da si postala saradnik lista *Unita*.“

„Povremeno nešto napišem.“

„Ja za njih više ne pišem, to su birokratske novine.“

Okrenu se iznova Lili, činilo se da hoće po svaku cenu da joj stavi do znanja da joj je draga. Reče joj:

„Upoznata sam sa onim što ste postigli u fabrici.“

Lilinim licem pređe nezadovoljna grimasa.

„Ništa ja nisam postigla.“

„To nije istina.“

Galijanijeva se pridiže, potraži nešto među papirima na stolu, pokaza joj nekakav list kao da se radi o neopozivom dokazu.

„Nadja je ovaj vaš tekst ostavila u kući, a ja sam uzela slobodu da ga pročitam. Odvažan je, inovativan, odlično napisan. Priželjkivala sam da vas ponovo vidim kako bih vam to mogla reći.“

U ruci je imala Liline stranice koje sam iskoristila u pisanju svog prvog novinskog članka.

60.

Ah, da, bilo je vreme da se povučem. Profesorkin stan napuštih ogorčena, suvih usta, ne skupivši hrabrost da joj kažem da nema pravo da se prema meni tako ophodi. O mojoj knjizi ništa nije rekla, iako ju je imala i iako mora da ju je pročitala, ili makar prelistala. Nije zatražila da joj napišem posvetu na primerku koji sam joj donela upravo iz tog razloga, i kada sam se ja, pre odlaska – iz slabosti, iz neke potrebe da na taj odnos stavim tačku uz određenu dozu prisnosti i nežnosti – sama ponudila da to učinim, nije prihvatila niti odbila, samo se osmehnula i nastavila svoj razgovor s Lilom. Povrh svega, ništa nije rekla ni o mojim novinskim člancima, štaviše isprva ih je pomenula samo kako bi imala povod da iskaže svoj negativni sud o listu, zatim je izvadila Liline papire i nastavila da

priča s njom kao da moje mišljenje na tu temu ne vredi ni pišljiva bobica, kao da nisam prisutna. Želela sam da viknem: tačno je, Lilo odlikuje velika inteligencija, inteligencija koje sam ja oduvek svesna, koju volim, koja je imala uticaja na sve što sam u životu postigla; ali, i ja sam svoju inteligenciju negovala uz mnogo truda i s mnogo uspeha, svugde sam cenjena, nisam pretenciozna nikogovička poput tvoje kćerke. Umesto toga sam ćutke prisustvovala njihovom razgovoru o fabrici i podnetoj listi zahteva. I na rastanku, u prizemlju, nastaviše da razgovaraju među sobom sve dok me Galijanijeva ne pozdravi rasejano, Lili pak rekavši, sada su već bile na ti: javi mi se, a onda je zagrlivši. Osetih se poniženom. Osim toga, Paskvale i Nadja se nisu ponovo pojavili, uskrativši mi priliku da im zapušim usta, te se u meni nakupio i bes usmeren ka njima: kako se usuđuju da me krive što sam pomogla prijateljici, izloživši i sebe samu opasnosti? Ko su oni da kritikuju moje postupke? Spustivši se niz stepenište, hodajući trotoarom Ulice Vitorio Emanuele, ostadosmo nasamo Lila i ja. Osećala sam se spremnom da se izderem na nju: misliš li zaista da te se stidim, kako ti je palo na pamet da tako nešto kažeš, zašto si se složila sa ono dvoje, ti si jedna nezahvalnica, učinila sam sve što sam mogla kako bih ti bila blizu, kako bih ti pomogla, a ti mi na ovaj način uzvraćaš, s tobom zaista nešto nije u redu! Međutim, čim se našosmo na svežem vazduhu, ne ostavivši mi priliku ni da otvorim usta (uostalom, da li bi se išta promenilo sve i da sam dobila priliku?), ona me uze pod ruku i poče da me brani, napadajući Galijanijevu.

Ne dobih priliku da joj saspem u lice prelazak na Paskvaleovu i Nadjinu stranu, niti besmislenu optužbu da je ne želim na svadbi. Ponašala se kao da je sve ono rekla neka druga Lila, neka Lila o kojoj ni ona sama ništa nije znala i od koje bi bilo uzaludno zahtevati da objasni svoje postupke. Kakav gadan svet – započe, i ne zaustavi se sve dok ne stigismo do stanice

podzemne železnice Amedeo – jesi li videla kako se matora prema tebi ponašala, htela je da ti se osveti, ne može da podnese to što ti pišeš knjige i novinske članke, što ćeš sklopiti dobar brak, a najviše od svega ne može da podnese što Nadja, koju je odgajila da bude bolja od svih, koja je trebalo da joj bude ponos i dika, nikako da uradi išta dobro, našla je sebi zidara i izigrava drolju na njene oči: da, ne može to da podnese, ali ti grešiš što dopuštaš da te to pogađa, šta te briga, nije trebalo da joj daš svoju knjigu, nije trebalo da je pitaš da li želi posvetu, i iznad svega nije trebalo da joj je napišeš, takav svet treba tretirati onako kako zaslužuje, tvoja je mana što si previše dobra, gutaš sve što ti kaže bilo ko za koga znaš da se obrazovao kao da samo oni imaju nešto u glavi, a nije tako. Opusti se, udaj se, idi na medeni mesec, previše si se starala o meni, napiši još jedan roman, znaš da od tebe očekujem divne stvari, da te volim.

Slušala sam je sve vreme, ophrvana emocijama. S njom nije bilo moguće primiriti se, svaka promena u našem odnosu na posletku bi se pokazala privremenom, ubrzo bi joj se nešto u glavi promenilo i ponašala bi se sasvim nedosledno, činila je da i ja izgubim ravnotežu. Nije mi bilo jasno govori li sve to kako bi mi se izvinila, govori li nešto u šta ne veruje zaista kako bi prikrila neka druga osećanja koja nema nameru da mi poveri, ili se to oprašta od mene zauvek. U svakom slučaju, nije bila iskrena, bila je nezahvalna, a ja sam joj se, i nakon svih ovih promena, osećala potčinjeno. Osećala sam da nikada neću biti u stanju da se rešim te potčinjenosti, i ta mi se pomisao učini nepodnošljivom. Poželeh – i ne uspeh da odagnam tu želju – da se ispostavi da je kardiolog pogrešio, da je Armando bio u pravu, da je zaista bolesna i da će umreti.

Nakon toga dana prošlo je mnogo godina tokom kojih se nismo više viđale, samo smo se povremeno čule telefonom. Postale smo jedna za drugu samo glas izdaleka, nešto nestvarno,

bez pravog kontakta i dubljeg odnosa. Međutim, želja da ona umre i dalje je boravila u nekom delu moga uma, pokušavala sam da je odagnam, ali se održavala.

61.

Noć pred odlazak u Firencu probdela sam ne uspeavajući da zaspim. Od svih bolnih misli koje su mi se rojile po glavi najснаžnije su bile one koje su se ticale Paskvalea. Njegove kritike su me pekle. Isprva sam ih bila kategorično odbacila kao neosnovane, kasnije sam počela da oscilujem između ubeđenja da ih nisam zaslužila i pomisli da su, ako se Lila složila s njima, možda zaista tačne. Naposletku, učinih nešto što nikada pre ne bejah učinila: izvukoh se iz kreveta u četiri sata izjutra i izađoh iz kuće sama, pre svitanja. Bila sam veoma nesrećna, priželjkivala sam da mi se dogodi nešto strašno, nešto čime ću biti kažnjena za svoje pogrešne postupke i zle misli, čime će i Lila indirektno biti kažnjena. Međutim, nije mi se dogodilo baš ništa. Hodala sam nadugo praznim ulicama, mnogo bezbednijim sada nego kada su bile pune ljudi. Nebo je poprimalo ljubičastu boju. Stigoh do mora, izgledalo je poput kakvog sivog lista pod bleđim nebom prošaranim retkim oblacima crvenih rubova. Zamak Ovo je izgledao raspolučeno, jedna strana, ona bliža Vezuvu, sijala se zlaćanom bojom, druga, okrenuta ka Merđelini i Pozilipu, beše utonula u crnilo. Hodala sam duž linije grebena, na vidiku nije bilo žive duše, more je bilo nečujno, ali je širilo snažan miris. Ko zna kakva bih osećanja gajila prema Napulju, prema sebi samoj, da sam se svakog jutra budila ne u rejonu već u jednoj od tih priobalnih zgrada. Šta to pokušavam? Da izmenim svoje poreklo? Da promenim, zajedno sa sobom, i ljude koji me okružuju? Da naselim ovaj grad, u ovom trenutku tako pust, građanima koji

ne znaju za bedu ni za pohlepu, za zlobu ni za bes, koji su u stanju da uživaju u lepoti pejzaža, baš kao božanstva koja su ga nekada naseljavala? Da pustim na volju svojim demonima, da im se prepustim i da budem srećna? Iskoristila sam moć porodice Ajrota, sveta koji se već decenijama bori za pobedu socijalizma, na strani onih kao što su Paskvale i Lila, ne s namerom da ispravim sve nepravde ovog sveta, već zato što sam bila u mogućnosti da pomognem jednoj osobi koju volim, zato što mi se činilo pogrešnim da to ne učinim. Jesam li loše postupila? Je li trebalo da ostavim Lilu u nevolji? Nikada više, nikada, prstom neću mrdnuti kako bih ikome pomogla. Napustih grad, krenuh da postanem supruga.

62.

Što se venčanja tiče, ničega se ne sećam. Zahvaljujući malobrojnim fotografijama, a ne sećanju, ostalo mi je urezano nekoliko prizora: Pjetro pomalo odsutnog izraza lica, ja koja delujem ozlojeđeno, moja majka, čije je lice van fokusa ali se na njemu ipak nazire neodobravanje. Ili možda grešim? Samog bračnog obreda nimalo se ne sećam, ali dobro pamtim dugu raspravu s Pjetrom nekoliko dana pred venčanje. Počelo je tako što sam mu saopštila da nameravam da uzimam pilule kako ne bih zatrudnela, da mi se činilo mudrim da pre toga napišem još jednu knjigu. Bila sam ubeđena da ću smesta dobiti njegovu saglasnost. Umesto toga je, na moje iznenađenje, ispoljio neslaganje. Prvo je naveo problem nezakonitosti, pilule se još nisu legalno nalazile u prodaji; potom je rekao da ih nije glas da su štetne po zdravlje, održao mi dug govor o seksu, ljubavi i oplodnji, i naposljetku zaključio priču promrmljavši da, kada neko zaista ima šta da napiše, to će i učiniti, bilo da čeka dete ili ne.

To što je rekao nije mi se svidelo, razbesnelo me je, takva reakcija mi se učini u neskladu s karakterom učenog mladića koji je insistirao na sklapanju braka u opštini, i to mu i reko. Posvađasmo se. Dan venčanja je stigao a mi se i dalje ne bejasm o izmirili, on je bio ćutljiv, ja hladna.

S prolaskom vremena nije izbledelo i sećanje na jedno iznenađenje: prijem. Bejasm o odlučili da se venčamo, pozdravimo se s rodbinom i odemo kući bez proslave bilo kakve vrste. Do tog izbora sm o došli spojivši Pjetrov isposnićki pogled na život i moju želju da dokažem da više ne pripadam svetu moje majke. Međutim, našu odluku je u tajnosti oborila Adela. Oduvkla nas je u dom jedne svoje prijateljice, ćisto da nazdravimo, kako je sama rekla, a tamo se Pjetro i ja nađosmo u središtu raskošnog prijema u jednoj firentinskoj vili, okruženi brojnom rodbinom porodice Ajrota i poznatim lićnostima koje tu ostadoše sve do u kasnu noć. Moj muž se odmah natmurio, a ja uhvatih sebe kako se zbunjeno pitam zašto sam, kada se već radilo o *mom* venčanju, bila primorana da listu zvanica ogranićim na roditelje i braću i sestru. Upitah Pjetra:

„Jesi li ti znao nešto o ovome?“

„Nisam.“

Neko vreme sm o se sa situacijom suoćavali složno. Međutim, on se ubrzo ratosiljao majćinih i sestrih pokušaja da ga predstave ćas ovim ćas onim njihovim prijateljima, zavukao se u neki ćošak s mojom porodicom, celo več e je proveo u prići s njima. Ja sam se ispoćetka, uz odrećenu dozu nelagode, izmirila sa sudbinom da moram istrpeti zamku u koju sm o upali, a onda sam malo-pomalo poćela da ućivam u tome što cenjeni polićićari, ugledni intelektualci, mladi revolucionari, pa ćak i jedan slavni pesnik i jedan romansijer pokazuju interesovanje za mene, za moju knjigu i što hvale moje novinske ćlanke. Vreme je proletelo, osećala sam da, sa svakim

trenom, sve više i više postajem deo sveta porodice Ajrota. Čak se i moj svekar trudio da mu budem blizu, interesovao se za moje stručno mišljenje o radnim uslovima. Ubrzo se našosmo okruženi brojnim svetom spremnim na raspravu o svemu onome što behu pročitali u novinama i časopisima, o bujici lista zahteva koje su nastajale po čitavoj zemlji. A ja sam, eto, bila jedna od njih, na sopstvenoj proslavi, i nalazila sam se u središtu razgovora.

Moj svekar je u izvesnom trenutku stao silno da hvali neki esej koji beše izašao u listu *Radnički svet* koji je, po njegovom mišljenju, izlagao problem demokratije u Italiji na kristalno jasan i inteligentan način. Zahvaljujući zavidnom broju sakupljenih podataka, tekst je u suštini dokazivao da, sve dok televizijski kanali, važni novinski listovi, škole, fakulteti i sudstvo nastavljaju iz dana u dan da rade na učvršćivanju preovladavajućih ideologija, rezultati izbora neće biti verodostojni a radničke partije nikada neće uspeti da pređu cenzus kako bi se i njihov glas čuo. Nastupiše odobravanja klimanjem glavom, uskllici podrške, podsećanja na ovaj ili onaj doprinos. Naposletku profesor Ajrota, na onaj svoj znalački način, izgovori ime autora eseja, a ja nekako osetih, i pre nego što mu čuh ime – Đovani Saratore – da se radi o Ninu. Bila sam do te mere zadovoljna da ne uspeh da se obuzdam, rekoh da ga poznajem, pozvah Adelu da potvrdi pred mužem i svim prisutnima kakav je genije moj napolitanski prijatelj.

Nino je gostovao na mom venčanju iako nije bio fizički prisutan, i pričajući o njemu osetih pravo da govorim i o sebi samoj, o razlozima koji su me naveli da počnem da se zalažem za radnička prava, o potrebi da se ostvare neophodni uslovi kako bi političke partije i parlamentarni predstavnici levice konačno postali svesni političkog i ekonomskog stanja u kome živimo, i tako dalje, nižući razne obrasce koje bejah usvojila u skorije vreme, kojima sam se pak nerado služila.

Osetih se dobro. Raspoloženje mi se popravljalo sve više i više, uživala sam u tome da stojim između svekra i svekrve, da osećam da me njihovi prijatelji cene. Naposletku, kada moji roditelji stidljivo priđuše da se pozdrave sa mnom i odjuriše, ne znam ni sama gde, da čekaju prvi jutarnji voz kojim će se vratiti u Napulj, beše me u potpunosti prošla volja da se ljutim na Pjetra. On mora da je to primetio, i sam omekša, nestade napetosti među nama.

Čim smo stigli u naš novi stan i zatvorili vrata za sobom, počesmo da vodimo ljubav. U početku mi je veoma prijalo, ali se ispostavilo da me tog dana očekuje još jedno iznenađenje. Kada se Antonio, moj prvi momak, trljao uz mene, činio je to žustro i sa silinom, Franko je ulagao mnogo napora da se suzdrži, ali bi se u izvesnom trenutku povukao uz roptaj, ili bi se, kada je na sebi imao prezervativ, naglo zaustavio i činilo mi se da postaje teži, pritiskao me je svojim telom, smejao mi se na uvo. Pjetro se pak mučio čitavu večnost. Pokreti kojima je prodirao u mene bili su promišljeni, nasilni do te mere da je malo-pomalo uživanja potpuno nestalo, pre svega zahvaljujući monotonom ponavljanju i bolu koji sam osećala u stomaku. Bio je u potpunosti obliven znojem zbog dugog napora, možda i od muke. Posmatrajući ga tako znojavog i dodirujući mu mokra leđa, želja me je potpuno prošla. On toga pak nije bio svestan, nastavljao je naizmenično da uzmiče i da prodire u mene sa silinom, u sopstvenom ritmu, ne stajući. Nisam znala kako da se postavim. Milovala sam ga, šaputala sam mu na uvo da ga volim, sve vreme se nadajući da će prestati.

Kada je napokon ispustio potmulu krik i pao pored mene, potpuno izmožden, osetih radosno olakšanje uprkos tome što me je svaki delić tela bolelo i što ostah nezadovoljena.

U krevetu je ostao vrlo kratko, pridigao se, otišao u kupatilo. Nekoliko minuta sam čekala da se vrati, ali sam bila umorna,

utonuh u san. Probudih se naglo sat vremena kasnije i videh da se nije vratio u krevet. Zatekoh ga u radnoj sobi, za stolom.

„Šta radiš?“

Osmehnu mi se.

„Radim.“

„Dođi u krevet.“

„Idi ti, ja ću doći kasnije.“

Ubeđena sam da sam te noći ostala trudna.

63.

Čim saznadoh da sam u drugom stanju, obuze me nemir i pozvah telefonom majku. Koliko god da je naš odnos bio buran, tom prilikom je potreba da je čujem prevagnula. Bila je to greška, odmah postade nasrtljiva. Navaljivala je da odmah dođe, da se preseli kod mene, da mi pomaže, da me podučava, ili pak da me vrati u rejon i zatvori u svoju kuću, da me poveri staroj babici koja nju beše porodila svaki put. S mukom sam je zadržala, rekoh joj da moju trudnoću prati neki ginekolog, prijatelj moje svekrve, cenjeni profesor, i da ću se poroditi na njegovoj klinici. Osetih da sam je time uvredila. Prosikta mi: više voliš svekrvu od mene, i ne javi mi se više.

Nakon nekoliko dana, međutim, pozvala me je Lila. Nekoliko puta smo se čule telefonom nakon moga odlaska, ali samo nakratko, nismo želele da napravimo veliki račun, ona je bila vesela, ja distancirana, ona je sa ironijom zapitkivala o mom bračnom životu, ja sam se ozbiljno interesovala za njeno zdravlje. Ovoga puta odmah opazih da nešto nije kako treba.

„Jesi li ljuta na mene?“, upita me.

„Nisam, što bih bila?“

„Nisi mi javila vest. Saznala sam samo zato što se tvoja majka na sve strane hvališe tvojom trudnoćom.“

„Tek sam nedavno postala sigurna.“

„Mislila sam da uzimaš pilule.“

Osetih se nelagodno.

„Jesam u početku, ali onda sam prestala.“

„Zašto?“

„Vreme leti.“

„A šta je s knjigom koju treba da napišeš?“

„Videćemo kasnije.“

„Molim te, nemoj da odustaješ.“

„Učiniću šta mogu.“

„Moraš dati sve od sebe.“

„Pokušaću.“

„Ja uzimam pilule.“

„Sa Encom dakle lepo ide?“

„Ide, ali ja ne želim da ikada više ostanem u drugom stanju.“

Čutala je, ni ja ne rekoh ništa. Kada je iznova progovorila, stade mi pričati kako o prvoj, tako i o drugoj svojoj trudnoći. Obe je opisala kao ružna iskustva: drugi put sam, reče, bila uverena da je dete Ninovo pa sam, iako sam se loše osećala, bila zadovoljna. Međutim, bila ti zadovoljna ili ne, videćeš već, telo se muči, ne želi da se izobličići, previše je bola. Nastavila je da mi opisuje sve mračnije prizore, o svemu tome u prošlosti mi je već pričala, ali nikada s tako mahnitom željom da me uvuče u sopstveni bol kako bih ga i ja osetila. Činilo se da želi da me pripremi za ono što me očekuje, bila je veoma zabrinuta za mene i za moju budućnost. Tuđ život, reče mi, prvo se pilepi za tebe unutar tvog stomaka, a onda, kada napokon izađe iz tebe, postaneš njegov zatočenik, drži te na povocu, nisi više sama svoj gospodar. Govorila je živahno o svim fazama moje trudnoće, oblikujući ih prema sopstvenoj, izražavala se na svoj upečatljiv način. To ti je kao da si sama sebi nato-varila breme na leđa, uzviknu, i pomislih kako nije u stanju

da razume da smo mi dve različite osobe, činilo joj se nezamislivim da bih mogla imati drugačiju trudnoću od onih kakve je ona imala, da bih mogla gajiti drugačija osećanja prema drugačijem detetu. Uzimala je zdravo za gotovo da ću naići na istovetne poteškoće, do te mere da pomislih kako bi moju eventualnu radost zbog predstojećeg majčinstva smatrala ličnom izdajom.

Nisam želela da je dalje slušam, udaljih slušalicu od sebe, plašilo me je to što je govorila. Pozdravismo se bez topline.

„Ukoliko ti budem potrebna“, reče, „javi mi.“

„U redu.“

„Ti si meni pomogla, sada želim ja tebi da pomognem.“

„U redu.“

Međutim, taj razgovor mi nimalo nije pomogao, štaviše probudio je neki novi nemir u meni. Živela sam u gradu o kome ništa nisam znala, iako sam zahvaljujući Pjetru poznavala svaki njegov ćošak, nešto što nisam mogla da tvrdim i za Napulj. Volela sam da se šetam uz Arno, ali nije mi se sviđala boja kuća, budila je u meni loše raspoloženje. Podrugljiv način govora njegovih stanovnika – portira naše zgrade, mesara, pekara, poštara – navodili su me da odgovoram sa istom dozom ironije, u meni se rađala bezrazložna ozlojeđenost. A što se tiče brojnih prijatelja mojih svekra i svekrve, tako prijateljski nastrojenih na dan moje svadbe, nikoga od njih više ne vidih, niti je Pjetro imao ikakvu nameru da se s njima vidamo. Osećala sam se usamljeno i krhko. Kupih nekoliko knjiga o tome kako postati savršena majka, i posvetih se pripremama sa meni svojstvenom marljivošću.

Prolazili su dani, sedmice, ali, na sopstveno iznenađenje, nisam osećala težinu trudnoće, naprotiv, osećala sam neku novu lakoću u sebi. Mučnine su bile zanemarljive, nisam osećala promene u telu, u raspoloženju, u spremnosti da radim. Bila sam u četvrtom mesecu trudnoće kada mi za knjigu

dodeliše značajnu nagradu koja mi je donela još malo slave i još malo para. Pođoh da je primim uprkos političkoj klimi nenaklonjenoj takvom vidu dodela priznanja, i osetih se blaženo, ponosno na samu sebe, osećaj fizičkog i intelektualnog postignuća činio me je hrabrom, otvorenom. Moj govor je bio dugačak, izjavih kako se osećam srećno poput astronauta kada kroče na belu površinu Meseca. Par dana kasnije, pošto sam se osećala snažno, odlučih da pozovem Lilu kako bih joj rekla za nagradu. Želela sam da joj stavim do znanja da se stvari ne odvijaju onako kako je ona predvidela, već suprotno, da sve teče glatko, da sam zadovoljna. Bila sam do te mere puna sebe da sam bila spremna da pređem preko svega što mi beše učinila. Međutim, Lila već beše pročitala u *Matineu* – jedino su napolitanski listovi posvetili pokoji redak nagradi – onu moju rečenicu o astronautima, i ne pruživši mi priliku da joj išta ispričam, stade je oštro kudit. Bela površina Meseca, moš misliti, reče ironično, nekada je bolje ćutati nego lupetati gluposti. Dodade kako je Mesec običan kamen okružen milijardom drugog kamenja i da je, kada se radi o kamenju ili čemu god, najpametnije čvrsto stajati obema nogama na zemlji i među njenim problemima.

Osetih kako mi se grči stomak. Zašto je i dalje imala potrebu da me povređuje? Jel' nije želela da budem srećna? Ili se pak nikada nije u potpunosti oporavila, pa je loše stanje u kome se nalazi dodatno isticalo njenu lošu stranu? Navrh jezika su mi bile ružne reči koje pak ne izgovorih. Ona je, kao da nije ni svesna toga da su me njene reči povredile, ili kao da misli da na to ima pravo, počela veselo i prijateljski da mi prepričava svoje novosti. Beše se izmirila s bratom, s majkom, i naposljetku čak i sa ocem; opet se potkačila s Mikeleom Solarom zbog starih razmirica, marke cipela i para koje on duguje Rinu; stupila je u kontakt sa Stefanom kako bi zahtevala da, makar s finansijske strane, prihvati očinsku ulogu u Đenarovom životu, a ne

samo u Marijinom. Pričala mi je o Rinu, o Stefanu, o Solarama zvučeći razdražljivo, na mahove i priprosto. Naposletku me upita, kao da joj je zaista veoma stalo do mog mišljenja: jesam li dobro učinila? Ne odgovorih joj ništa. Dodeljena mi je značajna nagrada a ona se na nju nije ni osvrnula, samo je pomenula rečenicu o astronautima. Upitah je, možda kako bih je uvredila, da li joj se i dalje javljaju simptomi od kojih ima osećaj da će joj se glava rasprsnuti. Odgovori da ih više nema, nekoliko puta ponovi kako se oseća odlično, reče uz ironično smejljenje: samo ponekad krajničkom oka vidim kako iz nameštaja izlaze ljudi. Onda me upita: s trudnoćom sve ide kako treba? Vrlo dobro, odlično, nikad se nisam bolje osećala.

Tokom tih meseci mnogo sam putovala. Dobijala sam pozive da gostujem na raznim okupljanjima, ne samo zahvaljujući knjizi već i zbog članaka koje sam pisala, koji su me takođe primoravali da neprekidno budem u pokretu kako bih izbliza bila svedok novih štrajkova, reakcija vlasnika firmi. Nisam ozbiljno razmišljala o mogućnosti da postanem novinar. Time sam se bavila zato što je činilo da se dobro osećam. Osećala sam se kao pobunjenik, iz mene su kuljali revolt i neka snaga, svoju prividnu krotkost osećala sam kao neku vrstu kamuflaže. Ona mi je pak omogućavala da se uvučem među zidine fabrika, da razgovaram s radnicima i radnicama, da se provlačim kroz policijske kordone. Ničega me nije bilo strah. Kad je Poljoprivredna banka dignuta u vazduh, nalazila sam se u Milanu, u izdavačkoj kući, pa ipak se nisam uplašila, nisam imala mračne slutnje. Smatrala sam sebe delićem nezaustavljive sile, smatrala sam se neranjivom. Niko nije mogao učiniti našao ni meni ni mom detetu. Mi smo bili jedina čvrsta realnost, ja vidljiva a on (ili ona: premda je Pjetro želeo dečaka) zasad skriven. Sve ostalo za mene je predstavljalo dašak vetra, neopipljive talase prizora i zvukova koji su, razorni ili dobroćudni, bili od ključnog značaja za moj posao, postojali su samo kako

bih ja mogla da ih pretočim u magične reči od kojih ću satkati kakvu priču, članak, javni govor, pazeći da ništa ne zazvuči pogrešno, da sve bude po ukusu porodice Ajrota, izdavačke kuće, Nina, koji me je zasigurno odnekud čitao, pa čak i Paskvalea, a što da ne, i Nadje i Lile, koji će konačno biti primorani da priznaju: eto, bili smo nepravedni prema Eleni, ona je na našoj strani, vidi šta piše.

Bio je to izrazito intenzivan period, moja trudnoća. Na sopstveno iznenađenje otkrih da je želja za vođenjem ljubavi postala snažnija. Ja sam bila ta koja je podsticala Pjetra, grlila sam ga, ljubila, iako on nije imao sklonost ka poljupcima, maltene je odmah prelazio na sam čin, na sebi svojstven dug i bolan način. Zatim bi ustajao, radio bi sve do kasno. Ja bih odspavala sat-dva, a onda sam se budila, primećivala da nije u krevetu, palila svetlo i čitala sve dok ne bih osetila umor. Onda bih odlazila u njegovu sobu, primoravala ga da dođe u krevet. On bi se povinovao mojim željama, ali je ustajao s prvim jutarnjim zracima, činilo se da ga je strah sna. Ja sam se pak budila u podne.

Samo me je jedan događaj uznemirio. Bila sam u sedmom mesecu trudnoće, stomak mi već beše otežao. Nalazila sam se u blizini kapije Nove železare kada izbiše neredi, ja pobegeh. Možda sam načinila pogrešan korak, šta znam, u svakom slučaju osetih bolno probadanje u desnoj strani zadnjice, spuštalo se duž noge kao ubod vrelinim gvožđem. Kući sam se vratila šepajući, smestila se u krevet i bol je postepeno nestao. Međutim, povremeno se iznova javljao, protezao se kroz bedro i prepone. Navikoh se da nalazim položaje koji su ga ublažavali, ali kada primetih da počinjem redovno da šepam, obuze me užas, zakazah pregled kod doktora koji je pratio moju trudnoću. Razuverio me je, reče da je sve u redu, da me teret koji nosim u stomaku zamara dovodeći do blagog oblika išijasa. Zašto dopuštate da vas to toliko zabrinjava, upita me

s dozom nežnosti, vi koja ste tako vedra osoba. Slagah, rekoḥ mu da ne znam. A zapravo sam vrlo dobro znala, strahovala sam da me je majčin hod sustigao, da se usadio u moje telo, da ću zauvek nastaviti da šepam poput nje.

Nakon ginekologovog razuveravanja malo se primirih, bol je trajao još neko vreme a onda je nestao. Pjetro mi je zabranio da se i dalje bavim ludorijama, dosta više te jurnjave, rekao je. Poslušala sam ga, ostatak trudnoće provela sam u čitanju, gotovo da ništa nisam pisala. Naša kćerka se rodila 12. februara 1970. godine, u pet sati i dvadeset minuta izjutra. Nazvali smo je Adela uprkos negodovanju moje svekrve: sirota devojčica, Adela je jedno užasno ime, dajte joj bilo koje drugo, samo ne to. Porodila sam se nakon užasnih ali ipak kratkotrajnih bolova. Kada su mi pokazali devojčicu crne kosice, to stvorenje plavičaste kože koje se izvijalo i kmečalo puno života, osetih kako me obuzima tako snažno fizičko zadovoljstvo kome sve do danas nisam uspela da nađem premca. Nismo je krstili, majka se na mene izvikala preko telefona, sasuvši na mene najstrašnije uvrede, zaklela se da nikada neće doći da je vidi. Proći će je, rekoḥ tužno sama sebi, a ako i ne dođe, gore po nju.

Čim sam se malo oporavila, pozvah Lilu, nisam želela da se naljuti zato što joj ništa nisam javila.

„Bilo je to jedno divno iskustvo“, rekoḥ joj.

„Šta to?“

„Trudnoća, porođaj. Adela je tako lepa, tako dobra.“

Odgovorila mi je:

„Svako sebe ubedi u ono u šta želi da veruje.“

64.

Kakvo zamršeno klupko osećanja otkrih u sebi samoj u tom periodu, nisam ni sama znala gde mu je početak a gde kraj.

Bila su stara i bezizražajna, sasvim nova, ponekad jarkih boja, ponekad sasvim izbleдела, tanana, ponekad neprimetna. Tog blagostanja iznenada je nestalo baš kada mi se učinilo da sam utekla Lilinim predskazanjima. Devojčica se izmenila nagore, teg sa druge strane vage nekom silom oteža, izgubih balans. Isprva, dok smo još boravile u bolnici, s lakoćom beše počela da sisa, ali čim se našosmo kod kuće, nešto kao da je pošlo po zlu, više me nije htela. Sisala bi nekoliko trenutaka a onda bi počela da zavija poput kakve divlje zverke. Osećala sam se slabo, u misli su mi dolazila stara sujeverja. Šta joj se to događa? Jesu li moje bradavice premale, možda joj beže? Ili joj se pak ne sviđa ukus moga mleka? Ili oseća odbojnost prema meni, prema sopstvenoj majci, možda je na nju izdaleka bačen kakav urok?

Započe mučenički period poseta raznim doktorima, išle smo ona i ja same, Pjetro je uvek bio zauzet obavezama na fakultetu. Grudi su mi bile pune mleka, uzalud, bolele su me, kao da su ispunjene užarenim kamenjem, zamišljala sam moguće infekcije, amputaciju. Kako bih ih ispraznila, kako bih iz sebe izvukla dovoljnu količinu mleka da bih mogla da je nahranim na bočicu, kako bih ublažila bol, mučila sam samu sebe pumpicom za mleko. Šaputala sam joj umilno: hajde, molim te, sisaj, tako si dobra, tako slatka, kakva samo lepa ustašca imaš, kakve lepe okice, šta nije u redu? Uzalud. Isprva se nerado odlučih na mešovitu ishranu, onda i od nje odustadoh. Pređoh na adaptirano mleko, takva ishrana nametala mi je duge dnevne i noćne pripreme, gnjavežnu sterilizaciju cucli i bočica, opsesivne provere težine i osećaj krivice nakon svake dijareje. Ponekad mi je na pamet padala Silvija, prisećala sam se nje kako usred studentskih protesta u Milanu, s lakoćom doji Ninovog sina Mirka. Zašto pak ja nisam u stanju? Plakala sam dugo, u tajnosti.

Onda se na nekoliko dana devojčica umirila, osetih olakšanje, pomislih da je došao čas da uvedem malo reda u svoj

život. Međutim, predah nije potrajao duže od nedelju dana. Tokom svoje prve godine devojčica gotovo da nije spavala, njeno majušno telo se uvijalo i koprcalo satima bez prestanka, pokazujući iznenađujuću snagu i otpor. Primirila bi se samo ukoliko bih je nosala po kući, u rukama, govoreći joj: sada će mamino divno stvorenje da bude dobro, sada će da ćuti, da se odmara, da spava. Međutim, divno stvorenje nije želelo da spava, činilo se da se sna plaši koliko i njen otac. Nisam znala šta joj je: boli li je stomak, je li gladna, plaši li se da će biti napuštena zato što nije bila dojena, je li na nju bačen urok, je li joj kakav demon ušao u telo? Kakav se to otrov nalazio u mome mleku? A šta mi je sa nogom? Da li mi se to samo pričinjavalo ili se bol vraćao? Je li za to bila zaslužna moja majka? Je li želela da me kazni što sam čitavog života pokušavala da ne ličim na nju? Ili se radilo o nečemu drugom?

Jedne noći iz sećanja je izronio Điljolin glas, kako po rejonu širi glasine da Lila u stomaku ima neku strašnu moć, da je sposobna za vradžbine s vatrom, da ubija stvorenja u svom stomaku. Zastideh se, pokušah da odbacim te misli, da se odmorim. Pokušah da malenu ostavim Pjetru, koji je zbog navike da noći provodi u učenju umor podnosio bolje od mene. Govorila sam mu: nemam više snage, probudi me za nekoliko sati i odlazila u krevet, padala sam u san, obeznanjena. Međutim, jedanput me probudiše očajni bebini krici, čekala sam, nisu se umirivali. Pridigoh se. Otkrih da je Pjetro odvuкао kolevku u radnu sobu, videh ga kako sedi povijen nad knjigama, ne obraćajući pažnju na kćerkin plač, beležio je nešto kao da je gluv. Izgubih strpljenje, napadoh ga, zasuh ga uvredama na mom dijalektu. Zar te ni za šta nije briga, je li ti posao bitniji od kćerke? Muž me ravnodušno, hladnim glasom, zamoli da napustim njegovu sobu, da sa sobom ponesem i kolevku. Imao je da napiše važan članak za jedan engleski časopis, rok za slanje bio je blizu. Od tada od njega više nisam tražila

pomoć, i kada mi ju je sâm nudio, govorila sam mu: neka, idi, znam da si zauzet. Nakon večere kružio bi oko mene nesiguran šta da radi, smeten, a potom se zatvarao u radnu sobu i radio do kasno u noć.

65.

Osećala sam se napušteno ali ne bez razloga, jer nisam bila u stanju da kćerki obezbedim spokoj. Pa ipak, nastavljala sam stisnutih zuba, iako me je sa svakim danom bilo sve više i više strah. Moje telo je odbijalo majčinsku ulogu. I ma koliko da sam ignorisala bol u nozi, trudeći se da ga potisnem na sve moguće načine, bol je bio tu, postajao je sve snažniji. Ja sam pak nastavljala, premarala sam se preuzimajući sve na sebe. Pošto u zgradi nismo imali lift, nosala sam gore-dole kolica sa sve devojčicom u njima, išla sam u nabavku, vraćala sam se kući pretovarena kesama, čistila sam, kuvala, nosila sam se ružnim mislima: postajem matora i ružna pre vremena, poput žena iz rejona. I naravno, baš u trenucima naročitog očaja telefonirala bi mi Lila.

Sam zvuk njenog glasa u meni je budio želju da povičem: šta si mi to učinila, sve je išlo kako treba, a sada se odjednom događa sve ono što si mi ti predvidela: devojčica nije dobro, šepam, kako je moguće, ne mogu više da izdržim! Obuzdavala sam se pak na vreme, govorila sam: dobro sam, devojčica mi ponekad zadaje malo muka i zasad slabo raste, ali je sve u svemu divna, zadovoljna sam. A onda bih je, pokazujući interesovanje koje nisam osećala, zapitkivala o Encu, o Đenaru, o odnosu sa Stefanom, o bratu, o rejonskim novostima, o tome da li je imala novih problema s Brunom Sokavom i s Mikeleom. Odgovarala mi je na ružnom dijalektu, birala je teške reči u kojima se osećala agresivnost, ali uglavnom

smireno, ne iskazujući bes. Sokava, reče, čekaju teške muke. A Mikeleu, reče, ukoliko ga sretnem, ima da pljunem u lice. Što se tiče Đenara, o njemu je sada isključivo govorila kao o Stefanovom sinu: sav je kockast poput oca, smejala se ukoliko bih se ja usprotivila da je dete divno: kad si već tako dobra mamica, uzmi i njega. U tim njenim komentarima osećala sam znalački sarkazam onoga ko, zahvaljujući ko zna kakvim moćima, dobro zna šta mi se zaista događa, u meni je rasla ogorčenost, ali sam baš iz tog razloga još više insistirala na toj svojoj maloj predstavi – počuj samo kakav divan glas ima Dede, ovde u Firenci se baš lepo živi, čitam jednu veoma zanimljivu Baranovu knjigu – nastavljala sam tako sve dok me ona ne bi primorala da spustim pozorišnu zavesu kako bi mi pričala o IBM kursu koji Enco beše započeo.

Jedino je o njemu govorila s mnogo poštovanja, naširoko, a onda bi me upitala i za Pjetra.

„Je li ti dobro s mužem?“

„Odlično mi je.“

„I meni je sa Encom.“

Nakon što bi spustila slušalicu, njen glas je nastavljao da evocira prizore i zvukove iz prošlosti koji su mi u mislima trajali satima nakon razgovora: dvorište naše zgrade, opasne igre, lutku koju mi beše bacila u podrum, mračne stepenice kojima smo se popele da povratimo lutku od don Akilea, njenu svadbu, njenu velikodušnost i njenu zlobu, to što mi beše otela Nina. Ne može da podnese to što sam imala sreće, mislila sam uplašeno, želi me opet pored sebe, ispod sebe, da se borimo ruku pod ruku za njene ciljeve, u tom rejonskom ratu punom bede. Potom sam sebi prigovarala: kako sam samo glupa, čemu su mi služile sve te godine učenja, pretvarala sam se da je sve pod kontrolom. Mojoj sestri Elizi, koja mi je često telefonirala, pričala sam bajke o tome kakva je divota biti majka. Karmen Peluzo, koja mi je pričala o svojoj svadbi s vlasnikom benzinske

pumpe, govorila sam: ah, kako mi je milo, kakve divne vesti, želim ti svu sreću, pozdravi mi Paskvatea, čime se on bavi? Pred majkom sam se, u retkim prilikama kada mi je telefonirala, pretvarala da sijam od sreće, samo sam jednom prilikom poklekla, upitah je: šta ti se dogodilo s nogom, zašto šepaš? Ona mi pak odbrusi: a šta to tebe briga, gledaj svoja posla!

Mesecima sam se borila, trudila sam se da sprečim da naj-mračniji delovi moga bića isplivaju na površinu. Ponekad bih samu sebe iznenadila uhvativši se kako se molim Bogorodici iako nisam bila vernik, zastidela bih se. Još češće, kada bih kod kuće ostala sama s devojčicom, dozvoljavala sam sebi da ispuštam užasne krike, krike bez reči, samo vazduh koji je iz mene izlazio praćen očajem. Taj ružan period nikako nije prolazio, bio je dug i mučan. Noću sam, šepajući, nosala devojčicu gore-dole hodnikom i više joj nisam šaputala reči bez smisla, nisam na nju obraćala pažnju, trudila sam se da misli usredsredim na sebe, u rukama sam uvek imala kakvu knjigu ili časopis, iako jedva da sam išta uspevala da pročitam. Danju, kada je Adela mirno spavala – u početku sam počela da je zovem Ade, nesvesna skrivenog značenja u ta dva glasa, a kada mi je Pjetro na to skrenuo pažnju, pređoh na Dede – pokušavala sam da napišem nešto za novine. Međutim, nisam imala vremena, a zasigurno ni volje da idem naokolo kako bih skupila nešto o čemu bih mogla pisati. Tako moji članci izgubiše snagu, trudila sam se jedino da pokažem formalno umeće pisanja i naposletku bih pred sobom imala žvrljotine bez ikakve suštine. Jedanput sam naškrabala članak koji, pre nego što sam ga poslala u redakciju, dadoh na čitanje Pjetru. Reče:

„Nema ovde ničega.“

„Kako to misliš?“

„Isprazne reči, ništa više.“

Osetih se uvređeno, poslao članak bez obzira na muževljevo mišljenje. Ne objaviše ga. I od tog trenutka, uz izvesnu

nelagodu, kako lokalna tako i nacionalna redakcija počеше da odbijaju moje članke uz izgovor da za njih nemaju mesta. Patila sam, postade mi jasno da se, kao usled snažnih potresa koji potiču iz nekih nepristupačnih dubina, neverovatnom brzinom urušava sve ono što sam doskora smatrala osvojenim i sigurnim životnim i radnim uslovima. Čitala sam čisto kako bih imala u šta da gledam, ali kao da sam se zaustavljala na pukom opažanju znakova, kao da mi je pristup njihovom značenju bio uskraćen. Dva-tri puta sam slučajno naletela na Ninove članke, međutim čitajući ih nisam osećala uobičajeno zadovoljstvo koje sam ranije osećala maštajući o njemu, zamišljajući njegov glas, prepuštajući se njegovim mislima. Bilo mi je svakako drago zbog njega: to što je pisao značilo je da je dobro, da živi svoj život ko zna gde, ko zna s kim. Pogled bi mi ostao prikovan za potpis, pročitala bih pokoji redak, povlačila bih se kao da svaka njegova rečenica, stavljena na papir, moju ličnu situaciju čini još nepodnošljivijom. Nisam se više ni za šta interesovala, nisam vodila računa ni o izgledu. A uostalom, za koga da se trudim? Ni sa kim se nisam viđala, samo s Pjetrom, koji je prema meni bio ljubazan, ali sam imala osećaj da za njega nisam ništa više od kakve senke. Ponekad mi se činilo da mogu da mu pročitam misli i kao da sam mogla da osetim njegovo nezadovoljstvo. Brak sa mnom mu je samo zakomplikovao učenjački život, i to baš u trenutku kada se njegova slava širila, naročito u Engleskoj i u Sjedinjenim Američkim Državama. Divila sam mu se, a opet sam bila i kivna na njega. Uvek sam mu se obraćala s mešavinom ogorčenosti i potčinjenosti.

Dosta je bilo, rekoh sebi jednog dana, vreme je da se manem pisanja za novine, biće dosta ako uspem da nađem način da napišem novu knjigu, čim ona bude spremna za štampu, sve će doći na svoje mesto. Ali kakvu to knjigu? U razgovorima sa svekrvom i sa izdavačkom kućom držala sam se toga da sam na pravom putu, da napredujem, što je međutim bila

laž, besramno sam lagala, ljubaznim tonom. Zapravo je sve što sam imala bila beležnica puna bezvoljno sročениh za-beleški, ništa više. I kada bi se zadesilo da je otvorim, noću ili danju, u skladu s rasporedom koji mi je nametala Dede, zaspala bih s njom u rukama a da toga nisam bila ni svesna. Jednog kasnog popodneva Pjetro me je, vrativši se s fakulteta, zatekao u još goroj situaciji nego što sam ja zatekla njega nekoliko meseci pre toga: bila sam u kuhinji, utonula u dubok san, glave naslonjene na sto; devoјčica je bila gladna i urlala je izdaleka, iz spavaće sobe. Otac ju je našao u krevetu, polugolu, zanemarenu. Kada se Dede umirila, proždrljivo se uhvativši bočice, Pjetro me upita ožalošćeno:

„Je li moguće da nemaš nikoga ko bi ti mogao malo pomoći?“

„U ovom gradu nemam, i ti to vrlo dobro znaš.“

„Pozovi majku ili sestru da dođu.“

„Ne želim.“

„Što onda ne zamoliš onu tvoju prijateljicu iz Napulja: ti si se pomučila oko nje, siguran sam da bi ona učinila isto za tebe.“

Trgoh se. Osetih jasno, na tren, da je jedan deo mene uveren da je Lila već tu, da je prisutna: kao što se jednom beše nastanila u meni, sada je ušla u Dede, stisnutih usana, naborana čela. Odmahnuh glavom snažno. Otresoh se tog prizora, te mogućnosti, kakve mi to misli padaju na pamet?

Pjetro se naposletku izmirio s tim da telefonira svojoj majci. Upitao ju je, krajnje nerado, može li da dođe da neko vreme boravi kod nas.

66.

Prepustih se, i tom prilikom, svekrvinoj brizi s momentalnim osećanjem olakšanja, i ona se još jednom pokazala kao

žena kakva sam ja priželjkivala da budem. U roku od nekoliko dana u kuću je dovela Kleliju, devojkicu od nešto više od dvadeset godina, poreklom iz Mareme, koju je do najsitnijih pojedinosti obučila da se stara o kući, da obavlja nabavke, da kuva. Kada je Pjetro u kući zatekao Kleliju a da se prethodno nije konsultovala s njim, odreagovao je burno:

„Ne želim da u kući imam robove“, reče.

Adela mu smireno odgovori:

„Nije ona robinja, plaćena je za svoj rad.“

A ja, okuražena svekrvinim prisustvom, povikah:

„A je l' po tvom mišljenju ja treba da ti budem robinja?“

„Ti treba da budeš majka, a ne robinja.“

„Ja ti perem i peglam veš, čistim ti kuću i kuvam ručak, dete sam ti rodila, odgajam ti je uz hiljadu poteškoća, ne mogu više ovako!“

„Pa ko te na to primorava, jesam li ti ja ikada išta tražio?“

Nisam znala šta dalje da mu odgovorim, Adela pak jeste, zgnječila je sina zajedljivim argumentima koji su na mahove delovali zverski, odlučeno je da Klelija može da ostane. Nakon toga je preuzela na sebe devojkicu, odvušla je kolicima u sobu koju joj bejah namenila, s mnogo posvećenosti je grejale bočice i danju i noću. Kada je primetila da šepam, odvela me je kod lekara, jednog svog prijatelja koji mi je propisao razne injekcije. Ona sama je svako jutro i svako veče provirivala u moju sobu sa špricom i ampulama u ruci kako bi mi veselo zabola iglu u zadnjicu. Odmah sam se osetila bolje, bol je nestao, raspoloženje mi se popravilo, razvedrila sam se. Međutim, Adela se nije zaustavila na tome. Ljubazno mi je nametnula da ponovo počnem da se staram o izgledu, poslala me je kod frizera, primorala da odem kod zubara. A najviše od svega, istrajno mi je pričala o pozorištu, o bioskopu, o nekoj knjizi na čijem je prevodu radila, o jednoj drugoj za čiju je korekturu bila zadužena, o čemu su za ovaj ili onaj časopis

pisali njen muž i drugi važni ljudi o kojima je govorila kao o bliskim prijateljima. Od nje sam prvi put čula za feminizam. Marijaroza je poznavala devojke koje su se za njega zalagale, bila je oduševljena njima, veoma ih je cenila. Ona sama pak nije. Reče sa sebi svojstvenom ironijom da pogrešno rasuđuju, tretirajući žensku situaciju kao da joj se može pristupiti ne uzimajući u obzir klasne konflikte. Bez obzira na to, pročitaj ih, posavetovala me je, ostavivši mi nekoliko knjižica tog tipa, i uz poslednju tajanstvenu rečenicu: nemoj dopustiti da ti išta promakne ukoliko želiš da budeš spisateljica. Ostavih ih po strani, nije mi bilo do toga da gubim vreme na čitanje tekstova koje je sama Adela smatrala bezvrednim. Međutim, baš tom prilikom postade mi jasno da ti učeni razgovori koje je moja svekrva pokretala nisu proizlazili iz želje da razmenjuje misli sa mnom. Adela se planski trudila da me izvuče iz očajavajućeg stanja nesposobne majke u koje bejah zapala, trljala je reči jednu o drugu kako bi izazvala varnice koje će raspaliti moje učmale misli i ukloniti otupeli pogled. Zapravo joj je više bilo stalo do toga da me spase nego da sluša šta imam da kažem.

Dede je, uprkos svemu, noći i dalje provodila u plakanju, čula sam je iz druge sobe, osećala teskobu, poništavala je blagotvorno dejstvo koje je svekrva imala na mene; a pored toga, iako sam sada imala više vremena za sebe, i dalje nisam pisala, a Pjetro, koji je inače tako dobro vladao sobom u majčinom prisustvu, postajao je do te mere slobodan da se njegovo ponašanje graničilo s nepristojnošću, njegov povratak s posla gotovo uvek je bio praćen nekom vrstom sukoba sarkastičnim opaskama između njih dvoje, čime se osećaj da oko mene vlada rasulo dodatno pogoršavao. Mome mužu – ubrzo mi postade jasno – sasvim prirodno dolazi da krivi majku za sve svoje probleme. Na nju je prebacivao sve, čak i ono što mu se događalo na poslu. Ja maltene ništa nisam znala

o tenzijama s kojima se suočavao na univerzitetu, uglavnom je na moje *kako je na poslu* odgovarao sa *dobro*, težio je tome da me ne opterećuje svojim problemima. Međutim, pred majkom se nije obuzdavao, poprimalo je žalbeni ton deteta koje se oseća zapostavljenim. Njoj je u lice sasipao sve ono što je od mene krio, i ukoliko bi do tih izliva došlo u mom prisustvu, ponašao se kao da ne postojim, kao da se od mene, njegove supruge, očekuje da budem puki nemi svedok.

Na taj način mi mnogo toga postade jasno. Njegove kolege s posla, uglavnom ljudi u godinama, među njima je bio najmlađi, pripisivale su munjeviti napredak u karijeri, pa i ono malo slave koju je sticao po inostranstvu, prezimenu koje je nosio, izopštili su ga iz svojih krugova. Studenti su ga smatrali bespotrebno strogim, na njega su gledali kao na umišljenog buržuja koji se drži svojih uverenja potpuno zanemarujući stanje sveta u kome živi, jednom rečju kao na neprijatelja. A on, dosledan sebi, niti se branio niti je prelazio u napad, terao je dalje po svome namećući im – u to sam bila sasvim sigurna – svoja podučavanja, podvrgavajući ih teškim ispitima i, naposljetku ih, kada bi se pokazalo da nisu dorasli zadatku, obarajući. Nije ni meni pak lako, gotovo je zaurkao jedne večeri, obraćajući se majci žalopojnim tonom. Potom je odmah snizio ton, promrmljao je da mu je potreban mir, da mu posao teško pada, da brojne kolege okreću studente protiv njega, da grupe mladih često upadaju u učionice tokom njegovih predavanja primoravajući ga da obustavi nastavu, da su po zidovima počeli da se javljaju bestidni natpisi. Na te reči, pre nego što je Adela imala priliku išta da kaže, ja izgubih samokontrolu, prasnuh. Da si malo manji nazadnjak, rekoh, to ti se ne bi dešavalo. A on mi, prvi put otkad sam ga upoznala, odgovori neljubazno, prosikta: ti da čutiš, nisi u stanju ništa sama da smisliš, samo ponavljaš tuđe reči kao papagaj.

Zatvorih se u kupatilo i iznenada mi postade jasno da ga jedva poznajem. Šta sam to znala o njemu? Bio je miroljubiv čovek, ali tvrdoglav kao mazga. Bio je na strani radničke klase i studenata, ali njegov pristup predavanjima i ispitima nije mogao biti tradicionalniji. Bio je ateista, beše odbio da se venčamo u crkvi, nije mi dozvolio da krstim Dede, ali divio se hrišćanskoj zajednici s druge strane Arna i o religioznim pitanjima govorio je s mnogo stručnosti. Bio je jedan Ajrota, ali nije mogao da podnese prednosti i privilegije koje je njegovo prezime nosilo sa sobom. Smirih se, pokušah da mu budem bliža, da učinim da oseti moju privrženost. Muž mi je, rekoh sebi, moramo više da razgovaramo. Međutim, Adelino prisustvo u kući predstavljalo je sve veći i veći problem. Među njima je bilo nečeg nedorečenog što je Pjetra navodilo da svoje lepe manire ostavi po strani, a nju da mu se obraća kao što se čovek obraća krajnjem nesposobnjakoviću kome nema pomoći.

Tako se odvijao naš život, bio je obeležen neprekidnim sukobljavanjima: on se svađao s majkom, naposletku bi rekao nešto što bi mene iznerviralo, onda bih ja bila ta koja se svađa s njim. Sve dok ga jedne večeri, u mom prisustvu, moja sveskrva nije upitala zašto spava na kauču. On joj je odgovorio: biće bolje da sutra odeš odavde. Nisam se umešala, pa ipak, znala sam zašto spava na kauču: činio je to zbog mene, kako mi ne bi ometao san kada je oko tri sata izjutra prekidao s radom i dopuštao sebi malo odmora. Narednog dana Adela se vratila u Đenovu. Osetih se izgubljeno.

67.

Pa ipak, meseci su prolazili a devojčica i ja nekako smo uspevale da nastavimo dalje. Dede je načinila prve samostalne

korake na dan svog prvog rođendana: otac beše čučnuo pred nju raširivši ruke, ona mu se osmehnu, odvoji se od mene i nesigurna koraka pođe k njemu, poluotvorenih usta, kao da je on imao tu sreću da bude tu za nju svakoga dana tokom te prve plačne godine. Od tog trenutka, noći postadoše tihe, kako njene, tako i moje. Devojčica je provodila sve više vremena s Klelijom, nemiri utihnuše, počeh da odvajam pomalo vremena za sebe. Međutim, otkrih da nemam nikakvu želju da se bavim ozbiljnim stvarima. Kao nakon kakve duge bolesti jedva sam čekala da boravim na svežem vazduhu, da uživam u suncu i bojama, da se šetam krcatim ulicama, da zagledam izloge. A pošto sam imala dosta svog novca, u tom periodu nakupovah se odeće za sebe, Dede i Pjetra, ispunih kuću nameštajem i ukrasnim predmetima, razbacivala sam se novcem kao što to nikad ranije nisam činila. Osećala sam potrebu da izgledam lepo, da se srećem sa zanimljivim svetom, da se upuštam u razgovore, pa ipak nisam uspela ni sa kim da se zbližim, a Pjetro je, sa svoje strane, izuzetno retko dovodio u kuću goste.

Pokušah malo-pomalo da povratim život ispunjen zadovoljstvima koji sam vodila do pre godinu dana, i tek tada postadoh svesna činjenice da telefon sve ređe zvoni, da pozivi gotovo nikad nisu za mene. Sećanje na moj roman beše izbledelo, zajedno s njim zamrlo je i interesovanje za mene. Nakon tog perioda opijenosti usledio je jedan novi period tokom koga sam, zabrinuta, na mahove čak depresivna, razmišljala o tome šta ću dalje. Iznova sam se bacila na iščitavanje savremene književnosti, često osećajući stid pri pomisli na moj roman, koji mi je u poređenju sa onim što sam čitala delovao frivolno i veoma konzervativno, zapisivala sam beleške za novu knjigu, koja je trebalo da obnovi slavu stare, trudeći se da osmislim značajnije priče koje bi u sebi sadržale pobunu u kojoj se nalazio svet oko mene.

Pokušah stidljivo da ponovo stupim u kontakt s redakcijom lista *Unita* i da pišem nove članke, međutim nije mi bilo potrebno mnogo da shvatim da moje pisanje više nije na ceni. Bejah izgubila nekadašnji prestiž, bila sam slabo informisana o događanjima, nisam imala vremena za izviđanja pojedinačnih dešavanja o kojima bih kasnije pisala iz prve ruke, pisala sam elegantne apstraktne rečenice kako bih, ni sama nisam znala kome, stavila do znanja da se slažem sa onima koji su najstrože kritikovali Komunističku partiju i sindikate. Danas mi je teško da samoj sebi objasnim zašto sam insistirala na pisanju o toj temi i zašto sam, premda sam veoma slabo učestvovala u političkom životu i uprkos nedostatku aktivističkog duha, osećala sve snažniju privlačnost prema ekstremnim stavovima. Možda sam to činila kako bih pobedila nesigurnost. Ili možda iz nepoverenja koje sam gajila prema bilo kakvom vidu posredovanja, tog umeća koje sam, još od najranijeg detinjstva povezivala s poslom moga oca, koji se prepredeno kretao unutar neefikasnog opštinskog sistema. Ili sam možda, zbog sećanja na to šta znači živeti u bedi, koje je još uvek trajalo u meni, osećala obavezu da nikada ne zaboravim, koja me je navodila da se stavim na stranu onih koji su i dalje bili na samome dnu. Ili možda zato što mi do političkih dešavanja od osrednjeg značaja, do radničkih zahteva o kojima sam pak marljivo pisala nimalo nije bilo stalo, priželjkivala sam da se dogodi nešto veliko – često sam se koristila tim izrazom – i da se ja nađem tu, da ga proživim i zabeležim. Ili zato što je – s mukom sam razmotrila tu mogućnost – moj model i dalje bila Lila, tvrdoglava iracionalna Lila koja nije priznavala poluistine i kompromise, do te mere da sam, iako sam u svakom mogućem smislu bila daleko od nje, želela da govorim i činim ono što bi ona govorila i činila da se našla na mome mestu, da se nije svojom voljom zatvorila u rejon.

Prestadoh da kupujem list *Unita*, počeh da čitam *Neprekidnu borbu* i *Manifest*. U ovom drugom se – otkrih – s vremena na vreme mogao videti Ninov potpis. Kako su samo, po običaju, činjenično bili dobro potkovani njegovi tekstovi, s kakvom ih je neospornom logikom formulisao. Osetih, kao onda kad sam kao devojčica razgovarala s njim, potrebu da se i ja zatvorim u mrežu tih tako umetnički skovanih rečenica koja mi ne bi dopustila da se u svom pisanju rasplinem. Primetih da o njemu više ne razmišljam sa željom, pa ni s ljubavlju. Beše postao, učini mi se, predmet moje ogorčenosti, oličenje svega onoga što sam bila u opasnosti da nikada ne postanem, iako mi se za to behu ukazale prilike. Rođeni smo u istom okruženju, oboje smo iz njega uspeli da pobegnemo uz sjajne rezultate. Zašto sam onda ja polako tonula u sivilo? Je li za to bio kriv brak? Majčinstvo i Dede? Je li to bilo zato što sam žena, zato što mi je bilo nametnuto da se staram o kući i o porodici, da brišem usrane zadnjice i menjam pelene? Svaki put kada bih naišla na neki Ninov članak koji mi se činio dobrim, preplavilo bi me nezadovoljstvo. Nezadovoljstvo koje sam usmeravala na Pjetra, jedinog sagovornika koga sam imala. Krivila sam ga za sve, optuživala ga da me je prepustio samoj sebi u najgorem periodu moga života, da vodi računa samo o sopstvenoj karijeri, zaboravljajući pritom na mene. Naš odnos – s mukom sam to sebi priznavala jer me je ta mogućnost plašila, međutim takvo je bilo stanje stvari – sa svakim danom je postajao sve gori. Bilo mi je jasno da ga tište problemi na poslu, pa ipak nisam uspevala da ga opravdam, naprotiv, i sama sam ga kritikovala, često zauzimajući političke stavove slične stavovima studenata koji su mu zadavali toliko muka. On me je slušao s nelagodom, odgovarao je šturo ili bi samo ćutao. U tim trenucima se u meni javljala sumnja da reči koje mi je onom prilikom uputio (*ti da čutiš, nisi u stanju ništa sama da smišliš, samo ponavljaš tuđe reči kao papagaj*) nije izrekao u naletu

besa, već da su bile iskazivanje njegovog iskrenog mišljenja, da me je on zaista smatrao nedostojnim sagovornikom kada se govorilo o ozbiljnim temama. Ta pomisao je u meni budila ogorčenost, deprimirala me je, ozlojeđenost je rasla, naročito zato što sam i sama bila svesna toga da oscilujem između suprotstavljenih osećanja koja su se u svom najogoljenijem obliku mogla svesti na sledeće: nejednakost je bila ono što je studije za neke pretvaralo u težak napor (kao što je bio slučaj sa mnom), za neke u još jedan vid rasonode (kao što je na primer bio slučaj s Pjetrom); a sa druge strane, bilo to naporno ili ne, valjalo je studirati, i šta je tu je, bila sam ponosna na ono što sam postigla, na veštinu koju sam pritom pokazala, odbijala sam da poverujem u to da je sav moj trud bio uzaludan, na neki način pogrešno usmeren. Pa ipak, u razgovoru s Pjetrom, iz nekih meni nepoznatih razloga, nisam uspevala da stignem dalje od nepravličnosti te naše nejednakosti. Govorila sam mu: ponašaš se kao da su svi studenti koje imaš pred sobom jednaki, ali nije tako, to što očekuješ podjednake rezultate od mladića i devojaka koji nisu imali iste mogućnosti koje si imao ti jedan je vid sadizma. Stavih se na tuđu stranu i kada mi je jednom prilikom prepričavao veoma napet sukob koji je imao s jednim, skoro dvadeset godina starijim kolegom, poznanikom njegove sestre, koji je verovao da će u njemu naći saveznika protiv najkonzervativnijeg dela profesorskog kadra. Dogodilo se da ga je dotični iz prijateljskih namera posavetovao da bude blaži prema studentima. Pjetro mu je odgovorio na sebi svojstven ljubazan ali nedvosmislen način da mu se ne čini da je izuzetno strog, samo zahtevan. U tom slučaju, odgovorio mu je taj drugi, buđi manje zahtevan, naročito prema onima koji nesebično posvećuju veliki deo svoga vremena pokušajima da izmene stanje stvari. Nakon toga je razgovor krenuo po zlu, iako nisam znala na koji način i kakvim argumentima je raspiren. Pjetro, koji je imao običaj

da umanjuje važnost događaja, isprva se držao toga da je sve što je rekao, i to samo u svoju odbranu, bilo to da je njegov običaj da se prema svim studentima ophodi s poštovanjem koje zasluže; potom je priznao da je optužio kolegu da meri različitim aršinima: da je prema nasrtljivijim studentima popustljiv dok se nemilosrdnost koju iskazuje prema zastrašenijima graniči s ponižavanjem. Onaj drugi je teško podneo optužbu, odvratio mu je vičući da je prijateljstvo s njegovom sestrom jedino što ga sprečava – nije ga međutim sprečilo – da mu saspe u lice da ga smatra običnim kretenom nedostojnim katedre koja mu beše poverena.

„Zar ne bi bilo bolje da budeš malo oprezniji?“

„Oprezan sam.“

„Meni ne deluje tako.“

„Moram da kažem ono što mislim.“

„Možda bi trebalo da naučiš da razlikuješ ko su ti prijatelji a ko neprijatelji.“

„Nemam ja neprijatelja.“

„Nemaš ni prijatelja.“

Jedna reč povlačila je drugu, preterah. To tvoje ponašanje – prosiktah – zaslužno je za to što nas u ovom gradu niko, pa čak ni prijatelji tvojih roditelja, nikada ne poziva na večeru, na kakav koncert ili izlet u prirodu.

68.

Sada mi je već bilo sasvim jasno da Pjetra na poslu smatraju dosadnim čovekom, kome su polet i aktivizam tako karakteristični za ostatak porodice bili sasvim strani, crnom ovcom porodice Ajrota. Ja sam delila to mišljenje, što nije imalo dobar uticaj na naš zajednički život i na naše intimne odnose. Kada se Dede napokon primirila i počela da spava kako treba,

on se vratio u naš krevet, ali sam ja, čim bi mi se približio, osećala nelagodu, bilo me je strah da ću ponovo ostati u drugom stanju, priželjkivala sam da me pusti da spavam. Gurala sam ga od sebe bez reči, bilo je dovoljno da mu okrenem leđa, a ako bi pak nastavio da navaljuje, pripijajući se uz mene, udarala bih ga petom u nogu, ne prejako ali dovoljno snažno da mu stavim do znanja da ga ne želim, da mi se spava. Pjetro se onda povlačio nezadovoljan, ustajao je, odlazio da radi.

Jedne večeri smo se po ko zna koji put raspravljali zbog Klelije. Uvek se osećala napetost kada bi došlo vreme da je platimo, međutim tom prilikom je bilo više nego očigledno da je Klelija samo izgovor. Promrmljao je natmureno: Elena, treba da preispitamo naš odnos i da vidimo šta ćemo. Pristadoh bez odlaganja. Rekoh mu da obožavam njegov um, njegovu široku kulturu, da je Dede divna, ali dodadoh da ne želim još dece, da mi je otuđenost od sveta u kome živim nepodnošljiva, da želim da živim aktivnim životom kao nekada, da se nisam odmalena patila nad knjigama kako bih završila primorana na ulogu supruge i majke. Dugo smo se raspravljali, ja sam bila gruba, on ljubazan. Nije se više bunio zbog Klelije, predao se. Pristao je da kupi prezervative, počeo da poziva na večeru prijatelje, ili bolje rečeno poznanike – prijatelja nije imao – pomirio se s mojom željom da povremeno, zajedno s Dede, prisustvujem okupljanjima i manifestacijama iako se ulicama sve češće prolivala krv.

Međutim, te izmene mi nisu poboljšale život, samo su ga dodatno zakomplikovale. Dede se sve više vezivala za Kleliju, kada sam je ja izvodila napolje, bilo joj je dosadno, joganila se, vukla me je za uši, za kosu, za nos, tražila Kleliju plačnim glasom. Ubedih sebe da više voli društvo devojke iz Mareme od moga, i time se u meni učvrstilo staro uverenje da sam, pošto je nisam došla i pošto je prva godina njenog života bila teška, u njenim očima predstavljala mračnu figuru,

zastašujuću ženu koja ju je u svakoj prilici kudila i u isto vreme iz ljubomore maltretirala njenu ljupku dadilju, koja joj je u igri bila prijatelj, koja joj je pričala bajke. Gurala me je od sebe čak i kada bih joj mehaničkim pokretom brisala slinavi nos ili hranom zamazana usta. Plakala je, govorila da je boli.

Što se tiče Pjetra, prezervativi su mu dodatno otupljivali osećaj, kako bi dostigao orgazam sada mu je bilo potrebno još više vremena nego pre, patio se i činio da se i ja patim s njim. Ponekad bih ga puštala da me uzme otpozadi, činilo mi se da me tako manje boli, i dok mi je zadavao te svoje snažne udarce, uzimala bih ga za ruku, vukla sam je k sebi nadajući se da će shvatiti da želim da me miluje tamo dole. Međutim, činilo se da nije u stanju da obavlja obe stvari, više je voleo ono prvo, i na drugo bi ubrzo zaboravio, a kada bi napokon postigao svoje zadovoljenje, nije mu padalo na pamet da mi je potreban neki deo njegovog tela kako bi ugasio i moju želju. Kada bi postigao svoj cilj, mazio mi je nakratko kosu, promrmljao bi: idem malo da radim. Nakon što bi izašao iz sobe, samoća mi se činila utešnom nagradom.

Ponekad sam na okupljanjima posmatrala s radoznavošću mlade muškarce koji su se izvrgavali opasnosti, puni neke vesele snage čak i kada su predosećali da vreba opasnost, pa i sami zauzimali preteći stav. Osećala sam prema njima privlačnost, prema toj grozničavoj vrelini kojom su odisali. Međutim, osećala sam se u svakom pogledu miljama udaljena od šarenolikih devojaka koje su ih okruživale, bila sam previše učena, nosila sam naočari, bila sam udata, moje slobodno vreme bilo je ograničeno. Kući sam se vraćala nezadovoljna, prema mužu sam se ophodila hladno, osećala sam se poput starice. Samo sam u par navrata dopustila sebi da sanjarim kako će me jedan od tih mladića, poznat širom Firence, voljen od svih, primetiti i kako će me odvući odatle, kao kada u mladosti nisam želela da plešem ali bi

me Antonio i Paskvale povukli za ruku primoravajući me na to. Naravno, to se nikada nije dogodilo. Probleme su, međutim, izazivali poznanici koje je Pjetro počeo da dovodi kući. Rintala sam spremajući večere, glumila sam suprugu koja ume da održi razgovor i nisam se žalila. Ja sam bila ta koja je od muža tražila da u kuću poziva goste. Međutim, ubrzo mi postade jasno da te posete same po sebi nisu dovoljne, osećala sam privlačnost prema svakom muškarcu koji bi mi ukazao trunku pažnje. Bilo da se radilo o visokim, niskim, mršavim, debelim, ružnim, lepim, starim, oženjenim ili slobodnim muškarcima, ukoliko bi se desilo da pohvale neko moje zapažanje, ukoliko bi pomenuli moju knjigu uz koju ljubaznu reč, ukoliko bi iskazali divljenje mojoj inteligenciji, ja bih počela da ih posmatram s naklonošću, a oni su zahvaljujući mojim rečima i pogledima vrlo brzo postajali svesni te moje naklonosti. Onda je u njima dolazilo do promene, početno stanje dosade pretvaralo se u polet, naposletku su u potpunosti zanemarivali Pjetra, pažnja usmerena ka meni se udvostručavala. Njihove reči, pokreti i ponašanje postajali bi sve smeliji, tokom razgovora su preuzimali intimniji pristup. Dodirivali bi mi vrhovima prstiju rame, ruke, lovili bi moj pogled, svojim pogledom mi prenosili čežnjive misli, gurali bi moja kolena sopstvenima, vrhom nožnih prstiju moje.

U tim trenucima osećala sam se dobro, zaboravljala sam na Pjetrovo i Dedino postojanje, brisala sam svaki trag dosadnih obaveza koje su za mene predstavljali. Strepela sam jedino od trenutka kada će gost otići a ja ću ponovo utonuti u sivilo svoga doma: u besmisleni svakodnevicu, lenjost, bes koji sam prikriovala iza krotke maske. I onda sam preterivala: uzbuđenje me je navodilo da pričam previše i preglasno, prekrštala sam noge trudeći se da ih što je moguće više otkrijem, naizgled slučajno sam otkopčavala još koje dugme na košulji. Ja sam bila ta koja je rušila bedeme koji su me razdvajali od

njih, kao da je neki delić mene bio ubeđen da će se, spojivši se na neki način s tim strancem, deo blagotvornosti koju sam osećala u tom trenutku ostati u mome telu i da će se nakon što on izađe iz moga stana, sam ili u pratnji svoje supruge ili verenice, depresija koju sam osećala, praznina koja me je navodila da otvoreno prikazujem svoje emocije i misli, strah od neuspeha donekle umanjiti.

Zapravo sam se, nakon tih poseta, ležeći sama u krevetu dok je Pjetro radio u svojoj sobi osećala glupo, prezirala sam samu sebe. Međutim, koliko god sam se tome opirala, u svakoj sledećoj prilici ponašala sam se isto. Do te mere da su ti muškarci odlazili uvereni da su na mene ostavili snažan utisak, telefonirali bi narednog dana, izmišljali izgovore kako bi me ponovo videli. Ja sam prihvatila. Pa ipak, čim bih stigla na sastanak, obuzimao me je strah. Prosta činjenica da su zagrizli mamac iako su bili recimo trideset godina stariji od mene ili možda oženjeni poništavala je moje romantične iluzije, spasilačku ulogu koju sam im pripisivala, pa i samo zadovoljstvo koje bejah osetila tokom te igre zavodjenja, bila je u pitanju varka, šarena laža. Pitala sam se izgubljeno: zašto se ponašam na taj način, šta mi se to događa? Posvećivala sam više pažnje mužu i kćerki.

Međutim, čim bi mi se ukazala nova prilika, sve je počinjalo iznova. Sanjarila sam, puštala glasno muziku koju nisam slušala ni kao devojčica, nisam čitala, nisam pisala. Ponajviše od svega osećala sam ogorčenost što sam zbog čvrste samodiscipline koju sebi bejah nametnula propustila priliku da proživim razuzdan period koji su žene mojih godina, iz okruženja kome sam sada pripadala, pokazivale da su proživele a neke su i dalje proživljavale. Kada bi, na primer, Marijaroza došla u Firencu, čas poslom, čas iz političkih razloga, spavala je kod nas, dovodeći sa sobom svaki put drugog muškarca, ponekad u pratnji drugarica, uzimala je drogu,

nudila je svojim pratiocima i nama, i dok se Pjetro u tim situacijama namračivao i povlačio u svoju sobu, ja sam bila očajana, odbijala sam da probam supstance kojima me je nudila plašeći se da ću se osetiti loše, ali bih ostajala da s njom i njenim prijateljima ćaskam do kasno u noć.

Razgovarali smo o svemu i svačemu, često vulgarno, sticala sam utisak da je lep način izražavanja koji uz toliko muke bejah usvojila postao neadekvatan. Bio je previše negovan, previše prečišćen. Kako se samo izmenio Marijarozin način govora, razmišljala sam, spalila je mostove koji su je spajali sa obrazovanjem koje beše stekla kod kuće, njen govor se sada odlikovao poganošću. Pjetrova sestra sada se izražavala gore nego što smo to činile Lila i ja kao devojčice. Svakoj imenici koju bi izgovorila prethodila je uzrečica *jebeni*. *Gde sam stavila jebeni upaljač, gde su mi jebene cigarete?* Lila nikada nije prestala da se izražava na taj način; šta je sad trebalo ja da radim, da ponovo postanem poput nje, da se vratim na početnu tačku? Čemu onda toliki uloženi trud?

Posmatrala sam zaovu. Sviđalo mi se to što je upadljivo insistirala na solidarisanju sa mnom, izvrgavajući ruglu brata i muškarce koje je dovodila u naš dom. Jedne večeri prekinu naglo razgovor koji je bio u toku kako bi mladiću s kojim je došla rekla: dosta, idemo da se jebemo. *Da se jebemo*. Pjetro beše osmislio čitav žargon lepo vaspitanog dečaka kako bi preimenovao bilo šta što je imalo veze sa seksom, ja ga bejah usvojila i njime sam se koristila kako bih zamenila odvratne dijalekatske izraze koji su mi bili poznati još od ranog detinjstva. Da li je sada, kako bih se osetila delom te promene koja je bila u toku, trebalo da vratim u upotrebu prljave reči, da govorim: hoću da me jebeš, hoću da me tucaš na taj i taj način. S mojim mužem to je bilo nezamislivo. Međutim, šaćica muškaraca s kojima sam se viđala uživali su u tome da deluju kao pripadnici nižeg sveta, zabavljale su ih žene koje

su se ponašale poput priprostih sluškinja, činilo se da uživaju u tome da s jednom gospođom postupaju kao da se radi o običnoj kurvi. Isprva su bili veoma formalni, suzdržavali su se. Međutim, jedva bi dočekali da započnu kakvu čarku koja bi im dopustila da s prećutanog pređu na nedvosmisleno, da se upuste u igru u kojoj je ženska sramežljivost smatrana licemernim pretvaranjem. Želeli su smelost, neposrednost: to su u njihovim očima bili kvaliteti koji su krasili ženu slobodnih shvatanja i ja sam se trudila da im se prilagodim. Međutim, što sam se više prilagođavala, to sam se osećala bližom sagovorniku. U par slučajeva učinilo mi se da sam se zaljubila.

69.

Najpre se dogodilo s jednim asistentom s Katedre za grčki, mojim vršnjakom poreklom iz Astija, koji je u rodnom gradu imao verenicu kojom, kako je tvrdio, više nije bio zadovoljan; zatim s mužem jedne službenice sa administrativnog odeljenja. Bio je to par s dvoje male dece, ona iz Katanije, on iz Firence. Bio je inženjer koji je predavao mehaniku, zvao se Mario i bio je politički dobro potkovan, značajna figura u javnosti, imao je dugu kosu, u slobodno vreme svirao je bubnjeve u jednom rok bendu i od mene je bio stariji sedam godina. Razvoj događaja je sa obojicom bio isti. Pjetro ih je pozvao u goste, ja sam se bacila na koketiranje. Usledili su telefonski pozivi, veselo pohađanje raznih manifestacija, duge šetnje, ponekad sa Dede, ponekad nasamo, pokoji odlazak u bioskop. Sa asistentom sam se povukla čim je postao direktan. Mario me je pak sve čvršće i čvršće privijao uz sebe dok me jedne večeri nije poljubio u svom automobilu. Poljubac je potrajao dugo, milovao mi je grudi preko brushaltera. S mukom

ga odgurnuh, rekoah da ne želim više da ga vidim. On je pak nastavio s pozivima, osećala sam da mi nedostaje, na kraju poklekoh. Pošto me je već poljubio i pipao smatrao je da sada ima prava na više, zahtevao je da nastavimo tamo gde smo stali. Navaljivao je, predlagao, imao je velika očekivanja. Kada bih ga ja čas provocirala a čas smejući se povlačila, glumio je uvređenost, vređao me je.

Jednog jutra sam se šetala s njim i sa Dede, koja je u to vreme, dobro se sećam, imala nešto manje od dve godine i bila je potpuno zaokupljena nekom svojom voljenom lutkom, Tes, ime beše sama izmislila. U tim prilikama na nju gotovo da nisam obraćala pažnju, bila sam obuzeta igrom zavođenja, na mahove sam potpuno zaboravljala da je tu. Što se Marija tiče, ni on o prisustvu moje kćerke nije vodio nimalo računa, u mislima mu je bilo samo kako da mi se približi, kako da me navede da govorimo o tabu temama, njoj se obraćao samo kako bi joj u igri šapnuo na uvo nešto poput: možeš li molim te da kažeš mami da prema meni treba da bude dobra? Vreme je proletelo, razdvoji smo se, Dede i ja krenusmo kući. Međutim, već nakon nekoliko koraka devojčica osorno izjavi: Tes mi je rekla da će tati reći jednu tajnu. Srce mi stade na te reči. Tes je to rekla? Aha. A šta će to reći tati? Tes to zna. Je li u pitanju nešto lepo ili ružno? Ružno. Zapretilih: reci Tes da ćeš je, ukoliko tu ružnu tajnu poveri tati, zatvoriti u spremište i ostaviti u mraku, zaključanu. Briznula je u plač, kući sam je morala odneti u naručju, nju koja je kako bi mi ugodila obično hodala pretvarajući se da nije umorna. Dede je dakle shvatala, ili je makar naslućivala, da između mene i tog čoveka postoji nešto što se njenom ocu ne bi svidelo.

Još jednom prekinuh odnos s Mariom. Šta je on, naposletku, bio za mene? Običan malograđanin opsednut pričom o seksu. Međutim, i dalje sam osećala nemir, u meni je rastao nagon za gaženjem pravila, želela sam da budem razuzdana poput

sveta u kome sam živela. Želela sam da makar tom jednom prilikom istupim iz bračnog života, zašto da ne, da zaboravim na sve što me je činilo onim što jesam, na sve što sam naučila, napisala, što sam pokušavala da napišem, na devojčicu koju sam donela na ovaj svet. Ah, tako je, brak je zatočeništvo. Lila je bila hrabra, ona je iz njega pobjegla rizikujući sopstveni život. Kakvom sam se pak ja riziku izlagala s Pjetrom, rasejanim, odsutnim Pjetrom? Nikakvom. U čemu je onda problem? Pozvala sam Marija. Ostavila sam Dede s Klelijom, našla sam se s njim u njegovoj kancelariji. Ljubili smo se, sisao mi je bradavice, dodirivao me je između nogu kao što je to nekada činio Antonio kod baruština. Međutim, kada je spustio pantalone i gaće do kolena i uhvatio me za teme kako bi me povukao dole, izvih se, rekoh mu ne, malo se dovedoh u red i pobjegoh odatle.

Kući sam se vratila veoma uznemirena, gušio me je osećaj krivice. Strasno sam vodila ljubav s Pjetrom, nikada se ne bejah osetila tako prisutna, ja sam bila ta koja nije htela da stavi prezervativ. Zašto da se brinem, rekla sam sebi, na samom sam kraju ciklusa, ništa se neće dogoditi. Dogodilo se, međutim. U roku od nekoliko sedmica otkrih da sam ponovo u drugom stanju.

70.

O abortusu s Pjetrom nisam ni pokušala da razgovaram – bio je presrećan što ću mu podariti još jedno dete – a i mene je, uostalom, ta mogućnost plašila, sama reč *abortus* u meni je izazivala mučninu. Adela je bila ta koja ga je pomenula, preko telefona, ali ja skrenuh s teme, koristila sam se neodređenim, opštim frazama: Za Dede će biti dobro da dobije drugaricu, nije lako odrastati sam, bolje je da ima batu ili sestricu.

„A šta je s knjigom?“

„Na dobrom sam putu“, slagah.

„Hoćeš li mi dati da pročitam šta si napisala?“

„Naravno.“

„Svi je željno iščekujemo.“

„Znam.“

Bila sam prestravljena, gotovo bez razmišljanja učinih nešto što je zgranulo Pjetra, možda čak i mene samu. Pozvah majku, rekoh joj da sam opet u drugom stanju, upitah je da li bi došla da neko vreme boravi kod nas u Firenci. Promrmlja da ne može, da ima mog oca i braću da se stara o njima. Povikah u slušalicu: ti ćeš onda biti kriva što nikada ništa više neću napisati! Koga je briga, odgovori mi ona, jel' ti nije dosta što živiš kao gospođa? Spustila mi je slušalicu. Međutim, pet minuta kasnije pozvala me je Eliza. Ja ću preuzeti brigu o kući, reče, mama će krenuti sutra.

Pjetro je otišao na stanicu po moju majku, u automobilu, što ju je ispunilo ponosom, osetila se voljenom. Čim je kročila u stan, ja joj stadoh nizati pravila: nemoj ništa da premeštaš po mojoj sobi, ni po Pjetrovoj; nemoj da razmaziš Dede; nadziri Kleliju ali ne ulazi u prepirku s njom; mene smatraj neznancom koju nipošto ne smeš uznemiravati; ako imam goste, drži se svoje sobe ili kuhinje. Bila sam pomirena s tim da neće ispoštovati nijedno od mojih pravila, pa ipak, kao da je strah da će biti oterana izmenio čitavu njenu prirodu, u roku od nekoliko dana preobrazila se u posvećenu služavku koja se starala o svemu u kući, odlučno i efikasno rešavala sve poteškoće, pritom ne uznemiravajući ni mene ni Pjetra.

Povremeno je odlazila nakratko u Napulj, a njeno odsustvo je u meni budilo osećaj izloženosti slučaju, bilo me je strah da se neće vratiti. Svaki put se pak vratila. Pričala bi mi novosti iz rejona (Karmen je trudna, Mariza je rodila dečaka, Điljola samo što Mikeleu nije podarila još jedno dete, Lilu nije

pominjala kako se ne bismo zavadile), a potom je iznova postajala taj kućni duh koji se, nevidljiv, starao da svi imamo čist i dobro ispeglan veš, obroke koji su u meni budili sećanje na detinjstvo, uvek sređen dom u kome se nered nikada nije zadržavao, gotovo opsesivno je svemu nalazila svoje mesto. Pjetro je opet počeo da povlači pitanje Klelijinog otpuštanja, moja majka se spremno složila s njim. Razbesneh se, ali ova ga puta umesto k njemu, bes usmerih k njoj, koja se bez reči povuče u svoju sobu. Pjetro mi je to prebacio i dao se na posao da me izmiri s majkom, na šta obe brzo i rado pristadosmo. Obožavao ju je, o njoj je govorio kao o izrazito mudroj ženi, često je sedeo u kuhinji s njom, nakon večere, ćaskali su o svemu i svačemu. Dede ju je nazivala bakom, za nju se vezala do te mere da joj je sada i Klelijino prisustvo smetalo. Eto, vidiš da je sve kako treba, sada više nemaš prava na izgovore. Naterah se da se usredsredim na knjigu.

Proučavala sam svoje beleške. Ubjedih sebe da treba da promenim pristup. Želela sam da ostavim za sobom ono što je Franko nazvao *ljubavisanjem* i da pišem o nečemu što dolikuje vremenu u kome vladaju protesti, nasilne smrti, policijska represija, strah od državnog udara. Nisam uspevala da osmislim ništa o čemu bih mogla napisati više od desetak bezvoljno naškrabanih stranica. Šta mi je to nedostajalo? Nisam uspevala da shvatim. Možda Napulj, rejon. Ili kakav prizor kao onaj iz *Plave vile*. Ili strast. Ili kakav glas koji bih smatrala autoritetom, koji bi mi ukazao na pravi put. Uzalud sam pro vodila sate za radnim stolom, čituckala sam romane, nisam provirivala iz sobe u strahu da ću postati Dedin zatvorenik. Iz hodnika je do mene dopirao njen glas, Klelijin takođe, bat majčinih šepajućih koraka. Zadizala sam haljinu, posmatrala stomak koji je već počinjao da se nazire šireći čitavim mojim organizmom neželjeno blagostanje. Bila sam po drugi put trudna, a nekako opet prazna.

71.

Tada sam počela da telefoniram Lili, ne povremeno kao do tada, već skoro svakog dana. Odlučivala sam se na te skupe međugradske pozive s jednim ciljem da se šćućurim u njenoj senci, da mi trudnoća brže prođe, u nadi da će mi, po našem starom običaju, pokrenuti maštu. Naravno, vodila sam računa da ne kažem nešto pogrešno, nadajući se da ni ona to neće učiniti. Sada sam već dobro znala da je držati jezik za zubima bio osnovni preduslov za nastavak našeg prijateljstva. Nisam joj, na primer, mogla priznati da se neki mračni delić mene plašio da na mene izdaleka baca uroke, da se taj delić još uvek nadao da je zaista bolesna i da će umreti. Ona mi, na primer, nije mogla poveriti prave razloge zbog kojih je glas kojim mi se obraćala zvučao grubo, često uvredljivo. I stoga smo se ograničavale na priču o Đenaru, koji je u školi bio među boljim đacima, o Dede, koja je već umela da čita, ponašale smo se kao dve majke koje se, na majkama svojstven način, razmeću svojom decom. Ili bih joj pomenula da pišem, ali bez preuveličavanja, samo bih rekla: radim, nije lako, trudnoća me pomalo iscrpljuje. Ili sam se trudila da shvatim obleće li Mikele još uvek oko nje, kako bi je na neki način zarobio i zadržao za sebe. Ili bih je ponekad zapitkivala da li joj se dopada taj i taj glumac s televizije ili s bioskopskog platna, pokušavajući da je navedem da mi kaže privlače li je drugi muškarci osim Enca, i da joj, ukoliko se za to ukaže prilika, poverim da se i meni dešava da osetim privlačnost prema nekom muškarcu koji nije moj muž. Nju, međutim, takve teme kao da nimalo nisu interesovale. Na moje priče o glumcima uvek je odgovarala isto: ko ti je sad taj, ja ga nikad nisam videla ni u bioskopu ni na televiziji. A ako bih samo pomenula Encovo ime, započinjala je priču o računarima zapanjujući me meni posve neshvatljivim žargonom.

Bile su to uzbudljive priče, ponekad, koje bi mi potencijalno u nekom trenutku mogle biti od koristi, pisala sam beleške dok mi je pričala. Enco je uspeo mnogo toga da postigne, sada je radio u jednoj fabričici donjeg veša na pedeset kilometara od Napulja. Firma je iznajmila jednu IBM mašinu, a on je bio sistemski inženjer. Znaš li kakav je to posao? Ručno rađene poslove pretvara u šablone i dijagrame toka. Sama osovina mašine velika je poput trokrilnog ormara i ima memoriju od osam kilobajta. Kakva vrućina, ne možeš to ni da zamisliš, Lenú, računar je gori od furune. Najsloženije apstrakcije idu podruku sa znojem i velikim smradom. Pričala mi je o jezgru gvožđa, o karikama kroz koje prolazi električni kabl čijim se naponom određuje brzina obrtaja, o nulama i jedinicama, o tome da jedna karika predstavlja jedan bit, a skup osam bitova predstavlja jedan bajt, to jest jedan karakter. Enco je bio suvereni protagonist tih Lilinih naklapanja. On je poput boga gospodario svom tom materijom, upravljao je jezikom i supstancom zatvoren u sobi s velikim ventilatorima, heroj koji je uspevao da natera mašinu da radi sve ono što su radili ljudi. Jesi li razumela, pitala bi me povremeno. Bezvoljno sam odgovarala da jesam, mada pojma nisam imala o čemu mi govori. Jedino sam osećala da joj je jasno da ništa ne razumem i da me je zbog toga stid.

Sa svakim međugradskim pozivom njeno oduševljenje je sve više i više raslo. Enco je sada zarađivao sto četrdeset osam hiljada lira mesečno, tačno toliko, *sto četrdeset osam*. Zato što je genije, najinteligentniji čovek koga je ikad upoznala. Tako dobar u onome što radi, tako oštrouman da je postao nezamenljiv u firmi i našao način da i nju zaposle, kao njegovu pomoćnicu. Eto, to je bila velika vest: Lila je ponovo imala posao, i ovoga puta je u njemu zaista uživala. On je šef, Lenú, a ja sam njegov zamenik. Ostavim Đenara s mojom majkom – ponekad čak i sa Stefanom – i svako jutro idem u fabriku.

Enco i ja proučavamo čitavu fabriku, deo po deo. Radimo sve ono što rade radnici kako bismo znali šta treba da ubacimo u računar. Bavimo se knjigovodstvom, razvrstavamo fakture, proveravamo pripravnicičke knjižice, kartone za evidenciju prisustva, a potom sve to pretvaramo u dijagrame i rupice na karticama. Da, čak sama bušim i rupice: sedim tamo sa još tri žene, ukupno mi daju osamdeset hiljada lira. Sto četrdeset osam hiljada plus osamdeset hiljada čine zajedno dve stotine dvadeset osam hiljada, Lenú. Enco i ja smo bogati, i sve će još bolje ići za nekoliko meseci zato što je gazda primetio da sam sposobna i hoće i mene da stavi na obuku. Vidiš li kakav život vodim, je li ti milo?

72.

Jedne večeri pozvala je ona mene, reče da je upravo čula jednu ružnu vest: nasmrtnost je isprebijan, na samom ulazu u školu, na Trgu Đezu, Dario, onaj student o kome mi je pričala, momak iz komiteta koji je delio letke ispred fabrike „Sokavo“.

Delovala mi je zabrinuto. Poče da mi priča o tami koja se spušta na rejon i na čitav grad, o nasilju na koje se odgovara nasiljem. Iza mnogih takvih batinanja, reče, stoje Đinovi fašisti, a iza Đina Mikele Solara, izgovarala je njihova imena sa onim starim gađenjem, ali i s nekom novom mržnjom, kao da se iza njene priče krilo još nešto što mi je prećutkivala. Pomislilih: kako je tako sigurna da su oni odgovorni? Možda je i dalje u kontaktu sa studentima iz Ulice Tribunali, možda Encovi računari nisu jedino čemu se posvećuje. Slušala sam ne prekidajući je dok je iz nje po običaju tekla bujica reči koja bi na kraju čoveka povukla sa sobom. Ispričala mi je do najsitnijih detalja o izvesnim pohodima pripadnika Socijalističke partije

koji su polazili od njihovog sedišta ispred osnovne škole, širili se Avenijom Retifilo, Trgom Muničipio, peli se k Vomeru, nasrćući na komuniste šipkama i noževima. I Paskvale je napadnut nekoliko puta, izbili su mu prednje zube. A Enco se jedne večeri potukao sa Đinom lično, baš ispred njihovog stana.

Zatim se zaustavila, glas joj se izmenio. Sećaš li se, upita me, kakvo je stanje vladalo u rejonu kad smo bile male? Sada je još gore, ne, zapravo je sasvim isto. Pričala je o svom pokojnom svekru, don Akileu Karačiju, zelenašu, fašisti, o Peluzu, stolaru, komunisti, o ratu koji se odvijao pred našim očima. Polako smo utonule u to vreme, ja bih se prisetila neke pojedinosti, ona pak neke druge. Sve dok Lila nije podigla naše pripovedanje na jedan viši nivo i počela da mi priča o don Akileovom ubistvu, onako kako je to činila kao devojčica, mešala je deliće stvarnosti sa svojom bujnom maštom. Nož zaboden u vrat, mlaz krvi koji je isprljao bakarnu šerpu. Isključivala je, baš kao i pre, mogućnost da je ubistvo počinio stolar. Reče, sada sa ubeđenjem odraslih: tadašnji pravni sistem, baš kao što to čini i ovaj sadašnji, zadržao se na najočiglednijem tragu, onom koji je vodio ka komunistima. Potom uzviknu: ali ko može da tvrdi da je to zapravo učinio Karmenin i Paskvaleov otac? I ko može da tvrdi da je u pitanju bio muškarac, a ne žena? Ja sam je, kao u našim detinjim igrarijama, kada nam se činilo da jedna drugu savršeno dopunjujemo, pratila, puštajući da se moj glas i moje misli prepliću s njenima, i imala sam utisak da zajedno – devojčice koje smo nekada bile i odrasle žene koje smo sada – dolazimo do neke nove istine koja je par decenija ostala neizgovorena. Razmisli malo, reče mi, *ko je zapravo imao najviše koristi od tog ubistva, ko je nasledio zelenaški posao kojim je upravljao don Akile?* Ko, zaista? Pronađosmo odgovor u isti glas: najviše koristi izvukla je žena s crvenom knjigom, Manuela Solara, Marčelova i Mikeleova majka. Ona je ubila don Akilea, izgovorismo šapatom, a onda

promrmljasmo, prvo ja, a onda i ona, tužno: šta to pričamo, dosta je, i dalje smo devojčice, nikada nećemo odrasti.

73.

Konačno trenutak bliskosti, već dugo nam nije polazilo za rukom da osetimo onu staru uigranost. Samo što je ovoga puta bila ograničena daljinom, povezivala nas je samo telefonska žica. Beše prošlo mnogo vremena od našeg poslednjeg susreta. Nije znala u kojoj meri su dve trudnoće izmenile moj fizički izgled, ja nisam znala da li je ona i dalje bleđa i mršava ili se i ona izmenila. Već sam nekoliko godina razgovarala sa slikom koju sam stvorila u svome umu i koju sam lenjo povezivala s njenim glasom. Možda sam upravo iz tog razloga, odjednom, don Akileovo ubistvo počela da posmatram kao neko novo otkriće, kao seme za jednu novu priču. Čim sam spustila slušalicu, pokušah da uvedem red u naš razgovor, da rekonstruišem korake na osnovu onoga što mi Lila beše ispričala, stapajući sadašnjost i prošlost, od ubistva sirotog Darija do zelenaševog ubistva i Manuele Solare. Pomučila sam se da zaspim, dugo sam mozgala o svemu. Verovala sam da bi taj materijal mogao biti litica s koje ću se nagnuti kako bih uhvatila svoju novu priču. Tokom narednih dana mešala sam Firencu s Napuljem, novonastale nemire sa starim, zaboravljenim glasovima, sadašnje blagostanje s naporima koje bejah uložila kako bih pobegla od svog porekla, uznemirenost koju sam osećala na pomisao da bi mi sve moglo biti oteto sa zavodljivošću pada. Razmišljajući o svemu tome ubedih sebe da imam dovoljno materijala za knjigu. Uz napor, uz neprekidna i bolna promišljanja, ispisah svesku na kockice stvarajući zaplet pun nasilja koji je povezivao proteklih dvadeset godina. Lila bi ponekad telefonirala, pitala je:

„Otkud to da više ne zoveš, jesi li dobro?“

„Odlično sam, pišem.“

„Dakle, kada pišeš, ja za tebe prestanem da postojim?“

„Postojiš ali su mi misli na nečemu drugom.“

„A ako mi nije dobro, ako si mi potrebna?“

„Onda ti zovi.“

„A ako te ne zovem, ti ćeš da živiš unutar tog tvog romana?“

„Da.“

„Zavidim ti, blago tebi.“

Radila sam pračena sve većom zabrinutošću da neću uspjeti da završim priču pre isteka trudnoće, plašila sam se da ću umreti na porođaju, da će knjiga ostati nedovršena. Bio je to težak posao, nije imao nikakve sličnosti s bezbrižnošću s kojom sam napisala prvi roman. Nakon što sam stavila na papir prvi nacrt, potrudila sam se da tekst odiše većom promišljenošću. Želela sam nov stil, uzbudljiv, studiozno haotičan i nisam se štedela. Posvetila sam se dakle drugoj, sitničavoj verziji. Iznova sam se vraćala prepravci svakog reda čak i kada sam, zahvaljujući pisačkoj mašini koju bejah kupila u trudnoći s Dede, zahvaljujući indigo papiru, pretvorila svoju svesku na kockice u kucani materijal u tri primerka, skoro dvesta stranica, bez ijedne jedine slovne greške.

Bilo je leto, vladale su velike vrućine, imala sam stomak do zuba. Već neko vreme ponovo mi se javljao bol u kuku, odlazio je i vraćao se, razdraživao me je zvuk majčinog šepanja hodnikom. Zurila sam u papire, shvatih da me je strah. Danima nisam uspevala da se odlučim, uznemiravala me je pomisao da ih dam Pjetru na čitanje. Možda bi, pomislih, bilo bolje da ih pošaljem direktno Adeli, nije on prava osoba za ovakvu priču. Uostalom, ona njegova tvrdoglavost i dalje mu je otežavala život na poslu, kući se vraćao nervozan, držao mi je besmislene govore o tome koliko je važno ostati u granicama zakona, sve u svemu nije se nalazio u pogodnom stanju duha kako

bi čitao roman u kome se radilo o fabričkim radnicima, gazdama, borbi, prolivanju krvi, kamoristima i zelenašima. Moj roman, naposljetku. Drži me na distanci od svega što mu se događa, nikada nije pokazao istinsko interesovanje za to ko sam ja i šta sam postala, kakvog smisla ima dati mu knjigu? Ograničiće se na to da prokomentariše ovaj ili onaj leksički izbor, dodaće pokoju zapetu, a ukoliko mu budem zatražila mišljenje, iz njega ću uspeti da izvučem samo neodređene, uopštene rečenice. Poslah Adeli otkucan primerak rukopisa, a potom je pozvah telefonom.

„Završila sam.“

„Baš mi je milo. Hoćeš li mi ga dati na čitanje?“

„Već sam ti ga poslala.“

„Bravo, jedva čekam da ga pročitam.“

74.

Spremila sam se na čekanje, iščekivala sam Adelin sud s više nestrpljenja nego dete koje sam nosila u stomaku. Prošlo je pet dana, a od Adele ni glasa. Šestog dana, za večerom, dok se Dede mučila da sama jede kako se ja ne bih naljutila i dok je njena baka umirala od želje da joj pomogne ali se na to nije usuđivala, Pjetro me upita:

„Završila si knjigu?“

„Jesam.“

„Otkud to da si je dala na čitanje mojoj majci, a meni ne?“

„Imaš pune ruke posla, nisam želela da te ometam. Ukoliko pak želiš da ga pročitaš, na mom stolu se nalazi primerak.“

Nije odgovorio ništa. Čekala sam, upitah:

„Je li ti Adela rekla da sam joj ga poslala?“

„A ko drugi?“

„Je li ga pročitala?“

„Jeste.“

„I kako joj se čini?“

„Reći će ti sama, to su vaša posla.“

Bio je uvređen. Nakon večere premestih rukopis s mog radnog stola na njegov, uspavah Dede, gledala sam neko vreme televiziju a da nisam ništa ni čula ni videla, naposljetku se uvukoh u krevet. Te noći oka nisam sklopila: zašto je Adela o knjizi razgovarala s Pjetrom a mene još nije pozvala? Narednog dana – bio je to trideseti jul 1973. godine – otišla sam da proverim da li je moj muž počeo da čita: rukopis beše završio ispod knjiga kojima se bavio veći deo noći, bilo je očigledno da ga nije ni prelistao. Unervozih se, povikah Kleliji da pazi na Dede, da ne sedi skrštenih ruku puštajući da moja majka sav teret preuzima na sebe. Bila sam veoma gruba, moja majka mora da je to shvatila kao znak nežnosti prema njoj. Stavila mi je ruku na stomak kao da hoće da me umiri, upita:

„Ukoliko je opet devojčica, kako ćeš je nazvati?“

Po glavi su mi se motale preče misli, bolela me je noga, odgovorih bez razmišljanja:

„Elsa.“

Namračí se, kada je već bilo kasno, pade mi na pamet da je očekivala da ću reći: Dede smo nazvali po Pjetrovoj majci; ukoliko se i ovoga puta rodi devojčica, daćemo joj tvoje ime. Pokušah da se opravdam, ali bezvoljno. Rekoh: majko, pokušaj da me razumeš, ti se zoveš Imakolata, ne mogu svojoj kćerki da dam takvo ime, ne sviđa mi se. Ona promumla: a zašto ne, je li pa Elsa nešto bolje ime? Odvratih: Elsa mu dođe kao Eliza, to je kao da ću je nazvati po sestri, treba da budeš zadovoljna. Nije mi više ni reč uputila. Ah, koliko sam samo bila svega sita. Svaki dan je bio topliji od prethodnog, oblivao me je znoj, nisam mogla da podnesem ogromni stomak, majčino šepanje, ništa više nisam mogla da podnesem, ništa, ništa, ništa.

Nešto pre vremena za ručak najzad se javila Adela. U glasu joj se nije osećao uobičajeni prizvuk ironije. Pričala je polako i ozbiljno, osećala sam da joj svaka reč teško pada, reče uz mnogo okolišanja da knjiga nije dobra. Međutim, kada pokušah da je branim, prestade da traži reči koje me neće povrediti, postade izričita. Glavna junakinja bila je antipatična. U romanu nije bilo likova već samo karikatura. Situacije i dijalozi bili su izveštačeni. Stil je imao za cilj da bude moderan, ali je bio prosto rečeno haotičan. Sva ta mržnja bila je neprijatna. Kraj je bio sirov, neka vrsta vesterna na italijanski način, čitav roman bio je nedostojan moje inteligencije, moga obrazovanja, moje nadarenosti. Oćutah, saslušah do kraja njene kritike. Naposletku reče: prethodni roman imao je života u sebi, bio je inovativan, ovaj je međutim star po sadržaju i napisan do te mere pretenciozno da se čini da reči ne sadrže nikakvo značenje. Rekoh polako: možda će u izdavačkoj kući biti blagonakloniji. Nije popuštala, reče: ukoliko želiš da im ga pošalješ, nemam ništa protiv, ali sam sasvim uverena da će ga oceniti nedostojnim objavljivanja. Nisam znala šta da odgovorim, promrmljah: u redu, razmisliću, zdravo. Ona me pak zadrža, hitro promeni ton, poče umilno da priča o Dede, o mojoj majci, o mojoj trudnoći, o Marijarози, koja joj je zadržala silne muke. Potom me upita:

„Zašto roman nisi dala Pjetru?“

„Ne znam.“

„Mogao te je posavetovati.“

„Čisto sumnjam.“

„Zar nimalo ne ceniš njegovo mišljenje?“

„Ne.“

Kasnije, zatvorivši se u svoju sobu, prepustih se oćajanju. Osećala sam se poniženo, nisam to mogla da podnesem. Jedva da sam išta pojela, zaspah sa zatvorenim prozorom uprkos vrućini. U četiri sata po podne osetih prve kontrakcije.

Ništa ne rekavši majci, uzeh torbu koju bejah davno pripremila, sedoh za volan i krenuh ka klinici nadajući se da ću umreti na putu, zajedno sa svojim drugim detetom. Međutim, sve je prošlo odlično. Nakon nepodnošljivih bolova, u roku od nekoliko sati rodih još jednu devojčicu. Pjetro već narednog jutra poče navaljivati da je nazovemo po mojoj majci, to mu se činilo neophodnim ukazivanjem poštovanja. Ja, veoma lošeg raspoloženja, odvratih da mi je više muka od poštovanja tradicije i da devojčica mora dobiti ime Elsa. Nakon povratka s klinike prvo što učinih bilo je da nazovem Lilu. Ne rekoh joj da samo što sam se porodila, upitah mogu li da joj pošaljem roman.

Na nekoliko sekundi čulo se samo njeno lagano disanje, onda reče:

„Pročitacu ga kada bude objavljen.“

„Tvoje mišljenje mi je nužno odmah.“

„Lenú, prošlo je toliko vremena otkad sam poslednji put otvorila knjigu, ne znam više ni da čitam, nisam u stanju.“

„Molim te.“

„Onaj prvi si samo objavila, i to je bilo sve, zašto ne učiniš i sada tako?“

„Zato što onaj prvi nisam ni smatrala knjigom.“

„Moći ću jedino da ti kažem da li mi se svideo ili ne.“

„U redu, to će biti dovoljno.“

75.

Dok sam čekala da Lila pročita moj roman, proćulo se da je u Napulju izbila kolera. Moja majka se zbog te vesti preterano uzбудila, postade rasejana, naposletku razbi jednu činjiju do koje je meni bilo veoma stalo, objavi kako se mora vratiti kući. Naslutih odmah da, iako je kolera pri donošenju te njene

odluke igrala važnu ulogu, to što sam odbila da svoju drugu kćerku nazovem po njoj nije zaostajalo na listi razloga. Po-kušah da je sprečim, ali me je bez obzira na to napustila, u trenutku kada se još nisam bila oporavila od porođaja i dok me je noga još bolela. Nije više mogla da podnese da nastavi da žrtvuje mesece svoga života zarad mene, kćerke koja je nije poštovala niti prema njoj osećala zahvalnost. Bilo joj je draže da odjuri da umre od vibriona zajedno s mužem i svojom dobrom decom. Pa ipak, na pragu stana zadržala je hladnokrvnost koju joj bejah nametnula: otišla je bez žalopojki i gundanja, ništa mi nije prebacila. Rado je prihvatila da je Pjetro odveze na stanicu. Osećala je da je zet voli i verovatno je, pomislih, upravo to bio razlog što se sve to vreme suzdržavala, ne kako bi meni ugodila već kako se ne bi pred njim obrukala. Potresla se samo kada je trebalo da se oprostí od Dede. Na odmorištu upita devojčicu na onom svom usiljenom italijanskom: je li ti žao što baka odlazi? Dede, koja je taj odlazak doživela kao izdaju, odvrati ljutito: nije.

Bila sam ljuta na sebe, više nego na nju. A onda me obuze neka autodestruktivna mahnitost, nekoliko sati nakon majčinog odlaska otpustih Kleliju. Pjetro je bio zapanjen, uznemirio se. Rekoh mu kivno da sam sita toga da se borim čas sa Dedinim maremanskim naglaskom, čas s napolitanskim naglaskom moje majke: da hoću ponovo da budem gazdarica u sopstvenoj kući i nad sopstvenom decom. Istina je zapravo bila da me je gušio osećaj krivice i da sam želela samu sebe da kaznim. Prepustih se s nekim očajnim užitkom ideji da neću biti u stanju da se izborim s dvema devojčicama i s kućnim poslovima, s bolom u nozi.

Nisam gajila nikakve sumnje da će mi Elsa prirediti prvu godinu ništa manje užasnu od one koju bejah proživela sa Dede. Međutim, možda zato što sam sada imala više iskustva s novorođenčadi, možda zato što se bejah izmirila s time da

sam loša majka i nisam se previše brinula oko toga kako da se usavršim, devojčica je sisala bez ikakvih problema i obilno, nakon čega bi usledile duge dremke. Kao posledicu toga i ja sam dobro spavala tokom tih prvih dana nakon povratka kući, a Pjetro je, na moje iznenađenje, na sebe preuzeo brigu o kući, nabavke, kuvanje, Elsino kupanje i maženje s Dede, koja je bila kao ošamućena sestrim dolaskom i bakinim odlaskom. Noga iznenada prestade da me boli. Kada se sve uzme u obzir, osećala sam se dobro kada je, jednog kasnog popodneva, dok sam dremala, moj muž ušao da me probudi: na telefonu je ona tvoja prijateljica iz Napulja, reče. Pojurih da uzmem slušalicu.

Lila je dugo razgovarala s Pjetrom, reče da jedva čeka da ga upozna. Slušala sam je preko volje – Pjetro je uvek bio ljubazan sa svima onima koji nisu pripadali svetu njegovih roditelja – a pošto je odugovlačila glasom u kome mi se činilo da osećam neku veselu nervozu, malo je falilo da povičem: dala sam ti mogućnost da me povrediš koliko te je volja, požuri sada, pričaj, zadržala si knjigu trinaest dana, reci mi više šta o njoj misliš. Umesto toga ograničih se na to da je hitro sasečem:

„Jesi li je pročitala ili nisi?“

Uozbiljila se.

„Jesam.“

„I šta imaš da kažeš?“

„Dobra je.“

„Kako to dobra? Je li te zainteresovala, zabavila, je li ti bila dosadna?“

„Zainteresovala me je.“

„Koliko? Malo, mnogo?“

„Mnogo.“

„A čime to?“

„Pričom: vuče te da čitaš.“

„I šta još?“

„Šta više hoćeš?“

Ukočih se, rekoh:

„Lila, apsolutno mi je nužno da znam valja li to što sam napisala, a nemam nikog drugog ko mi to može reći, jedino tebe.“

„Pa rekla sam ti.“

„Nije tačno, nisi mi rekla, pokušavaš da me zavaraš: ti nikada ni o čemu nisi govorila na tako površan način.“

Usledila je duga tišina. Zamišljala sam je kako sedi skrštenih nogu pored nekog neuglednog stočića na kome je stajao telefon. Možda su se ona i Enco upravo vratili s posla, možda se Đenaro igra negde u njenoj blizini.

„Lepo sam ti rekla da više ne umem da čitam.“

„To ovde nije bitno: potrebna si mi, a tebe je baš briga.“

Opet tišina. Potom promumla nešto što nisam razumela, možda kakvu uvredu. Reče grubo, ljutito: ja se bavim jednim poslom, ti drugim, ti si ta koja zna kako se pišu knjige. Onda joj glas napuče, maltene povika: ne treba da pišeš o ovim stvarima, Lenú, nisi ti takva, ništa od onoga što sam pročitala ne liči na tebe, ovo je gadna, gadna, gadna knjiga, a i ona prethodna je bila takva.

Eto tako. Kratke rečenice, pa ipak iscepkane kao da joj je dah iznenada prešao u čvrsto stanje pa ne uspeva niti da joj uđe niti da izađe iz grla. Osetih bol u stomaku, strašan bol koji je postajao sve jači, ne zbog onoga što je rekla već zbog načina na koji je to rekla. Jesu li to bili jecaji? Uzviknuh uznemireno: Lila, šta ti je, smiri se, diši. Nije se smirila. To su zaista bili jecaji, slušala sam ih iz slušalice prislonjene na uvo, u nji-ma se osećala tolika patnja da nisam uspevala da se osetim povređeno onim njenim *gadna, Lenú, gadna, gadna*, niti sam se uvredila što je i moju prvu knjigu – knjigu koja se tako dobro prodavala, koja mi beše donela uspeh i o kojoj se ona pak

nikada ne beše izjasnila – okarakterisala kao neuspeh. Ono što me je zabolelo bio je njen plač. Nisam na to bila spremna, nisam ga očekivala. Draže bi mi bilo da je prema meni bila zla, da je o knjizi govorila sa zlobom. Međutim, plakala je, nije mogla da se zaustavi.

Osetih se izgubljeno. U redu, pomislih, napisala sam dve gadne knjige, ali šta me je za to briga, mnogo mi teže pada ova muka. Promrmljah: Lila, zašto plačeš, pa ja sam ta koja treba da plače, prekini. Ona pak zauurla: zašto si me naterala da je pročitam, zašto si me primorala da ti kažem šta mislim, trebalo je to da zadržim za sebe! Ja rekoh: nije tačno, drago mi je što si mi rekla, kunem ti se. Želela sam da se umiri, ali nije uspevala, izgovarala je nesuvisle rečenice: nemoj nikad više da me nateráš da išta pročitam, nisam ja za to, od tebe očekujem sve najbolje, znam vrlo dobro da možeš bolje od ovoga, želim da ti budeš bolja, to je ono što najviše želim, jer šta sam tek ja ako ti nisi dobra? Ja rekoh: nemoj da se brineš, uvek mi kaži šta misliš, samo ćeš mi tako pomoći, toliko si mi puta pomogla još otkad smo bile devojčice, ja bez tebe nisam u stanju ništa da postignem. Jecaji se napokon prigušiše, promrmlja izduvavajući nos: zašto sam se rasplakala, baš sam prava glupača. Reče kroz smeh: nisam htela da te povredim, bila sam spremila čitav govor, jel' mi veruješ da sam ga zapisala, htela sam lepo da se pokažem. Navalih da mi ga pošalje, rekoh: možda ti znaš bolje od mene o čemu treba da pišem. Ostavismo se knjige, objavih joj da se rodila Elsa, pričale smo o Firenci, o Napulju, o koleri. Ma kakva kolera, podsmehnula se ona, nema ti ovde nikakve kolere, samo onaj stari nered i strah da ćemo poumirati zatrpani govornima, više strah nego stvarno stanje, nema ti tu ničega stvarnog, jedemo gomilu limuna i niko se više ne usuđuje da ide u toalet.

Sada je pričala smireno, skoro veselo, s grudi joj beše spao teret. Ja nakon toga počeh iznova da razmišljam o rusvaju u

kome sam se nalazila – dve male devojčice, muž koji nikada nije prisutan, književni neuspeh – pa ipak nisam bila uplašena, naprotiv osećala sam se kao da lebdim, i iznova usmerih razgovor ka svome neuspehu. Želela sam da kažem nešto poput: kanap je napokon pukao, nema više magičnog praha koji me je podsticao, sada sam istinski sama. Ne rekoh ništa od toga međutim. Priznadoh joj, izrugujući se samoj sebi, da se iza sveg truda koji bejah uložila u tu knjigu krila želja da izravnam račune s rejonom, da mi se činilo da predstavljam silne promene koje sam osećala oko sebe, da je ono što me je na neki način navelo da o tome pišem, ono što me je ohrabri- lo, bila upravo priča o don Akileu i njegovoj ženi. Ona prasnu u smeh. Reče kako, da bi se napisao roman, nije dovoljno pred- staviti ružnu stranu stvari: bez mašte ona ne deluje kao pravo lice, već kao obična maska.

76.

Ne umem jasno da opišem šta mi se nakon toga dogodilo. Pa ipak, dok pokušavam da uvedem neki red u taj naš tele- fonski razgovor, teško mi je da ispričam kakav su efekat na mene imali Lilini jecaji. Ukoliko prodrem dublje u svoja ose- ćanja, čini mi se da pre svega primećujem neko neobično zadovoljstvo, kao da je njen plač, potvrdivši mi da joj je do mene veoma stalo i da ima puno poverenje u moje sposobno- sti, na neki način poništio negativan sud o obema knjigama. Tek mnogo godina kasnije na pamet mi je palo da su joj jecaji pružili mogućnost da neopozivo uništi moj rad, da izbegne moju ogorčenost, da mi nametne taj visoki cilj – ne smem je razočarati – i da na taj način stane na kraj svakom mom sledećem književnom pokušaju. Međutim, ponavljam: ko- liko god se trudila da objasnim taj naš razgovor, ne mogu da

kažem: bio je to početak ovoga ili onoga, bio je to značajan trenutak za naše prijateljstvo, bio je to jedan od njenih najpodlijih trenutaka. Svakako se njime učvrstila Lilina uloga da mi poput kakvog ogledala jasno ukazuje na neuspehe. Svakako, osetila sam se spremnijom da prihvatim neuspeh, kao da je Lilino mišljenje mnogo značajnije – ali i blaže i ljubavnije – od mišljenja moje svekrve.

I zaista, nekoliko dana kasnije pozvah Adelu i rekoh joj: hvala ti što si bila onako iskrena, shvatila sam da imaš pravo, i sada imam utisak da je i moja prva knjiga imala brojne nedostatke. Možda treba dobro da porazmislim, možda nisam dobra u pisanju, ili mi je prosto potrebno više vremena. Moja svekrva me spremno zasu komplimentima, hvalila je moju samokritičnost, podsećala me je da imam čitaoce i da ti čitaoci željno iščekuju šta ću sledeće napisati. Promrmljah: da, svakako. Odmah potom zatvorih poslednju kopiju rukopisa u jednu fioku, sklonih i sveske pune beležaka, pustih da me usisa svakodnevnica. Nezadovoljstvo što sam uludo uložila sav taj trud prelivalo se i na moju prvu knjigu, možda i na čitav proces pisanja. Na samo javljanje neke slike vredne opisivanja ili neke misli vredne beleženja obuzimao me je neki loš osećaj, odagnala bih ga i posvetila se nečemu drugom.

Posvetih se kući, kćerkama, Pjetru. Ni na tren mi nije palo na pamet da pozovem Kleliju, ili da je zamenim nekim drugim. Ponovo sam sve preuzela na sebe, i sigurna sam da sam to učinila kako bih se obeznanila. Došlo mi je bez truda, bez ogorčenosti, kao da sam iznenada shvatila da je to pravi način na koji se valja posvetiti životu i kao da mi jedan delić mene šapuće: dosta si živela s glavom u oblacima. Predala sam se kućnim poslovima s gvozdenom voljom i starala se o Elsi i Dede s neočekivanim uživanjem, kao da sam se osim težine u stomaku, osim tereta koji je za mene predstavljao novi rukopis, oslobodila još nekog skrivenijeg tereta koji ni sama nisam

bila u stanju da imenujem. Elsa se zaista pokazala kao jedno izrazito mirno stvorenje – pristajala je na duge vesele kupke, sisala je, spavala, smejala se čak i u snu – morala sam pak da budem veoma pažljiva s Dede, koja je sestru mrzela, budila se uzrujana, pričala priče o tome kako ju je spasla čas iz vode, čas iz vatre, čas od vuka. Najčešće se pretvarala da je i sama novorođenče, tražila je da joj dam da i ona sisa, oponašala je sestrino kmečanje, sve u svemu nije pristajala da bude ono što jeste, devojčica od skoro četiri godine s veoma razvijenom leksikom, sasvim sposobna da samostalno obavlja osnovne radnje. Trudila sam se da je obasipam ljubavlju, da hvalim njenu pamet i njene sposobnosti, da je ubedim da mi je njena pomoć potrebna u svemu, pri odlasku u nabavku, pri kuvanju, kako bismo sprečile da joj se sestrice povredi.

U međuvremenu sam, užasnuta mogućnošću da bih mogla ponovo zatrudneti, počela da uzimam pilule. Dobila sam na težini, osećala sam se naduto, pa ipak, nisam se usuđivala da prekinem: ta nova trudnoća plašila me je više od bilo čega drugog. A uostalom, ni do fizičkog izgleda mi više nije bilo stalo kao nekada. Činilo mi se da su dve devojčice dovoljan dokaz da više nisam mlada, da to što se na meni vide tragovi teškog rada – kupaj ih, oblači, svlači, guraj kolica, idi u nabavku, kuvaj, nosaj jednu od njih u rukama dok drugu vodiš za ruku, nosaj i jednu i drugu, izduvaj jednoj nos, briši usta drugoj, sve u svemu svakodnevna posla – svedoči o mom sazrevanju kao žene, da postati poput majki iz rejona nije više kletva već prirodan tok stvari. Dobro je ovako, govorila sam sebi.

Pjetro, koji se nakon dugog protivljenja naposljetku složio s mojim uzimanjem pilule, proučavao me je zabrinuto. Zakrugluješ se. Kakve su ti to fleke na koži? Strahovao je od mogućnosti da bismo se on, devojčice i ja mogli razboleti, ali je prezirao lekare. Trudila sam se da ga razuverim. U poslednje vreme beše znatno omršavio, ispod očiju je uvek imao

tamne podočnjake, kosa mu je bila prošarana sedim vlasima; žalio se na bolove, čas je u pitanju bilo koleno, čas desni kuk, čas rame, pa ipak, odbijao je da ode kod lekara. Primorala sam ga, otišla sam na pregled s njim sa sve devojčicama, i osim što mu je propisana upotreba blagih sedativa, ispostavilo se da je zdrav kao dren. Nakon izlaska iz ordinacije nekoliko sati je bio euforičan, svi simptomi se povukoše. Međutim, već u roku od nekoliko dana, uprkos sedativima, počeo opet da se oseća loše. Jednom prilikom kada ga je Dede ometala dok je pratio Dnevnik – bilo je to neposredno nakon državnog udara u Čileu – istukao ju je po zadnjici s nepotrebnom silinom. I čim sam počela da uzimam pilule, u njemu se javila mahnjita potreba za vođenjem ljubavi, još češće nego pre, ali samo izjutra ili u podne, tvrdio je da ga večernji orgazmi razbuđuju, primoravajući ga da ostaje nad knjigama do duboko u noć, zbog čega je bio hronično umoran i podložan svim tim boljkama.

Koještarije, to noćno učenje bilo je njegova stara navika i potreba. Međutim, složila sam se: nećemo to više raditi uveče, kako ti kažeš, meni je svejedno. Svakako, ponekad nisam znala šta ću s njim. Bilo je teško navesti ga da bilo kakvom sitnicom pomogne oko kućnih obaveza: da ode u nabavku kad ima malo slobodnog vremena, da opere suđe nakon ručka. Jedne večeri izgubih strpljenje: ne rekoš mu ništa strašno, jednostavno povisih glas. I dođoh do bitnog otkrića: bilo je dovoljno da se proderem i njegove bi tvrdoglavosti potpuno nestalo, odmah bi me poslušao. Ukoliko bih se postavila naročito strogo, zaboravljao je i na umišljene boljke, na neurotičnu potrebu za neprekidnim seksualnim odnosima. Nisam pak u tome uživala. Uvek bi mi ga potom bilo žao, činilo mi se da mu nepotrebno izazivam dodatnu bol. A rezultati u svakom slučaju nisu bili dugotrajni. Popuštao je, dovodio se u red, obavljao je zadatke nekako svečano, ali se brzo umarao, zaboravljao je na dogovore, počinjao je iznova da brine samo o sebi. Ja sam

naposljetku uvek odustajala, trudila sam se da ga razveselim, zasmjavala sam ga, zasipala poljupcima. Šta imam od nekoliko loše opranih tanjira? Samo njegova duga durenja, rasejanost i neme optužbe: teraš me da ovde gubim vreme kad imam pune ruke posla. Bolje je bilo ostaviti ga na miru, bila sam zadovoljna kada se u kući nije osećala napetost.

Kako mu ne bih unosila nervozu, naučila sam da prećutkujem sopstveno mišljenje. Činilo se da mu do njega nije stalo. Ukoliko mi je pričao o, šta znam, merama koje su državne vlasti preuzele u pogledu naftne krize, ukoliko je hvalio približavanje Komunističke partije stavovima demohrišćana, u meni je želeo samo pažljivog slušaoca. Kada bi se desilo da nam se mišljenja ne poklope, zbunjivao se, obraćao mi se tonom koji je očigledno koristio sa studentima: loše si odgojena, ne poznaješ prave demokratske, državne i zakonodavne vrednosti, ne znaš ti kako se posredovanjem postižu zajednički interesi, kako se uspostavlja ravnoteža u međunarodnim odnosima, tebi se sviđa pomisao na apokalipsu. Ja sam bila njegova supruga, učena žena, i očekivao je da mu posvećujem punu pažnju kada mi govori o politici, o onome što u datom trenutku proučava, o novoj knjizi na kojoj je marljivo radio, iscrpljujući se. Želeo je razumevanje i nežnost, ne i mišljenje, naročito ukoliko su mu unosila sumnje. Bilo je to kao da razmišlja naglas, kao da pokušava sam sa sobom da raščisti kako stvari stoje. Pa ipak, njegova majka bila je sasvim drugačiji tip žene. Njegova sestra takođe. Bilo je, međutim, više nego očigledno da nije želeo da budem poput njih. Taj njegov period malaksalosti pomogao mi je da shvatim, na osnovu nekih nagoveštaja i insinucija, da mora da mu nisu bili po volji ne samo uspeh koji je postigla moja knjiga već ni samo njeno objavljivanje. Što se druge knjige tiče, nikada me nije upitao šta se desilo s rukopisom i kakvi su moji budući planovi. Delovalo mi je kao da oseća olakšanje što više ne pominjem pisanje.

To što me je Pjetro svakoga dana sve više razočaravao nije me navelo da se opet okrenem drugim muškarcima. Povremeno se dešavalo da naletim na Marija, onog inženjera, ali ubrzo otkrih da me je želja da zavodim i da budem zavedena u potpunosti prošla i da mi nekadašnje uzbuđenje deluje kao pomalo sraman period moga života, bilo mi je drago što mu je došao kraj. Ublažila se i opsesija da izlazim iz kuće, da učestvujem u gradskim dešavanjima. Ukoliko bih se odlučila da prisustvujem kakvoj debati ili manifestaciji, sa sobom sam uvek vodila devojčice i s ponosom sam nosila torbe dupke pune svega onoga što mi je bilo potrebno kako bih se o njima starala, s ponosom sam podnosila neodobranje onih koji su govorili: tako su male, može biti opasno.

Izlazila sam pak svaki dan, ne obazirući se na vremenske prilike, kako bih devojčice izlagala sunčevim zracima i svežem vazduhu. Sa sobom sam uvek imala kakvu knjigu. Po nekoj staroj navici koja nije prolazila, nastavljala sam da čitam u svim prilikama, iako one potrebe da bolje upoznam svet oko sebe beše nestalo. Uglavnom sam izvodila devojčice u šetnju, a onda bih se smestila na neku klupicu u blizini naše kuće. Prelistavala sam složene eseje, čitala sam novine, dovikivala: Dede, ne udaljavaj se, ostani u blizini mame. To je bio moj život, bilo je vreme da ga prihvatim onakvog kakav jeste. Lilin je, kojim god putem krenula, bio nešto sasvim drugačije.

77.

Tokom tog perioda u Firencu je došla Marijaroza kako bi na univerzitetu predstavila knjigu jedne svoje kolegice na temu prikazivanja Device Marije u drugom stanju. Pjetro se beše zakleo da nipošto neće izostati, ali je u poslednji čas našao nekakav izgovor. Moja zaova je stigla kolima, ovoga puta sama,

umorna ali kao i uvek srdačna i ruku punih poklona za Dede i Elsu. Ni u jednom trenutku nije pomenula moj izjalovljeni roman, iako joj je Adela zasigurno sve ispričala. Govorila mi je naširoko o svojim putovanjima, o knjigama koje je pročitala, sa njoj svojstvenim oduševljenjem. Zanosila se, puna poleta, promenama koje se javljaju svuda u svetu. Držala se ovakvih ili onakvih uverenja samo kako bi potom, kada ih se zasiti, počela da tvrdi nešto sasvim drugo, što je u prošlosti zbog rasejanosti, zbog slepila, u potpunosti opovrgavala. Govoreći o knjizi svoje prijateljice izazvala je divljenje među istoričarima umetnosti koji su se nalazili u publici. I veče bi nastavilo da se odvija po uobičajenom protokolu akademskih krugova da u izvesnom trenutku nije napravila nagli zaokret izgovorivši nekoliko pomalo nepristojnih rečenica: ne treba podavati decu nikakvim očevima, a naročito ne Gospodu Bogu, decu treba davati samoj deci, kucnuo je čas da se obrazovanju posvetimo kao žene a ne kao muškarci; iza svake grane nauke nalazi se *ona stvar*, a kada se ona stvar oseti impotentnom, pribegava policiji, zatvorima, vojsci, koncentracionim logorima; i ukoliko joj se ne povinuješ, ukoliko nastaviš da unosiš nered, dolazi do masakra. Uslediše nezadovoljan žamor, uzvici odobravanja, naposletku se našla okružena velikom grupom žena. Živahno me je pozvala da joj se priključim, pokazivala je Dede i Elsu svojim firentinskim prijateljicama pucajući od ponosa, mnogo me je hvalila. Poneka od njih se prisetila moje knjige, ali sam izvrđavala odbijajući da o njoj pričam, kao da je nisam ja napisala. Bilo je to jedno prijatno veče koje je urodilo pozivnicom da se priključim tom šarolikom skupu devojaka i žena u njihovim sedmičnim okupljanjima, u stanu jedne od njih, na kojima se – rekoše – razgovaralo o nama ženama.

Marijarozine provokativne reči i poziv njenih prijateljica navedoše me da iskopam iz gomile knjiga one knjižice koje

mi davno beše poklonila Adela. Nosala sam ih naokolo u torbi, čitala sam ih na otvorenom, pod sivim zimskim nebom. Prvo sam pročitala, zaintrigirana naslovom, jedan tekst čiji je naslov glasio *Pljunimo na Hegela*. Pročitala sam ga dok je Elsa spavala u kolicima, a Dede, u kaputiću i umotana u vuneni šal i kapicu, tihim glasom o nečemu razgovarala sa svojom lutkom. Svaka reč, svaka rečenica, a naročito bezočno slobodoumlje iskazanog mišljenja, ostaviše na mene snažan utisak. Ispodvlačih brojne rečenice debelim markerom dodajući znake uzvika, vertikalne crte. Pljunuti na Hegela. Pljunuti na kulturu nastalu po meri muškaraca, na Marksa, na Engelsa, na Lenjina. Na istorijski materijalizam. Na Frojda i njegovu psihoanalizu i zavist prema penisu. Na brak i na porodicu. Na nacizam, staljinizam, terorizam. I na rat. Na klasnu borbu. Na diktaturu proletarijata. Na socijalizam. Na zamku jednakosti prava. I na sve vidove patrijarhata. Na sve vidove uređenja društva. Usprotiviti se traćenju ženske inteligencije. Srušiti vladajuću kulturu. Počevši od materinstva, ne davati decu nikome. Osloboditi se tog odnosa gazde i sluškinje. Osloboditi se osećaja inferiornosti. Vratiti se sebi. Lišiti se unutrašnjih sukoba. Krenuti nekim drugačijim putem, slaviti sopstvenu različitost. Univerzitet ne pruža ženama slobodu već samo kruniše njihovo potčinjavanje. Koristiti se razboritošću. Dok se muškarci bave otkrivanjem univerzuma, za žene život na ovoj planeti tek treba da otpočne. Žena predstavlja drugo lice planete Zemlje. Žena je Neočekivani Subjekat. Skinuti okove koji nas drže u potčinjenosti, ovde i sada, u ovoj sadašnjosti. Autorka tih stranica bila je izvesna Karla Lonci. Kako je moguće, pitala sam se, da je jedna žena naučila da razmišlja na takav način? Ja sam toliko vremena provela povijena nad knjigama, no koliko god na njih bila upućena, nikada nisam naučila da se njima zaista koristim u životu. Eto kako izgleda kad žena misli svojom glavom. Ja – uprkos svom uloženom

trudu – to i dalje ne umem, mislila sam. Ne ume ni Marijaroza: pročitala je stotine i stotine stranica, ume da ih kombinuje s mnogo žara, da napravi predstavu. I to je sve. Lila, međutim, ume. To joj je u prirodi. Da joj se ukazala prilika da nastavi sa obrazovanjem, bila bi u stanju da razmišlja na ovakav način.

Postadoh opsednuta tom idejom. Sve što sam čitala u tom razdoblju, na ovaj ili onaj način, navodilo me je da razmišljam o Lili. Bejah naišla na model ženskog razmišljanja koji je u meni, uz izvesne razlike, izazivao isto ono divljenje, istu potčinjenost koju sam uvek osećala prema njoj. I ne samo to: čitala sam misleći na nju, na epizode iz njenog života, razdvajajući u dve grupe tvrdnje s kojima bi se ona složila od onih koje bi odbacila. Podstaknuta čitanjem takvog sadržaja, priključih se grupi Marijarozinih prijateljica, ne bez izvesnih poteškoća. Dede me je bez prestanka zapitkivala: kad ćemo kući, Elsa bi iznenada ispuštala razdragane povike. Međutim, moje kćerke nisu bile jedini problem. Tamo sam naišla na žene koje mi, uprkos sličnostima koje su nas vezivale, nisu bile ni od kakve koristi. Dosađivala sam se kada se dešavalo da se diskusija pretvori u neku vrstu loše osmišljenog rezimiranja onoga što mi je već bilo i te kako poznato. Činilo mi se da sam vrlo dobro upoznata s tim šta znači biti rođena kao žena, nisam se strastveno posvetila samospoznaji na kojoj su toliko insistirale. Ni na kraj pameti mi nije bilo da pred njima govorim o svom odnosu s Pjetrom, s muškarcima uopšte, kako bih posvedočila o tome šta su zapravo muškarci svih staleža i svih starosnih doba. Takođe, niko nije znao bolje od mene šta znači davati muško gledište sopstvenim idejama kako bi bile prihvaćene od drugih muškaraca, to sam oduvek činila. Držala sam se po strani kada je dolazilo do napetosti, do izliva ljubomore, svadljivosti zbog toga ko će voditi glavnu reč, a ko će potčinjeno slušati, nisu me interesovali intelektualna hijerarhija niti borba za prevlast nad grupom, koja se često završavala gorkim

plačom. Međutim, došla sam do jednog novog zaključka, koji me je, naravno, opet vodio Lili. Bila sam fascinirana načinom na koji su se jedna drugoj obraćale, na koji su se sukobljavale, do te mere eksplicitno da su delovale neprijatno. Ne toliko popuštanjem jednih pred oštrim jezicima drugih, to mi je bilo dobro poznato još od ranog detinjstva. Ono što me je očaralo bila je snažna potreba da se stigne do srži problema koju nikada pre ne bejah osetila, koja je možda bila strana mojoj prirodi. Nikada u tom okruženju nisam izgovorila ni jednu jedinu reč koja je bila motivisana tom potrebom. Međutim, osećala sam da bi trebalo nešto tako da učinim s Lilom, da ispitamo naš odnos sa istom promišljenošću, da kažemo jedna drugoj sve ono što smo prećutkivale, počevši možda od onog njenog neutješnog plača nad mojom propalom knjigom.

Taj nagon bio je tako snažan da sam se neko vreme nosila mišlju da s devojkicama odem u Napulj, da pozovem nju da mi dođe u goste s Đenarom, ili da o njoj pišem. Jedanput sam pokušala s njom da razgovaram o tome, međutim bio je to potpuni promašaj. Ispričala sam joj kakve knjige čitam, s kakvim se ženama viđam. Neko vreme me je slušala, ali onda prasnu u smeh na pomen naslova poput *Klitorisna* i *vaginalna žena*, davala je sve od sebe da zvuči što vulgarnije: šta to koji moj pričaš, Lenú, kakvo zadovoljstvo, kakve vagine, ovde već imamo dovoljno problema, ti si skroz poblesavila! Nastojala je da mi pokaže da nije sposobna da priča o onome za šta sam se interesovala. Naposletku reče potcenjivački: potruđi se malo, bavi se lepim stvarima koje to zaslužuju, nemoj da tračiš vreme na gluposti. Bila je besna na mene. Ovo očigledno nije pravi trenutak, pomislih, pokušaću ponovo kasnije. Međutim, nikada ne nađoh pravo vreme niti hrabrosti da pokušam. Naposletku zaključih da pre svega treba da pokušam bolje da shvatim ko sam i šta sam. Da ispitam svoju žensku prirodu. Bejah preterala, previše sam se trudila da na

sebe preuzmem muške osobine. Verovala sam da treba sve da znam, o svemu da se staram. Šta je mene bilo briga za politiku, za borbu. Želela sam da se ne obrukam pred muškarcima, da pokažem da sam na visini. Na visini čega? Njihovog načina razmišljanja, sasvim iracionalnog. Toliko bejah zapela da usvojim popularne stavove, uzaludan trud. Bila sam uslovljena obrazovanjem koje mi je oblikovalo misli, način izražavanja. Kakve sam tajne paktove sklopila sama sa sobom kako bih se istakla? I sada, nakon svog tog uloženog truda, trebalo je zaboraviti sve što bejah naučila. I ne samo to, snažno Lili-no prisustvo koje sam osećala šta god činila primoravalo me je da sebe vidim onakvu kakva nisam zaista bila. Smatrala sam da smo jedno, čim bih pokušala da se od nje razdvojim, osećala sam se osakaćeno. Nisam imala svojih misli bez Lile. Ni u šta nisam bila u stanju da verujem bez potvrde da se ona s tim slaže. Moram naučiti da postojim i bez nje. To je bila srž svega. Da prihvatim da sam osoba osrednjih sposobnosti. Da odlučim šta ću dalje. Da pokušam opet da pišem? Možda nisam uspevala tome da se posvetim strastveno, činila sam to kao da obavljam kakvu dužnost. Da zaboravim na pisanje, dakle? Da nađem kakav god posao? Ili da izigravam gospođu, kako je to tvrdila moja majka. Da se zatvorim u krug porodice? Ili da pustim da sve ode dođavola? Kuća. Kćerke. Muž.

78.

Učvrstih odnos s Marijarozom. Često smo pričale telefonom, ali kada je Pjetro toga postao svestan, počeo da mi govori o sestri sa sve više omalovažavanja. Bila je lakoumna, površna, opasna po sebe i druge, okrutni mučitelj tokom njegovog detinjstva i mladosti, velika briga svojih roditelja. Jedne večeri je izašao iz svoje sobe dok sam razgovarala sa zaovom, raščupan,

umornog lica. Neko vreme se vrzmao po kuhinji, gricnuo je nešto, igrao se s Dede sve vreme me držeći na oku, prisluškujući naš razgovor. Onda sasvim neočekivano zaurla: zna li ta glupača da je vreme večere? Ja se izvinih Marijarozi, spustih slušalicu. Sve je spremno, rekoh mu, možemo odmah da sednemo za sto, nema potrebe da urlaš. On progunđa da mu međugradski razgovori s njegovom sestrom kako bih slušala njene budalaštine deluju kao glup način da se traće pare. Ništa mu ne odgovorih, postavih sto. Primitio je da sam ljuta, reče zabrinuto: nisam ja onako postupio zbog tebe, već zbog nje. Međutim, nakon te večeri počeo da prelistava knjige koje sam čitala, malo-malo pa bi mu se otela pokoja ironična opaska povodom rečenica koje bejah ispodvlačila. Govorio mi je: nemoj da puštaš da te nasamare, sve su to gluposti. I trudio se da mi pokaže besmislenost feminističkih manifesta i radova.

Baš se na tu temu pokoškasmu jedne večeri, ja sam možda preterala, jedna uvreda vodila je drugoj, naposljetku mu rekoh: ti tu umišljaš da si bogzna šta, ali sve što jesi duguješ ocu i majci, baš kao i Marijaroza. Njegova reakcija zatekla me je potpuno nespremnu, opalio mi je šamar, u prisustvu Dede.

Dobro sam to podnela, bolje od njega: ja sam se u životu nadobijala šamara, Pjetru je to bio prvi put da nekoga udari, a sigurna sam da se nikada nije našao ni s druge strane. Videh mu na licu zgađenost onim što je učinio, neko vreme je posmatrao kćerku, a potom izađe iz stana. Pustih da se moj gnev stiša. Nisam otišla u krevet, čekala sam ga, a pošto od njega nije bilo ni traga ni glasa, zabrinuh se, nisam znala šta da činim. Jesu li za to što je uradio bili zaslužni slabi nervi, preveliki umor? Ili je to bila njegova prava priroda, koja se napokon promaljala iz svog skrovišta od knjiga i dobrog vaspitanja? Još jednom pomislih da ga zapravo uopšte ne poznajem, da nisam u stanju da predvidim šta će učiniti: možda je skočio u Arno, možda negde leži mrtav pijan, možda je u tom trenutku

na putu za Đenovu kako bi pronašao utehu i sažaljenje u majčinom zagrljaju. Dosta je više, bila sam istinski zabrinuta. Primitih da puštam da to što čitam i što znam utiče na moj privatni život. Imala sam dve kćerke, nisam htela da dođem do brzopletih zaključaka.

Pjetro se kući vratio oko pet sati izjutra, a ja osetih toliko olakšanje što ga vidim živog i zdravog da ga zagrlim, poljubim ga. On promrmlja: ne voliš me, nikada me nisi volela. I dodade: ja te u svakom slučaju ne zaslužujem.

79.

Pjetro zapravo nije bio u stanju da prihvati haos koji se beše proširio na sve oblike našeg postojanja. Priželjkivao je život uređen nepromenljivim navikama i rutinom: učenjem, predavanjem, igranjem s devojčicama, vođenjem ljubavi, svakodnevnim sitnim doprinosima, u okvirima njegovih mogućnosti, kako bi se na demokratski način raspetljalo to zamršeno klupko italijanske stvarnosti. Umesto toga bio je iscrpljen univerzitetskim konfliktima, kolege su obezvređivale njegov rad, koji je pak bio sve cenjeniji u inostranstvu, osećao se omalovaženo i ugroženo, imao je utisak da je zbog svojih nemira (ama kakvih nemira, bila sam žena bez mišljenja i želja) i sama naša porodica neprekidno izložena raznim opasnostima. Jednog poslepodneva Elsa se igrala sama sa sobom, ja sam terala Dede da vežba čitanje, on je sedeo u svojoj sobi, kuća je bila beživotna. Pjetro, razmišljala sam razdraženo, teži ka zatvaranju u kakvu tvrđavu unutar koje će moći da radi na svojoj knjizi, dok se ja staram o kući, a devojčice vedro odrastaju. Onda se začu zvonce ulaznih vrata, pojurih da otvorim, na moje veliko iznenađenje u kuću mi uđe Pa-skvale i Nadja.

Na leđima su imali velike vojničke rančeve, on je pod otrcanim šeširovom skrivao gustu masu kovrdžave kose koja je prerastala u podjednako gustu i kovrdžavu bradu, ona je delovala omršavelo i umorno, oči su joj bile iskolačene poput očiju devojčice koja se trudi da pokaže da je nije strah. Moju adresu dobili su od Karmen, koja ju je dobila od moje majke. Oboje su bili srdačni, ja takođe, kao da među nama nikada nije bilo tenzija i neslaganja. Raskomotiše se razbacavši svoje stvari po čitavom stanu. Paskvale je mnogo pričao, glasno, skoro uvek na dijalektu. Isprva mi se njihov upad učinio kao prijatna promena u mojoj svakodnevicu. Međutim, ubrzo mi postade jasno da se Pjetru ne sviđaju. Smetalo mu je što nas nisu pozvali da se najave, što se oboje ponašaju kao da su u svojoj kući. Nadja je izula cipele, pružila se po kauču. Paskvale nije skinuo šešir, dodirivao je predmete, prelistavao knjige, uzeo je iz frižidera po pivo za sebe i Nadju ne pitavši za dozvolu, gutao je glasno i podrigivao zasmelijavajući Dede. Rekoše da su krenuli u *obilazak*, upotrebili su baš tu reč. Kada su krenuli iz Napulja? Bili su neodređeni. Kada nameravaju da se vrate? Isti slučaj. Kako je na poslu, upitah Paskvalea. On se nasmeja: dosta je, previše sam radio, sad ću malo da se odmaram. Pokaza šake Pjetru, stade navaljivati da mu Pjetru zauzvrat pokaže svoje, protrlja svoj dlan o njegov, reče: osećaš li razliku? Zatim uze primerak lista *Neprekidna borba*, pređe desnom rukom preko naslovne stranice, ponosan na zvuk koji je proizvodila njegova gruba koža u dodiru s hartijom, radostan kao da je izmislio neku novu igru. Dodade skoro pretećim glasom: bez ovih ogrubelih ruku, moj profo, ne bi bilo ni stolica, ni zgrada, ni automobila, ama baš ničega, pa ni tebe; ukoliko bismo mi radnici prestali s mukotrpnim radom, sve bi se zaustavilo, nebo bi se sručilo na zemlju, zemlja bi poletela ka nebu, grad bi zarastao u korov, Arno bi vam preplavio vaše lepe kuće, a preživeli bismo samo mi koji

oduvek znamo šta je težak rad, dok bi vas dvoje zajedno s vašim knjigama raskomadali psi.

Bio je to tipičan govor za Paskvatea, pun oduševljenja, iskren, Pjetro ga je saslušao, ne odgovori mu ništa. I Nadja je ćutala, slušala je svog saputnika sa ozbiljnim izrazom lica, opružena na kauču, pogleda uprtog u plafon. Umešala se svega nekoliko puta u razgovor dvojice muškaraca, ni meni se nije obraćala. Međutim, kada krenuh u kuhinju da skuvam kafu, ustade i pođe za mnom. Primeti da se Elsa drži mene, reče ozbiljno:

„Mnogo te voli.“

„Mala je.“

„Hoćeš da kažeš da te kada odraste više neće voleti?“

„Ne, nadam se da će me voleti i kada odraste.“

„Moja majka je često pričala o tebi. Bila si samo učenica, ali se činilo da te smatra sopstvenom kćerkom više nego mene.“

„Zaista?“

„Mrzela sam te zbog toga i zato što si mi otela Nina.“

„Nisam ja bila ta zbog koje te je ostavio.“

„Koga je briga, više se ne sećam ni kako je izgledao.“

„Kao devojčica sam želela da budem poput tebe.“

„Zašto? Misliš li da je lepo roditi se i imati sve već odlučeno u tvoje ime?“

„Pa, čovek se tako manje muči.“

„Grešiš, zapravo ti se sve čini rešenim i ne vidiš razlog da se oko bilo čega pomučiš. Samo osećaš krivicu zbog svega što jesi i što imaš, a da ništa od toga nisi zaslužio.“

„Bolje to nego osećaj krivice što u životu ništa nisi postigao.“

„Je li ti to rekla tvoja prijateljica Lina?“

„Nije.“

Nadja snažno odmahnu glavom, na licu joj se pojavi pakostan izraz, za koji je nisam smatrala sposobnom. Reče:

„Ona mi se sviđa više od tebe. Obe ste govna koja ništa ne može promeniti, dva primerka lumpenproleterskog šljama. Ti se, međutim, trudiš da se dopadneš, Lina ne.“

Izašla je iz kuhinje ostavivši me bez reči. Čuh je kako dovikuje Paskvaleu: idem da se istuširam, a ni tebi ne bi bilo na odmet! Zatvoriše se u kupatilo. Čuli smo ih kako se smeju, ona je povremeno ispuštala krike koji su – videh – veoma zabrinjavali Dede. Izađoše polugoli, mokre kose, razdragani. Nastaviše da se šale među sobom kao da mi nismo prisutni. Pjetro je navaljivao s pitanjima: koliko ste dugo zajedno? Nadja odgovori hladno: nismo mi zajedno, *vas dvoje* ste eventualno zajedno. On upita smirenim tonom, koji je čuvao za osobe koje su mu delovale krajnje površno: šta time hoćeš da kažeš? Ne možeš ti to da shvatiš, odgovori mu Nadja. Moj muž se pobunio: kada neko nešto ne može da razume, valja se potruditi da mu se objasni. Na te reči umeša se Paskvale, smejući se: nema tu šta da se objašnjava, profo, ti ne postojiš, a toga nisi ni svestan. Ništa više ne postoji: vaš način života, način na koji se izražavate, vaše ubeđenje da ste mnogo pametni, demokrate i levičari. Kako objasniti kako stvari stoje nekome ko više ne postoji?

U vazduhu se osećala napetost. Ja sam ćutala, nisam uspevala da izbacim iz misli Nadjine uvrede, tako, kao da to nije ništa, u mojoj kući. Naposletku se pokupiše i odoše, podjednako neočekivano kao što su došli. Pokupiše svoje stvari i nestadoše. Paskvale samo reče, na pragu, neočekivano tužnim glasom:

„Zbogom, gospođo Ajrota.“

Gospođa Ajrota. Zar mi je i moj prijatelj iz rejona sudio? Ni za njega više nisam bila Lenú, Elena, Elena Greko? Za njega i za ko zna koliko drugih. Možda ni za sebe samu? Zar nisam i sama skoro uvek koristila muževljevo prezime, sada kada je moje izgubilo i ono malo ugleda koji bejah stekla? Dovedoh

u red stan, naročito kupatilo, koje behu ostavili u potpunom rusvaju. Pjetro reče: ne želim nikada više da vidim ono dvoje u svome domu; čovek koji na onaj način govori o intelektualnom radu običan je fašista, čak i ako toga nije svestan. A što se nje tiče, njenu sortu dobro poznajem, nema ta u glavi ništa.

80.

Kao potvrda Pjetrovih strahova, haos je postajao sve opipljiviji, uvlačeći u svoj vrtlog meni nekada bliske osobe. Od Marijaroze čuh da su Franka u Milanu napali fašisti, bio je u kritičnom stanju, izgubio je jedno oko. Krenuh smesta u Milano s Dede i malom Elsom. Putovale smo vozom, igrala sam se s njima i hranila ih, prisećajući se pak jedne druge Elene Greko – siromašne i neuke devojke imućnog, politički aktivnog studenta Franka Marija: koliko je verzija mene postojalo? – koja se u međuvremenu beše izgubila, ali se sad ponovo pomaljala.

Na stanici me je čekala zaova, bleđa i uznemirena. Odvela nas je svojoj kući, koja je ovoga puta bila pusta i u još većem neredu nego onomad kada me je ugostila nakon okupljanja na univerzitetu. Dok se Dede igrala a Elsa spavala, ispričala mi je šta se dogodilo uz više detalja. Napad se odigrao pet dana ranije. Franko je govorio na nekoj manifestaciji Radničke avangarde, u prepunoj pozorišnoj sali. Nakon toga je izašao sa Silvijom, koja je sada živela s nekim urednikom lista *Dan* u jednoj lepoj kući na svega nekoliko koraka od pozorišta: trebalo je da prenoći kod nje i da narednog dana krene za Pjaćencu. Bili su već pred ulazom, Silvija samo što beše izvučila ključeve iz torbe, kada se iza njihovih leđa zaustavio beli kombi iz koga poiskakaše fašisti. Njega su izmasakrirali, nju su pretukli i silovali.

Popismo mnogo vina, Marijaroza izvuče drogu, tako ju je nazvala, obično je koristila reč opijati. Ovoga puta i ja odlučih da probam, iz prostog razloga što sam, uprkos vinu, osećala da nemam ništa dobro za šta mogu da se uhvatim. Moja zaova nakon sve jarnosnijih reči začuta, potom brznu u plač. Nisam znala kako da je utešim. Čula sam njene suze, činilo mi se da prave zvuk padajući joj iz očiju na obraze, klizeći po njima. Odjednom je nestade, nestade i sobe, sve mi postade crno pred očima. Onesvestih se.

Kada sam se povratila, počeh da se pravdam posramljena, rekoh da je to zbog umora. Jedva da sam spavala te noći: telo mi je bilo tromo, bolelo me je, po glavi su mi se bez ikakvog reda i smisla vrtele reči pročitane u knjigama i časopisima, kao da su slova abecede izgubila moć da se slažu stvarajući reči. Ležala sam između devojčica kao da su one te koje treba mene da uteše i zaštite.

Narednog dana ostavih Dede i Elsu sa zaovom i pođoh u bolnicu. Zatekoh Franka u bolničkoj sobi zelenkastih zidova, u vazduhu se osećao težak vonj daha, urina i lekova. Učini mi se da se na neki način smanjio i zaokruglio, i dalje mi je u sećanju živa slika belih zavoja i ljubičastih modrica po licu i vratu. Nije me dočekao ljubazno, stideo se stanja u kome se nalazio. Ja sam bila ta koja je govorila, pričala sam mu o mojim kćerkama. Već nakon nekoliko minuta promrmlja: odlazi, ne želim te ovde. Ja sam navaljivala da ostanem, on prosikta besno: ovo nisam ja, odlazi. Bio je u veoma lošem stanju, od grupe njegovih prijatelja čuh da će možda morati ponovo da bude operisan. Po povratku iz bolnice, Marijaroza je primetila koliko sam se potresla. Pomogla mi je oko devojčica, čim se Dede uspavala, poslala je i mene u krevet. Narednog dana pak zatraži da pođem s njom u posetu Silviji. Pokušah da se izvučem, bilo mi je dovoljno nepodnošljivo to što sam videla Franka u onakvom stanju, što sam videla da ne samo da mu

ne mogu pomoći već mu svojim prisustvom nanosim još veći bol. Rekoh da želim da je se sećam onakve kakvu sam je videla na okupljanju na univerzitetu. Ne, navaljivala je Marijaroza, ona želi da je vidimo onakvu kakva je sada, to joj mnogo znači. Pristadoh.

Vrata nam je otvorila jedna izrazito doterana gospođa, duga plava talasasta kosa padala joj je niz leđa. Bila je to Silvijina majka, a uz nju je stajao Mirko, takođe plave kose, dečak od sada već pet-šest godina, koga je Dede na onaj svoj natmureni i autoritativni način ubrzo naterala da se igraju s Tesom, starom lutkom koju je svugde nosala sa sobom. Silvija je spavala, ali beše rekla majci da želi da je probudi kada mi stignemo. Dugo smo je čekali. Kada se napokon pojavila, bila je preterano našminkana, na sebi je imala dugačku zelenu haljinu. Ono što je na mene ostavilo najjači utisak nisu bile masnice i posekotine niti njen nesiguran korak – Lila mi se učinila u još gorem stanju po povratku s bračnog putovanja – bio je to njen bezizrazni pogled. Prazan pogled koji je odudarao od neobuzdanog brbljanja koje je prekidala samo kako bi se smejala. Pričala je obraćajući se *meni*, isključivo meni koja još nisam znala šta su joj fašisti učinili. Pričala je kao da recituje nekakvu užasnu dečju pesmicu koju beše napamet naučila od silnog ponavljanja pred svakim ko bi joj došao u posetu. Njena majka je u više navrata pokušala da je prekine, ali ona je nastavljala nepokolebljivo, samo povišavajući glas, naglašavajući jezive detalje, nagoveštavajući divlju osvetu koju je planirala u bliskoj budućnosti. Prekinu svoju priču tek nakon što ja briznuh u plač. Međutim, pre nego što sam se ja smirila, pristiže još gostiju, porodičnih prijatelja i njenih koleginica. Silvija onda otpoče iznova svoju priču, ja se povukoh u jedan ugao čvrsto stežući Elsu, zasipajući je poljupcima. Po glavi su mi se vrteli prizori iz Liline priče o onome što joj Stefano beše učinio, mešali su se s prizorima iz

Silvijine priče, i činilo mi se da su reči obeju devojaka zapravo preplašeni životinjski krici.

U izvesnom trenutku potražih Dede. Pronađoh je u hodniku u društvu Mirka i njene lutke. Igrali su se mame, tate i bebe, ali ne onako idilično kako su to činila deca, nego oponašajući svađu. Zaustavih se. Dede je objašnjavala Mirku: *sada treba da mi lupiš šamar, jesi li razumeo?* Nove generacije ponavljale su ono što su naučile od prethodnih, svi smo bili deo začaranog kruga sačinjenog od senki oduvek pokretanih istim motivima: ljubavlju, mržnjom, željama i nasiljem. Pažljivo sam posmatrala Dede, učini mi se da liči na Pjetra. Mirko je pak bio pljunuti Nino.

81.

Nedugo potom, podzemni rat koji se u neočekivanim talasima javljao na televiziji i u novinama – planovi za državni udar, policijska represija, naoružane čete, vatreni okršaji, ranjavanja, ubistva, bombe i pokolji, kako u malim tako i u velikim gradovima – opet je pokucao na moja vrata. Telefonirala mi je Karmen, bila je veoma zabrinuta, već nedeljama nije imala nikakvih vesti o Paskvaleu.

„Da nije slučajno navratio kod tebe?“

„Jeste, ali to je bilo pre više od dva meseca.“

„Ah. Tražio je od mene tvoj broj telefona i adresu; hteo je da te pita za savet, je li to učinio?“

„Savet u pogledu čega?“

„To već ne znam.“

„Nikakav savet od mene nije zatražio.“

„A šta ti je onda rekao?“

„Ništa, bio je dobro, u dobrom raspoloženju.“

Karmen se beše raspitala na sve strane, i kod Lile, i kod Enca, i kod onih koji su se okupljali u Ulici Tribunali. Naposletku

je pozvala i Nadjin kućni broj, međutim njena majka je bila neljubazna, a Armando joj je rekao samo da se odselila ne ostavivši novu adresu.

„Mora da su otišli da žive zajedno.“

„Paskvale sa onom? Ne ostavivši ni adresu ni broj telefona?“

Dugo smo razmišljale o tome šta se moglo desiti. Rekoh joj da je moguće da je Nadja raskrstila s porodicom upravo zbog veze s Paskvaleom, da su možda, ko zna, otišli da žive u Nemačku, u Englesku, u Francusku. Nisam je međutim ubedila. Paskvale je brižan brat, reče, nikada ne bi nestao na taj način. Obuzimale su je zle slutnje: u rejonu okršaji behu postali deo svakodnevice, komunisti su morali da čuvaju leđa, fašisti behu došli da prete čak i njoj i njenom mužu. A Paskvalea behu optužili da stoji iza oružanog napada kako na sedište Socijalističke partije tako i na supermarket porodice Solara. O tim događajima ništa nisam znala, iznenadih se: to se sve beše odigralo u rejonu, fašisti su krivicu pripisivali Paskvaleu? Da, on se nalazio na samom vrhu njihove liste, smatrali su ga nekim koga treba ukloniti. Možda mi ga je Đino ubio, reče Karmen.

„Jesi li išla u policiju?“

„Jesam.“

„Šta su ti tamo rekli?“

„Malo je falilo da mene uhapse, oni su ti veći fašisti od samih fašista.“

Pozvah profesorku Galijani. Upita me ironično: šta ti se to dogodilo, ne viđam više tvoje ime po knjižarama, a ni po časopisima, jesi li to već otišla u penziju? Odgovorih joj da imam dve male devojčice, da zasad moram da se posvetim njima, a potom je upitah za vesti o Nadji. Odgovori mi neodređeno. Nadja je velika, otišla je da živi sama. Upitah je gde to. To su njena posla, odgovori, a zatim, ne rekavši ni *doviđenja*,

usred moje rečenice u kojoj sam je pitala da li bi mi mogla dati broj telefona svoje kćerke, spusti slušalicu.

Debelo sam se pomučila da dođem do Armandovog broja, još više da ga uhvatim kod kuće. Kada je napokon podigao slušalicu, učini mi se da mu je drago što me čuje, bio je i preterano rad da mi se poveri. Mnogo je radio u bolnici, njegov brak beše propao, žena ga je ostavila odvevši sa sobom i dete, bio je sam i dezorijentisan. Smeo se kada ga upitah za sestru. Reče lagano: nemam s njom više nikakav odnos. U pitanju je bilo razilaženje u političkim idejama, razilaženje u svemu: otkad se spetljala s Paskvaleom, kao da je izgubila razum. Upitah: jesu li otišli da žive zajedno. Odgovori mi šturo: recimo da je tako. I kao da mu se ta tema učinila površnom, stade mi strogo govoriti o političkoj situaciji, o pokolju u Breši, o gazdama koje naizgled potpomažu partije, ali se, čim stvari krenu po zlu, okreću fašistima.

Pozvah još jednom Karmen kako bih je razuverila. Rekoh joj da se Nadja zavadila s porodicom kako bi bila s Paskvaleom, i da je Paskvale odjurio za njom poput poslušnog kućenceta.

„Stvarno tako misliš?“, upita ona.

„Nema tu nikakve sumnje, takva ti je ljubav.“

I dalje nije bila uverena. Navaljivala sam, ispričah joj detaljnije o njihovoj poseti mojoj kući prenaplašavajući njihovu ljubav. Pozdravismo se. Međutim, sredinom juna opet me je pozvala u očajanju. Đino je ubijen usred bela dana ispred apoteke, upucali su ga u glavu. Isprva pomislih da me o tome obaveštava zato što se radi o našem drugu iz detinjstva i zato što misli da će me vest pogoditi, bio on fašista ili ne. Međutim, njen motiv nije bio da sa mnom podeli užasnutost pred tom nasilnom smrću. Karabinijeri se behu pojavili pred njenim vratima, od poda do tavana su joj ispretresali stan, čak i benzinsku pumpu. Tražili su nekakav trag koji bi ih mogao odvesti Paskvaleu, a ona se osetila deset puta gore nego kada su,

dok je još bila devojčica, došli da joj hapse oca pod optužbom da je ubio don Akilea.

82.

Karmen nije znala šta će od muke, lila je gorke suze pred onim što je u njenim očima delovalo kao ponavljanje prošlosti. Ja pak nisam uspevala da izbacim iz misli prazan trg na kome se nalazila apoteka. Priviđala mi se unutrašnjost radnje koja mi se oduvek sviđala zbog mirisa karamela i sirupa koji su se njom širili, zbog nameštaja od tamnog drveta po kome behu poređane šarene tegle, a najviše zbog Đinovih roditelja, veoma ljubaznih ljudi, povijenih nad pultom iza koga su virili kao s nekakvog balkona. Oni mora da su se baš tamo nalazili kada ih je zvuk pucnjave naveo da se trgnu, možda su razrogačenih očiju posmatrali kako im sin pada na zemlju, kako krvvari nasmrt. Poželeh da razgovaram s Lilom. Ona je bila krajnje nezainteresovana za čitav događaj, odbacila ga je kao jedan od mnogih nevažnih, reče samo: pa šta si očekivala? Naravno da su karabinijeri okrivili Paskvalea. Oštrina njenog glasa ubrzo me je ubedila. Naglasi da je, sve i da je tačno da je Paskvale bio taj koji je ubio Đina – u šta nimalo nije verovala – ona svakako na njegovoj strani. Reče da bi karabinijerima bilo bolje da su na vreme vodili računa o svim zlodelima koja je mrtvac počinio za života umesto što su se sada okomili na našeg prijatelja, zidara i komunistu. Nakon toga, kao da ima pametnija posla od priče o Đinu, upita me može li da mi ostavi na čuvanje Đenara do početka nove školske godine. Đenara? A kako ću ja još i sa njim? Dede i Elsa su me već načisto iscrpljivale. Promrmljah:

„Zašto?“

„Moram da radim.“

„Samo što nisam krenula na more s devojčicama.“

„Povedi i njega.“

„Idemo u Vijaređo, i tamo ćemo ostati do kraja avgusta, dečak jedva da me poznaje, tražiće tebe. Ukoliko i ti pođeš, može, ali nisam sigurna da je dobra ideja da nam se priključi sam.“

„Zaklela si mi se da ćeš se starati o njemu.“

„Jesam, ali ukoliko ti ne budeš dobro.“

„A šta ti znaš kako sam?“

„Jesi li loše?“

„Nisam.“

„Pa zar ne možeš onda da ga ostaviš s tvojom majkom ili sa Stefanom.“

Neko vreme je ćutala, onda zaboravi na lepe manire.

„Hoćeš li mi učiniti uslugu, da ili ne?“

Popustih smesta.

„U redu, dovedi mi ga.“

„Dovešće ti ga Enco.“

Enco je stigao jedne subotnje večeri, u belom *fijatu* 500 koji beše nedavno kupio. Već posmatrajući ga s prozora, čuvši kako na dijalektu nešto govori detetu, koje je i dalje sedelo u kolima – bio je to onaj stari Enco, odmerenih pokreta, nabijena tela – osetih kako u meni oživljava Napulj, kako se budi sećanje na rejon. Otvorih ulazna vrata dok mi se Dede držala za suknju, i bio mi je dovoljan jedan pogled da se uverim da je već pre pet godina Melina videla skrivenu istinu: dečak, sada desetogodišnjak, u sebi nije imao ni traga ne samo od Nina već ni od Lile, bio je savršena Stefanova kopija.

To otkriće probudilo je u meni suprotstavljena osećanja, neku vrstu mešavine razočaranja i zadovoljstva. Pomislih da bi, sve u svemu, kad već moram da primim još jedno dete u svoj dom, bilo lepo u njemu imati, pored svojih kćerki, jednog Ninovog sina; s druge strane osetih radost na pomisao da Nino Lili ništa nije ostavio.

83.

Enco je nameravao odmah da krene nazad, ali ga je Pjetro dočekaao veoma ljubazno i primorao ga da prenoći kod nas. Trudila sam se da poguram Đenara da se igra s Dede, iako je bio skoro šest godina stariji od nje. Međutim, iako je ona bila rada, on odbi kategoričnim odmahivanjem glave. Na mene je snažan utisak ostavila Encova posvećenost tom detetu koje nije bilo njegovo, videlo se da ga dobro poznaje, njegove navike, ukus, potrebe. Ljubazno ga je naterao, iako se Đenaro žalio da mu se spava, da pre odlaska u krevet ode da piški i opere zube, a onda ga je, kada je premoreno dete zaspalo, nežno svukao i obukao mu pidžamu.

Dok sam prala sudove i sređivala kuhinju, Pjetro je zabavljao gosta. Sedeli su za kuhinjskim stolom, nisu imali zajedničkih tema. Isprva pokušase s politikom, ali kada je moj muž sa odobravanjem počeo govoriti o približavanju Komunističke partije demohrišćanskim vrednostima, a Enco na to odgovorio da će, ukoliko ta strategija uzme maha, Berlinger pomoći najgorim neprijateljima radničke klase, odustadoše od dalje diskusije kako se ne bi zavadili. Pjetro ga ljubazno stade zapitkivati o njegovom poslu, mora da se njegovo interesovanje Encu učinilo iskrenim, pričao je opširnije i radije nego što je imao običaj. Nama je priča bila pomalo suvoparna, puna tehničkih elemenata. Firma IMB samo što je donela odluku da pošalje njega i Lilu u jednu veću fabriku u okolini Nole, u kojoj je bilo zaposleno trista fabričkih radnika i četrdesetak zaposlenih u drugim sektorima. Novčana ponuda ostavila ih je bez daha: trista četrdeset hiljada lira mesečno njemu, koji će biti upravnik, i sto hiljada njoj, koja će biti njegova pomoćnica. Ponudu su naravno prihvatili, ali sada je trebalo taj novac i zaslužiti, a posla je zaista bilo mnogo. Nas dvoje smo odgovorni, objašnjavao nam je, od toga trenutka uvek govoreći o njima

kao o jednom biću, za upravljanje jednim Sistemom 3, modela 10, i imamo na raspolaganju dva tehničara i pet perforatora, koji su takođe i kontrolori. Naš zadatak je da sakupimo i unesemo u sistem veliku količinu podataka neophodnih kako bi mašina bila u stanju da obavlja zadatke poput, šta znam, knjigovodstva, obračunavanja plata, fakturisanja, upravljanja skladištem, raspodele radne snage, slanja porudžbina dobavljačima, nadziranja proizvodnje i slanja pošiljki. Kako bismo to postigli, služimo se kartončićima, to jest bušenim karticama. Sve je u tim rupicama, sav trud vodi ka njima. Navešću vam kao primer šta je sve potrebno uraditi kako bi se programirala prosta radnja poput izdavanja faktura. Počinje se od priznanica, onih papirića na kojima je upravnik skladišta pribeležio proizvode i klijente kojima su dostavljeni. Klijent ima svoj kod, njegovi anagrafski podaci imaju pak svoj, svaki proizvod ga takođe ima. Perforatori sednu za mašinu, pritisnu dugme kojim se kartice puštaju u tok, pritiskaju dugmiće i pretvaraju broj priznanice, klijentov kôd, kôd anagrafskih podataka, kôd proizvoda i njegovu količinu u rupe na karticama. Kako bi vam bilo jasnije, hiljadu priznanica pomnoženih sa deset proizvođa daju deset hiljada bušenih kartončića, rupice su poput onih koje pravi igla, je li vam jasno, uspevate li da ispratite?

Veće je proteklo u takvoj priči. Pjetro mu je svaki čas potvrdnim klimanjem glave stavljaao do znanja da ga prati, trudio se da postavlja i pitanja (*rupice se računaju, ali računa li se i prazan prostor, na kome ih nema?*). Ja sam se ograničavala na poluosmehe, nastavljala sam da perem i glancam. Činilo se da Enco uživa u tome što je u stanju da objasni jednom univerzitetskom profesoru, koji ga sluša poput marljivog studenta, i svojoj staroj prijateljici, koja ima fakultetsku diplomu i koja je napisala knjigu i sada sređuje kuhinju, nešto o čemu oni apsolutno ništa nisu znali. Moja pažnja je međutim ubrzo popustila. Tehničar je uzimao deset hiljada kartica i ubacivao

ih je u mašinu. Mašina ih je sređivala na osnovu kodova proizvoda. Onda su prelazile u čitače, a to nisu bili ljudi već mašine programirane tako da čitaju te rupice ili nedostatak istih. I šta dalje? Dalje ga nisam pratila. Izgubila sam se u svetu kôdova, mnoštva kartica i rupica, mašina koje su poredile rupice, birale ih i čitale, koje su obavljale četiri radnje, štampale imena i adrese, ukupne zbirove. Nisam bila u stanju da ga ispratim. Zbunjivala me je ta za mene sasvim nova reč *fajl*, kojom se Enco često služio, uglavnom u množini, govorio je o *fajlovima za ovo, fajlovima za ono*, bez predaha. Zbunjivala me je Lila, koja je znala sve o tim rečima, o tim mašinama, o tom poslu koji je sada radila u jednoj velikoj fabrici u Noli, iako je s novcem koji su davali Encu mogla da živi gospodstvenije od mene. Zbunjivao me je taj novi Enco koji je ponosno isticao: *bez nje ništa od svega toga ne bih bio u stanju da postignem*, pokazujući koliko joj je posvećen. Bilo je očigledno da uživa u tome da podseća sebe samog i sve ostale koliko je posebna ta njegova žena, moj muž mene pak nikada nije hvalio, naprotiv za njega sam bila samo majka njegove dece, uprkos mom obrazovanju nije želeo da imam samostalne misli, ponižavao me je izrugujući se svemu onome što sam čitala, što me je interesovalo, što sam govorila, činilo se da je spreman da me voli samo ukoliko nastavim da mu pružam dokaze o svojoj ništavnosti. Naposletku sedoh i ja za sto, namračena zato što se nijedan od njih dvojice nije ponudio da mi pomogne oko postavljanja stola, raspremanja, pranja sudova, brisanja poda. Faktura je jednostavan dokument, govorio je Enco, šta me košta da je ispišem rukom? Ništa, ukoliko treba da ih ispišem deset na dan. Ukoliko pak treba da ih ispišem hiljadu? Čitači su u stanju da obrade i do dvesta kartica za minut, dakle dve hiljade za deset minuta, deset hiljada za pedeset minuta. Brzina mašina je neverovatna prednost, naročito ukoliko ih osposobimo da obavljaju komplikovane radnje, one koje

oduzimaju previše vremena. Lilin i moj zadatak je da uradimo baš to: da pripremimo sistem za obavljanje kompleksnih radnji. Faze razvoja programa veoma su interesantne. Operativne faze malo manje. Često dođe do začepjenja protoka kartica, pa se gužvaju u mašini. Često se dešava da se kutija s karticama izvrne, pa ti tek složene kartice popadaju po podu. Zanimljivo je, međutim, i pored svega toga.

Prekinuh ga, čisto kako bih se osetila prisutnom, rekoh:

„Može li on da pogreši?“

„Ko to?“

„Računar.“

„Nema ti tu nikakvog on, Lenú, ja sam on. Ukoliko dođe do greške, ukoliko nastane problem, za to sam kriv ja.“

„Tako znači“, promrmljah. „Umorna sam.“

Pjetro se složi sa mnom, činilo se da je i njemu dosta priče. Međutim, okrenu se Encu:

„Sve to je zaista neverovatno, ali ukoliko je sve zaista tako kako kažeš, te mašine će oduzeti radna mesta ljudima, nećeće brojni zanati. U 'Fijatu' zavarivanje već obavljaju roboti, silni ljudi će izgubiti radna mesta.“

Enco isprva klimnu glavom, a onda kao da je bolje porazmislio, pribеže jedinog osobi koju je smatrao kvalifikovanom da odgovori:

„Lina kaže da je to dobra stvar: ponižavajući poslovi i oni koji zaglupljuju treba da nestanu.“

Lina, Lina, Lina. Upitah podrugljivo: ako je Lina toliko dobra kao što kažeš, zašto tebe plaćaju trista četrdeset hiljada, a nju samo sto, zašto si ti šef, a ona tvoja pomoćnica? Enco je i na to oklevao, činilo se da se suzdržava da nešto kaže, a onda kao da se odlučio da mi udovolji. Promrmlja: šta hoćeš da ti kažem? Potrebno je oboriti sistem privatnog vlasništva u proizvodnji. Neko vreme u kuhinji se čulo samo zujanje frižidera. Pjetro ustade, reče: hajdemo na spavanje.

84.

Enco je nameravao da krene na put u šest sati izjutra, ali već ga oko četiri čuh kako se kreće po svojoj sobi, ustadoh da mu spremim kafu. Sada, u četiri oka, u stanu kojim je vladala tišina, zaboravismo na priču o računarima i na italijanski na kome smo prethodne večeri razgovarali iz poštovanja prema Pjetru, pređosmo na dijalekat. Upitah ga za njegov odnos s Lilom. Reče da je sve dobro, iako Lila nikada ne staje. Ako nije zauzeta problemima na poslu, hvata se ukoštac s majkom, ocem i bratom, ili pomaže Đenaru oko školskih zadataka i, obrni-okreni, na kraju uvek završi pomažući i Rinovoj deci, i svoj ostaloj deci koja im se zadese u kući. I dalje se ne pazi i zato je premorena, činilo mu se da je uvek na korak od onog stanja u koje beše zapala tokom mog boravka u Napulju, stizao ju je umor. Ubrzo mi postade jasno da je njihov odnos, taj njihov rad leđa uz leđa krunisan dobrim platama, dosta složeniji nego što mi se isprva učinilo. Usudih se da kažem:

„Možda bi trebalo da uvedete nekakav red u taj vaš život: Lila ne sme da preteruje s radom.“

„Neprekidno joj to ponavljam.“

„A zatim, tu je i pitanje razvoda: nema nikakvog smisla da ostaje i dalje u braku sa Stefanom.“

„Za to je nimalo nije briga.“

„A Stefana?“

„On i ne zna da je danas razvod moguć.“

„A Adu?“

„Ada ima pune ruke posla s prostim preživljavanjem. Fortunin točak se okreće, ko je nekada bio na vrhu, sada je na samom dnu. Karačijevi su ostali bez prebijene pare, u dugovima su do guše kod porodice Solara, Ada gleda da ščepa šta se još ščepati može.“

„Ali šta je s tobom? Zar ne želiš da se venčate?“

Postade mi jasno da bi se on drage volje venčao, da je Lila ta koja se protivi. Ne samo da nije želela da gubi vreme na razvod – koga je briga jesam li i dalje udata za onoga tamo, s tobom sam, uz tebe spavam, to je jedino bitno – sama pomisao na novi brak činila joj se komičnom. Govorila je: ti i ja? Da se ti i ja venčamo? Šta to pričaš, dobro nam je ovako, tako čim jedno drugom dosadimo, možemo svako svojim putem. Lilu mogućnost novog braka nimalo nije zanimala, imala je drugih briga.

„Kakvih to?“

„Pusti, nećemo sad o tome.“

„Reci mi.“

„Zar ti to nikada nije pomenula?“

„Šta to?“

„Mikelea Solaru.“

Ispricao mi je ukratko da tokom svih tih godina Mikele nikada nije prestao da nudi Lili da se vrati da radi za njega. Ponuđio joj je da upravlja jednom novom radnjom na Vomeru. Ili da se bavi knjigovodstvom i da mu obračunava porez. Ili mesto sekretarice nekog njegovog prijatelja, nekog istaknutog političara, pripadnika Demohrišćanske partije. Čak joj je predložio da joj mesečno daje dvesta hiljada lira kako bi osmišljavala stvari, ludorije, sve ono što joj prolazi glavom. Iako je sada stanovao na Pozilipu, sedište svih njegovih poslova i dalje je bila roditeljska kuća u rejonu. I tako ga je Lila neprekidno sretala, na ulici, na pijaci, po radnjama. On ju je zaustavljao, uvek prijateljski nastrojen, šalio se sa Đenarom, obasipao ga je poklonima. Potom bi prešao na stvar, i nakon što bi ona odbila njegove predloge, ostajao je pribran, strpljiv, pozdravljao ju je naglašavajući sa onom njemu svojstvenom ironijom: neću se predati, čekaću te zauvek, pozovi me kad god poželiš, i ja ću dotrčati. A onda je saznao da se zaposlila u firmi IBM. To ga je razbesnelo, povukao je veze kako bi Enco

bio otpušten, a sa njim i Lila. Nije međutim uspeo da postigne ništa, IBM-u su hitno bili potrebni tehničari, a dobrih tehničara poput Enca i Lile bilo je malo. Klima se pak beše promenila. Encu su Đinovi fašisti priredili sačekušu ispred same kuće, jedva je uspeo da im utekne zatvorivši kapiju za sobom. Međutim, nekoliko dana kasnije s Đenarom se nešto dogodilo. Lilina majka je po običaju otišla da ga pokupi iz škole. Sva deca behu izašla iz škole, a od njega ni traga ni glasa. Nuncija se obratila učiteljici, ova joj reče da je bio tu pre svega nekoliko minuta. Drugovi rekoše da je bio s njima a onda je nestao. Nuncija je prestrašena pozvala kćerku, koja je odmah dojurila s posla, bacila se i ona u potragu. Našla ga je kako sedi na jednoj klupici u parkiću. Dete je sedelo mirno, na njena pitanja: gde si se deo, šta si radio, odgovarao je smejuljenjem, prazna pogleda. Ona je odmah htela da ode Mikeleu i da ga ubije, što zbog uznemiravanja što zbog sinovljeve otmice, ali Enco ju je u tome sprečio. Fašisti su se obrušavali na sve pripadnike levice, nije imala dokaza da je baš Mikele naručio zasedu. Što se Đenara tiče, i sâm je priznao da je za taj kratki nestanak bio sam kriv, da se radilo o neposlušnosti. Kako bilo, nakon što se Lila smirila, Enco je odlučio da ode da porazgovara s Mikeleom. Pojavio se u kafe-poslastičarnici „Solara“, Mikele ga je saslušao i ne trepnuvši. Onda mu je rekao: ne znam o čemu ti to dođavola pričaš, Encú. Meni je Đenaro drag, ko se usudi da ga takne, mrtav je čovek, od svih tih budalaština koje si mi sada ispričao samo se s jednom stvari slažem, a to je da je Lila sjajna i da je šteta da traći svoju inteligenciju, već joj godinama nudim da dođe da radi za mene. Nastavio je: tebi se to ne sviđa? Koga je briga. Grešiš, međutim, ukoliko ti je do nje stalo, treba da je podstičeš da koristi svoje sposobnosti. Dođi 'vamo, sedi, popij kafu, pojedj kolač, ispričaj mi čemu služe ti vaši računari. Sreli su se nakon toga još nekoliko puta, sa svakim viđanjem je Mikeleovo interesovanje za Sistem 3

raslo. Naposljetku mu je jednoga dana rekao veselo da je pitao nekog tamo u IBM-u ko je bolji, Lila ili Enco, i da mu je taj odgovorio da je Enco nesumnjivo dobar, ali da je na čitavom tržištu najbolja Lila. Nakon toga ju je jednom prilikom zaustavio na ulici da joj izloži izuzetno važan predlog. Rešio se da i on iznajmi Sistem 3 kako bi ga koristio u vođenju svih svojih trgovačkih poslova. Hteo je, dakle, da mu ona bude glavni tehničar, ponudio joj je četiristo hiljada lira mesečno.

„Zar ti ni to nije ispričala?“, upita me Enco oprezno.

„Nije.“

„Vidi se da ne želi da te uznemirava, ti imaš svoj život. Jasno ti je, međutim, da bi za nju lično to bio veliki napredak, da bi taj novac zajedno s mojim predstavljao pravo bogatstvo: imali bismo sedamsto četrdeset hiljada lira mesečno, razumeš li?“

„A šta kaže Lina?“

„Ima do septembra da mu dâ odgovor.“

„I šta će učiniti?“

„Ne znam. Jesi li ti ikada uspela da naslutiš pre vremena šta joj se mota po glavi?“

„Nisam. Šta ti misliš da treba da učini.“

„Šta god ona želi.“

„Čak i ako se ne slažeš sa njenom odlukom?“

„I tada.“

Ispratih ga do automobila. Dok smo silazili stepenicama, pade mi na pamet da bi možda trebalo da mu kažem ono čega sigurno nije svestan, da Mikele prema Lili gaji ljubav poput paukove mreže, opasnu ljubav koja nema nikakve veze s fizičkim posedovanjem niti s posvećenom potčinjenošću. Malo je falilo da to i učinim, bio mi je drag, nisam želela da živi u zabludi da ima posla sa običnim kamoristom koji već dugo želi da kupi inteligenciju njegove žene. Kada je već bio za volanom, upitah ga:

„A šta ako Mikele želi da ti je uzme?“

Odgovori hladno:

„Onda ću ga ubiti. Međutim, to ovde nije slučaj, ne želi je, već ima ljubavnicu, svi to znaju.“

„Ko mu je ljubavnica?“

„Mariza, opet čeka njegovo dete.“

Isprva mi se učini da ga nisam dobro čula.

„Mariza Saratore?“

„Mariza, Alfonsova žena.“

Prisetih se razgovora s mojim školskim drugom. Pokušao je da mi objasni koliko je komplikovan njegov život, a ja sam se povukla, zaustavila sam se na površinskom sloju njegovog priznanja, nisam se potrudila da prodrem dublje. Ni tom prilikom nisam shvatila kakvi se razlozi kriju iza njegovog bola – trebalo je da još jednom razgovaram s njim kako bih ga bolje razumela, možda ni to ne bi bilo dovoljno – pa ipak sećala sam se razgovora s gorkim osećajem u ustima. Upitah:

„A šta je sa Alfonsom?“

„Njega nije briga, za njega pričaju da je peder.“

„Ko to priča?“

„Svi.“

„To je veoma uopšteno, Enco. Šta još pričaju ti svi?“

U pogledu koji mi je uputio primetih tračak zavereničke ironije:

„Svašta nešto, rejon ti je košnica u kojoj tračevi nikad ne zamiru.“

„Dakle?“

„Ponovo su na površinu isplivale stare priče. Priča se da je don Akilea ubila gospođa Solara.“

Otišao je, a ja se ponadah da će s njim nestati i njegove reči. Međutim, nisam uspevala da ih zaboravim, zabrinule su me, razbesnele. Kako bih ih se oslobodila, podigoh slušalicu, pozvah Lilu, stopih u jedno zabrinutost i prekore: zašto mi ništa nisi rekla o Mikeleovim poslovnim ponudama, naročito

o ovoj poslednjoj? Zašto si obelodanila Alfonsovu tajnu? Zašto si pustila da kruži priča o gospođi Solara, bila je to naša igrarija! Zašto si mi poslala Đenara, jesi li zabrinuta za njega? Sve mi lepo ispričaj, imam pravo na to, zašto mi makar jednom u životu ne kažeš iskreno šta ti se mota po glavi? Imala sam potrebu da dam sebi oduška, ali što sam duže govorila, počeh se sve više nadati da se nećemo na tome zaustaviti, da će mi se konačno ostvariti, makar i preko telefona, ona stara želja da se suočimo jedna s drugom, da ispitamo u potpunosti naš odnos i da steknemo svest o njemu. Nadala sam se da ću je isprovocirati, da ću dobiti odgovore na još neka pitanja, ličnije prirode. Međutim, Lila se iznervirala, bila je veoma hladna, nije bila dobrog raspoloženja. Odgovori mi da sam iz rejona davno otišla, da živim život u kome Solare, Stefano, Mariza i Alfonso ne igraju nikakvu ulogu, vrede manje od pišljiva boba. Idi ti lepo na more, reče mi odsečno, piši, izigravaj intelektualku, ovde svi živimo životom suviše prizemnim za tebe, samo se ti drži podalje od nas; i molim te, neka mi Đenaro malo izađe na sunce, inače će da izraste sav rahitičan poput oca.

Ironija u njenom glasu, taj omalovažavajući ton, maltene nepristojan kao da ukloniše zabrinutost koja je u meni narasla nakon Encove priče, zaboravih na bilo kakvu mogućnost da je zainteresujem za knjige koje čitam, za reči koje sam naučila od Marijaroze i njenog firentinskog kružoka, za pitanja koja smo sebi postavljale i na koja bi ona, nakon što bih joj objasnila osnovne koncepte, bila u stanju da mi dâ mnogo bolje odgovore od onih do kojih smo dolazile na našim okupljanjima. Tako je, pomislih, ja ću da gledam svoja posla, a ti gledaj svoja; ukoliko tako želiš, nemoj da odrasteš, nastavi da se igraš u dvorištu i sada kad samo što nisi napunila trideset godina. Dosta je više bilo, odoh ja lepo na more. Tako i učinih.

85.

Pjetro je automobilom dovezao mene i troje dece u jednu ružnu kuću koju bejasmio iznajmili u Vijaređu, a potom se vratio u Firencu kako bi pokušao da završi svoju knjigu. Eto, rekoh sebi, sada sam na letovanju kao prava turistkinja, imućna gospođa s troje dece i mnogo igračkaka, sa suncobranom odmah uz vodu, mekanim peškirimama za plažu, mogućnošću da naručim za jelo šta god da mi padne na pamet, pet šarenih bikinija, cigaretama sa ukusom mentola, na suncu od koga će mi koža potamneti, a kosa posvetleti. Svako veče sam telefonirala Pjetru i Lili. Pjetro mi je prenosio ko me je tražio, a ponekad, ređe, govorio mi je o idejama koje mu se behu javile i koje su se ticale njegovog rada. Lili sam na telefon davala Đenara, koji bi joj bezvoljno prepričavao po njegovom mišljenju značajne događaje od toga dana, a onda joj poželeo laku noć. Ja ni njoj ni njemu nisam govorila bogzna šta. Činilo mi se da je Lila za mene sada samo neki udaljeni glas.

Međutim, ubrzo shvatih da nije baš tako, delić nje živio je u Đenaru. Svakako, dečak je ličio na Stefana i fizički ni po čemu nije podsećao na nju. Pa ipak, njegovi pokreti, način izražavanja i upotreba izvesnih reči, boja glasa i njegova agresivnost podsećali su me na nju kad je bila njegovih godina. Tako bih se ponekad prenula iz sopstvenih misli na zvuk njegovog glasa, ili sam ga očarano posmatrala kako gestikulira objašnjavajući Dede neku igru.

Međutim, za razliku od majke, Đenaro je bio podmukao. Lila svoju detinju zlobu nikada nije pokušavala da prikrije, nikakva kazna nije bila u stanju da je na to navede. Đenaro je pak glumio lepo vaspitanog dečaka, čak stidljivog, ali bi, čim bih mu okrenula leđa, činio pakosti, udarao je Dede, sakrivao joj je lutku. Kada bih mu zapretila da uveče nećemo zvati mamu da joj poželimo laku noć, trudio se da izgleda pokajnički. Ali

ga takva kazna zapravo nimalo nije brinula, te večernje pozive bejah mu nametnula ja, on je bez njih vrlo lako mogao. Ono čime sam ga zaista mogla zaplašiti bila je pretnja da mu neću kupiti sladoled. Tada bi se bacio u plač, kroz jecaje je govorio da želi da se vrati u Napulj, a ja bih smesta popuštala. Ni to mu pak nije bilo dovoljno. Svetio mi se iživljavajući se nad Dede.

Verovala sam da ga se devojčica plaši, da ga mrzi. Međutim, to nije bilo tačno. S prolaskom vremena, sve je manje reagovala na njegovo tlačenje, zaljubila se u njega. Obraćala mu se s Rino ili Rinučo, jer joj beše rekao da ga tako zovu prijatelji, pratila ga je u svemu ne obraćajući pažnju na moje dozivanje, štaviše ona je bila ta koja ga je navodila da se udaljavaju od suncobrana. Dani su mi prolazili u dovikivanju: Dede, kuda si krenula? Đenaro, vraćaj se ovamo! Elsa, šta to radiš, ne guraj pesak u usta! Đenaro, prekini! Dede, nemoj da ti dođem tamo! Uzaludan trud: Elsa je metodično nastavljala da guta pesak, a Đenaro i Dede su metodično nestajali čim bih im okrenula leđa kako bih njoj isprala usta morskom vodom.

Njihovo tajno skrovište nalazilo se u jednom obližnjem trščaku. Jedanput krenuh za njima sa Elsom u rukama, kako bih proverila šta mute, i videh da su poskidali kupaće kostime, Dede je zainteresovano čačkala uspravljenu stvarčicu koju joj je Đenaro pokazivao. Zaustavih se na nekoliko metara od njih, nisam znala kako da se postavim. Dede se – znala sam to pošto sam je nekoliko puta zatekla – često dodirivala tamo dole ležeći na stomaku. Ja sam pak dosta čitala o infantilnoj seksualnosti, i kćerki bejah kupila knjižicu s puno šarenih ilustracija koja je ukratko objašnjavala šta se to odvija između muškarca i žene. Knjižicu sam joj pročitala ne naišavši kod nje ni na kakvo interesovanje – i mada mi je to unosilo nelagodu, ne samo da sam se primoravala da je ne prekidam, da je ne grdim, već sam, čvrsto uverena da bi njen otac to učinio, pažljivo nastojala da je ne uhvati.

Međutim, šta sad? Da ih pustim da se igraju jedno s drugim? Da se povučem, da pobegnem? Ili da im se približim pretvarajući se da nisam videla ništa što me je uznemirilo, da ravnodušno započnem priču o nečemu drugom? A šta ako taj nasilni dečak, znatno stariji od Dede, pokuša da joj nametne ko zna šta, šta ako je povredi? Zar ta razlika u godinama nije predstavljala opasnost? Onda se dogodiše dve stvari. Elsa ugleda sestru, zaciča radosno, pozva je po imenu; a u isto vreme čuh šta Đenaro govori mojoj kćerki na dijalektu, bile su to teške reči, iste one vulgarne reči koje sam i sama naučila od druge dece još kao veoma mala. Ne mogah se suzdržati, svega onoga što bejah pročitala o zadovoljstvu, o latenciji, o neurozama, o polimorfnim izopačenostima kod dece i kod žena nestade, oboje ih strogo izgrdih, naročito Đenara, koga odvukoh za ruku. On briznu u plač, Dede mi reče hladno: kako si samo zla.

Kupih im oboma sladoled, ali onda započe period revnosnog nadzora kako bih sprečila da se događaj ponovi. Pored toga, bila sam zabrinuta što je Dede polako ali sigurno usvajala prostakluge napolitanskog dijalekta. Uveče, nakon što bi deca pospala, trudila sam se da se prisetim: jesam li se i ja igrala takvih igara u dvorištu sa svojim vršnjacima? Je li Lila prošla kroz iskustva tog tipa? Nismo o tome nikada razgovarale. Izgovarale smo odvratne reči, to svakako, ali bile su to uvrede koje su služile između ostalog da oteraju dodir gadnih odraslih muškaraca, reči koje smo dovikivale bežeći. Je li tu bilo još nečega? S mukom naposletku sebi postavih pitanje: jesmo li ona i ja ikada dodirivale jedna drugu? Jesam li ikada poželela to da učinim, kao devoјčica, devoјka, kao odrasla žena? A ona? Dugo sam o tome razmišljala. Naposletku polako dođoh do zaključka: ne znam, niti želim da znam. Potom priznadoh sebi da možda jesam osećala neku vrstu divljenja prema njenom telu, ali isključih mogućnost da je među nama

ikada ičega bilo. Bile smo previše zastrašene, da nas je neko video, ubili bi nas od batina.

U svakom slučaju, dok sam se bavila tim pitanjima, izbegavala sam da vodim Đenara do javnih telefona. Strahovala sam da će joj reći da mu više nije lepo sa mnom, da će joj možda ispričati i šta se dogodilo. Bila sam ljuta na sebe zbog tog straha: zašto se brinem? Pustih da se situacija primiri. Malo-pomalo smanjih i nadzor nad decom, nisam mogla neprekidno da ih imam na oku. Posvetih se Elsi, ostavih drugo dvoje da rade šta im je volja. Jedino sam ih, kada se dešavalo da uprkos poplavelim usnama i razmekšanim jagodicama odbijaju da izađu iz vode, nervozno dozivala sa obale, držeći u rukama peškire i za jedno i za drugo.

Av gustu se polako bližio kraj. Dani su bili svi isti: kuća, nabavka, pakovanje prepunjenih torbi, plaža, povratak kući, večera, sladoled, telefoniranje. Časkala sam s drugim majkama, sve su bile starije od mene, uživala sam u njihovim pohvalama, kako samo divnu decu imam, kako sam samo strpljiva. Pričale su mi o svojim muževima, o njihovim zanimanjima. Ja sam im zauzvrat pričala o Pjetru, govorila sam: predaje latinski na univerzitetu. On nam se pridruživao svakog vikenda, baš onako kao što su to pre više od deset godina, na Iskiji, činili Stefano i Rino. Moje poznanice su mu upućivale poglede pune poštovanja i činilo se da zahvaljujući njegovoj poziciji na univerzitetu cene čak i žbun na njegovoj glavi. On se brčkao s devojčicama i Đenarom, zabavljao ih je naizgled bezbrižnim igrama u kojima su sve četvoro uživali, a potom bi se smestio pod suncobran da uči, žaleći se povremeno na nedostatak sna, često je zaboravljao da popije lekove za smirenje. U kuhinji smo, dok su deca spavala, vodili ljubav stoječke kako se ne bi čulo škripanje kreveta. Na brak sam sada već gledala kao na instituciju koja, baš suprotno svemu što se govorilo, seks lišava bilo kakve humanosti.

86.

Pjetro je bio taj koji je jedne večeri, prelistavajući novinske naslove koji su se već danima bavili bombom koju su fašisti bacili na Italikus, u listu *Korijere dela sera* naišao na kratku objavu koja se ticala jedne male fabrike na periferiji Napulja.

„Zar se nije zvala 'Sokavo' ona fabrika u kojoj je radila tvoja prijateljica?“, upita me.

„Šta se dogodilo?“

Pružio mi je novine. Banda koju su činili dvojica muškaraca i jedna žena upala je u jednu fabriku delikatesnih proizvoda na periferiji Napulja. Najpre su pucali u noge čuvaru, Filipu Kari, koji je bio u kritičnom stanju; a zatim su se popeli do kancelarije gazde, Bruna Sokava, mladog napolitanskog preduzetnika. Ispalili su u njega četiri hica, tri u grudi i jedan u glavu. Dok sam čitala, pred očima mi je bilo Brunovo lice, zamišljala sam ga kako se izobličava, razneto zajedno s njegovim izrazito belim zubima. O moj bože, ostadoh bez daha. Ostavih decu s Pjetrom, odjurih da nazovem Lilu, pustila sam da telefon dugo zvoni, uzalud. Pokušah iznova te večeri sa istim rezultatom. Dobih je narednog dana, upita me uplašeno: šta se događa, je li se Đenaru nešto desilo? Razuverih je, ispričah joj za Bruna. Nije o tome ništa čula, pustila me je da pričam i naposljetku reče bezizrazno: kakva ružna vest. Ništa više. Podsticala sam je: pozovi nekoga, raspitaj se detaljnije šta se dogodilo, pitaj na koju adresu da pošaljem telegram saučešća. Odgovori mi da više nije u kontaktu ni sa kim iz fabrike. A zatim, kakav crni telegram, promrmlja, mani se toga.

Poslušah je. Međutim, narednog dana u *Manifestu* naiđoh na članak Đovanija Saratorea, to jest Nina, koji je detaljno opisivao malu kompanijsku fabriku, insistirajući na političkim nemirima koji su vladali tim zaostalim oblastima, s nežnošću je govorio o Brunu i o tragičnoj smrti koja ga je zadesila. Od

tog trenutka nastavih pomno da iščekujem dalje vesti, nije ih međutim bilo, događaj brzo pade u zaborav. Lila je odbijala bilo kakvu dalju priču na tu temu. Naveče bih joj telefonirala, a ona bi mi odsečno zatražila da joj dam Đenara. Zazvučala mi je naročito iznervirano kada joj pomenuh Nina. Ništa se nije promenio, promrmlja, mora uvek da se gura gde mu nije mesto: šta s tim ima politika, tu ti se radilo o nečemu drugom, ovde ljudi ginu iz hiljadu razloga, nabijanje rogova, mutna posla, dovoljno je da nekoga popreko pogledaš. Tako je prolazilo vreme, a meni je u mislima trajao Brunov lik. Nisam ga pamtila kao gazdu koga sam preko telefona zastrašila služeći se uticajem porodice Ajrota. U sećanju mi je ostala slika momčića koji je pokušao da me poljubi, a koga sam grubo odgurnula.

87.

Već na plaži po glavi počеше da mi se roje mračne misli. Lila, rekoh sebi, metodično potiskuje sopstvena osećanja. Što se ja više trudim da samu sebe bolje spoznam, to ona više pokušava da se sakrije. Što se ja više trudim da je izvučem na svetlo i uvučem je u tu moju potragu za istinama, to se ona više povlači u senku. Bila je poput punog meseca koji se šćućurio iza kakve šume pa mu je površina išarana granjem.

Početkom septembra vratih se u Firencu, ali ružne misli umesto da se raziđu samo dodatno uzeše maha. Bila sam svesna uzaludnosti pomisli da bih ih mogla poveriti Pjetru. Bio je veoma nezadovoljan što ponovo u kući ima mene i decu, bio je u zaostatku s knjigom a s približavanjem nove školske godine postajao je sve nepodnošljiviji. Jedne večeri, za stolom, dok su se Dede i Đenaro svađali zbog ne znam ni ja čega, skoči na noge i izađe iz kuhinje besno zalupivši vratima s takvom silinom da se mutno staklo rasprši u hiljadu komadića. Pozvah

Lilu, rekoh joj bez okolišanja da moram da joj vratim dečaka, kod mene je već mesec i po dana.

„Zar ne može da ostane kod tebe do kraja meseca?“

„Ne.“

„Ovde je situacija loša.“

„I ovde je.“

Enco je krenuo usred noći i stigao rano izjutra, dok je Pjetro bio na poslu. Već bejah spremila Đenarove torbe. Objasnih mu da je napetost među decom postala nepodnošljiva, da mi je žao ali da je za mene troje previše, da ne mogu više da izdržim. On odvrati da me razume, zahvali mi na svemu što sam učinila. Promrmlja samo, u vidu izvinjenja: znaš i sama kakva je Lina. Ne odgovorih ništa, delom zato što je Dede dizala dreku, očajna zbog Đenarovog odlaska, delom zato što bih, da sam to učinila, izgovorila stvari – naročito na temu toga kakva je Lila – zbog kojih bih se kasnije pokajala.

Po glavi su mi se motale misli koje ni samoj sebi nisam želela da priznam, plašila sam se da će se na neki volšeban način ostvariti. Međutim, nisam uspevala da ih se otresem, osmišljeni scenariji bili su oformljeni, spremni da isplivaju na površinu, plašili su me, zavodili, užasavali i očaravali. Vodila sam se s mukom stečenom sposobnošću da pronalazim veze među elementima, da ih sklapam poput slagalice. Dovala sam u vezu Đinovu nasilnu smrt s nasilnom smrću Bruna Sokava (Filipo, čuvar, nekako je uspeo da se izvuče), i došla do zaključka da svi ti događaji ukazuju na Paskvalea, možda čak i na Nadju. Pomisao na to unosila mi je veliki nemir. Nosila sam se mišlju da telefoniram Karmen, da je pitam ima li vesti o bratu; ali onda od toga odustadoh, zaplašena idejom da joj možda prisluškuju razgovore. Kada je Enco došao po Đenara, rekla sam sebi: sada ću s njim o tome porazgovarati, da vidim baš kako će reagovati. Međutim, i tada sam ostala nema iz straha da ću reći previše, iz straha da će mi se omaći ime

osobe za koju sam sumnjala da stoji iza Paskvalea i Nadje: Lilino ime. Uvek Lila: Lila koja ne priča uludo, već odmah prelazi na dela; Lila koja je opijena rejonom, koja ne gaji nikakvo poštovanje prema policiji, zakonima, državi, već veruje da se svi problemi mogu rešiti obučarskim nožem. Lila koja pozna je užase nejednakosti, Lila koja je u vreme onih okupljanja u Ulici Tribunali uspela da u revolucionarnoj teoriji i praksi nađe načina da uposli svoj previše aktivan um; Lila koja je uspela da pretoči svoju staru i novu ogorčenost u političke ciljeve, Lila koja je u stanju da upravlja drugima kao marionetama, Lila koja je dovela u vezu, koja i dalje dovodi u vezu, naše lično podnošenje bede i potlačenosti s dizanjem na oružje protiv fašista, protiv gazda, protiv vlasti. Evo sada, ovde to prvi put priznajem: toga septembra nosila sam se sumnjom da iza tog krvoprolića stoje ne samo Paskvale – pokrenut onim starim uverenjem da je neophodno dići se na oružje – i Nadja već i sama Lila. Dugo sam je, kuvajući, starajući se o kćerkama, zamišljala kako zajedno s drugo dvoje na nišanu drži Đina, Filipa, Bruna Sokava. I ako sam i imala poteškoća da jasno zamislim Paskvalea i Nadju – njega sam smatrala u suštini dobrim, pomalo razmetljivim momkom koji je u stanju da nanese teške batine ali ne i da počini ubistvo; na nju sam gledala kao na devojku iz dobre porodice koja je uvrh glave sposobna da povredi pakosnim rečima – o Lili nisam gajila nikakve sumnje. Ona bi bila u stanju da smisli najefikasniji plan, da svede rizike na minimum. Ona bi umela da obuzda strah, da jasno sagleda situaciju. Ona je znala kako se nanosi bol i pušta krv. Ona ne bi pustila da je ometaju skrupule i strah od naknadnog kajanja. Ona bi bila u stanju da ubije i da sebe ubedi da je učinila ono što se moralo učiniti.

Zamišljala sam je, u društvu Paskvalea i Nadje i ko zna koliko drugih. Kako prolaze trgom u automobilu, zaustavljaju se ispred apoteke i pucaju u Đina, ogrnutog belim mantilom.

Ili kako prašnjavim putem po kome je razbacan raznorazni otpad stižu u fabriku „Sokavo“. Paskvale prolazi kroz kapiju, puca Filipu u noge, čuvarskom kućicom se širi lokva krvi, povici, čuvarov prestrašen pogled. Lila, koja dobro poznaje put, korača dvorištem, ulazi u fabriku, penje se stepeništem, upada u Brunovu kancelariju, i baš kad on zine da joj veselo kaže: zdravo, otkud ti ovde kod nas, šalje mu tri hica u grudi i jedan u glavu.

Ah da, militantski antifašizam, novi pokret otpora, proletersko deljenje pravde i drugi obrasci koji su stalno bili u mislima borbenih redova. Zamišljala sam da su takva dela uslov za priključivanje, šta znam, *Crvenim brigadama*, *Prvoj liniji*, *Proleterskoj naoružanoj radnoj grupi*. Lila će nestati iz rejona kao što je to već učinio Paskvale. Možda je baš zato pokušala da mi ostavi Đenara, naizgled na mesec dana, a zapravo s namerom da dete sa mnom ostane zauvek. Nećemo je nikada više videti. Ili će biti uhapšena kao što se to dogodilo sa šefovima Crvenih brigada, Kručijom i Frančeskinijem. Ili će joj poći za rukom da utekne policiji i zatvorima, tako smeloi i maštovitoj kakva jeste. A kada se *Velika stvar* napokon ostvari, pojaviće se pobedonosno, obasipana divljenjem zbog svojih podviga, u odeći revolucionarnih vođa, reći će mi: ti si htela da pišeš romane, ja sam roman stvorila, sa stvarnim ljudima i stvarnom krvlju, u stvarnom životu.

Noću su mi se sve te maštarije činile stvarnim, strahovala sam za nju, zamišljala sam je progonjenu, ranjenu, poput mnogih drugih na ovom svetu kojim je vladao kaos, bilo mi je žao, a sa druge strane sam joj zavidela. Raslo je ono moje detinje ubeđenje da je rođena za velike podvige i kajala sam se što sam pobjegla iz Napulja, što sam se razdvojila od nje, vraćala se potreba da joj budem blizu. Bila sam, međutim, i ljuta što je krenula tim putem ne pitajući me za savet, kao da me nije smatrala dostojnom. Pa ipak, znala sam dosta o kapitalu,

o izrabljivanju, o klasnoj borbi, o neminovnosti proleterske revolucije. Mogla sam joj biti od koristi, učestvovati. I to me je činilo nesrećnom. Čamila sam u krevetu, nezadovoljna svojim životom, osećala sam se zarobljenom u ulozi majke, supruge, bez budućnosti, osuđena da sve do smrti obavljam iste kućne i bračne obaveze.

Danju sam situaciju sagledavala trezvenije, prevladavao je strah. Zamišljala sam hirovitu Lilu kako vešto podstiče na mržnju, osuđujući sebe samu na sve zverskija dela. Svakako, bila je dovoljno hrabra da obara barijere, da preuzme inicijativu sa odlučnošću i velikodušnom surovošću onih koji osećaju da ih pokreću pravični razlozi. Ali s kakvim ciljem? Da započne građanski rat? Da pretvori rejon, Napulj, čitavu Italiju u bojište, da stvori novi Vijetnam usred Mediterana? Da nas sve uključi u nemilosrdan, beskonačan konflikt, između Istoka i Zapada? Da podstakne njegovo širenje, poput šumskog požara, Evropom, čitavim svetom? Sve do pobeđe, zauvek? I kakve to pobeđe? Uništeni gradovi, vatra, mrtvi po ulicama, užas mahovitih sukoba ne samo s neprijateljima klase već i unutar sopstvenih redova, između revolucionarnih grupa različitih oblasti, sve u ime proleterijata i njegove diktature. Možda dođe čak i do nuklearnog rata?

Sklapala sam oči u užasu. Devojčice, budućnost. Grčevito sam se hvatala za obrasce: nepredviđeni subjekat, destruktivna logika patrijarhata, nezamenljiva uloga žene za opstanak ljudske vrste, samilost. Moram da razgovaram s Lilom, govorila sam sebi. Mora mi reći sve o tome čime se bavi, kakve planove kuje, kako bih mogla da odlučim želim li da budem njen saučesnik ili ne.

Međutim, nisam uspevala da se odlučim da je pozovem, a nije zvala ni ona mene. Ubedih sebe da ni ti telefonski razgovori koji su godinama bili naš jedini kontakt ničemu nisu poslužili. Održale smo vezu između naše dve priče, ali s kakvim

rezultatima? Postale smo jedna za drugu apstraktne pojave, do te mere da sam ja nju mogla da zamišljam kako u ulozi stručnjaka za računare, tako i u ulozi odlučne i neumoljive gerilke, dok je ona mene najverovatnije videla kao oličenje stereotipa uspešne intelektualke ili kao školovanu, dobrostojeću gospođu obuzetu decom, knjigama i učenim razgovorima s mužem, univerzitetskim profesorom. Obema nam je trebao bliskiji odnos i pravi kontakt, pa ipak, bejasmo se udaljile i nismo više bile u stanju da ih ostvarimo.

88.

Tako je prošao septembar, za njim i oktobar. Ni sa kim nisam bila u kontaktu, čak ni sa Adelom, koja je imala mnogo posla, niti s Marijarozom, koja beše primila u svoj dom Franka – novog Franka invalida, koji je u svemu zahtevao pomoć, izmenjenog depresijom – i koja je bila srećna što me čuje, obećavala je da će ga pozdraviti u moje ime, ali je potom brzo prekidala razgovor kako bi se posvetila svojim obavezama. O Pjetrovom upornom ćutanju da i ne govorim. Sve je teže podnosio stvarnost izvan svojih knjiga, nerado je odlazio na univerzitet, često je uzimao bolovanje. Govorio je da to čini kako bi imao više vremena za učenje, ali knjigu nije uspevao da privede kraju, nije se više ni zatvarao u radnu sobu. Kao da traži nekakvo iskupljenje pred samim sobom i preda mnom, starao se o Elsi, kuvao je, čistio, prao, peglao veš. Bila sam primorana da se prema njemu odnosim grubo kako bih ga navela da se vrati na posao, ali potom bih se uvek kajala. Otkad je nasilje uhvatilo u svoj vrtlog ljude koje sam poznavala, strahovala sam i za njega. Iako ga je to u više navrata dovelo u opasne situacije, nikada nije prestao javno da osuđuje ono što je sopstvenim rečima nazivao *stupidarijumom*,

zbirkom gluposti svojih studenata i kolega. Ja mu, iako sam strahovala za njega, možda upravo zbog toga, nikada nisam davala za pravo. Nadala sam se da će mu moje kritikovanje otvoriti oči, da će se manuti tog svog nazadnog reformizma (koristila sam se upravo tim rečima), da će postati popustljiviji. Međutim, u njegovim očima, iznova sam stajala na stranu studenata koji su ga napadali i profesora koji su kovali zavere protiv njega.

Što nije bilo tačno, situacija je bila mnogo zamršenija od toga. S jedne strane sam želela da ga zaštitim, sa druge mi se činilo da treba da stanem na Lilinu stranu, da branim izbore koje sam joj u tajnosti dodeljivala. Bila sam zbunjena do te mere da sam u izvesnom trenutku imala nameru da je pozovem i da počnem razgovor upravo govoreći joj o Pjetru, o našim konfliktima, kako bih je potom upitala šta ona misli o tome i zatim, mic po mic isterala iz njene jazbine. Nisam, međutim, to učinila, bilo je besmisleno očekivati iskrene odgovore na takva pitanja, naročito preko telefona. Jedne večeri pak pozvala je ona mene, veoma vesela.

„Imam za tebe jednu lepu vest.“

„Šta se desilo?“

„Postala sam upravnik.“

„Kako to misliš?“

„Upravnik IBM centra za mašinsko pisanje i obrađivanje podataka koji je otvorio Mikele.“

Vest mi se učinila neverovatnom. Zatražih da ponovi šta je rekla, da mi to pojašni. Govori li mi ona to da je prihvatila Solarinu ponudu? Nakon dugog otpora ponovo će biti u njegovoj službi kao u vreme kada je radila u prodavnici obuće na Trgu mučenika? Odgovori mi oduševljeno da sam je dobro razumela, govorila je sve veselije, sve glasnije: Mikele joj je poverio Sistem 3 koji je iznajmio i postavio u jedno skladište cipela u Ačeri; ona će biti glavna, imaće na raspolaganju

tehničare i perforatore, i platu od četiristo dvadeset pet hiljada lira.

Osetih se loše. Ne samo da je u tren oka iščezla slika hrabre gerilke, poljulja se sve ono što sam mislila da znam o Lili.

Rekoh:

„To je poslednje što sam od tebe očekivala.“

„A šta je trebalo da uradim?“

„Da odbiješ.“

„A zašto to?“

„Obe vrlo dobro znamo ko su Solare.“

„Pa šta? Nije prvi put, pod Mikeleom sam mnogo bolje živela nego pod onim đubretom Sokavom.“

„Radi šta ti je volja.“

Čuh kako uvlači dah. Potom reče:

„Ne sviđa mi se tvoj ton, Lenú. Biću bolje plaćena od Enca, koji je muško: u čemu je problem?“

„Nema nikakvog problema.“

„Hoćemo li opet o revoluciji, o radnicima, o novom svetu i ostalim budalaštinama?“

„Prekini. Ukoliko si iznenada odlučila da je vreme za iskren razgovor, u redu, ako ne, pusti.“

„Mogu li na nešto da ti skrenem pažnju? Uvek koristiš iskren, istinski kako u govoru tako i kada pišeš. Ili *iznenada*. Ali reci ti meni, ko ikada vodi *iskrene* razgovore, i šta se to događa *iznenada*? Znaš ti bolje od mene da je sve prevara i da jedna stvar vodi drugoj i sve tako. Ja više ništa ne radim istinski, Lenú. I naučila sam da pažljivo pratim šta se dešava, samo budale veruju da se bilo šta događa *iznenada*.“

„Baš lepo. U šta pokušavaš da me ubediš, da je sve pod kontrolom, da si ti ta koja koristi Mikelea, a ne on tebe? Ma ajde, molim te, bolje nećemo o tome, doviđenja.“

„Neka, neka, reci šta imaš.“

„Nemam ništa da ti kažem.“

„Reci, da ne progovorim ja.“
„Hajde, baš da čujem.“
„Mene osuđuješ, a za sestru ništa ne kažeš?“
Osetih se kao gromom pogođena.
„Kakve sad veze sa svim ovim ima moja sestra?“
„Ne znaš dakle ništa o Elizi?“
„A šta to treba da znam?“
Nasmeja se zlobno.
„Pitaj to svoju majku, svoga oca i svoju braću.“

89.

Odbila je da mi išta više kaže, zalupi mi besno slušalicu. Pozvahn zabrinuto kuću, odgovori moja majka.

„Vidi, vidi, setila si se da postojimo.“
„Majko, šta se to događa sa Elizom?“
„Ono što se uvek događa sa ženama.“
„A to je?“
„Našla je momka.“
„Je li se verila?“
„Recimo da je tako.“
„S kim?“

Odgovor dočekah poput udarca u stomak.

„Sa Marčelom Solarom.“

Na to je, dakle, Lila mislila. Marčelo, lepi Marčelo naše mladosti, njen razmetljivi i nakon što je odbijen očajni udvarač, mladić koga je ona ponizila udavši se za Stefana Karačija uzeo je moju sestru Elizu, porodično mezimče, moju dobru sestricu, ženu koja je u mojim očima i dalje bila čarobna devojčica. I Eliza je na to pristala. A moji roditelji i moja braća nisu prstom mrđnuli kako bi to sprečili. I sada ćemo čitava moja porodica i ja sama završiti u porodičnoj vezi sa Solarama.

„Koliko dugo su u vezi?“

„Šta ti ja znam, godinu dana.“

„I vi ste to dozvolili?“

„A jesi li nam ti tražila dozvolu? Radila si šta ti je volja. Ona je učinila isto.“

„Pjetro nije Marčelo Solara.“

„U pravu si: Marčelo nikada ne bi dopustio da ga Eliza tretira onako kako ti tretiraš Pjetra.“

Muk.

„Mogli ste da mi javite, da me pitate za mišljenje.“

„A zašto? Ti si otišla. 'Ništa se vi ne brinite, staraću se ja o vama', rekla si. Koješta. Gledala si samo svoja posla, za nas te nimalo nije bilo briga.“

Odlučih da smesta krenem za Napulj s devojkicama. Htela sam da putujemo vozom, ali se Pjetro ponudio da nas odvede kolima, pokušavajući da mi svoj nedostatak volje za radom predstavi kao brižnost. Čim smo se spustili s Doganele i uključili u haotični saobraćaj Napulja, osetih da sam ponovo u kandžama svoga grada i njegovih nepisanih zakona. U Napulj ne bejah kročila od svoje udaje. Buka mi se učini nepodnošljivom, neprekidno trubljenje vozača unosilo mi je nervozu, dovikivali su uvrede Pjetru, koji je, ne poznajući grad, vozio previše pažljivo, oklevao je, usporavao pred svakom raskrsnicom. U blizini Trga Karlo Treći naterah ga da se zaustavi, sedoh ja za volan i nastavih da vozim siledžijski sve do Ulice Firenca, u kojoj se nalazio isti onaj hotel u kome je boravio nekoliko godina ranije. Ostavismo prtljag. S mnogo brige se posvetih doterivanju devojkica i sebe same. Zatim se uputismo u rejon, u kuću mojih roditelja. Šta sam očekivala da ću postići, jesam li se nadala da ću Elizi nametnuti autoritet starije, učene, dobro udate sestre? Da ću je ubediti da raskine veridbu? Jesam li nameravala da joj kažem: Marčela poznajem otkad me je šćepao za zglob i pokušao da me

uvuče u svoja kola pokidavši mi maminu srebrnu narukvicu, veruj mi kad ti kažem, on je jedan sirov i nasilan čovek? Čini mi se da jesam. Bila sam odlučna, zadatak mi je bio da izvučem Elizitu iz te zamke.

Moja majka je Pjetra dočekala srdačno, i onda jedan za drugim – ovo je za Dede od bake, ovo je za Elsu – dade devojkama brojne poklončiće koji su ih obradovali. Moj otac je zvučao promuklo, toliko je bio ganut, delovao mi je još mršavije nego poslednji put kad sam ga videla, još potčinjenije. Čekala sam da se pojave i moja braća, roditelji mi rekoše da nisu kod kuće.

„Uvek rade“, reče moj otac potišteno.

„Šta rade?“

„Crnče“, umeša se moja majka.

„Gde?“

„Mikele im je sredio posao.“

Prisetih se kako su Solare sredile posao Antoniju, u šta su ga pretvorili.

„Da rade šta?“, upitah.

Moja majka odgovori razdražljivo:

„Donose kući pare, i to je dosta. Eliza nije kao ti, Lenú, Eliza misli na sve nas.“

Pretvarala sam se da je nisam čula:

„Jesi li joj rekla da dolazim danas? Gde je?“

Moj otac spusti pogled, majka reče oporo:

„U svojoj kući.“

Razbesneh se:

„Ona dakle ne živi više ovde?“

„Ne živi.“

„Otkad to?“

„Ima skoro dva meseca. Marčelo i ona imaju lep stan u novom rejonu“, reče hladno moja majka.

90.

Stiglo se, dakle, podalje od veridbe. Odlučih da odmah odem Elizinoj kući, iako je moja majka navaljivala: kuda si krenula, tvoja sestra ti sprema iznenađenje, sedi tu, idi ćemo posle svi zajedno. Nisam obraćala pažnju na nju. Pozvah Elizu, u njenom glasu osetih radost ali i stid. Rekoh joj: čekaj me, dolazim. Ostavih Pjetra i devojčice u društvu mojih roditelja, krenuh pešice.

Rejon mi se učini još zapuštenijim: fasade su se ljuštile, putevi su bili razrovani, prljavština na sve strane. Sa umrlica polepljenih po zidovima – nikada ih ne bejah videla toliko na isto ime – videh da je umro stari Ugo Solara, Marčelov i Mikeleov deda. Datum nije bio skorašnji, beše umro makar dva meseca ranije, visokoparne rečenice, tužna lica Bogorodice, pa i samo pokojnikovo ime bili su izbledeli, razmazani. Pa ipak, umrlice su i dalje odolevale vremenu, kao da su naknadni pokojnici, iz poštovanja, odlučili da nestanu s lica zemlje ne obavestivši nikoga. Videh da su brojne umrlice polepljene i oko ulaza u Stefanovu delikatesnu radnju. Bila je otvorena, ali učini mi se poput rupe u zidu, mračna, prazna. Karači se pojavi na tren u pozadini, u beloj kecelji, a potom nestade poput kakvog duha.

Uspentrah se sve do železničke pruge, prođoh pored prostorije koju smo nekada nazivali novom delikatesnom radnjom. Gvozdenu roletnu, zarđalu i delom izvaljenu, prekrivali su skaredni natpisi i crteži. Čitav taj deo rejona delovao je napušteno, nekadašnji sjajnobeli zidovi behu posiveli, malter se na više mesta beše odvalio, videle su se cigle. Prođoh pored zgrade u kojoj je nekada živela Lila. Od nekadašnjeg drveća beše ih preostalo u životu svega nekoliko. U rupi na staklu ulaznih vrata nalazilo se gnezdo. Eliza je živela nešto dalje, u bolje očuvanom, skorojevičkom delu grada. Iz zgrade proviri čuvar, proćelavi čovek s tankim brčićima, prepreči mi put,

upita koga tražim. Zbunih se, na trenutak nisam znala šta da kažem, promumlah: Solare. Odmah postade uslužan, pomeri se u stranu da me propusti.

Tek u liftu postadoh svesna toga da se ono što se spremam da učinim u potpunosti kosi s mojim shvatanjima. Ono što mi je delovalo sasvim prihvatljivo u Milanu ili Firenci – pravo žene da radi šta hoće sa sopstvenim telom i željama, zajednički život van bračne zajednice – tu u rejonu činilo mi se nezamislivim: u pitanju je bila budućnost moje sestre, nisam uspevala da se priblerem. Zar je Eliza stvorila dom s jednom tako opasnom osobom kao što je Marčelo? Zar je moja majka time zadovoljna? Zar je ona, koja beše digla onoliko viku zato što se nisam venčala u crkvi; koja je Lilu nazivala profuknjačom zato što živi vanbračno sa Encom, a Adu običnom kurvom zato što je postala Stefanova ljubavnica, baš ona mirno prihvatila da njena mlađa kćer spava s Marčelom Solarom – s jednim lošim čovekom – nevenčana? Takve misli su mi se motale po glavi dok sam se pela ka njenom stanu, u meni je narastalo ono što sam smatrala opravdanim gnevom. Međutim, moja glava – moja disciplinovana glava – bila je zbunjena, nisam znala koje razloge da potegnem. Da joj kažem sve ono što bi moja majka rekla da sam nekoliko godina ranije ja napravila takav izbor? Da se ja spustim na majčin nivo, da koristim argumente koje je i ona sama napustila? Ili da joj kažem: idi da živiš s kim ti je volja, samo ne s Marčelom Solarom? Da joj kažem baš tako? Ali kojoj bih se to devojci, u to vreme, u Firenci ili Milanu, usudila da kažem da ostavi čoveka u koga se zaljubila, o kome god da je reč?

Kada mi je otvorila vrata, zagrlih je tako snažno da mi promrmlja kroz smeh: boli me. Dok me je uvodila u salon – skorojevički salon pun divana i fotelja sa pozlaćenim naslonima i cveća – osetih da je zabrinuta. Poče užurbano da priča, ali o drugome: kako se vidi da sam dobro, kakve lepe minduše

imam, kakvu lepu ogrlicu, koliko se samo raduje što će napokon upoznati Dede i Elsu. Opisah joj veselo sestričine, skinuh minđuše, naterah je da ih proba pred ogledalom, poklonih joj ih. Videh kako se razvedrava, nasmeja se, promrmlja:

„Plašila sam se da si došla da me grdiš, da mi kažeš da se protiviš mojoj vezi s Marčelom.“

Dugo sam je posmatrala, zatim rekoh:

„Eliza, ja se zaista protivim. Doputovala sam upravo iz tog razloga, kako bih to stavila do znanja tebi, mami, tati i našoj braći.“

Na te reči izraz lica joj se promeni, oči joj se napuniše suzama.

„Sada mi nanosiš bol, zašto se protiviš?“

„Solare nisu valjan svet.“

„Marčelo jeste.“

Stade mi govoriti o njemu. Reče da je sve počelo kada sam bila trudna sa Elsom. Naša majka je otišla da boravi kod mene, a čitav teret brige o porodici pao je na njena pleća. Jedanput je otišla u nabavku u supermarket „Solara“, i Lilin brat Rino joj je rekao da mu zapiše šta joj sve treba i da će se on postarati da joj namirnice budu dostavljene na kućnu adresu. Dok je Rino govorio, primetila je da joj je Marčelo izdaleka klimnuo glavom u znak pozdrava, kao da time hoće da joj pokaže da iza te učtivosti stoji on lično. Od tog trenutka počeo je da kruži oko nje obasipajući je ljubaznostima. Eliza je isprva pomislila: stariji je od mene, ne sviđa mi se. Ali on je sve više ulazio u njen život, pokazujući lepo vaspitanje, nikada je nijednom rečju niti delom nije podsetio na ružne stvari koje su se pričale o Solarama. Marčelo je bio istinski dobar čovek, s njim se osećala sigurnom, zračio je nekakvom snagom, imao je takvo držanje da joj se činilo da je deset metara visok. I ne samo to. Otkad je postalo jasno da je on zainteresovan za nju, Elizin život se promenio. Svi su u rejonu i van njega počeli prema

njoj da se odnose kao da je kakva kraljica, svi su je poštovali. Bio je to divan osećaj na koji joj još nije polazilo za rukom da se navikne. Isprva te niko ne poznaje, reče mi, nisi niko i ništa, a onda te odjednom poznaju i vrapci s grana: svakako, ti si napisala knjigu, slavna si, na to si naviknuta, ali ja nisam, ostala sam bez daha. Ubrzo je otkrila da više ni o čemu ne mora da se brine. Na sve je mislio Marčelo, svaka njena želja bila je za njega zapovest. I tako, što je više vremena prolazilo, ona se sve više zaljubljuivala. Naposletku je pristala. I sada, eto, dovoljno je da ga jedan dan ne vidi, pa da čitavu noć provede u suzama.

Postade mi jasno da Eliza smatra da ju je zadesila nezamisliva sreća i da neću imati snage da joj tu sreću pokvarim. Uostalom, nije mi za to pružila priliku: Marčelo je bio tako sposoban, tako odgovoran, tako lep, tako savršen u svemu. Pri svakoj izgovorenoj reči dobro je pazila da istakne da je drugačiji od ostatka svoje porodice, ili da sa opreznom naklonošću govori čas o njegovoj majci čas o ocu, koji je bio lošeg zdravlja, imao je problema sa stomakom i maltene više nije ni izlazio iz kuće, čas o njegovom pokojnom dedi, na mahove čak i o Mikeleu, koji je, kad ga bolje upoznaš, drugačiji od onoga što je svet o njemu pričao, bio je veoma srdačan. I zato, veruj mi, nikada se nisam bolje osećala otkad znam za sebe, čak je i mama, a ti dobro znaš kakva je, na mojoj strani, tata takođe, a i Đani i Pepe, koji su doskoro dane provodili u lenčarenju, ne radeći ama baš ništa, a sada eto, Marčelo ih koristi i za to ih debelo plaća.

„Ako je već sve tako kako kažeš, venčajte se“, rekoh.

„Hoćemo. Ali sada nije pravi trenutak, Marčelo kaže da prvo mora da se postara za neke zamršene poslove. A zatim, u žalosti je zbog dedine smrti, jadničak beše sasvim skrenuo pamću, nije više bio u stanju ni da hoda, ni da govori, Bog ga je oslobodio muka uzevši ga k sebi. Čim se pak stvari malo

smire, venčaćemo se, ništa se ne brini. A zatim, nije li bolje prvo videti kako vam je zajedno, pre nego što se čovek odluči na brak?“

Pričala mi je koristeći se nekim tuđim rečima, rečima moderne devojkice, koje beše naučila čitajući ženske časopise. Uopredih ih sa onim što bih ja rekla da se nalazim na njenom mestu i shvatih da nema neke znatne razlike, iz njenih usta su jedino zvučale malo sirovije. Šta na njih odgovoriti? Nisam znala šta da joj kažem ni pre razgovora, a ni sada. Mogla sam joj reći: nema tu šta da se vidi, Eliza, sve je kristalno jasno: Marčelo će te iscrpiti, zasitiće se tvoga tela, ostaviće te. Bili su to pak zastareli koncepti, ni moja majka se nije usudila da ih potegne. I zato se pomirih s njenim izborom. Ja sam se povukla, Eliza je ostala. Šta bih postala da sam i ja ostala u Napulju, kakve bih životne izbore napravila? Nisu li se braća Solara i meni sviđala kad sam bila devojkica? Uostalom, šta sam to postigla napustivši rodni grad? Ništa, nisam bila u stanju ni da nađem mudre reči kojima bih ubedila sestru da ne upropasti sebi život. Eliza je imala lepo, nežno lice, skladno telo, prijatan glas. Marčela sam se sećala kao visokog mladića, kockastog lica i lepog tena, svog u mišićima. Znala sam da je u stanju da gaji snažna, trajna osećanja, beše to pokazao kad se zaljubio u Lilu, činilo se da od tada nije imao drugih ljubavi. Šta dakle reći? Razgovor na tu temu završismo tako što ona otrča da donese kutiju u kojoj je držala sav nakit koji joj on beše poklonio, predmete pred kojima su minđuše koje sam joj ja dala delovale kao ono što su i bile, tričarije.

„Budi oprezna“, rekoh, „nemoj da se izgubiš u svemu tome. I ukoliko ti budem potrebna, zovi me.“

Krenuh da ustanem, ona me zaustavi smejući se.

„Kuda si krenula, zar ti mama ništa nije rekla? Dolaze svi ovde na večeru. Da vidiš samo šta sam sve spremila.“

Usprotivih se, upitah:

„Ko to svi?“

„Svi: to je iznenađenje.“

91.

Pristigoše prvi moj otac, moja majka, devojčice i Pjetro. Dede i Elsa dobiše još poklona od Elize, koja ih je obasipala pažnjom (*Dede, mila moja, cmokni me jednom snažno; Elsa, kako si lepa i punačka, dođi teti, znaš li da imamo isto ime?*). Moja majka se povuče odmah u kuhinju, pognute glave, izbegavajući moj pogled. Pjetro pokušava da me povuče na stranu kako bi mi saopštio nešto ne znam ni ja koliko bitno, ali zapravo kako bi mi stavio do znanja da on sa svim tim nije imao ništa. Nije mu pošlo za rukom, moj otac ga povuče da se zajedno smeste na divan, uključi televizor koji se pred njima nalazio, pojačavši previše ton.

Nešto kasnije, pojavi se Điljola sa svojom decom, dvojicom dečaka divljeg izgleda koji se smesta zbližiše s Dede, dok se Elsa, zbunjena, držala moje suknje. Điljola samo što beše izašla od frizera, klackala se na previsokim štiklama, sa ušiju, vrata i zglobova sijalo joj se zlato. Kipela je iz jarkozelene haljine, sa izrazito dubokim dekolteom, teška šminka već joj se beše razmazala. Obrati mi se bez okolišanja, s prizvukom sarkazma:

„Eto nas, došli smo da ukažemo poštovanje vama profesora. Je li sve kako treba, Lenú? Kako je onaj genije od tvog muža? Boga mu poljubim, kakvu divnu kosu ima!“

Pjetro se oslobodi mog oca, koji ga beše obgrlio jednom rukom, poskoči na noge sa stidljivim izrazom na licu i ne mogao se suzdržati, instinktivno zadrža pogled na Điljolinim bujnim grudima. Ona to primeti, nasmeja se zadovoljno.

„Taman posla, taman posla“, reče mu ona, „inače ću se postideti. Ovde niko ne ustaje da ukaže poštovanje gospođama.“

Moj otac povuče moga muža, uplašen da će mu ga neko oteti, nastavi da mu priča o ko zna čemu ne obazirući se na televizor koji je treštao u pozadini. Upitah Điljolu kako je, trudeći se da joj pogledom i tonom glasa stavim do znanja da nisam zaboravila njeno poveravanje, da sam joj bliska. To mora da joj se nije svidelo, reče:

„Slušaj, draga moja, ja sam dobro, ti si dobro, svi smo mi ovde dobro. Ali da mi muž nije naredio da dođem ovamo da se dosađujem, mnogo bi mi bolje bilo u sopstvenoj kući. Čisto da ne bude zabune.“

Ne stigoh da joj odgovorim, začu se zvono ulaznih vrata. Moja sestra se pokrenu lagano, činilo se da joj stopala klize po podu, ode da otvori. Čuh je kako uzvikuje: kako mi je milo, uđite, mama, uđite! Pojavi se držeći pod ruku buduću svekrvu, Manuelu Solaru, obučenu kao za svadbu, s veštačkim cvetom u crvenkasto ofarbanoj kosi. U očima obrubljenim tamnim podočnjacima video joj se bolan izraz, bila je još mršavija nego kad sam je poslednji put videla, sama kost i koža. Iza nje proviri Mikele, elegantno obučen, lepo izbrijan, zračio je nekakvom snagom koja je izbijala iz njegovih pogleda i smirenih pokreta. Trenutak kasnije pojavi se i neka ljudina koju jedva prepoznadoh: visok, velikih stopala, dugih i snažnih debelih nogu, stomak, grudi i pleća bili su mu kao puni neke teške, zbijene materije, velike glave i široka čela, duge smeđe kose začešljane unazad, brade koja se caklila poput uglja. Bio je to Marčelo, dobih potvrdu od Elize, koja se prope na vrhove prstiju da mu ponudi svoje usne kao nekakvom božanstvu kome duguje poštovanje i zahvalnost. On se nagnu da primi poljubac, moj otac se pridiže, povuče za sobom i smetnog Pjetra, moja majka dojuri šepajući iz kuhinje. Postade mi jasno da je prisustvo gospođe Solara smatrano izuzetnim ukazivanjem časti, nečim na šta su svi bili ponosni. Eliza mi prošaputa uzbuđeno: moja svekrva danas puni šezdeset

godina. Ah, rekoh, iznenadivši se što se Marčelo, čim je ušao, obratio mome mužu kao da su stari poznanici. Uputi mu širok osmeh, povika: sve je na mestu, profesore. Šta je to na mestu? Pjetro mu odgovori nesigurnim osmehom, a onda me pogleda i slegnu ramenima žalosno, kao da poručuje: šta ja tu mogu? Želela sam da mi bolje pojasni šta time hoće da kaže, ali Marčelo ga je već predstavljao Manueli: dođi, mama, ovo ti je profesor, Lenučin muž, sedi ovde pored njega. Pjetro načini blag naklon, i ja se osetih u obavezi da pozdravim gospođu Solara, koja mi reče: kako si lepa, Lenú, lepa si poput tvoje sestre, a zatim me pomalo zabrinuto upita: malo je vruće ovde unutra, ne čini li ti se? Ne odgovorih joj, Dede me je plačno dozivala, a Điljola – jedina koja, činilo se, ne pridaje nikakav značaj Manuelinom pojavljivanju – dovikivala je na dijalektu prostakluka svojim sinovima koji behu povredili moju kćerku. Primetih da me Mikele proučava u tišini, bez pozdrava. Pozdravih ja njega, glasno, a potom pokušah da umirim Dede i Elsu, koja se, videvši ožalošćenu sestru, spremala da i sama brizne u plač. Marčelo mi reče: tako mi je drago što imam priliku da vas ugostim u svome domu, za mene je to, veruj mi, velika čast. Okrenu se Elizi kao da mu obraćanje meni lično predstavlja preveliki napor: reci joj ti koliko mi je drago, tvoja sestra mi uliva strahopoštovanje. Promrmljah nešto kako bih ga umirila, međutim iznova se začu zvonce.

Mikele ode da otvori, vrati se u sobu trenutak kasnije s veselom grimasom. Za njim uđe postariji čovek koji je sa sobom vukao kofere, moje kofere, kofere koje bejasmo ostavili u hotelu. Mikele pokaza ka meni, čovek ih položi kao da je upravo izvršio nekakvu igru osmišljenu da mene zabavi. Ne, uzviknuh, nemojte, tako ćete me naljutiti! Međutim, Eliza me zagrlila, poljubi me, reče: imamo mesta, ne možete da boravite u hotelu, imamo brojne sobe i dva kupatila. Ipak, naglasi Marčelo, prvo sam zatražio dozvolu od tvoga muža, nikada

se ne bih usudio da na svoju ruku učinim ovako nešto: profesore, molim vas, razgovarajte sa ženom, branite me. Spetljah se, kiptela sam od besa, odgovorih naizgled počastvovano: gospode bože, kakva pometnja, hvala ti, Marčé, veoma si ljubazan, ali ne možemo da prihvatimo. Pokušah da pošaljem kofere nazad u hotel. Međutim, morala sam da se pobrinem i za Dede, rekoh joj: pokaži mi šta su ti uradili dečaci, nije to ništa, daj da ljubim da prođe, idi da se igraš, povedi sa sobom i Elsu. Dozvah Pjetra, koji je već bio u Manuelinim kandžama: Pjetro, dođi molim te na tren, šta si to rekao Marčelu, ne možemo ovde da spavamo. Primetih da mi se u glasu zbog nervoze sve više oseća napolitanski naglasak, da neke reči izgovaram na rejonskom dijalektu, da mi rejon – sa svojim dvorištem, auto-putem, tunelom – nameće svoj jezik, ponašanje, reakcije, ono što sam u Firenci smatrala izbledelim slikama ovde je bilo čvrsto poput stene.

Pozvoniše još jednom na vrata, Eliza ode da otvori. Koga smo to još čekali? Prođe nekoliko sekundi, a onda u sobu ulete Đenaro, ugleda Dede, ugleda i ona njega s nevericom, prestade s kenjkanjem, posmatrali su se uzbuđeni tim neočekivanim ponovnim susretom. Odmah za njim pojavi se Enco, jedina osoba plave kose u tom smeđem moru. Na sebi je imao odeću veselih boja koja se nije slagala s njegovim natmurenim izrazom lica. Naposletku uđe i Lila.

92.

Iznenada se prekinu taj dug period razgovora bez pravog dodira, glasova koji do mene i nje stižu u talasima električnog mora. Lila je na sebi imala plavu haljinu koja se zaustavljala nešto iznad kolena. Bila je suvonjava, tanana, zbog čega mi se učini višom nego inače, uprkos niskim potpeticama. Oko

usana i očiju imala je bore, ostatak kože lica, izrazito bled, bio joj je zategnut na čelu, obrazima. U kosi začušljanoj u konjski rep videle su se sede vlasi. Čim me ugleda, nasmeja se, začukljiviši očima na onaj svoj način. Ja se ne osmehnuh, ne rekoah ništa od iznenađenja, ni obično *zdravo*. Iako smo obe imale po trideset godina, ona mi je delovala starije, gore nego što sam zamišljala da sama izgledam. Điljola povika: napokon je stigla i druga naša kraljičica, deca umiru od gladi, ne mogu više da ih obuzdamam!

Posedasmo da večeramo. Osećala sam kako me sa svih strana pritiska taj neprijatni mehanizam, s mukom sam gutala zalogaje. Razmišljala sam besno o koferima koje bejah raspakovala po dolasku u hotel, o tome kako ih je ponovo spakovao neki stranac, možda čak i više njih, o tome da su pipali moje i Pjetrove stvari, stvari mojih devojčica, možda nemarno, gužvujući ih. Nisam uspevala da se izmirim sa situacijom, s tim da ću spavati u kući Marčela Solare kako bih udovoljila sestri, koja s njim deli krevet. Nadzirala sam, s neprijateljskim osećanjem koje me je rastuživalo, Elizu i moju majku. Prva je, sva srećna, pričala bez predaha, igrajući ulogu dobre domaćice, druga mi je delovala zadovoljno, do te mere zadovoljno da je ljubazno punila Lilin tanjir hranom. Posmatrala sam krišom Enca, koji je jeo pognute glave, u čemu ga je ometala Điljola, gurajući mu ruku svojim ogromnim grudima i obraćajući mu se preglasno, zavodničkim glasom. Posmatrala sam iznervirano Pjetra, koji je, iako su ga opsedali moj otac, Marčelo i gospođa Solara, najviše pažnje posvećivao Lili, koja je sedela preko puta njega, ne obraćajući pažnju ni na koga među prisutnima, čak ni na mene – možda ponajmanje na mene – ali ne i na njega. Nervirala su me i deca, tih pet novih života koji se behu podelili u dva tabora: jedan su činili Đenaro i Dede, smireni i skriveni od ostalih, uroćeni protiv Điljolinih sinova, koji su, pošto majka nije obraćala pažnju na njih, pili vino

iz njene čaše postajući sve nepodnošljiviji. Očigledno su se svidali Elsi, koja se vrzmala oko njih iako oni nisu obraćali pažnju na nju.

Ko je priredio taj spektakl? Ko je spojio različite razloge kako bi nas sve okupio da proslavimo? Eliza, sigurno, ali ko ju je na to podstakao? Možda Marčelo. Marčela je pak na to zasigurno naveo Mikele, koji je sedeo pored mene, svoj na svo- me, i veselo jeo i pio, pokazujući da ga nimalo ne interesuju ponašanje njegove žene i sinova, fiksirajući pogledom moga muža, koji je delovao očaran Lilom. Šta je to pokušavao da dokaže? Da se nalazim na teritoriji Solara? Da, iako sam uspe- la da pobegnem, i dalje pripadam tom mestu i samim tim i njima svima? Da je u stanju da upravlja mnome, učtivim reči- ma, ljubaznostima, ukazivanjem pažnje, ali da sve to može da povuče ako mu se ćefne, da je on gazda, taj koji vedri i oblači? Obrati mi se prvi put otkad je stigao. Jesi li videla mamu, upita me, možeš li da poveruješ da je danas napunila šezdeset godi- na, a vidi samo kako je lepa, baš ih lepo nosi, zar ne? Povisio je glas namerno, kako bi svi čuli ne toliko njegovo pitanje koliko moj odgovor, koji sam sada bila primorana da pružim. Očeki- valo se da i ja nahvalim njegovu majku. Sedela je tamo pored Pjetra, žena u godinama, pomalo izgubljena, ljubazna, na- izgled bezazlena, izduženog, koščatog lica, mesnatog nosa, s tim blesavim cvetom u proređenoj kosi. Pa ipak, bila je to ona zelenašica koja je začela porodično bogatstvo; čuvar crvene knjige u kojoj su bila zapisana imena mnogih ljudi iz rejo- na, grada i čitavog okruga; žena čiji zločini nikada nisu dobili zasluženu kaznu, nemilosrdna i izuzetno opasna na osnovu telefonskih maštarija kojima se bejah prepustila zajedno s Lilom i na osnovu brojnih stranica mog odbačenog romana: majka koja je ubila don Akilea kako bi preuzela na sebe mo- nopol nad zelenašenjem i koja je odgajila dvojicu sinova da uzimaju šta im je volja, gazeći pritom svakoga ko bi im se

našao na putu. I sada sam ja bila u obavezi da kažem Mikeleu: da, baš je tako kako si rekao, majka ti je veoma lepa, odlično nosi svoje godine, čestitam ti. Videh krajčikom oka da je Lila prekinula razgovor s Pjetrom i da čeka da čuje šta ću reći, da se okrenula kako bi me bolje videla, poluotvorenih usana, očiju skupljenih poput dva proreza, naborana čela. Pročitah joj u pogledu sarkazam, pade mi na pamet da je možda upravo ona predložila Mikeleu da me uvede u tu zamku: *mama je napunila šezdeset godina, Lenú, mama tvog zeta, svekrva tvoje sestre, da vidimo baš šta ćeš reći, da vidimo da li ćeš i dalje da glumiš pametnicu*. Odgovorih, obrativši se Manueli: *moje čestitke, ništa više*. Umeša se smesta Marčelo, kao da želi da mi pomogne, uzviknu ganuto: *hvala ti, veliko ti hvala, Lenú!* Okrenu se ka majci, koja je izgledala kao da je na mukama, oblivao ju je znoj, vrat joj je bio prošaran crvenkastim mrljama: *Lenuča vam je uputila svoje čestitke, mama*. Odmah potom i Pjetro reče ženi koja je sedela do njega: *primite i moje čestitke, gospođo*. I tako svi – svi osim Điljole i Lile – ukazашe čast gospođi Solara, čak i deca koja su u horu vikala: *da živiš još sto godina, Manuela, da živiš još sto godina, bako!* Ona je odmahivala rukom, promrmlja: *već sam ja matora, izvuče iz torbe plavu lepezu sa slikom zaliva i Vezuva koji se pušio, stade da se hladi isprva lagano, a onda sve jače*.

Činilo se da Mikele, iako je i dalje bio okrenut ka meni, pri-daje više značaja čestitkama moga muža nego mojima. Obrati mu se učtivo: *previše ste ljubazni, profesore, vi niste iz naših krajeva i ne možete da znate sve zasluge naše majke*. Nastavi poverljivim tonom: *mi smo vam valjan svet, moj pokojni deda, Bog da mu dušu prosti, počeo je otvorivši kafe-poslastičarnicu, tu na čošku, ni iz čega, a moj otac ju je proširio, stvorio je od nje lokal poznat po čitavom Napulju zahvaljujući umeću Spanjuola, oca moje žene, izvrsnog zanatlije – nije li tako, Điljó? Međutim, dodade, moja majka, naša majka, jeste*

ta kojoj dugujemo sve što jesmo i što imamo. U poslednje vreme zavidan svet, svet koji nam želi zlo, počeo je da širi ružne glasine o njoj. Mi smo pak trpeljivi, naviknuti na strpljenje trgovačkog života. U svakom slučaju, istina pre ili kasnije uvek izađe na videlo. A istina je da je ovo jedna izrazito inteligentna žena, čvrstog karaktera, za nju niko ni u jednom trenutku njenog života nije mogao ni da pomisli: nema ona volje ni za čim. Oduvek je radila, oduvek, i to je činila za porodicu, nikad kako bi ona u nečemu uživala. Sve što danas imamo ona je izgradila za svoje sinove, sve čime se danas bavimo samo je nastavak onoga što je ona za nas započela.

Manuela odmahnu lepezom, kao da se brani od tolikih pohvala, reče glasno Pjetru: Mikele je jedan zlatan sin, oduvek je to bio, o Božiću se uvek peo na sto da recituje poeziju, imao je dara za to: jedina mana mu je to što mnogo voli da priča i što u priči uvek preteruje. Umeša se Marčelo: nije tako, mama, kakvo preterivanje, sve što je rekao je živa istina. Mikele nastavi da je obasipa pohvalama: kako je samo lepa, kako velikodušna, činilo se da nikada neće stati. Dok se iznenada ne okrenu ka meni. Reče ozbiljno, štaviše svečano: na čitavom svetu postoji samo jedna žena koja skoro pa može da se meri sa našom majkom. *Još jedna žena? Još jedna žena koja je skoro poput Manuele Solare?* Posmatrala sam ga zbunjeno. Rečenica je, uprkos tom skoro bila sasvim neočekivana, na trenutak smo svi sedeli u potpunoj tišini. Điljola je nervozno gledala u muža, očiju razrogačenih od vina i nezadovoljstva. Čak je i moja majka delovala kao da je na oprezu: možda se nadala da se radi o Elizi, da će Mikele njenoj kćerki dodeliti ulogu naslednice prestola porodice Solara. I Manuela prestade da maše lepezom, obrisa rukom znoj sa usana, čekala je da sin svima stavi do znanja da se šalio.

Međutim, on se, sa onom drskošću koja ga je oduvek odlikovala, ne vodeći računa ni o svojoj ženi ni o Encu, pa čak

ni o majci, okrenu Lili, sivkast u licu, uznemirenih pokreta i govoreći glasno kako bi joj skrenuo pažnju, kako bi je naveo da prestane da razgovara s Pjetrom i obrati pažnju na nje-ga. Večeras smo se okupili ovde, u kući moga brata, kao prvo, kako bismo dočekali onako kako oni to zaslužuju ovo dvoje visokopoštovanih profesora i njihove lepe kćerkice, kao dru-go, kako bismo proslavili rođendan moje majke, prave svetica, kao treće, kako bismo Elizi poželeli sreću u predstojećem bra-ku; i kao četvrto, uz vaše dopuštenje, kako bismo nazdravili jednom ugovoru za koji sam se plašio da ga nikada neću po-stići: Lina, dođi ovde načas, molim te.

Lina. Lila.

Potražih je pogledom, ona mi na tren uzvratila pogled, u nje-mu sam mogla da pročitam: jesi li sad shvatila kakva je ovde igra u pitanju, jesi li se prisetila kakva su njena pravila? A po-tom, na moje veliko čuđenje, dok je Enco pogledom fiksirao neku neodređenu tačku na stolu, ustade krotko i stade pored Mikelelea.

On joj se ne primače. Nije joj dotakao ni ruku, ni rame, ništa, kao da se između njih nalazi kakva oštrica koja bi ga mogla raniti. Spusti međutim načas ruke na moja ramena i nastavi, obraćajući se meni: nemoj da se uvrediš, Lenú, ti si sjajna, toliki si put prešla, izašla si i u novinama, ti si ponos i dika svih nas koji te poznajemo odmalena. Međutim – siguran sam da se sa mnom slažeš i da ti je milo što ću ovo reći zato što je voliš – Linin um odlikuje nešto što nema niko drugi, nešto živo što poskakuje čas tamo – čas amo i što niko na ovome svetu ne može da zaustavi, nešto što ni doktori nisu u stanju da objasne i čega, po mom mišljenju, ni ona sama nije svesna, iako je to odlikuje od ranog detinjstva. Nije toga svesna i ne želi da bude, vidite samo kakvu je grimasu složila čuvši moje reči. Nešto što joj omogućava da kad joj stvari nisu po volji, stvori silne probleme kome god, ali kada joj stvari jesu po

volji, u stanju je da nas sve zabezekne. E pa, ja tu njenu osobenost već dugo pokušavam da kupim. Da kupim, baš tako, šta je tu loše, da je kupim onako kao što se kupuju biseri i dijamanti. Do sada to, nažalost, nije bilo moguće. Načinili smo jedan mali korak napred, i upravo je taj mali korak napred ono što večeras želim da proslavim: zaposlio sam gospođu Čerulo u Centru za mašinsko pisanje i obradu podataka koji sam otvorio u Ačeri, radi se o vrlo inovativnim stvarima, Lenú, ukoliko te to interesuje, ukoliko interesuje profesora, još sutra ću vas povesti u posetu, ili kad god, pre nego što otputujete. Šta ti imaš da kažeš, Lina?

Lilinin licem pređe zgađena grimasa. Odmahnu nezadovoljno glavom, reče, obraćajući se gospođi Solara: Mikele ništa ne zna o računarima pa mu se čini da ja radim bogzna šta, a u pitanju su koještarije, dovoljno je završiti kurs na daljinu, uspela sam da ga završim čak i ja koja imam samo pet razreda osnovne škole. I ne reče ništa više. Ne naruga se Mikeleu, kao što sam očekivala da će učiniti, zbog svega što beše umislio, nešto živo što poskakuje u njenom umu. Ne naruga mu se ni zbog poređenja s biserima i dijamantima. Naprotiv, nije odbila njegove pohvale. Pustila je da nazdravimo njenom uzdizanju, kao da se poput kakve svetice uzdiže u nebesa, pustila je da Mikele nastavi da je hvali, stvarajući time pokriće za silan novac koji joj je davao. Pjetro, koji se uvek osećao prijatno u društvu ljudi koje je smatrao inferiornim, već je potvrđivao, ne pitajući me za mišljenje, da će nam biti izrazito milo da posetimo centar u Ačeri, a onda stade zapitkivati o pojedinostima Lilu, koja beše ponovo sela. Pomislih na tren da bi mi, ukoliko bih joj ostavila dovoljno vremena, otela i muža onako kako mi je otela Nina. Nisam pak osećala ljubomoru, ukoliko bi se to i dogodilo, bilo bi to samo kako bi iskopala dublji jaz između nas dve, bila sam sasvim sigurna da se Pjetro njoj nikada ne bi mogao svideti i da Pjetro ne bi bio u stanju da me izda na taj način.

Obuze me, međutim, jedno drugo, dosta zamršenije osećanje. Nalazila sam se u svom rodnom mestu, gde su me oduvek smatrali devojkom koja je postigla više od drugih, bila sam uverena da je moj uspeh, makar u tom okruženju, neoboriva činjenica. Mikele pak kao da me je namerno spustio na drugo mesto u rejonu, pred čitavom mojom porodicom, navalio je da pokaže da me je Lila bacila u senku, očekivao je da i sama to potvrdim odajući priznanje toj njenoj nedostižnoj moći. A ona je to dopustila drage volje. Štaviše, možda je i sama tome doprinela, možda je ona sve to osmislila i priredila. Nekoliko godina ranije, kada sam doživela svoj mali uspeh kao spisateljica, to me možda ne bi povredilo, naprotiv, pričinilo bi mi zadovoljstvo. Međutim, sada kada je sve bilo svršeno, postadoh svesna toga da patim. Razmenih pogled s majkom. Bila je namrštena, činilo mi se da se jedva zaustavlja da me ne ošamari. Želela je da ne zauzmem svoj uobičajeni pomirljivi stav, želela je da nešto kažem, da pokažem šta sve znam, mnogo bitnije stvari od tih budalaština iz Ačere. Njen pogled mi je to poručivao, poput kakve nême naredbe. Ja, međutim, oćutah. Manuela Solara iznenada uzviknu, razgledajući s netrpeljivošću oko sebe: što je meni vruće, vama ostalima nije?

93.

Ni Eliza, poput moje majke, nije mogla podneti da se umanjuje značaj mojih uspeha. Međutim, dok moja majka ništa nije rekla, ona se okrenu ka meni sijajući od sreće, puna nežnosti, kako bi mi stavila do znanja da sam i dalje njena sjajna starija sestra na koju će zauvek biti ponosna. Imam nešto za tebe, reče, i upita me, skaćući s teme na temu, na onaj sebi svojstven način: jesi li ikada letela avionom? Odgovorih da nisam. Je li moguće? Moguće je. Ispostavi se da je

među prisutnima jedino Pjetro leteo, i to više puta, izjavi pak da iskustvo nije bogzna šta. Elizi se, međutim, mnogo svidelo, Marčelu takođe. Behu otputovali u Nemačku, što poslom što zadovoljstva radi, zadržali su se tamo dugo. Elizu je isprva malo bilo strah, osećalo se kako te vetar pomera i niže, hladan vazduh ju je udario u glavu kao da hoće da joj je probuši. Potom je oko sebe ugledala bele oblake, a iznad njih azurno-plavo nebo. Tako je otkrila da je iznad oblaka uvek lepo vreme, i da je posmatrana odozgo zemlja sva zelena i plava i ljubičasta i prekrivena snegom kad letiš preko planina. Reče mi:

„Pogodi koga smo sreli u Diseldorfu!“

Promrmljah nezadovoljna svim što se oko mene dešavalo:

„Ne znam, Eliza, reci mi.“

„Antonija.“

„Ah.“

„Poručio nam je da te mnogo pozdravimo.“

„Kako mu je tamo?“

„Odlično. Dao mi je poklon za tebe.“

To je, dakle, imala za mene, poklon od Antonija. Ustade, odjuri da ga donese. Marčelo me je posmatrao kao da se silno zabavlja, Pjetro upita:

„Ko je Antonio?“

„Jedan naš zaposleni“, reče Marčelo.

„Bivši momak vaše žene“, reče Mikele kroz smeh. „Druga su ovo vremena, moj profo, danas ti žene imaju brojne momke i time se hvališu više od muškaraca. Koliko ste devojaka vi imali?“

Pjetro odgovori ozbiljan:

„Ja nijednu, moja žena je jedina koju sam ikada voleo.“

„Lažljivče!“ uzviknu Mikele veselo, „mogu li da vam šapnem koliko sam ih ja imao?“

Ustade, praćen Điljolinim zgroženim pogledom, priđe s leđa mom mužu, prošaputa mu nešto na uvo.

„Ma nije moguće!“, uskliknu Pjetro sa opreznom dozom ironije. Nasmijaše se uglas.

Za to vreme vratila se Eliza, pruži mi paket umotan u ukrasni papir.

„Otvori ga.“

„Znaš li ti šta je unutra?“, upitah zbunjeno.

„Znamo oboje“, reče Marčelo, „ali se nadamo da će za tebe to biti iznenađenje.“

Odmotah paket. Postadoh svesna toga da svi budno prate moje pokrete. Lila naročito, posmatrala me je iskosa, pažljivo, kao da očekuje da će iz paketa iskočiti kakva zmija. Kada videše da mi Antonio, sin lude Meline, polupismeni i nasilni sluga porodice Solara, moj momak iz školskih dana, nije poslao ništa naročito lepo, što bi me ganulo, što bi me podsetilo na minula vremena, već običnu knjigu, posmatračički mi se učinije razočaranima. Potom videše da sam se ja zarumenela, da posmatram korice s radošću koju nisam bila u stanju da prikrijem. Nije u pitanju bila kojekakva knjiga. Bila je to *moja* knjiga. Nemački prevod mog romana, sedam godina nakon njegovog objavljivanja u Italiji. Prvi put sam pred sobom imala prizor – i to kakav prizor – mojih reči koje mi plešu pred očima na nekom stranom jeziku.

„Zar ništa o tome nisi znala?“, upita me Eliza veselo.

„Nisam.“

„Je li ti milo?“

„Jeste, i te kako.“

Moja sestra objavi svima sijajući od ponosa:

„To je roman koji je napisala Lenuča, samo s nemačkim rečima.“

Moja majka se zacrvene od sreće, reče:

„Jeste li videli koliko je poznata?“

Diljola mi uze knjigu iz ruku, prelista je, promrmlja s divljenjem: jedino što se razume je *Elena Greko*. Lila onda ispruži

ruku naredbodavno, dade joj znak da joj je prosledi. Pročitah joj u očima radoznalost, želju da dodirne, posmatra i pročita taj nepoznati jezik koji je sada prenosio moje reči, koji me je odveo tako daleko. Pročitah i žudnju za tim predmetom, koja mi se smesta učini poznatom, bila je to žudnja Lile devojčice, raznežih se. Međutim, Điljola iznervirano povuče k sebi knjigu kako joj je Lila ne bi uzela, reče:

„Pričekaj malo, vidiš valjda da je na mene red! Šta je, sad znaš i nemački da čitaš, a?“ Lila povuče ruku, odmahnu glavom, a Điljola uzviknu: „Onda nemoj da mi ideš na živce, pusti me da pogledam, hoću lepo da vidim šta je uspela da postigne Lenuča!“. Potom, dok je prostorijom vladala tišina, stade zadovoljno premetati knjigu po rukama. Listala je stranice, jednu za drugom, bez žurbe, kao da sa svake čita pokoji redak. Onda mi reče glasom u kome se osećala pripitost, pruživši mi je: „Svaka ti čast, Lenú, čestitam ti na svemu, na knjizi, na mužu, na devojčicama. Čovek misli da te samo mi poznajemo, kad eto, poznaju te čak i Nemci. Zaslužila si sve što si postigla, sopstvenim trudom, ne učinivši pritom nažao nikome, bez glupiranja s tuđim muževima. Hvala vam, sad već moram da krenem, laku vam noć svima.“

Ustade s mukom, uzdišući, glomazno telo beše joj dodatno otežalo od vina. Povika deci da požure, oni se pobuniše, stariji joj reče nešto ružno na dijalektu, ona mu opali šamar i povuče ga ka vratima. Mikele odmahnu glavom, sa osmehom na licu, promrmlja: koliko mi samo muka zadaje ova glupača, mora svaki dan da mi pokvari. Potom reče smireno: pričekaj, Điljó, gde si to požurila, treba valjda prvo da probamo tortu tvoga oca, pa ćemo onda kući. Okuražena očevim rečima, deca joj se oteše munjevitom brzinom, vratiše se za sto. Điljola pak nastavi s mukom da korača ka izlazu, reče jetko: idem onda sama, nije mi dobro. Mikele onda zaurla snažno, nasilno: da si odmah sela! Ona zastade kao da su joj se noge skamenile.

Eliza poskoči, promrmlja: pođi sa mnom, idemo po tortu. Uze je podruku, povuče je u kuhinju. Ja uputih Dede umirujući pogled, Mikeleov urlik beše je uplašio. Zatim pružih knjigu Lili, upitah je: „Želiš li da je vidiš?“ Ona nezainteresovano odmahnu glavom.

94.

„Na kakvom smo to mestu završili?“, upita Pjetro pomalo zaprepašćeno a pomalo zabavljeno kada se nakon što smo stavili devojčice na spavanje nađosmo sami u sobi koju nam Eliza beše namenila. Želeo je da se šali na račun najneobičnijih trenutaka te večeri, ali ga ja napadoh, stadosmo se svađati tihim glasom. Bila sam užasno besna na njega, na sve koji su prisustvovali toj večeri, na sebe samu. Iz haosa koji je u meni vladao opet je na površinu izbijala stara želja da je Lila zaista bolesna i da će umreti. Ne iz mržnje, volela sam je sve više i više, nikada ne bih bila u stanju da je mrzim. Nisam, međutim, mogla da podnesem prazninu koju je u meni ostavljalo njeno udaljavanje. Kako ti je samo palo na pamet, rekoh Pjetru, da pristaneš na to da uzmu naše kofere, da ih donesu ovde, da nas presele u ovu kuću? On odgovori: nisam znao o kakvom se svetu radi. Nisi znao, prosiktah, zato što nikada ne slušaš šta pričam, od početka sam ti govorila odakle potičem!

Dugo smo se svađali, on se trudio da me umiri, ja mu sasuh u lice sve što sam imala. Rekoh mu da je bio previše stidljiv, da je pustio da ga gaze, da ume da se suprotstavlja samo učenom svetu među kojim je odrastao, da se više ne uzdam u njega, da se ne uzdam ni u njegovu majku, kako to da je moja knjiga izašla u Nemačkoj pre dve godine, a da me izdavačka kuća o tome nije obavestila, u kojim je još zemljama objavljena bez mog znanja, želim da se to ispita do kraja, nastavih sve tako.

On, kako bi me odobrovoljio, reče da se slaže sa mnom, predloži da već sutra ujutro pozovem njegovu majku i izdavačku kuću. Zatim stade iskazivati veliku naklonost prema onome što je svojim rečima nazivao narodskim ambijentom u kome sam rođena i odrasla. Reče da je moja majka velikodušna i inteligentna žena, da mu je moj otac veoma drag, Eliza, Điljola i Enco takođe. Promeni, međutim, naglo ton kada stade govoriti o Solarama. Nazva ih nitkovima, lukavim ljudima bez časti, slatkorečivim delinkventima. Naposletku poče o Lili. Reče polako: ona me je uznemirila više od svih drugih. Primetila sam to, odvratih, čitavo veče si samo s njom pričao. Pjetro pak stade odlučno odmahivati glavom, reče na moje iznenađenje da mu se Lila učinila najgorom od svih. Reče da mi ona nije prijatelj, da me prezire, da je odlikuje izuzetna inteligencija – ali loše usmerena – pakosna inteligencija koja seje zavadu i mržnju prema životu – da je njena zavodljivost od one najgorer vrste, koja porobljava, koja vodi u propast. Baš tim rečima.

Isprva sam ga slušala pretvarajući se da se ne slažem sa onim što govori, a zapravo zadovoljna. Nije dakle pustio da ga zaslepi, Lila nije uspela i njega da osvoji, Pjetro je bio čovek naviknut da primeti skrivena značenja u svemu, s lakoćom je primetio i njene ružne strane. Ubrzo mi se pak učini da preteruje. Reče: nije mi jasno kako je taj vaš odnos uspeo toliko dugo da potraje, krajnje je očigledno da jedna od druge krijete sve ono što bi ga moglo uništiti. Dodade potom: ili ništa nisam shvatio o njoj – što je vrlo verovatno, ne poznajem je – ili nisam ništa shvatio o tebi, što me mnogo više brine. Naposletku izgovori najteže reči. Ona i onaj Mikele stvoreni su jedno za drugo, ako to već nisu, ubrzo će postati ljubavnici. Onda se pobunih. Prosiktah mu da mi je njegov umišljeni sitnoburžujski ton nepodnošljiv, da bi mu bolje bilo da se ne usudi da ikada više na taj način govori o mojoj prijateljici, da on o nama ništa ne zna. Dok sam govorila, učini mi se da

sam primetila nešto čega u tom trenutku ni on sam nije bio svestan: Lila ga je i te kako osvojila, Pjetro je bio do te mere svestan njene izuzetnosti da ga je uplašila, i sada je osećao potrebu da je unizi. Nije strahovao za sebe, čini mi se, već za mene i za naš odnos. Plašio se da će me ona, čak i izdaleka, oteti od njega, da će nas uništiti. I onda je, kako bi me zaštitio, preterivao, blatio ju je, pokušavao je pometeno da me okrene protiv nje, da postigne da je izbacim iz svog života. Promrmljah mu laku noć, okrenuh mu leđa.

95.

Narednog dana ustadoh rano, spakovah kofere, htela sam da se što pre vratimo u Firencu. U tome pak nisam uspela. Marčelo reče da je obećao bratu da će nas odvesti u Ačeru, a pošto je Pjetro, koliko god mu ja na sve moguće načine stavljala do znanja da želim da odemo, pokazivao da je vrlo rad, ostavismo devojčice Elizi i dopustismo da nas taj grmalj odveze automobilom do jedne niske, žućkaste zgrade, velikog magacina za cipele. Ja sam čitavim putem uporno ćutala dok se Pjetro trudio da sazna više o poslovima Solara u Nemačkoj, a Marčelo je izvrđavao dajući mu nepovezane odgovore: Italija, Nemačka, čitav svet, profesore, ja sam ti veći komunista od samih komunista, veći revolucionar od samih revolucionara, ja bih, kad bi bilo moguće da se sve sruši i izgradi iznova, prvi na to pristao. Pa ipak, dodade, posmatrajući me u retrovizoru kao da traži moje odobravanje, za mene je ljubav na prvom mestu.

Kada stigismo na odredište, uvede nas u sobu s niskom tavanicom, osvetljenu neonkama. Zapahnu me snažan miris mastila, prašine, pregrejanih izolatora, pomešan s mirisom kože, sredstava za glancanje cipela. Eto, reče Marčelo, ovde se

nalazi sprava koju je iznajmio Mikele. Osvrnuh se oko sebe, u sobi nije bilo ljudi, mašina je radila sama. Sistem 3 bio je sasvim neupadljiv, običan neprivlačan komad opreme naslonjen na zid: na njemu su se nalazili metalni paneli, ručice, prekidač s crvenim svetlom, drvena konzola, tastature. Ništa ti se ja tu ne razumem, reče Marčelo, to su Linina posla, ali ona nema radno vreme, stalno negde ide i vraća se kad joj je volja. Pjetro je s mnogo pažnje proučavao panele, ručice, deliće mašine, ali bilo je očigledno da nije fasciniran tom modernom napravom. Razočaranje je raslo sa svakim Marčelovim odgovorom na njegova pitanja: to su ti posla moga brata, ja imam drugih problema.

Lila se pojavila kada smo se već spremali da krenemo nazad. Bila je u društvu dveju mladih žena koje su nosile metalne kutije. Delovala je iznervirano, prema njima se odnosila naredbodavno. Čim nas je ugledala, pokuša da promeni ton, postade ljubaznija ali nekako usiljeno, kao da se neki deo njenog uma tome protivi jer zna da ima mnogo neodložnog posla. Na Marčela nije obratila pažnju, obrati se Pjetru, ali kao da govori i meni. Šta vas se tiče, reče kroz šalu, ukoliko vas baš interesuje, hajte da se menjamo: da vi radite ovde, a da se ja staram o vašim poslovima, o romanima, slikama, antikvitetima. Ponovo mi se učini da je ostarila više od mene, ne samo na osnovu fizičkog izgleda već i u pokretima, po glasu, po izboru reči kojima nam je, kao da je time gnjavimo, objasnila ne samo kako funkcioniše Sistem 3, njegove komponente, već i šta su magnetne kartice, diskete i ostale novine koje se polako javljaju na tržištu poput stonih računara, koje čovek može držati u kući za ličnu upotrebu. Nije više zvučala kao ona Lila koja mi je detinjim glasom pričala o novom poslu, nisam više osećala onu oduševljenost Encom. Ponašala se kao stručna osoba koja je gazdinom voljom primorana na još jednu obavezu, taj naš turistički obilazak. Nije bila prijateljski nastrojena prema

meni, nije se šalila ni s Pjetrom. Naposletku naredi dvema devojka da pokažu mome mužu kako funkcioniše mašina za perforaciju, a mene povede u hodnik, poče:

„I šta kažeš? Jesi li čestitala Elizi? Spava li se lepo u Marčelovoj kući? Je li ti milo što je matora veštica napunila šezdeset godina?“

Odgovorih nervozno:

„Ako moja sestra tako hoće, šta ja tu mogu, da joj razbijem glavu?“

„Vidiš li? Samo u bajkama čovek čini kako mu je volja, u stvarnom svetu čini kako mora.“

„Nije tačno. Tebe niko nije primorao da dopustiš da te Mikele iskorišćava.“

„Ja sam ta koja iskorišćava njega, a ne on mene.“

„Varaš se.“

„Pričekaj, pa ćeš videti.“

„Šta ću to videti, Lila? Mani se toga, molim te.“

„Reći ću ti još jednom, ne sviđaš mi se kad si takva. Ne znaš ti više ništa o svima nama, i stoga je bolje da držiš jezik za zubima.“

„Hoćeš da kažeš da imam pravo da ti kažem svoje mišljenje samo ukoliko živim u Napulju?“

„Napulj, Firenca, nije li isto? Ni tamo ni ovamo ništa nisi postigla, Lenú.“

„Ko to kaže?“

„Dela.“

„Moja dela poznajem ja, a ne ti.“

Bila sam zapeta kao puška, mora da je to primetila. Licem joj pređe pomirljiva grimasa.

„Naljutiš me, pa onda govorim stvari koje ne mislim. Dobro si učinila što si otišla iz Napulja, bila je to odlična odluka. Znaš li ko se pak vratio?“

„Ko?“

„Nino.“

Osetih probadanje u grudima.

„Otkud ti to?“

„Rekla mi je Mariza. Dobio je katedru na univerzitetu.“

„Zar mu u Milanu nije bilo dobro?“

Lila začkilji očima.

„Oženio se nekom iz Ulice Taso koja je u srodstvu sa pola Banke Napulja. Imaju dete od godinu dana.“

Ne znam da li sam osetila patnju, svakako mi je bilo teško da u njene reči poverujem.

„Zaista se oženio?“

„Jeste.“

Pokušah da shvatim šta joj je na umu.

„Nameravaš li da se vidiš s njim?“

„Ne. Ukoliko se pak desi da ga sretnem, želim da mu kažem da Đenaro nije njegov.“

96.

Reče mi to, a potom nastavi nepovezano da skače s teme na temu. Čestitam ti, imaš lepog i pametnog muža, priča kao da je religiozan iako nije vernik, zna sve o starim vremenima i o ovim sadašnjim, zna pre svega toliko toga o Napulju, učinio je da se zastidim, rođena sam ovde a ništa ne znam. Đenaro raste, o njemu se od mene više stara moja majka, u školi je dobar. Sa Encom je sve fino, puno radimo, jedva da se i viđamo. Stefano se, međutim, sasvim upropastio, sâm je za to kriv: karabinijeri su mu u skladištu našli kradenu robu, ne znam šta je tačno u pitanju, uhapsili su ga. Sada je opet na slobodi, ali mora da bude oprezan, ostao je bez ičega, ja sam sad ta koja njemu daje novac, a ne on meni. Vidiš li kako se sve menja? Da sam ostala gospođa Karači, završila bih na ulici poput ostalih Karačijevih;

ja sam pak Rafaela Čerulo, upravnica centra Mikelea Solare, sa platnom od četiristo dvadeset hiljada lira. I sada se majka prema meni ophodi kao da sam kakva kraljica, otac mi je sve oprostio, brat me moljaka za pare, Pinuča tvrdi da me mnogo voli, njena deca me nazivaju tetom. Posao je, međutim, dosadan, nije onakav kakvim mi se isprva učinio: sve je i dalje previše sporo, gubi se mnogo vremena, nadamo se da će ubrzo stići novije, bolje mašine. Ili je možda bolje ovako. Brzina čini da sve previše brzo nestaje, kao kad se pokretne slike nižu jedna za drugom na platnu. Alfonso je iskoristio taj izraz kako bi me nasmejao, rekao je da je i sâm poput pokretne slike, bez jasnih obrisa i kontura. U poslednje vreme mi neprekidno govori o prijateljstvu. Želi da budemo bliski prijatelji, da me preslika, kune se da bi voleo da bude žena poput mene. Kakva žena, rekla sam mu, ti si muškarac, Alfó, ne znaš ti ništa o tome kakva sam ja, možemo biti kakvi god hoćeš prijatelji, možeš me proučavati, posmatrati krišom i preslikati, i dalje ništa nećeš razumeti. Pa šta ću onda – našalio se on – šta mi preostaje, ja patim što sam ovakav kakav sam. Potom mi je priznao da oduvek voli Mikelea – Mikelea Solaru, baš njega – i da želi da mu se sviđi onako kako misli da mu se ja sviđam. Shvataš li ti, Lenú, šta nam se svima događa: držimo previše toga u sebi i to nas nadima, čini da pucamo. U redu, rekla sam mu, bićemo prijatelji, ali izbaci sebi iz glave tu pomisao da možeš biti žena poput mene, jedino što bi uspeo da postigneš je da budeš žena kakvom nas smatrate vi muškarci. Možeš me preslikati, možeš napraviti moj portret onako kako to čine umetnici, moja govna će pak zauvek ostati moja, tvoja će pak ostati tvoja. Ah, Lenú, šta nam se to svima događa, pa mi smo poput cevi kad se voda u njima zaledi, kakva je ružna stvar nezadovoljstvo. Sećaš li se šta smo učinile s mojom slikom u venčanicu? Želim da nastavim tim putem. Jednoga dana ću čitavu sebe svesti na dijagrame, postaću izbušena traka i niko me nikada više neće naći.

Nasmejasmu se, to je bilo sve. Taj razgovor u hodniku potvrdio mi je ono što sam već znala, da između nas više nema bliskosti. Naš odnos se sveo na prepričavanje sažetih novosti, bez detalja, uz neumesne šale. Pričale smo slobodno, ali bez otkrivanja skrivenih misli i činjenica. Lilin život bio je odveć samo njen, činilo se da ne želi da ga ispreplete s tuđim životima. Znala sam da bi bilo uzalud navaljivati s pitanjima poput: znaš li nešto o Paskvaleu, gde li je on završio, jesi li imala neke veze sa Sokavovim ubistvom, s Filipovim ranjavanjem, šta te je to navelo da prihvatiš Mikeleovu ponudu, šta nameravaš da postigneš koristeći se njegovom potrebom za tobom? Lila se beše povukla, iz nje ništa ne bih uspela da izvučem, nije bilo načina da se moja pitanja pretvore u razgovor, samo bi mi rekla: kakve ti to gluposti padaju na pamet, ti si poludela, Mikeleova potreba za mnom, Sokavo, šta to pričaš? Dok pišem, svesna sam toga da nemam dovoljno elemenata da tvrdim bilo šta o njoj: *Lila je otišla, Lila je učinila, Lila je sreła, Lila je isplanirala*, sve su to moje pretpostavke. Pa ipak, dok sam se vozila kolima ka Firenci, imala sam utisak da je, tamo u rejonu, rastrzana između zaostalosti i modernizacije, njena priča i dalje zanimljivija od moje. Koliko sam samo toga propustila svojim odlaskom, verujući da mi sledi ne znam ni sama kakav život. Lila, koja je ostala tu gde je rođena, imala je nov, inovativan posao, dobro je zarađivala, imala je pritom potpunu slobodu da radi šta hoće, niko nije mogao da prati šta radi niti da se meša u njen posao. Bilo joj je veoma stalo do sina, mnogo mu se posvetila tokom prvih godina njegovog života, i dalje je pratila njegov razvoj; ali činilo mi se da je u stanju da na njega zaboravi kada joj to odgovara, nije joj zadavao muke koje su meni zadavale moje kćerke. Prekinula je odnose sa svojom porodicom, pa ipak, preuzimala je odgovornost za njih i pomagala im kad god bi joj se za to ukazala prilika. Starala se i o Stefanu, koji beše dotakao dno, ali ne uspostavljajući prisniji odnos s njim. Prezirala je Solare, ali im

se i povinovala. Govorila je ironično o Alfonsu, i bila mu je u isto vreme prijateljica. Tvrdila je da ne želi da vidi Nina, ali sam ja znala da to nije tačno, da će naći načina da se sretnu. Njen život je bio u stalnom pokretu, moj je bio mrtvo more. Dok je Pjetro u tišini vozio, a devojčice se zbog nečega svađale na zadnjem sedištu, razmišljala sam nadugo o njoj i Ninu, o tome šta bi se moglo dogoditi. Lila će postići da joj se vrati, bila sam uverena, usloviće ga onako kako to samo ona ume, udaljiće ga od žene i deteta, iskoristiće ga u svom ratu protiv ni sama više nisam znala koga, nateraće ga da se razvede, izvući će se iz Mikeleovog stiska nakon što mu uzme dovoljno novca, ostaviće Enca, napokon će se odlučiti da se razvede od Stefana, možda će se udati za Nina a možda ne, ali svakako će spojiti svoje umove i ko zna šta će zajedno postati.

Postati. To je glagol koji me je oduvek progonio, unosio mi je nemir, međutim, tom prilikom prvi put postadoh svesna toga. Ja sam želela *da postanem*, iako nikada nisam shvatila šta to. I jesam nešto *postala*, to je bilo sigurno, ali bez cilja, bez strasti, bez jasnih ambicija. Imala sam potrebu nešto da postanem – to je bila suština svega – samo zato što sam se plašila da će Lila postati ko zna šta i da ću zaostati za njom. Nešto *sam postala*, ali sam i *dalje bila u njenoj senci*. Bilo je krajnje vreme da počnem iznova da postajem, ali ovoga puta sebe radi, kao odrasla osoba, nevezano za nju.

97.

Pozvah Adelu čim uđoh u stan kako bih je upitala za prevod knjige na nemački. I ona je bila iznenađena, ni sama o tome ništa nije znala, reče da će se raspitati u izdavačkoj kući. Pozva me nešto kasnije da mi kaže da je knjiga izašla ne samo u Nemačkoj već i u Francuskoj i u Španiji. Upitah je šta se

sad od mene očekuje. Odgovori mi zbunjeno: ništa, da budeš zadovoljna. Svakako, promrmljah, veoma sam zadovoljna, ali s praktične strane, šta znam, treba li da je promovišem u inostranstvu? Odgovori mi nežno: ne treba ništa da radiš, Elena, knjiga se, nažalost, nigde nije lepo prodavala.

Moje raspoloženje se još više pogorša. Opsedala sam izdavačku kuću, zahtevala više informacija o prevodima, bila sam besna što se niko nije potrudio da me obavesti o razvoju situacije, naposljetku rekoh dremljivoj sekretarici: za nemačko izdanje sam saznala ne zahvaljujući vama već zahvaljujući jednom mom polupismenom prijatelju! Jeste li u stanju da obavljate svoj posao ili niste? Potom joj se izvinih, osetih se loše. Pristigoše, jedan za drugim, primerci na francuskom, na španskom, i naposljetku na nemačkom. Knjiga na nemačkom delovala je novo, manje pohabano od primerka koji mi beše poslao Antonio. Bila su to ružna izdanja: na naslovnim stranama bile su prikazane žene u crnim haljinama, muškarci dugih brkova i s beretkama na glavi, veš koji se sušio na žici. Prelistah ih, pokazah ih Pjetru, stavih ih na policu, među druge romane. Nêma, beskorisna hartija.

Poče mučan period, osećala sam veliko nezadovoljstvo. Svakoga dana sam telefonirala Elizi kako bih proverila da li je Marčelo i dalje dobar prema njoj, jesu li odlučili da se venčaju. Na moja uvek ista bojažljiva pitanja odgovarala mi je veselim smehom i pričicama o bezbrižnom životu, o vožnjama automobilom ili avionom, o rastućem blagostanju naše braće, dobrobiti naših roditelja. Na mahove sam joj zavidela. Bila sam umorna, razdražljiva. Elsa je neprestano bila bolesna, Dede je zahtevala previše pažnje, Pjetro je lenčario, nije privodio kraju svoju knjigu. Nije mi uopšte bio potreban povod da se razbesnim. Vikala sam na devojčice, svađala sam se s mužem. Kao rezultat toga, sve troje su me se plašili. Devojčice su, kada bih prošla pored njihove sobe, prestajale

sa igrom, posmatrale su me uznemireno, Pjetro je sve više vremena provodio u univerzitetskoj biblioteci, a sve manje u našoj kući. Izlazio je iz kuće u cik zore, vraćao se kasno naveče. Po povratku mi se činilo da mu na licu vidim tragove sukoba o kojima sam ja, sasvim izolovana od svih političkih aktivnosti, čitala samo u novinama: fašisti koji bodu noževima i ubijaju, komunisti koji odgovaraju istom merom, policija koja je dobila naređenje da puca, i tome se povinovala čak i u Firenci. Sve dok se jednog dana nije dogodilo ono čega sam se već dugo plašila: Pjetro se našao u središtu jednog incidenta o kome se potom dugo pisalo u novinama. Oborio je na ispitu nekog momka iz ugledne porodice, politički veoma aktivnog. Mladić ga je izvredao pred svima i uperio je u njega pištolj. Pjetro je, na osnovu onoga što mi je ispričala jedna naša poznanica, a ne on – nije se pak radilo o priči iz prve ruke, ona nije bila prisutna – nastavio smireno da beleži ocenu, pružio mu je indeks i rekao hladno: ili pucajte, ili bi vam bolje bilo da se otarasite tog oružja, jer ću ja za minut izaći odavde i otići u policiju da vas prijavim. Mladić je nastavio još neko vreme da upire pištolj u njega, onda ga je ubacio u džep, uzeo indeks i pobegao. Nekoliko minuta kasnije Pjetro je otišao karabinijerima, student je uhapšen. To, međutim, nije bio kraj priče. Mladićeva porodica obratila se ne njemu lično već njegovom ocu. Profesor Gvido Ajrota pokušao je da ubedi sina da povuče optužbu, vodili su duge razgovore tokom kojih sam zapanjeno slušala kako njegovog oca izdaje strpljenje, vikao je s druge strane slušalice. Pjetro pak nije popuštao. Naposljetku se suočih s njim, veoma uznemirena, upitah ga:

„Jesi li svestan toga kako se ponašaš?“

„A šta bi to trebalo da učinim?“

„Da pokušaš da smanjiš napetost.“

„Ne razumem šta hoćeš da kažeš.“

„Ne želiš da me razumeš. Isti si kao naši profesori iz Pize, kao oni najzadrtiji.“

„Ne deluje mi da si pravična.“

„Jesam, i te kako. Jesi li zaboravio koliko smo uzalud dirinčili kako bismo uspeli da ispratimo besmislene kurseve i ispolazemo još besmislenije ispite?“

„Moj kurs nije besmislen.“

„Bolje bi ti bilo da za mišljenje pitaš studente.“

„Nema nikakvog smisla tražiti mišljenje od osoba koje nisu kompetentne da ti ga daju.“

„Da li bi mene pitao za mišljenje da sam bila tvoja učenica?“

„Imam odličan odnos sa studentima koji uče.“

„Hoćeš da kažeš da ti se sviđaju ulizice?“

„A ko se tebi sviđa, razmetljivci poput tvoje prijateljice iz Napulja?“

„Da.“

„Zašto si onda oduvek bila posvećenija učenju od nje?“

Zbunih se.

„Zato što sam bila siromašna, činilo mi se da je pravo čudo što sam stigla tu gde jesam.“

„Onda između tebe i onog mladića nema nikakve sličnosti.“

„Nema sličnosti ni između tebe i mene.“

„Šta hoćeš da kažeš?“

Ne odgovorih mu, oćutah iz opreza. Međutim, bes je i dalje ključao u meni, stadoh kritikovati njegovu nepopustljivost, rekoh mu: kad si ga već oborio, je li baš bilo potrebno da ga i prijaviš? On promrmlja: počinio je krivično delo. Rekoh mu: hteo je samo da te zaplaši, još je dete. Odgovori mi hladno: taj pištolj je vatreno oružje, nije igračka, ukraden je zajedno s drugim oružjem iz jedne kasarne u Rovecanu pre sedam godina. Rekoh: mladić nije povukao okidač. Odvрати mi: u pištolju je bilo metaka, šta da ga je povukao? Nije to učinio, prodrah

se. I on povisi ton: je li trebalo da čekam da me upuca, pa da ga onda prijavim? Zaurah: nemoj da se dereš na mene, živci su ti iskidani! Odgovori mi: brini se ti o svojim živcima. Uzalud sam mu objašnjavala, tako uznemirena, da se s njim svađam zato što mi se ta situacija čini izrazito opasnom, zato što se brinem. Strahujem za tebe, rekoh mu, za devojčice, za sebe samu. Nije pak nastojao da me uteši. Zatvorio se u svoju sobu i pokušao da radi na knjizi. Tek mi je nekoliko sedmica kasnije rekao da su nekoliko puta dolazili da ga potraže policajci u civilu i da su od njega tražili informacije o izvesnim studentima, pokazali su mu njihove fotografije. On ih je prvi put ljubazno saslušao i ispratio napolje ne pruživši im nikakve informacije. Kada su se pojavili po drugi put, upitao ih je: „Jesu li ovi mladići počinili kakav zločin?“

„Nisu, zasad nisu.“

„Šta onda hoćete od mene?“

Ispratio ih je do ulaza sa svom prezrivom uljudnošću za koju je bio sposoban.

98.

Lila mi se mesecima nije javljala, mora da je bila veoma zauzeta. Ni ja nju nisam potražila, iako sam za tim osećala potrebu. Kako bih ublažila osećaj praznine pokušah da učvrstim odnos s Marijarozom, međutim bilo je i tu brojnih prepreka. Sada je u kući moje zaove trajno stanovao Franko, a Pjetru se nije sviđalo ni da se previše vezujem za njegovu sestru, ni da u njenom domu srećem svog bivšeg momka. Ukoliko bih se u Milanu zadržala duže od jednog dana, raspoloženje mu je postajalo još gore, umišljene boljke su se umnožavale, napetost je rasla. Pored toga, ni samom Franku, koji iz kuće uopšte nije izlazio osim da bi išao u brojne posete lekarima, koje su mu

još bile neophodne, moje prisustvo nije bilo po volji, smetala mu je buka koju su pravile devojčice, ponekad je nestajao iz kuće bacajući nas u brigu. Moja zaova je pored toga imala hiljadu obaveza i uvek je bila okružena drugim ženama. Njen stan beše postao neka vrsta sastajališta, u njemu je svako bio dobrodošao, intelektualke, velike gospođe, radnice u bekstvu od nasilnih kolega, izgubljene devojke, u svakom slučaju nije imala mnogo vremena za mene i izigravala je preveliku prijateljicu svima njima, zbog čega ja nisam mogla biti sigurna u naš odnos. Pa ipak, kad sam boravila u njenoj kući, u meni se uvek raspamsavala želja za učenjem, ponekad i za pisanjem. Ili da se bolje izrazim, tamo sam se osećala kao da sam za to sposobna.

Mnogo smo razgovarale o nama. Međutim, iako smo sve bile žene – Franko se, ukoliko ne bi pobegao iz kuće, zatvarao u svoju sobu – silno smo se mućile da shvatimo šta znači biti žena. Svaki naš gest, svaka naša misao, svaki razgovor ili san, ukoliko bismo ih previše analizirale, naposletku bi nam se činili stranim, kao da nam ne pripadaju. To prodiranje u dubinu ozlojeđivalo je one krhkije među nama kojima je preterana samospoznaja teško padala, verovala su da je, kako bismo postale slobodne, bilo dovoljno odstraniti muškarce iz naših života. Bila su to burna vremena, s mnogo talasanja i vijuganja. Mnoge od nas plašila je mogućnost povratka mirnom životu, održavale smo se na vrhuncu čvrsto se držeći ekstremnih obrazaca, gledajući nadole uplašeno i gnevno. Kada se pročulo da je služba poretka *Neprekidne borbe* zatražila odvojenu sekciju za žene, do te mere se naoštrije da, ukoliko bi neka od najborbenijih među njima otkrila da Marijaroza u kući ima muškarca – nešto čime se ona nije otvoreno hvalila, mada to nije ni krila – razgovor je postajao surov, sukobljavanja dramatična.

Mrzela sam te trenutke. Ja sam bila u potrazi za podsticajima, a ne za sukobima, za hipotezama, ne za dogmama. Ili

sam makar to govorila sebi i ponekad i Marijarozi, koja bi me u tim prilikama pažljivo slušala. U jednoj od tih prilika stadoh joj pričati o mom odnosu s Frankom iz fakultetskih dana, o onome šta je u to vreme za mene predstavljao. Zahvalna sam mu, rekoh, od njega sam mnogo naučila, teško mi pada to što je sada prema meni i devojkicama hladan. Razmislih, a potom nastavih: možda ima nečeg pogrešnog u toj potrebi muškarača da nas podučavaju; tada sam još bila mlada, nisam shvatala da se iza te njegove potrebe da me menja krije dokaz da mu se ne sviđam takva kakva jesam, da želi da budem drugačija, ili još gore: nije želeo da budem žena kakva jesam već žena kakva je zamišljao da bi i sâm mogao biti da nije rođen kao muško. Za Franka sam ja, rekoh, predstavljala mogućnost da zađe u te nepoznate vode, da ih spozna: bila sam dokaz njegove svemoći, dokaz da može biti ne samo valjan muškarac već i valjana žena. I sada, kada me više ne doživljava kao deo sebe, oseća se izdanim.

Izrazih se baš tim rečima. Marijaroza me je slušala istinski zainteresovana, ne onako pomalo glumeći interesovanje, kao što je to činila sa svojim brojnim sagovornicima. Napiši nešto na tu temu, podsticala me je. Bila je ganuta, promrmlja kako ona nije imala dovoljno vremena da upozna tog Franka o kome sam joj govorila. Potom dodade: možda je tako i bolje, nikada se u njega ne bih zaljubila, prezirem previše inteligentne muškarce koji pokušavaju da mi kažu kakva treba da budem, kako da se ponašam, draži mi je ovaj čovek, obuzet patnjom i uvek u mislima, kog sam prihvatila u svoj dom i o kome se staram. Potom ponovi: stavi na papir to što si mi upravo rekla.

Klimnuh glavom, i s mukom, zadovoljna njenim pohvalama, ali i pomalo s nelagodom, počeh joj pričati i o svom odnosu s Pjetrom, o tome kako se trudi da mi nametne svoje poglede. Marijaroza ovoga puta prasnu u smeh, gotovo svečanog

tona kojim smo se do tog trenutka služile iznenada nestade. Da poredimo Franka s Pjetrom? Mora da se šališ, reče mi, Pjetrom je jedva u stanju da se izbori sa sopstvenom muškošću, teško da bi bio u stanju da je nametne i nekoj ženi. Mogu li nešto da ti priznam? Bila sam uverena da se nećeš udati za njega. Bila sam uverena da ćeš ga, sve i da se zaista venčate, ostaviti u roku od godinu dana. Bila sam uverena da ćeš dobro paziti da s njim ne izrodiš decu. To što ste i dalje zajedno za mene je pravo pravcato čudo. Stvarno si prava dobrica, siro-tice moja.

99.

To je, dakle, bilo pravo stanje stvari: čak je i sestra moga muža naš brak smatrala greškom, to mi je rekla bez ustezanja. Nisam znala da li da plačem ili da se smejem, to njeno priznanje doživela sam kao konačnu, objektivnu potvrdu mog bračnog neuspeha. Šta sam uostalom mogla? Pokušavala sam sebe da ubedim u to da se istinsko sazrevanje ogleda upravo u sposobnosti da prihvatimo da život nije pošao putem koji smo želeli, ne uznemirujući se pritom previše. Da je važno uspostaviti ravnotežu između mirenja sa svakodnevicom i prepustanja maštarijama, naučiti da sebe sagledamo onakve kakvi jesmo, spoznati sebe dok iščekujemo promene. Primirih se s prolaskom vremena. Moja kćerka Dede spremala se da pođe u školu s decom godinu dana starijom od sebe, već je umela da čita i piše. Moja druga kćerka Elsa bila je zadovoljna kada je provodila čitavo jutro sa mnom u mirnoj kući. Činilo se da se moj muž, premda nije bio najsjajniji predstavnik akademskog života, konačno primakao završetku svoje druge knjige, koja je obećavala još veći uspeh od prethodne. Ja sam bila gospođa Ajrota, Elena Ajrota, pomalo uvela od silnog povlašđivanja

drugima, koju su zaova i želja da se izbori sa unižavanjem naveli da se u tajnosti posveti proučavanju oblikovanja žene od strane muškaraca, mešajući davna i moderna vremena. Činila sam to bez nekog određenog cilja, čisto kako bih mogla da kažem Marijarozi, svekrvi ili kakvom poznaniku: radim na nečemu.

Tako sam, u tom svom razmišljanju, počela da se bavim književnošću počevši od *Starog i Novog zaveta*, preko Defoove *Mol Flanders*, Floberove *Madam Bovari*, Tolstojeve *Ane Karenjine*, pa sve do poslednjih trendova, Rouz Selavi i dalje, ponesena mahnitim otkrovenjima. Malo-pomalo počeh da osećam zadovoljstvo. Gde god bih se okrenula, činilo mi se da pronalazim ženske robote koje behu stvorili muškarci. Nisam nailazila ni na šta istinski naše, sve je ubrzo postajalo njihova tvorevina. Dok je Pjetro bio na poslu, Dede u školi, a Elsa se igrala na nekoliko koraka od mog radnog stola, napokon mi je polazilo za rukom da osetim dašak slobode, proučavajući tuđe reči i njihova skrivena značenja. Ponekad sam se prepuštala maštarenju, pokušavala da zamislim kako bi izgledali moj i Lilin život da smo se obe upisale u gimnaziju, da smo zajedno studirale i naposletku diplomirale, ruku pod ruku, udružene, savršen par koji udružuje intelekt, uživa u otkrivanju novih stvari i stvaralaštvu. Pisale bismo zajedno, potpisivale bismo knjige zajedno, crpile bismo snagu jedna iz druge, izborile bismo se da nam ono što nam pripada niko nikada ne otme. Osećala sam se usamljeno, govorila sam sebi da je to što smo se razdvojile prava šteta, traćenje. Činilo mi se da su mi misli prekinute na pola puta, privlačne ali osakaćene, osećala sam potrebu da mi ih neko osnaži, da mi pomogne da ih razvijem, falilo mi je samopouzdanja. U tim trenucima vraćala se želja da je pozovem, da joj kažem: poslušaj o čemu razmišljam, hajde da o tome porazgovaramo, reci mi šta misliš, sećaš li se šta si mi onomad ispričala

o Alfonsu? Za to je pak bilo kasno, takvo naše poveravanje već godinama nije bilo moguće. Preostajalo mi je samo da naučim da sama sebi budem dovoljna.

A onda jednoga dana, baš dok sam razmišljala na tu temu, začuh okretanje ključa u bravi. Bio je to Pjetro, dolazio je kući na ručak nakon što bi po običaju, po završetku radnog vremena, navratio da pokupi Dede iz škole. Zatvarala sam knjige i sveske kada devojčica upade u sobu, gde je dočeka presrećna sestra. Bila je gladna, očekivala sam da poviče: mama, šta ima da se jede? Umesto toga, pre nego što je bacila na pod školsku torbu, povika: sa nama je došao i tatin prijatelj, ručaće sa nama! Sećam se tačnog datuma, bio je to deveti mart 1976. godine. Pridigoh se sa stolice nezadovoljno, Dede me uze za ruku i povuče me ka hodniku. Elsa mi se, zbog te najave da je nepoznata osoba u kući, obazrivo držala za suknju. Pjetro reče veselo: pogledaj koga sam ti doveo.

100.

Nino više nije imao gustu bradu od pre nekoliko godina, kada smo se sreli u knjižari, kosa mu je pak bila duga i raščupana. Osim toga, i dalje je bio onaj isti mladić, visok, izrazito mršav, blistavih očiju, nemarna izgleda. Zagrli me, spusti se na kolena kako bi pomilovao devojčice, pridiže se izvinjavajući se što upada. Promrmljah zbunjeno: dođi, raskomoti se, otkud ti u Firenci? Osećala sam se izgubljeno, imala sam poteškoća da shvatim šta se oko mene događa: da li je to zaista on, Nino, baš tu, u mojoj kući? Činilo mi se da se nešto poremetilo u poretku stvari. Nisam bila u stanju da razaznam da li je to san ili java, da li se preda mnom nalazi čovek, ili je to samo privid. Pjetro mi je za to vreme objašnjavao: sreli smo se na fakultetu, pozvao sam ga na ručak.

Ja sam se osmehivala, rekoh: neka si, sve je spremno, gde ima hrane za četvero, ima i za petoro, dođite da mi pravite društvo dok postavljam sto. Naizgled smirena, a zapravo veoma usplahirena, lice me je bolelo od usiljenog osmehivanja. Otkud to da je Nino ovde, i gde je to *ovde*, šta znači biti negde? Priredio sam ti iznenađenje, reče Pjetro pomalo zabrinuto, kao kada se plašio da je u nečemu pogrešio. A Nino će, kroz smeh: sto puta sam mu rekao da te pozove, kunem ti se, ali on nije hteo. Potom mi je objasnio da ga je moj svekar ubedio da nam se javi. Sreo je profesora Ajrotu u Rimu, na jednom kongresu Socijalističke partije, i tamo mu je u razgovoru Nino pomenuo da ima posla u Firenci, a profesor mu je zauzvrat ispričao da Pjetro tamo živi, da radi na novoj knjizi, rekao mu je da je upravo došao do neke knjige koju hitno želi da pošalje sinu. Nino se na to ponudio da mu je lično dostavi, i eto, tako se našao kod nas na ručku. Devojčice su se otimale oko njegove pažnje, on ih je obe zabavljao, razgovarao je s Pjetrom povlađujući mu, meni je upućivao pokoji reč, veoma ozbiljan.

„Zamisli samo“, reče mi, „toliko sam puta dolazio u ovaj grad poslom, a da nisam znao da živite ovde, da imate dve divne gospođice. Dobro je da nam se ukazala ova prilika.“

„Predaješ li još uvek u Milanu?“, upitah, znajući vrlo dobro da više ne živi tamo.

„Ne, sada predajem u Napulju.“

„Šta to?“

Licem mu pređe nezadovoljna grimasa.

„Geografiju.“

„Geografiju?“

„Da, urbanu geografiju.“

„Otkud to da si odlučio da se vratiš?“

„Majka mi nije dobro.“

„Žao mi je što to čujem, šta joj je?“

„Srčani problemi.“

„Kako su ti brat i sestra?“

„Dobro.“

„A otac?“

„Kao i uvek. Vreme prolazi, svi se menjamo, u poslednje vreme imamo bolji odnos. Kao i svi drugi, i on ima svoje dobre i loše strane.“ Okrenu se Pjetru: „Koliko smo se samo kao mladi žalili na očeve i na porodicu. A vidi nas sada, jesmo li se u životu snašli išta bolje od njih?“

„Ja jesam“, reče moj muž uz blag prizvuk ironije.

„U to ne sumnjam. Oženio si se jednom izvanrednom ženom, a ove dve princezice su savršene, tako lepo vaspitane, tako graciozne. Kakvu lepu haljinicu imaš, Dede, baš ti lepo stoji. A ko je tebi, Elsa, poklonio tu lepu šnalicu sa zvezdicama?“

„Mama“, odgovori Elsa.

Malo-pomalo se umirih. Vreme poče da teče uobičajenim tokom, postadoh svesna onoga što se oko mene dešava. Nino je sedeo za stolom, pored mene, jeo je pastu koju ja bejah spremila, brižno je seckao na komadiće Elsin kotlet, a onda je sa uživanjem prelazio na svoj, s gađenjem je govorio o nezakonitim isplatama koje su Tanasi i Guji primili od američke kompanije „Lokhid“, hvalio je moje kuvanje, raspravljao s Pjetrom o mogućim izborima Socijalističke partije, ljuštio je jabuku u jednom potezu na Elsinu veliko ushićenje. Stanom se širila neka dobrohotnost koja se u njemu odavno već nije osetila. Kako je samo lepo što se dvojica muškaraca slažu, što osećaju uzajamnu naklonost. Počeh da rasklanjam sto u tišini. Nino poskoči na noge, ponudi se da on opere sudove, ali pod uslovom da mu Dede i Elsa u tome pomognu. Sedi, odmori se, reče mi, i ja ga poslušah, pustih da uposli oduševljene devojčice, povremeno me zapitkujući gde je čemu mesto, nastavljajući razgovor s Pjetrom.

Bio je to zaista on, nakon toliko vremena, tu preda mnom. Nehotice sam bacala pogled na burmu na njegovoj ruci. Ni u jednom trenutku nije pomenuo da je oženjen, pomislih, govorio je o majci, o ocu, ali ne i o ženi i detetu. Možda se nisu uzeli iz ljubavi, možda se radilo o interesu, možda je na to bio primoran. Zatim se to nizanje hipoteza prekinu. On iznenada poče govoriti devojčicama o svome sinu Albertinu, govorio je o njemu kao o kakvom liku iz bajke, čas šaljivo, čas s mnogo nežnosti. Naposljetku obrisa ruke, izvadi iz novčanika fotografiju, pokazao je prvo Elsi, potom Dede, i najzad Pjetru, koji je prosledi meni. Albertino je bio izrazito lep dečak. Imao je dve godine, na slici ga je u rukama držala majka, on je delovao pomalo natmureno. Nekoliko trenutaka sam posmatrala dete, a potom stadoh proučavati nju. Bila je veličanstvena, krupnih očiju, duge crne kose, mora da je imala tek nešto više od dvadeset godina. Na slici je bila nasmejana, imala je pravilne, blistavobebe zube, učini mi se da gleda u osobu koja je napravila fotografiju zaljubljenim pogledom. Vratih mu fotografiju, rekoh: skuvaću kafu. Ostadoh sama u kuhinji, njih četvoro predoše u dnevnu sobu.

Nino je žurio na neki poslovni sastanak, zasu nas izvinjenjima, pobeže nakon što je popio kafu i popušio cigaretu. Odlazim sutra, reče, brzo ali ću se vratiti, već naredne sedmice. Pjetro mu uputi nekoliko poziva da nam se javi, on obeća da će tako i učiniti. Pozdravi se toplo s devojčicama, rukova se s Pjetrom, meni klimnu glavom, a potom nestade. Čim se vrata zatvoriše za njim, osetih kako me guši sivilo mog doma. Čekala sam da Pjetro, premda se činilo da mu je s Ninom prijatno, nađe kakvu zamerku, da nešto prebaci gostu, uvek je tako činio. On pak reče zadovoljno: napokon jedna osoba s kojom vredni provoditi vreme. Ta rečenica me je, iz nekog nepoznatog razloga, povredila. Upalih televizor, ostatak poslepodneva provedoh pred njim s devojčicama.

101.

Nadala sam se da će se Nino odmah javiti, već narednog dana. Poskakivala sam kad god bi zazvonio telefon. Međutim, prođe čitava sedmica bez novosti o njemu. Osećala sam se kao da imam ozbiljnu prehladu. Postadoh bezvoljna, prekinuh s čitanjem, ni sa kim se nisam viđala, bila sam ljuta na sebe zbog tog besmislenog iščekivanja. A onda jednog poslepodneva Pjetro stiže kući neobično dobrog raspoloženja. Reče da je Nino navratio na fakultet, da su malo posedeli zajedno, da je pokušao da ga ubedi da dođe kod nas na večeru ali uzalud. Pozvao nas je da sutra izađemo na večeru, reče, sa sve devojčicama: ne želi da se mučiš spremanjem.

Osetih kako mi krv ubrzano struji venama, osetih nežnost prema Pjetru. Čim se devojčice povukoše u njihovu sobu, zagrlih ga, stadoh ga ljubiti, šaputati mu nežnosti. Te noći jedva da sam oka sklopila, ili bolje rečeno, kao da sam bila u polusnu. Narednog dana, čim se Dede vratila iz škole, ubacih je zajedno sa Elsom u kadu, obe ih lepo izribah. Onda pređoh na sebe. Dugo sam se kupala sa uživanjem, izdepilirah se, oprah kosu, brižno se obrisah. Isprobah sve haljine u ormaru postajući sve nervoznija jer mi se nijedna na meni nije sviđala, osetih ubrzo nezadovoljstvo time kako mi je ispala frizura. Dede i Elsa su se vrmale oko mene, imitirale su me. Pozirale su pred ogledalom, pravile nezadovoljne grimase, špartale su naokolo u mojim papučama. Naposljetku se pomirih s tim kako izgledam. Nakon što sam preterano izgrdila Elsu, koja se u poslednji čas uflekala, sedoh za volan i krenusmo po Pjetra i Nina, trebalo je da se njih dvojica nađu na fakultetu. Vozi-la sam nervozno, vičući bez prestanka na devojčice, koje su se igrale izmišljajući pesmice u kojima su glavnu ulogu imali piša i kaka. Što smo bile bliže mestu na kome je trebalo da se nađemo s muškarcima, to sam se više nadala da je neka

nepredviđena obaveza sprečila Nina da se pojavi. Ugledah ih međutim obojicu, zaokupljene nekakvim razgovorom. Nino je gestikulirao kao da poziva sagovornika u neki isključivo njemu namenjen prostor. Pjetro mi je po običaju delovao smeteno, crvena lica, samo se on smejaio, na neki inferioran način. Ni jedan ni drugi ne pokazaše interesovanje što me vide.

Moj muž sede na zadnje sedišta s devojkicama, Nino se smesti pored mene kako bi mi davao smernice kako da stignem do nekog mesta gde služe odličnu hranu i u kome – reče okrećući se da pogleda Dede i Elsu – prave izvrsne prženice. Opisivao ih je slikovito izazivajući oduševljenje kod devojkica. Pre mnogo godina smo se, razmišljala sam posmatrajući ga krajičkom oka, šetali držeći se za ruke i dva puta me je poljubio. Kakve je divne prste imao. Meni reče jedino: *ovde skreni levo, onda desno, pa na sledećoj raskrsnici opet levo*. Ne uputi mi nijedan pogled pun divljenja, nikakav kompliment.

U restoranu nas dočekaše srdačno, ali i s mnogo poštovanja. Nino je poznavao gazdu i konobare. Smestiše me u čelo stola, okruženu devojkicama, dvojica muškaraca sedošše jedan naspram drugog, moj muž bez oklevanja stade pričati Ninu o poteškoćama na koje je nailazio na univerzitetu. Ja sam skoro sve vreme ćutala, pazila sam na devojkice, koje su za stolom uglavnom uvek bile veoma disciplinovane, ali su se tom prilikom glupirale i smejuljile trudeći se da privuku Ninovu pažnju. Razmišljala sam s nelagodom: Pjetro previše priča, dosađuje mu, ne ostavlja mu prostora da i sâm nešto kaže. Razmišljala sam: već sedam godina živimo u ovom gradu, a nemamo nijedno mesto koje bismo nazvali svojim, gde bismo ga mogli izvesti da uzvratimo poziv, kakav restoran s dobrom hranom u kome nas veselo pozdravljaju čim uđemo na vrata. Sviđala mi se gazdina ljubaznost, često je navraćao za naš sto, u jednom trenutku čak reče Ninu: to večeras neću dopustiti da vam posluže, nije dovoljno dobro za vas i vaše goste,

ja ću vam nešto drugo preporučiti. Kada se pojaviše slavne prženice, devojčice se pokazaše ushićenim, Pjetro takođe, stadoše se otimati oko njih. Tek se tada Nino obrati meni:

„Otkud to da više ništa nisi objavila?“, upita bez uobičajene neozbiljnosti s kojom su se vodili razgovori prilikom obedovanja, sa, kako mi se činilo, iskrenim zanimanjem:

Zacrveneh se u licu, rekoh pokazujući mu devojčice:

„Imala sam druga posla.“

„Ona tvoja knjiga bila je izvrsna.“

„Hvala.“

„Ne kažem to kako bih ti laskao, ti si oduvek znala sjajno da pišeš. Sećaš li se onog članka o veroučitelju?“

„Tvoji prijatelji ga nisu objavili.“

„Došlo je do greške u dostavi.“

„Izgubila sam samopouzdanje.“

„Žao mi je što to čujem. Pišeš li sada nešto?“

„Kad nađem malo vremena.“

„Roman?“

„Ne znam još uvek ni sama šta je.“

„Na temu?“

„Žene koje oblikuju muškarci.“

„Lepo.“

„To ćemo tek videti.“

„Baci se na posao, želim uskoro da čitam nešto što si ti napisala.“

I onda, na moje veliko iznenađenje, stade govoriti o delima žena kojima sam se ja bavila i za koja sam mislila da ih čitaju samo žene, pokazujući da ih dobro poznaje. I ne samo to, navede mi kao primer neku knjigu Starobinskog, koju beše nedavno pročitao, reče da bi mi ona mogla biti od koristi. Koliko je samo toga znao, još kao mladić je bio takav, sve ga je interesovalo. Govorio mi je čas o Rusou, čas o Bernardu Šou, ja sam se ubacivala da nešto kažem, a on me je slušao sa

zanimanjem. Kada devojčice, unoseći mi nervozu, stadoše da me vuku za ruke kako bi dobile još prženica, dade znak gazdi da im ih donese. Onda se obrati Pjetru, reče mu:

„Moraš ostavljati ženi više slobodnog vremena.“

„Ima na raspolaganju čitav dan.“

„Ja ti ovo govorim ozbiljno. Ukoliko to ne učiniš, bićeš kriv ne samo na humanističkom već i na političkom polju.“

„A za koji to, molim te, zločin?“

„Za traćenje inteligencije. Društvo kome je prirodno da nametanjem brige o deci i o kući guši ženin intelekt neprijatelj je samom sebi, iako toga nije svesno.“

Čekala sam u tišini da mu Pjetro odgovori. Moj muž reče ironično:

„Elena može da neguje svoj intelekt kako želi i kad god to želi, dovoljno je da meni ne oduzima vreme.“

„A kome da ga oduzima ako ne tebi?“

Pjetro se namršti.

„Ukoliko osećamo strast prema nečemu što želimo da postignemo, ništa nas u tome ne može omesti.“

Te reči me zaboleşe, promrmljah uz neiskren osmeh:

„Moj muž hoće da kaže da nemam pravih interesovanja.“

Muk. Nino upita:

„Je li to istina?“

Odgovorih mu da ni sama više ne znam, da ni u šta više nisam sigurna. Dok sam govorila, s besom i posramljenošću postadoh svesna toga da mi se oči pune suzama. Oborih pogled. Dosta je više prženica, rekoh devojčicama glasom nad kojim nisam imala kontrolu, Nino mi pritrča u pomoć, uzviknu: ja ću pojesti još samo jednu, mama i tata isto tako, i vas dve možete po jednu, a onda je dosta. Potom dozva gazdu restorana, reče mu svečano: „Za tačno trideset dana, ja ću se vratiti sa ove dve gospođice, a vi ćete nam pripremiti brdo ovih izvrsnih prženica, jel' može?“

Elsa upita:

„Kada je to za trideset dana, kada je mesec dana?“

I ja, koja sam s mukom zadržavala suze, upitah:

„Da, kada je to za trideset dana, kada je to za mesec dana?“

Šalili smo se – Dede više od nas odraslih – na račun Elsinog neodređenog poimanja prolaska vremena. Pjetro zatim pokušava da plati račun, ali otkri da je Nino to već učinio. Negodovao je, sede za volan, ja sedoh na zadnje sedište između dveju poluusnulih devojčica. Krenusmo da odvezemo Nina u hotel i čitavim putem sam ćutke slušala njihov pomalo pripit razgovor. Kada stigismo na odredište, Pjetro oduševljeno reče:

„Nema nikakvog smisla da bacaš novac: imamo gostinsku sobu, sledeći put kada dođeš, boravićeš kod nas. Ne prihvatam *ne* kao odgovor.“

Nino se nasmeja:

„Pre manje od pola sata smo rekli da je Eleni potrebno više slobodnog vremena, a sada hoćeš da joj natovarimo i moje prisustvo u kući?“

Umešah se beživotnim glasom:

„Meni će biti milo, a i Dede i Elsi.“

Međutim, čim ostadosmo sami, rekoh mužu:

„Sledeći put, pre nego što kreneš da se razbacuješ ponudama, mogao bi sa mnom da se konsultuješ!“

On pokrenu kola, potraži moj pogled u retrovizoru, promrmlja:

„Mislio sam da ćeš biti zadovoljna.“

102.

Oh, naravno da sam bila zadovoljna, i te kako zadovoljna. Pa ipak, osećala sam se kao da je moje telo krhkije od ljudske jajeta, kao da je dovoljno da mi neko nežno dodirne ruku,

stomak ili čelo pa da se raspadnem, da se iz mene razlete sve moje tajne, naročito one koje sam pokušavala da sakrijem i od sebe same. Trudila sam se da ne brojim dane. Usredsredila sam se na učenje, činila sam to kao da je Nino taj koji to od mene očekuje, kao da će po svom povratku zahtevati da vidi rezultate. Želela sam da budem u prilici da mu kažem: poslušala sam te, nastavila sam da radim, evo, pokazaću ti prvi nacrt, reci mi šta o njemu misliš.

Bio je to pametan potez. Trideset dana prolete i previše brzo. Zaboravih na Elizetu, o Lili uopšte nisam mislila, nisam telefonirala Marijarozi. Nisam ni novine čitala, nisam gledala televiziju, zanemarih devojkice i kućne obaveze. Do mene je od hapšenja, sukoba, ubistava i ratova stizao samo udaljeni eho, ništa nisam znala o neprekidnoj borbi u kojoj se nalaze Italija i planeta Zemlja, jedva da sam bila svesna izborne kampanje i tenzija koje je izazivala. Jedino sam pisala, ulagala sam mnogo truda. Mozgala sam o starim, velikim pitanjima sve dok ne bih stekla utisak da sam, makar u pisanju, uspela da dođem do neke vrste konačnog odgovora. Povremeno mi je na pamet padalo da se obratim Pjetru za mišljenje. Bio je učeniji od mene, sigurno bi mi pomogao da ne traćim vreme na sirove, besmislene koncepte. Nisam to pak učinila, prezirala sam trenutke u kojima mi je nametao osećaj inferiornosti koristeći se tim svojim enciklopedijskim znanjem. Posebnu pažnju sam posvetila, sećam se, prvoj i drugoj glavi Knjige postanja. Upoređivala sam ih, prvu sam smatrala sintezom Božjeg stvaranja sveta, drugu nekom vrstom obimnije priče. Napisah na osnovu njih burnu priču, ne osećajući pritom nikakvu krivicu. Bog je, pisala sam, stvorio čoveka po svom obličju i prilici. Stvorio je muško i žensko obličje. Kako to? Isprva je, koristeći se zemljom, dao obličje čoveku, udahnuo mu je kroz nozdrve dah života. Zatim je od čoveka, sada već žive materije, od njegovog rebra, stvorio ženu. Kao posledica

toga, čovek može da kaže: ona, poput svega što je stvoreno, nije *drugo* od mene, ona je meso *mog* mesa, kost *mojih* kostiju. Gospod ju je od *mene* stvorio. Oplodio me je duhom života, izvadio ju je iz *mog* tela. Ja sam čovek, a ona je čovečica. I u samom njenom imenu vidi se da iz mene proizlazi, iz mene koji sam slika i prilika božanskog duha, koji u sebi nosim njegovu reč. Ona je, dakle, običan sufiks dodat na *moj* koren, može se izraziti samo u okviru moje reči.

Nastavljala sam da živim tako, dan za danom, u nekoj vrsti transa, prenadražena intelektualnim uzbuđenjem. Jedini cilj mi je bio da na vreme spremim tekst za njega. Povremeno bih se zagledala u čuđenju: imala sam utisak da mi želja za Ninovim odobravanjem olakšava pisanje, da me oslobađa.

Međutim, prođe mesec dana, a od njega ni traga ni glasa. U početku mi je bilo drago, imala sam više vremena da privedem kraju svoj rad. Potom se zabrinuh, upitah Pjetra šta se događa. Reče mi da jedan drugom često telefoniraju iz kancelarija, ali da se već nekoliko dana nisu čuli.

„Često jedan drugom telefonirate?“, upitah iznervirano.

„Da.“

„A zašto mi to nisi rekao?“

„Šta to?“

„Pa da ste se čuli.“

„Bili su to poslovni razgovori.“

„Lepo bogami, kad ste već tako bliski prijatelji, pozovi ga i vidi hoće li nas udostojiti da nam kaže kada namerava da dođe.“

„Je li to zaista neophodno?“

„Možda tebi nije, sav trud pada na moja pleća: ja sam ta koja treba za sve da se postara i volela bih da budem obavешtena na vreme.“

Nije ga pozvao. Reče mi: biće sve u redu, hajde da pričekamo, Nino je obećao devojkicama da će se vratiti, siguran

sam da ih neće razočarati. Tako i bi. Javio se s nedelju dana kašnjenja, predveče. Ja podigoh slušalicu, učini mi se da ga je to zbunilo. Nakon nekoliko opštih rečenica upita: je li Pietro kod kuće? Zbunih se i ja, predadoh mu slušalicu. Dugo su razgovarali, slušala sam s rastućim nezadovoljstvom kako se moj muž ponaša čudno: pričao je previše glasno, uzvikivao je, smejavao se. Tek tada mi postade jasno da taj odnos s Ninom na njega ima umirujuće dejstvo, činio je da se oseća manje izopšteno od ostatka sveta, da zaboravi na svoje boljke, da se poslu posvećuje s više elana. Zatvorih se u svoju sobu, u kojoj je Elsa čitala a Dede se igrala, obe su iščekivale večeru. Međutim, i u mojoj sobi do mene je dopirao taj njegov novi glas, zvučao mi je pijano. Zatim začuta, začuh bat njegovih koraka. Proviri u sobu, reče kćerkama:

„Devojčice, sutra idemo na prženice s čika Ninom!“

Dede i Elsa stadoše veselo cičati, ja upitah:

„Šta kaže, jel' dolazi sutra na spavanje?“

„Ne“, odgovori mi, „došao je sa ženom i sinom, spavaće u hotelu.“

103.

Bilo mi je potrebno mnogo vremena da se te reči slegnu, da postanem svesna njihovog značenja. Planuh:

„Mogao je da nas obavesti.“

„Odlučili su u poslednji čas.“

„Kakva prostačina.“

„Elena, u čemu je problem?“

Nino je, dakle, došao u pratnji svoje žene, osetih užasnost pred susretom koji mi je predstojao. Znala sam vrlo dobro kakva sam, poznavala sam neoblikovanost svoga tela, kome pak dobar deo svoga života nisam pridavala veliki

značaj. Odrasla sam imajući uvek jedan jedini par cipela, noseći haljine koje mi je šila majka, šminkala sam se samo u retkim prilikama. U skorije vreme bejah počela da vodim računa o modi, da se negujem podražavajući Adelin modni stil, i sada sam uživala u ulepšavanju. Međutim, ponekad sam, naročito kada to činim ne samo kako bih se lepo pokazala pred svetom uopšte već zarad kakvog muškarca, samoj sebi delovala komično. Sav taj trud, sve to vreme koje sam trošila na kamuflažu, kada sam mogla da se bavim nečim drugim. Koje mi boje lepo stoje, a koje ne, koji modeli čine da delujem tanje, koji deblje, kakav kroj ističe moje dobre, a kakav loše strane. Podvrgavala sam se dugim, skupim pripremama. Pretvarala sam sebe u lepo postavljen sto namenjen da probudi seksualni apetit u muškarcima, u dobro skuvan obrok kako bi im pošla voda na usta. A potom teskoba pri pomisli da u tome neću uspeti, da im se neću učiniti lepom, da neću biti u stanju da uspešno prikrijem znake nenegovanosti svoga tela, njegovu narav, mirise i izobličenosti. Nastavljala sam međutim to da činim. Učinila sam to i za Nina, u skorije vreme. Želela sam da mu pokažem da sam se izmenila, da sam postala elegantnija, da više nisam onaj devojčurak s Liline svadbe, učenica sa zabave u stanu profesorke Galijani, pa ni nevešta autorka jednog jedinog romana, kakvom mora da sam mu se učinila u Milanu. Sada je pak bilo dosta. Sa sobom je doveo svoju ženu, bila sam besna, činilo mi se da je to učinio da mi napakosti. Prezirala sam takmičenja u lepoti s drugim ženama, naročito pred muškarcima, patila sam na pomisao da ću se naći u istoj prostoriji s lepom devojkom koju bejah videla na fotografiji, osećala sam mučninu. Baciće me u svoju senku, proučiće me do najsitnijih detalja sa ohološću gospođice iz Ulice Taso, naviknute da vodi računa o izgledu još od malih nogu; a onda će me, posle večere, kada se nađe nasamo s mužem, kritikovati sa okrutnom pronicljivošću.

Oklevala sam satima i naposljetku odlučih da ću izmisliti nekakav izgovor, da ću na večeru poslati muža samog s kćerkama. Međutim, narednog dana nisam imala snage da odolim. Oblačila sam se, svlačila se, pravila frizuru, a zatim je raščupavala, opsedala sam Pjetra. Ulazila sam svaki čas u njegovu sobu, čas u jednoj, čas u drugoj haljini, zapitkivala sam ga napeto: kako ti se čini? On mi je upućivao rasejane poglede, govorio je: lepo ti stoji. Navaljivala sam: a da obučem onu plavu haljinu? Klimnu mi glavom. Obukoh plavu haljinu, ali mi se ne svide ni kako mi ona stoji, bila mi je uska oko kukova. Vratih se u njegovu sobu, rekoh: uska mi je. Pjetro odgovori strpljivo: jeste, ona zelena sa cvetićima ti lepše stoji. Ali ja nisam želela da mi zelena haljina stoji *lepše*, želela sam da mi stoji odlično, da mi odlično stoje i minđuše, da mi odlično stoje i šešir, da mi odlično stoje i cipele. Pjetro, sve u svemu, nije bio u stanju da mi ulije samopouzdanje, gledao je kroz mene. A ja sam uviđala sve mane svoje građe, imam prevelike grudi, preveliku zadnjicu, preširoke kukove, tu plavičastu kosu, veliki nos. Ninova supruga bila je pak izrazito mlada, lepa, bogata, sigurno se bolje od mene snalazi na ovome svetu, onako kako ja to nikada neću uspeti. I tako sam se po hiljaditi put vraćala na prvobitnu odluku: neću otići, poslaću Pjetra s devojkama, reći ću da im kaže da se ne osećam dobro. Pođoh, međutim, s njima. Obukoh belu bluzu i suknju sa živahnim cvetnim dezenom, jedini nakit koji stavih na sebe bila je stara narukvica moje majke, ubacih u torbu svoj rad. Rekoh sebi: koga je briga za nju, za njega, za čitav svet.

104.

Zbog mog oklevanja u restoran stigismo sa zakašnjenjem. Porodica Saratore već je bila za stolom. Nino nam predstavi

suprugu Eleonoru, a moje raspoloženje se iznenada promeni. Zaista je imala lepo lice i veoma lepu crnu kosu, baš kao na slici. Bila je pak niža od mene, koja ni sama nisam bila naročito visoka. Bila je ravnih grudi iako punačkog tela. Na sebi je imala jarkocrvenu haljinu koja joj je veoma loše stajala i previše nakita. Imala je kreštav glas i snažan napolitanski naglasak devojke koja je odrasla u salonu u kome su se igrale karte, u kući s pogledom na zaliv. Tokom te večeri se pokaza da je sasvim neobrazovana iako studira prava, sklona blaćenju svega i svačega sa izrazom nekoga ko umišlja da je avangardan i na to je ponosan. Sve u svemu bogata, hirovita i neprefinjena. Lepo lice neprekidno je kvarila ružnim, nezadovoljnim grimasama nakon kojih je uvek sledilo nervozno smejuljenje, hi-hi-hi, njime je presećala sopstvene rečenice, ponekad i same reči. Govorila je loše o Firenci – *šta to ovde ima a da nema u Napulju?*, o restoranu – *prava rupa*, o gazdi – *običan neotesanko*, o svemu što bi izgovorio Pjetro – *kakva gomila budalaština!* Bila je neprijatna prema devojčicama: *majko božja, koliko vas dve pričate, možemo li, molim vas, na tren da sedimo u tišini* – i naravno prema meni – *završila si studije u Pizi, ali zašto to, napuljska Katedra za književnost mnogo je bolja, nikad nisam čula za taj tvoj roman, kada je izdat, ih, pre osam godina, pa meni je tada bilo svega četrnaest godina!* Samo se prema sinu i prema Ninu uvek odnosila s nežnošću. Albertino je bio lepo, debeljuškasto, veselo dete, Eleonora ga je obasipala pohvalama. Isto je činila i s mužem: od njega niko nije bio bolji, odobravalala je svaku rečenicu koju bi izgovorio, dodirivala ga je, grlila, cmakala. Šta ova devojčura ima zajedničko s Lilom, pa čak i sa Silvijom? Ama baš ništa. Zašto se onda Nino njome oženio?

Posmatrala sam ga krišom čitavo veče. Prema njoj je bio ljubazan, puštao je da ga grli i cmače, na njene nepristojne koještarije odgovarao je nežnim pogledima, igrao se rasejano sa sinom. Pa ipak, nije promenio stav prema mojim kćerkama,

posvećivao im je punu pažnju, i dalje je vodio živ razgovor s Pjetrom, čak je i meni upućivao pokoju reč. Njegova žena – sviđalo mi se to da mislim – nije u stanju da mu zaokupi pažnju. Eleonora je bila samo još jedan od brojnih dodataka njegovom burnom životu, na njega nije imala uticaja, Nino je nastavljao svojim putem ne pridajući joj mnogo značaja. I stoga sam osećala da mi se raspoloženje popravlja, naročito kada mi on obuhvati ručni zglob svojim prstima i zadrža ga nekoliko trenutaka gotovo milujući ga, kako bi mi pokazao da je prepoznao moju staru narukvicu; naročito kada se šalio s mojim mužem zapitkujući ga da li mi ostavlja više slobodnog vremena; naročito kada me, trenutak kasnije, upita jesam li nastavila s radom.

„Završila sam prvu verziju“, rekoh mu.

Nino se okrenu ka Pjetru, ozbiljna lica:

„Jesi li je ti pročitao?“

„Elena mi nikad ništa ne daje na čitanje.“

„Ti si taj koji to ne želi“, odvratih, ali bez ozlojeđenosti, kao da je u pitanju neka naša igra.

Eleonora se na to umeša. Nije želela da bude izopštena iz razgovora:

„O čemu se tu radi?“, upita. Međutim, dok sam se spremala da joj odgovorim, njen nestalni um pređe na nešto drugo, upita me veselo:

„Hoćeš li sutra sa mnom u obilazak radnji dok je Nino na poslu?“

Osmehnuh joj se s lažnom srdačnošću. Rekoh da će mi biti zadovoljstvo, a ona stade do detalja da mi nabraja šta sve namerava da kupi. Tek kad smo izlazili iz restorana, pođe mi za rukom da stanem uz Nina i da mu prošapćem:

„Želiš li da baciš pogled na moj rad?“

On mi uputi pogled pun iskrenog čuđenja:

„Zaista bi mi ga dala na čitanje?“

„Ukoliko ti nije mrsko, bih.“

Dadoh mu svoje stranice krišom, uz lupanje srca, kao da nisam želela da Pjetro, Eleonora ili devojčice to primete.

105.

Oka nisam sklopila te noći. Ujutro se nerado spremih za sastanak sa Eleonorom, dogovor je bio da se nađemo u deset sati ispred hotela. Nemoj da praviš gluposti – govorila sam sebi – nemoj da je pitaš da li je njen muž počeo da čita tvoj rad. Nino je zauzet čovek, biće mu potrebno izvesno vreme da ga pročita, nemoj o tome da misliš, pusti da prođe makar sedmica.

Međutim, tačno u devet sati, dok sam se spremala da izađem iz stana, zazvoni telefon, bio je to on.

„Oprosti“, reče, „ali spremam se da uđem u biblioteku pa neću biti u prilici da te pozovem sve do večeri. Jesi li sigurna da te ne uznemiravam?“

„Sasvim sigurna.“

„Pročitao sam ga.“

„Već?“

„U pitanju je izvrsno delo. Odlikuju te velika sposobnost razumevanja, preciznost vredna divljenja i maštovitost koja ostavlja bez daha. Ono na čemu ti pak najviše zavidim jeste tvoj način pripovedanja. Napisala si tekst koji nije lako definisati, ne znam da li je u pitanju esej ili priča. U svakom slučaju, izvrstan je.“

„Je li mu to mana?“

„Šta to?“

„Što ga je teško odrediti.“

„Nipošto, to je jedna od njegovih prednosti.“

„Misliš li da treba da ga objavim bez ikakvih korekcija?“

„Apsolutno.“

„Hvala ti.“

„Hvala tebi. Sada moram da idem. Imaj strpljenja sa Eleonorom, deluje napadno, ali je zapravo veoma stidljiva. Sutra ujutru se vraćamo u Napulj, ali ću ja ponovo doći nakon izbora pa ćemo, ukoliko to želiš, još razgovarati.“

„Biće mi zadovoljstvo. Hoćeš li doći da boraviš kod nas?“

„Jesi li sigurna da vam neću biti na smetnji?“

„Sasvim sigurna.“

„Onda u redu.“

Nije spustio slušalicu, čula sam njegovo disanje.

„Elena?“

„Molim?“

„Lina nas je, kad smo bili deca, oboje zavarala.“

Osetih snažnu nelagodu.

„U kom smislu?“

„Njoj si pripisala sposobnosti koje su zapravo bile samo tvoje.“

„A ti?“

„Ja sam bio još gori. Bio sam glup, poverovao sam da sam u njoj našao ono što sam zapravo video u tebi.“

Neko vreme sam ćutala. Zašto je osetio potrebu da pomene Lilu, tako, preko telefona? I šta je to pokušavao da mi kaže? Je li u pitanju bilo obično laskanje? Ili je pokušavao da mi kaže da me je kao mladić želeo, ali da je na Iskiji pripisao jednoj ono što je zapravo pripadalo drugoj?

„Vrati se brzo“, rekoh.

106.

Šetala sam se sa Eleonorom i troje dece u takvom stanju blaženstva da mi je ona komotno mogla zabosti nož u leđa,

ništa ne bih osetila. Ninova žena je, uostalom, pred mojim dobrim raspoloženjem i ljubaznošću postala i sama prijatna, hvalila je Dede i Elsu što su tako lepo vaspitane, priznade da mi se divi. Njen muž joj je toliko pričao o meni, o mojim studijama, o uspehu moje knjige. Pomalo sam i ljubomorna, priznade, ne zato što si tako uspešna već zato što ga ti poznaješ oduvek, a ja ne. Reče da bi volela da ga je i sama srela još kao devojčica, da je videla kakav je bio s deset godina, kakav s četrnaest, da je čula njegov glas pre nego što se u pubertetu promenio, njegov detinji smeh. Hvala bogu što imam Albertina, reče, on je isti otac.

Proučavala sam dečaka, ali činilo mi se da u njemu ne vidim tragove Nina, možda će se pojaviti kasnije, pomislih. Ja ličim na tatu, uzviknu Dede ponosno, Elsa dodade: a ja više ličim na mamu! Prisetih se Silvijinog sina Mirka, koji je oduvek bio pljunuti Nino. Zadovoljstva koje sam osetila privijajući ga uz sebe, smirujući njegov plač u Marijarozinoj kući. Šta sam u to vreme, kada je majčinstvo za mene još uvek bilo sasvim nepoznat osećaj, tražila u tom detetu? Šta sam tražila u Đenaru pre nego što sam saznala da je Stefanov? Šta sada, kada sam majka dveju devojčica, tražim u Albertinu, zašto ga posmatram s toliko pažnje? Isključih mogućnost da Ninu Mirko povremeno pada na pamet. Nije mi se činilo da je ikada pokazao interesovanje za Đenara. Ah, muškarci tako nehajno ostavljaju za sobom decu, otupeli od zadovoljstva. Poseju ih u nama obuzeti sopstvenim orgazmom. Uđu u nas, a potom se povlače ostavljajući u nama, skriven, delić sebe poput kakvog zaboravljenog predmeta. Je li Albertino bio drugačiji, da li je njega priželjkivao, da li ga je začeo s namerom? Ili se i on našao u majčinom naručju, a da pritom Nino nije osetio da s njegovim dolaskom na svet ima ikakve veze? Prenuh se, rekoh Eleonori da je njen sin prava očeva kopija i osetih se zadovoljna izrečenom laži. Potom joj stadoh do

detalja, s mnogo nežnosti, pričati o Ninu dečaku, iz vremena prvih razreda osnovne škole, iz vremena takmičenja koja su organizovali učiteljica Olivijero i direktor, iz gimnazijskih dana, profesorke Galijani i letovanja koje smo proveli na Iskiji zajedno sa još nekim našim prijateljima. Tu se zaustavih, iako me je ona, poput kakve devojčice, neprekidno zapitkivala: a onda, a onda?

Kroz tu priču osetih da joj postajem sve draža, da se vezuje za mene. Ukoliko bih po ulasku u neku radnju ugledala neki komad odeće koji mi se sviđao, probala ga i potom odustala od kupovine, po izlasku bih otkrila da mi ga je Eleonora kupila na poklon. Kupila je haljinice i za Dede i za Elsu. U restoranu je račun platila ona. Platila je i taksi koji nas je ostavio pred kućom, i u kome je ona nastavila ka hotelu, okružena morem kesa. Pozdravismo se, devojčice i ja smo mahale sve dok ne zamakoše iza ćoška. I ona je delić moga grada, pomislih. Tako dalek od mog iskustva u Napulju. Koristila je novac kao da je u pitanju hartija bez ikakve vrednosti. Bila sam sigurna da se ne radi o Ninovom novcu. Otac joj je bio advokat, deda takođe, majka joj je poticala iz duge loze bankara. Upitah se ima li ikakve razlike između bogatstva tih buržuja i bogatstva Solara. Razmišljala sam o tome koliko obrtaja pravi novac pre nego što se pretvori u visoke činovničke plate i izdašne isplate advokatskih usluga. Prisetih se rejonskih dečaka koji su, kako bi zaradili koji dinar, po čitav dan istovarali kradenu robu, obarali drveće po parkovima, rmbačili na gradilištima. Prisetih se Antonija, Paskvalea, Enca, koji su od rođenja vodili bitku preživljavanja. Inženjeri, arhitekta, advokati i bankari bili su nešto sasvim drugo, pa ipak, njihov novac je, dobro opran, poticao iz istih tih nemoralnih izvora, iz tog tlačenja. Nekakva mrvica svega toga pretvorila se u napojnicu zahvaljujući kojoj je moj otac bio u stanju da me školuje. Ko je, dakle, odlučivao gde se nalazi prag koji novac treba da pređe

kako bi postao pošteno zarađen i obrnuto? U kojoj je meri čist bio novac koji je Eleonora bez ustezanja potrošila tokom tog našeg firentinskog dana, u kojoj su meri bili čisti čekovi kojima je platila poklone koje sam donela kući, u kojoj su se meri razlikovali od novca koji je Mikele isplaćivao Lili? Devojčice i ja provedosmo čitavo poslepodne šepureći se pred ogledalom u novoj, poklonjenoj odeći. Bila je to odeća dobrog kvaliteta, šarena i živahna. Bila je tu i jedna haljina zagasitocrvene boje, u stilu četrdesetih godina, koja mi je naročito lepo stajala, poželeh da me Nino vidi u njoj.

Međutim, čitava porodica Saratore vratila se sutradan u Napulj, nije bilo prilike da se još jednom vidimo pre njihovog odlaska. Nasuprot mojim očekivanjima, vreme nije proletelo, naprotiv, teklo je sve sporije. Nino će se vratiti, u to sam bila sigurna. Razgovaraćemo o mom radu. Kako bih izbegla nepotrebna trvenja, ostavih jedan primerak na Pjetrovom radnom stolu. Potom pozvah Marijarozu, zadovoljna, uverena da sam obavila dobar posao. Rekoh joj da sam napokon uvela neki red u konfuzne misli koje sam joj onom prilikom poverila. Zatraži da joj rad smesta pošaljem. Pozva me nakon nekoliko dana oduševljena, zatraži dozvolu da ga lično prevede na francuski i prosledi nekoj svojoj prijateljici iz jednog pariskog predgrađa koja ima malu izdavačku kuću. Pristadoh drage volje, što međutim nije bilo sve. Nekoliko sati kasnije pozva me svekrva, obrati mi se naizgled uvređenim glasom:

„Otkud to da sad ono što pišeš šalješ Marijarozu, a meni ne?“

„Plašila sam se da ti neće biti zanimljivo. Radi se o sedamdesetak stranica, nije u pitanju roman, ni sama ne znam šta je.“

„Kada ne znaš šta si napisala, to znači da si dobro obavila posao. A u svakom slučaju, pusti da ja sama donesem sud o tome da li me interesuje ili ne.“

Poslah primerak i njoj. Učinih to ne brinući se o njenom mišljenju. Istog onog jutra kada se Nino, oko podneva, iznenada javio sa železničke stanice da kaže da je upravo stigao u Firencu.

„Biću kod tebe za pola sata, ostaviću prtljag i idem pravo u biblioteku.“

„Zar nećeš prvo nešto da prezalogajiš?“, upitah kao da je to najprirodnija stvar na svetu. Činilo mi se sasvim prirodnim – kao kulminacija dugog puta koji smo prešli što zajedno što odvojeno – to što će spavati u mojoj kući, što ću mu ja spremati nešto za jelo dok se tušira u mom kupatilu, što ćemo ručati zajedno, on, devojčice i ja, dok Pjetro drži svoje ispите na univerzitetu.

107.

Nino je kod nas ostao punih deset dana. Ništa od onoga što se tih dana događalo nije imalo nikakve veze sa onom potrebom za zavođenjem koju bejah osetila nekoliko godina ranije. Nisam se šalila s njim, nisam govorila umilnim glasom, nisam ga opsedala svim mogućim ljubaznostima, nisam igrala ulogu moderne žene ugledajući se na zaovu, nisam se služila ironičnim aluzijama, nisam mu tražila pogled, nisam se trudila da sedim pored njega za stolom i na kauču, pred televizorom, nisam se šetala kućom poluodevena, nisam nalazila načine da se nađemo sami u kući, nisam se trudila da mu lakat dodirnem svojim, ili ruku svojom rukom ili grudima, da prislonim svoju nogu uz njegovu. Ponašala sam se stidljivo i staloženo, nisam mnogo pričala, vodila sam računa o tome da dobro jede, da ga devojčice ne ometaju, da se u mojoj kući oseća prijatno. Nije se radilo o izboru, nisam bila u stanju da se ponašam drugačije. On se šalio s Pjetrom, s Dede, sa Elsom,

ali čim bi se meni obratio, postajao je ozbiljan, činilo mi se da pažljivo bira reči kao da nas ne vezuje staro prijateljstvo. To je i meni bilo prirodno. Bila sam presrećna što se nalazi u mojoj kući, pa ipak, nisam osećala potrebu za prevelikom prisnošću, štaviše sviđalo mi se da ga posmatram sa strane i da izbegavam kontakt s njim. Osećala sam se poput kapi kiše uhvaćene u paukovu mrežu, plašila sam se da ne skliznem.

Imali smo samo jedan dug razgovor, na temu moga rada. Poveo je priču o njemu odmah po svom dolasku, precizno i oštromno. Na njega je veliki utisak ostavila priča o čoveku i čovečici, mnogo me je o njoj zapitkivao: za tebe, dakle, žena u biblijskom kontekstu nije ništa odvojeno od čoveka, ona je sâm čovek? Tako je, odgovorih, Eva nije u stanju, ne zna kako da bude Eva bez Adama. Sve njeno dobro i sve njeno loše mere se po Adamu. Eva je Adam kao žena. Božansko stvaranje je tako uspešno izvedeno da ona sama ne zna šta je, nema jasne obrise, nema sopstveni jezik, niti duh niti razmišljanja, ona je ništa. Kakvo užasno stanje, prokomentarisao Nino, a ja sam ga nervozno posmatrala krajičkom oka kako bih shvatila da li me zavatlava. Ne, bio je ozbiljan. Štaviše, obasipao me je pohvalama bez trunke ironije, govorio mi je o knjigama koje ja nisam poznavala na slične teme, reče da smatra moj rad spremnim za objavljivanje. Slušala sam ga ne pokazujući zadovoljstvo, naposletku jedino rekoh: svideo se i Marijarozi. On me upita kako mi je zaova, stade je hvaliti zbog njene studioznosti i zbog posvećenosti Franku, a zatim šmugnu u biblioteku.

Izlazio je izjutra iz kuće s Pjetrom i vraćao se naveče posle njega. U nekoliko retkih prilika izašli smo svi zajedno. Jedanput nas je, na primer, Nino sve izveo u bioskop da pogledamo neki zabavan film koji beše izabrao zbog devojčica. Nino je sedeo pored Pjetra, ja između mojih kćerki. Nakon što primetih da se smejem preglasno svaki put kad čujem da se on smeje, prestadoh sa smehom u potpunosti. Izgrdih ga blago zato što

je tokom pauze navalio da kupi sladoled devojčicama i, naravno, nama odraslima. Rekoh: ja neću, hvala. Šalio se sa mnom, reče da je sladoled odličan, da ne znam šta propuštam, ponudi mi da probam njegov i ja pristadoh. Sitnice. Jednog posledne podneva šetali smo se Dede, Elsa, on i ja. Malo smo pričali, pažnju je uglavnom posvećivao devojčicama. Međutim, šetnja mi je ostala urezana u sećanje, i dan-danas bih bila u stanju da pokažem sve ulice kojima smo prošli, gde smo se sve zastavljali, svaki ugao. Dan je bio topao, ulice krcate ljudima. Bila sam iznenađena time koliko ljudi poznaje. Izvesni veoma ugledan istoričar zastao je da uputi kompliment devojčicama, učinio je to kao da su naše kćerke. Nije se dogodilo ništa više osim iznenadne, neobjašnjive promene u Pjetrovom i njegovom odnosu.

108.

Sve je počelo jedne večeri za stolom. Pjetro mu je s divljenjem govorio o nekom profesoru iz Napulja, u to vreme dosta poštovanom, a Nino reče: mogao sam se zakleti da se tebi taj govнар sviđa. Moj muž je bio iznenađen, uputi mu nesiguran osmeh, ali Nino nastavi da doliva ulje na vatru podsmevajući mu se što dopušta da ga tako lako zavara izgled. Potom je, već narednog jutra, usledio još jedan naizgled nevažan incident. Ne sećam se kojim povodom, Nino još jednom pomenu moj stari sukob s veroučiteljem na temu Svetog duha. Pjetro o tome nije ništa znao, poče postavljati pitanja, a Nino, ne obraćajući se njemu već devojčicama, stade prepričavati događaj kao da se radilo o ko zna kakvom podvigu njihove majke kao devojčice.

Moj muž me pohvali, reče: baš si bila hrabra. Potom, međutim, stade objašnjavati Dede, tonom kojim se koristio kada

bi ona na televiziji čula kakve gluposti pa se osetio u obavezi da kćerki razjasni kako zaista stoje stvari, šta se to dogodilo dvanaestorici apostola onoga dana koji danas slavimo kao praznik Duhova – poput daška vetra, poput plamena vatre, darovana im je sposobnost da ih razumeju svi ljudi, kojim god jezikom govorili. Potom se okrenu meni i Ninu, govorio nam je o *vrlini* koja je obuzela njihove sledbenike, citirao je proroka Joela: *ja širim svoj duh nad svim živim*, reče da je Sveti duh neophodan simbol za razmišljanje o tome kako mnoštvo ljudi uspeva da se snađe u svetu i da stvara zajednice. Nino ga je pustio da govori, ali sa sve podrugljivijim izrazom lica. Naposletku uzviknu: mogao sam se zakleti da se u tebi krije sveštenik! Upita mene, zabavljajući se: jesi li mu ti žena ili domaćica? Pjetro se smete, pocrvene. Oduvek je uživao u razgovoru o takvim temama, osetih njegovo nezadovoljstvo. Promrmlja: oprostite, traćim vaše vreme, bolje da sednemo da radimo.

Takvi događaji postadoše sve češći bez nekog očiglednog razloga. Ninov i moj odnos nije se menjao, vodili smo računa o formalnostima, ljubazni ali distancirani. Između dvojice muškaraca, međutim, kao da se podigla neka brana. Kako za doručkom tako i za večerom, gost se domaćinu obraćao sve podrugljivije, to njegovo ruganje na mahove se graničilo sa uvredljivošću, ponižavao ga je, naizgled prijateljski, sa osmehom na usnama, tako da se Pjetro nije mogao naljutiti kako ne bi delovao preosetljivo. Meni je njegov ton bio poznat, u rejonu su se oni oštourniji njime koristili kako bi sebi potčinili one manje bistre, kako bi ih naočigled svih izvrgavali ruglu. Pjetro je delovao izgubljeno, prijalo mu je Ninovo društvo, cenio ga je, i zbog toga nije reagovao, odmahivao je glavom pretvarajući se da se i on zabavlja. Ponekad mi se činilo da se preispituje u čemu je to pogrešio, da iščekuje da se vrate na onu staru srdačnost. Nino je pak bio neumoljiv. Obraćao se meni i

devojkicama, dolivao je ulje na vatru u potrazi za našom podrškom. Devojčice su odobravale oduševljeno, ponekad sam to činila i ja sama. Pitala sam se, međutim: zašto se tako ponaša, ukoliko tako nastavi, Pjetro će se uvrediti, njihov odnos će se pokvariti. Pjetro se pak nije vređao, jednostavno nije shvatao šta se događa i svakoga dana je postajao sve razdražljiviji. Ponovo mi je delovao umorno, iscrpljenost koja ga je pratila prethodnih godina opet mu se videla u zabrinutom pogledu i na naboranom čelu. Moram nešto da učinim, razmišljala sam, i to pod hitno. Nisam pak ništa činila, štaviše s mukom sam se borila, možda ne s divljenjem ali svakako sa uzbuđenjem – da, bilo je to uzbuđenje – koje sam osećala posmatrajući i slušajući kako jedan Ajrota, učeni i cenjeni Ajrota, gubi tlo pod nogama i smeteno, mlitavo odgovara na hitre, genijalne, na mahove okrutne napade Nina Saratorea, mog školskog druga, mog prijatelja, rođenog poput mene u rejonu.

109.

Nekoliko dana pred njegov povratak u Napulj, dogodiše se dva naročito neprijatna slučaja. Jedno popodne pozvala me je Adela, i ona je bila veoma zadovoljna mojim radom. Reče mi da ga smesta pošaljem u izdavačku kuću, da ga tamo mogu pretvoriti u knjižicu koja bi bila objavljena u isto vreme kad i francuska verzija u Francuskoj, ili ako ne stignu, nešto kasnije. Pomenuh to za stolom ravnodušno, Nino me obasu pohvalama, reče devojkicama:

„Vaša mama je jedna izuzetna žena.“ Potom se obrati Pjetru: „Jesi li ti pročitao rad?“

„Nisam imao vremena.“

„I bolje je da ga ne pročitaš.“

„Zašto?“

„Nije on za tebe.“

„Kako to?“

„Zahteva veliku inteligenciju.“

„Šta time hoćeš da kažeš?“

„Da si manje inteligentan od Elene.“

Nasmeja se. Pjetro ništa ne reče, ali Nino je navaljivao:

„Jesi li se uvredio?“

Želeo je reakciju kako bi mogao dodatno da ga ponizi. Pjetro pak ustade od stola, reče:

„Izvinite me, imam posla.“

Promrmljah:

„Završi makar s jelom.“

On ništa ne reče. Večerali smo u dnevnom boravku, soba je bila prostrana. Nekoliko trenutaka činilo mi se da namerava da je pređe, da ode da se zatvori u svoju sobu. On, međutim, napravi poluokret, sede na kauč i upali televizor, pojačavši previše ton. Atmosfera je bila nepodnošljiva. U roku od nekoliko dana sve je postalo tako zamršeno. Osetih se veoma nesrećno.

„Možeš li malo da stišaš ton?“, upitah ga.

Odgovori odsečno:

„Ne mogu.“

Nino se nasmeja, završi s jelom, pomože mi da rasklonim sto. U kuhinji mu rekoh:

„Ne uzimaj to k srcu, Pjetro mnogo radi i malo spava.“

Odgovori mi besno:

„Kako možeš da ga podneseš?“

Bacih unezveren pogled na kuhinjska vrata, zahvalih bogu što televizor trešti tako glasno.

„Volim ga“, odgovorih. A pošto je navaljivao da mi pomogne u pranju sudova, dodadoh: „Odlazi, molim te, inače ćeš me uvaliti u probleme.“

Drugi slučaj bio je još neprijatniji, iako odlučujući. Nisam više znala ni šta sama želim, već bejah počela da priželjkujem

da se taj period što pre završi, da se vratim svojoj porodičnoj rutini, da pratim šta će se desiti s mojom knjižicom. Ali sam takođe uživala i u tome da izjutra ulazim u Ninovu sobu, da sređujem nered koji je za sobom ostavljao, da mu nameštam krevet, da kuvam razmišljajući o tome da će uveče i on sesti za sto sa nama. Patila sam na pomisao da će se sve to uskoro završiti. U određeno doba dana, oko podneva, osećala sam da ludim. Imala sam utisak da je kuća prazna, iako su u njoj bile devojčice, i sama sam se osećala prazno, nisam osećala zanimanje za ono što sam napisala, delovalo mi je površnom, gubila sam poverenje u Marijarozino oduševljenje, u Adelu, u francusku izdavačku kuću, u onu italijansku. Razmišljala sam: čim on ode, ništa više neće imati smisla.

Nalazila sam se u tom stanju – život mi je proticao u nepodnošljivom osećanju izgubljenosti – kada se Pjetro jednog dana sa univerziteta vratio natmureniji nego inače. Čekali smo ga kako bismo večerali, Nino beše pristigao pola sata ranije, devojčice ga behu dočekale veselo. Upitah ga ljubazno:

„Jel' se nešto dogodilo?“

Planu:

„Da mi više nikad nisi u kuću dovela nekoga iz tvog kraja!“

Sledih se, mislila sam da govori o Ninu. Mora da je i Nino, koji je provirio u sobu u stopu praćen Dede i Elsom, pomislio isto, pogleda ga sa izazivačkim osmehom na licu, kao da jedva čeka da Pjetro napravi scenu. Pjetro je pak imao drugo na umu. Reče onim svojim potcenjivačkim tonom, kojim se koristio samo kada je bio čvrsto uveren da su u igri osnovni principi i kada se osećao pozvanim da ih brani:

„Danas se ponovo pojavila policija, naveli su mi izvesna imena, pokazali fotografije.“

Odahnuh s olakšanjem. Znala sam da mu, pošto je odbio da povuče tužbu protiv onog mladića koji beše uperio u njega pištolj, od prezira mnogih mladih aktivista i nemalog broja

kolega iz profesorskog kadra još teže padaju policijske posete, to što su ga tretirali kao svog saveznika. Ubedih sebe da je namračen iz tog razloga, prekinuh ga:

„Sam si kriv. Lepo sam ti rekla da nije trebalo onako da se postaviš. Sad ih nikada nećeš skinuti s grbače.“

Umeša se Nino, upita Pjetra podrugljivo:

„Koga si to prijavio?“

Pjetro se i ne okrenu da ga pogleda. Ja sam bila ta na koju je bio kivan, sa mnom je želeo da se svađa. Reče mi:

„Učinio sam ono što je u tom trenutku bilo neophodno, trebalo je i danas isto da učinim. Ali ćutao sam zato što si ti umešana.“

U tom trenutku postade mi jasno da problem nije u policiji već u onome što je od njih saznao. Promrmljah:

„Kakve sad ja imam veze sa svim tim?“

Odgovori mi izmenjenim glasom:

„Zar Paskvale i Nadja nisu tvoji prijatelji?“

Ponovih tupo:

„Paskvale i Nadja?“

„Policija mi je pokazala slike terorista među kojima su i oni.“

Ne rekoh ništa, nisam uspevala da nađem reči. Sve ono što sam zamišljala bila je dakle istina, Pjetro mi je to upravo potvrdio. Na nekoliko trenutaka pred očima sam ponovo imala Paskvalea koji ispaljuje hlice u Đina, koji ranjava Filipa, dok se Nadja – sada je to bila Nadja, a ne Lila – penje stepenicama, kuca na Brunova vrata, ulazi u njegovu kancelariju i puca mu u lice. Kakav užas. Pa ipak, ton kojim mi se Pjetro obraćao učini mi se neumesnim, kao da se tom većću koristi kako bi me doveo u nepriliku pred Ninom, kako bi me primorao na svađu u koju nisam želela da se upustim. Nino se ponovo umeša nastavljajući da mu se ruga:

„Ti si dakle policijski obaveštajac? Time se, dakle, baviš? Prijavljivanjem drugova? Zna li ti to otac? A majka? A sestra?“

Promrmljah tromo: hajdemo za sto. Rekoh pak odmah Ninu, ublažavajući reči ljubaznim tonom, kako bi prestao da žacka Pjetra pominjanjem njegove porodice: prekini s tim, kakav obaveštajac. Potom mu zbrda-zdola ispričah da je pre izvesnog vremena kod mene navratio Paskvale Peluzo, nisam znala seća li ga se, jedan prijatelj iz rejona, dobar mladić koji je nekako završio s Nadjom, nje se sigurno sećao, kćerkom profesorke Galijani, baš s njom. Tu zastadoh jer Nino prasnu u smeh. Uzviknu: Nadja, o mili bože, Nadja! Obrati se iznova Pjetru, još podrugljivije: samo biste ti i šaka tupavih policajaca bili u stanju da poverujete da je Nadja Galijani deo oružane borbe, kakva budalaština! Nežna Nadja, jedna od retkih istinski dobrih osoba koje poznajem, dokle smo stigli ovde u Italiji, ajmo lepo za sto da jedemo, hajde, državna odbrana može neko vreme i bez tebe! Uputi se ka stolu, dozivajući Dede i Elsu, ja počeh da im punim tanjire ubeđena da će nam se Pjetro pridružiti.

On se pak ne pojavi. Pomislih da je možda otišao da opere ruke, da odugovlači s dolaskom kako bi imao vremena da se smiri, sedoh na svoje mesto. Bila sam uznemirena, priželjkivala sam mirno veče, prijatan kraj tog našeg kratkog zajedničkog života. Pjetro pak nije dolazio, devojčice počеше da jedu. Sada je već i Nino izgledao zbunjeno.

„Počni s jelom“, rekoh mu, „ohladiće se.“

„Samo ako i ti jedeš.“

Oklevala sam. Možda je trebalo da odem da vidim kako mi je muž, šta radi, da li se smirio. Nisam pak za to imala volje, njegovo ponašanje mi je zasmetalo. Zašto lepo nije zadržao za sebe tu policijsku posetu, obično je tako činio, nikad mi ništa nije pričao. Zašto mi se tako obratio u Ninovom prisustvu: *da mi više nikad nisi u kuću dovela ljude iz tvog kraja!* Zašto je bilo potrebno da svi znaju za to, mogao je da pričeka, mogao je da se istrese kasnije, nakon što se zatvorimo u našu

spavaću sobu. Bio je kivan na mene, u tome je bila suština svega. Želeo je da mi pokvari večer, ne vodeći računa o onome što ja činim ili želim.

Počeh s jelom. Večerali smo zajedno nas četvoro, prvo, drugo jelo, kolač koji bejah pripremila. Od Pjetra ni traga. Onda se razbesneh. Jel' neće da jede? Slobodno, niko ga ne tera, očigledno nije gladan. Želi da sedi sam? Slobodno, kuća je velika, bez njega je svakako prijatnije, nema napetosti. Bilo mi je jasno da problem ne leži u tome što su nam se jednom u kući pojavile dve osobe koje su sada bile pod sumnjom da su učestvovala u oružanim napadima. Problem je bio u tome što on nije dovoljno britke inteligencije, što nije u stanju da podnese verbalni dvoboj s drugim muškarcem, u tome što zbog toga pati pa se onda istresa na meni. Šta me je briga za tebe i tvoju sitnu dušu, mislila sam. Raspremiću kasnije, rekoh naglas kao da naređujem samoj sebi, kao da pokušavam da zavedem neki red u sopstvene misli. Uključih televizor i smestih se na kauč zajedno s Ninom i devojkicama.

Vreme je prolazilo sporo, zamorno. Osećala sam da je Ninu nelagodno, ali da se istovremeno i zabavlja. Idem da pozovem tatu, reče Dede, koja je, sada kada joj stomak više nije bio prazan, počela da se brine za Pjetra. Idi, rekoh joj. Vratila se na vrhovima prstiju, prošaputa mi na uvo: legao je u krevet, spava. Nino ju je čuo, bez obzira na šapat, reče:

„Sutra odlazim.“

„Jesi li završio s poslom?“

„Nisam.“

„Ostani onda još.“

„Ne mogu.“

„Pjetro nije loš čovek.“

„Sad ga još i braniš?“

Od koga sam ga to branila, od čega? Ništa mi nije bilo jasno, malo je falilo da se i na njega razbesnim.

110.

Devojčice zaspāše pred televizorom, odnesoh ih u krevet. Kada se vratih u dnevni boravak, Nina više nije bilo, beše se zatvorio u svoju sobu. Raspremih potišteno sto, oprah sudove. Kako sam samo bila glupa što sam zatražila da ostane, bolje je da ode. A s druge strane, kako ću podneti sivilo bez njega? Želela sam da, ako već mora da ode, ode sa obećanjem da će se pre ili kasnije vratiti. Želela sam da ponovo spava u mojoj kući, da zajedno izjutra doručujemo i naveče večeramo, da razgovaramo o nebitnim stvarima, da bude tu da me sasluša kad mi se javi kakva ideja kojoj nisam u stanju da dam pravo obličje, da se prema onome što imam da kažem uvek odnosi s poštovanjem, da u odnosu sa mnom nikada ne pribegava ironiji niti sarkazmu. Pa ipak, morala sam da priznam da je za to što je sve pošlo po zlu takvom brzinom, što smo se našli u tako nepodnošljivoj situaciji bio zaslužan on. Pjetro se za njega vezao. Uživao je u njegovom prisustvu, držao je do tog novog prijateljstva. Zašto je Nino osetio potrebu da ga povređuje, da ga ponižava, da mu ruši autoritet? Skinuh šminku, okupah se, obukoh spavaćicu. Zaključah ulazna vrata, navukoh rezu. Isključih gas, spustih roletne, pogasih svetla. Provirih u dečju sobu. Nadala sam se da se Pjetro ne pretvara da spava, da me ne čeka budan kako bismo se svađali. Bacih pogled na njegov noćni stočić, videh da je popio sedativ, da spava dubokim snom. Osetih nežnost, poljubih ga u obraz. Kakav nepredvidiv čovek: izuzetno inteligentan, a opet nekako glup, osećajan ali i tup, hrabar ali i kukavica, izrazito učen a nekako neuk, lepo vaspitan ali i sirov. Neuspeli Ajrota, sve u svemu, s kojim je nešto pošlo po zlu. Da li ga je Nino, tako siguran u sebe, tako odlučan, mogao pokrenuti, da li mu je mogao pomoći da se poboljša? Zapitah se ponovo zašto se to novo prijateljstvo pretvorilo u jednosmerno neprijateljstvo. I učini mi se da mi

je ovoga puta jasno zašto. Nino je želeo da mi pomogne da sagledam muža onakvim kakav jeste. Ubedio je sebe da sam o njemu stvorila idealizovanu sliku kojoj sam dopustila da me potčini kako na sentimentalnom tako i na intelektualnom planu. Želeo je da postanem svesna slabosti koje se kriju iza maske mladog upravnika katedre, autora magistarskog rada koji je potom prerastao u izuzetno cenjenu knjigu, učenjaka koji već dugo radi na novoj knjizi koja je trebalo da mu učvrsti prestiž u akademskim krugovima. Bilo je to kao da mi je tokom tih poslednjih dana bez predaha vikao: živiš s jednim bezvrednim čovekom, rodila si dva deteta običnom nikogoviću! Namera mu je bila da mene oslobodi unižavajući Pjetra, da me vrati sebi samoj uništavajući njega. Je li pak bio svestan toga da mi je pritom, namerno ili nehotice, nametnuo sebe samog kao alternativni muški model?

Razbesneh se razmišljajući o tome. Nino se poneo nepromišljeno. Uneo je nered u situaciju koja je za mene predstavljala jedinu moguću ravnotežu. Zašto je to učinio ne pitajući me za mišljenje? Ko je od njega tražio da me spase, da mi otvori oči? Na osnovu čega je zaključio da je to ono što mi je potrebno? Je li verovao da može da radi šta mu je volja s mojim bračnim životom, s mojom majčinskom odgovornošću? I s kakvim to ciljem? Šta je očekivao da će time postići? On je taj – rekoh sebi – koji treba dobro da porazmisli. Zar mu nije stalo do našeg prijateljstva? Približavalo se leto. Ja ću krenuti u Vijaređo, on je rekao da će otići na Kapri, u kuću svojih tašte i tasta. Zar sad treba da čekamo kraj leta kako bismo se ponovo videli? Zašto to? Već je sada, tokom leta, bilo moguće učvrstiti bliskost naše dve porodice. Mogla bih pozvati Eleonoru, mogla bih je pozvati da s mužem i sinom dođe da provede s nama nekoliko dana u Vijaređu. Bilo bi mi milo da me ona zauzvrat pozove na Kapri, na kome nikada nisam bila, zajedno s Dede, Elsom i Pjetrom. Ako već to nije moguće, zašto se

ne bismo dopisivali? Mogli bismo razmenjivati ideje, naslove knjiga, govoriti o budućim radnim planovima.

Nisam uspevala da se umirim. Nino je pogrešio. Ukoliko mu je zaista stalo do mene, mora postići da sve bude kao pre. Mora ponovo da osvoji Pjetrovu naklonost i prijateljstvo, moj muž će na to drage volje pristati. Da li je moguće da je verovao da mi pomaže stvarajući napetost u kući? Ne, ne, moram s njim da razgovaram, moram da mu kažem da je glupo da se prema Pjetru ophodi na taj način. Izvukoh se pažljivo iz kreveta, izađoh iz sobe. Pređoh hodnik bosa, pokucah na Ninova vrata. Pričekah malo a potom uđoh. U sobi je vladao mrak.

„Odlučila si se“, čuh ga kako kaže.

Trgnu se, i ne zapitah se na šta sam se to odlučila. Znala sam samo da je u pravu, da se jesam odlučila. Svukoh spavaćicu, pribih se uz njega uprkos vrelini.

111.

U svoj krevet vratih se oko četiri izjutra. Moj muž se prenu, promrmlja sanjivo: šta se dešava? Rekoh mu pomalo naredbodavno: spavaj, i on se umiri. Osećala sam se ošamućeno. Bila sam srećna zbog onog što se dogodilo, ali koliko god se trudila, nisam uspevala to da dovedem u vezu sa sopstvenim stanjem, sa svojom ulogom u kući u kojoj sam se nalazila, u Firenci. Delovalo mi je kao da se između mene i Nina sve odigralo u rejonu, dok su se njegovi roditelji selili a Melina bacala predmete s prozora i urlala razdirana patnjom. Ili na Iskiji, kada smo se šetali držeći se za ruke. Ili one večeri u Milanu, nakon susreta u knjižari, kada me je branio od okrutnog kritičara. Takvo razmišljanje mi je pomoglo da se na neko vreme osećam kao da za ono što sam uradila nisam kriva, možda čak i da se smatram nedužnom, kao da Lilina prijateljica,

Pjetrova supruga, Dedina i Elsina majka nema nikakve veze sa devojčicom/devojkom/ženom koja oduvek voli Nina i koja je konačno postigla da bude njen. Osećala sam dodir njegovih usana i prstiju po čitavom telu. Želja za zadovoljstvom nije se umirivala, jedina misao bila mi je: dan je još daleko, šta radim ovde, treba da mu se vratim, da još malo budem s njim.

Potom utonuh u san. Probudih se naglo, soba je bila osvetljena. Šta sam to učinila? Baš tu, u mom domu, kakva nesmotrenost. Pjetro će se sada probuditi. Probudiće se i devojčice. Treba da spremim doručak, razmišljala sam. Nino će se pozdraviti s nama, vratiće se u Napulj svojoj ženi i svome sinu. Ja ću ponovo biti ona stara.

Ustadoh, dugo se zadržah pod tušem, osuših kosu, brižljivo se našminkah, obukoh svečanu haljinu kao da se spremam za izlazak. Ah, svakako, Nino i ja smo se tokom noći jedno drugom zakleli da se nikada više nećemo rastati, da ćemo naći način da nastavimo da se volimo. Ali kako, i kada? Zašto bi nastavio da me traži? Što je moglo, već se desilo, dalje bi se sve samo komplikovalo. Dosta, rekoh sebi. Postavih pažljivo sto za doručak. Želela sam da mu ovaj boravak ostane u najboljem mogućem sećanju, da mu ostane urezana lepa slika o kući, o predmetima, o meni samoj.

Pjetro se pojavi raščupan, u pidžami.

„Kuda si to krenula?“

„Nikuda.“

Posmatrao me je zbunjeno, nikada me pre u to doba dana nije video tako doteranu.

„Baš lepo izgledaš.“

„Ne tvojom zaslugom.“

Prošeta do prozora, pogleda napolje, promrmlja:

„Bio sam veoma umoran, sinoć.“

„I veoma nevaspitan.“

„Izviniću mu se.“

„Trebalo bi pre svega meni da se izviniš.“

„Izvini.“

„On danas odlazi.“

U sobu proviri Dede, bosih nožica. Pođoh da joj donesem patofne, probudih Elsu, koja me po običaju, još uvek zatvorenih očiju, zasu poljupcima. Kako je samo lepo mirisala, kako je bila nežna. Da, da, rekoh sebi, zaista se dogodilo. Bogu hvala, moglo je nikad da se ne dogodi. Sada pak moram da se dovedem u red. Da pozovem Marijarozu da se raspitam o francuskoj izdavačkoj kući, da razgovaram sa Adelom, da odem lično u izdavačku kuću kako bih videla kakve planove imaju s mojom knjižicom, veruju li zaista u njen uspeh, ili je objavljuju samo kako bi ugodili mojoj svekrvi. Potom začuh koračke u hodniku. Bio je to Nino, osećala sam njegovo prisustvo, bio je tu, još neko vreme. Izvukoh se iz kćerkinog zagrljaja, rekoh joj: izvini, Elsa, mama se brzo vraća, i pobegoh iz sobe.

Nino beše izašao iz svoje sobe, pospan. Povukoh ga u kupaću, zatvorih vrata. Stadosmo se ljubiti, opet izgubih predstavu o vremenu i mestu. Samu sebe zapanjih time koliko sam ga želela, bila sam vešta u prikrivanju osećanja i od sebe same. Privijali smo se jedno uz drugo sa žestinom meni do tog trenutka nepoznatom, kao da se naša tela sudaraju sa željom da se razbiju jedno o drugo. To je, dakle, bilo zadovoljstvo: lomiti se zajedno, preplitati se, ne znati naposljetku gde se ja završavam a gde on počinje. Sve i da se u tom trenutku pojavio Pjetro, da su ušle devojčice, ne bi bili u stanju da nas razaznaju. Prošaputah mu u usta:

„Ostani još malo.“

„Ne mogu.“

„Onda se vrati, zakuni mi se da ćeš se vratiti.“

„Hoću.“

„I da ćeš me zvati.“

„Hoću.“

„Reci mi da me nikada nećeš zaboraviti, reci mi da me nećeš ostaviti, reci mi da me voliš.“

„Volim te.“

„Ponovi to.“

„Volim te.“

„Zakuni mi se da to nije laž.“

„Kunem se.“

112.

Otišao je sat vremena kasnije iako je Pjetro, pomalo namrgođen, navaljivao da ostane, iako je Dede briznula u plač. Moj muž potom ode da se okupa, pojavi se nešto kasnije, spreman da izađe. Reče mi oborena pogleda: policiji nisam rekao da su Paskvale i Nadja bili u našoj kući. Nisam to učinio kako bih tebe zaštitio, već zato što verujem da su počeli da mešaju razilaženje u mišljenju sa zločinima. Nisam odmah shvatila o čemu mi to govori. Paskvale i Nadja mi nisu bili ni na kraj pameti, jedva ih prizvah u misli. Pjetro je neko vreme u tišini čekao šta ću reći. Možda je želeo da mu kažem da se slažem s njegovim načinom razmišljanja, možda je želeo da se suoči s novim danom, vrućinom i ispitima znajući da smo se izmirili, da se makar jedanput u vezi s nečim slažemo. Ja pak samo rasejano klimnuh glavom. Šta je mene briga za njegova politička mišljenja, za Paskvalea i Nadju, za smrt Ulrike Majnhof, za stvaranje Socijalističke Republike Vijetnama, za vođstvo Komunističke partije u izbornoj kampanji? Svet se beše povukao u drugi plan. Zatvorih se u sebe samu, sopstveno telo činilo mi se ne samo jedinim utočištem već i jedinom materijom vrednom pažnje. Osetih olakšanje kada on, svedok svetskog reda i nereda, zatvori vrata za sobom. Nisam mogla

da podnesem njegov pogled na sebi, plašila sam se da će iznenada primetiti da su mi usne otekle od silnog ljubljenja, tragove noći provedene u budnom stanju, izuzetnu osetljivost tela koje je još uvek gorelo.

Čim ostadoh sama, učini mi se izvesnim da Nina nikada više neću videti. Na tu misao nadoveza se još jedna: ne mogu više da živim s Pjetrom, činilo mi se nepodnošljivim da nastavimo da spavamo u istom krevetu. Šta ću onda? Da ga ostavim, pomislih. Otići ću i povešću sa sobom devoјčice. Kako da postupim, da samo odem i to je sve? Ništa nisam znala o bračnim razdvajanjima i razvodu, kakav je tu protokol, koliko je vremena potrebno da čovek ponovo postane slobodan. Nisam poznavala nijedan par koji je kroz to prošao. Šta se dogodi s decom u tom slučaju? Kakav dogovor treba postići o njihovom izdržavanju? Mogu li da odvedem devoјčice u neki drugi grad, u Napulj na primer? I zašto mi je na pamet pao Napulj, zašto ne Milano? Ukoliko ostavim Pjetra, razmišljala sam, pre ili kasnije biće neophodno da se zaposlim. Ovo su nezgodna vremena, ekonomija je u lošem stanju, Milano je pravo mesto za mene, tamo se nalazi izdavačka kuća. Ali šta je s Dede i Elsom? Sa njihovim odnosom sa ocem? Da ostanem onda u Firenci? Ni mrtva. Bolje je da odem u Milano, Pjetro će moći da dolazi kćerkama u posetu kad god je u prilici i ima želju. Da, tako je. Pa ipak, srce me je vuklo u Napulj. Ne u rejon, u njega se nikada ne bih vratila. Zamislih sebe kako se selim u onaj blistavi deo Napulja u kome nikada nisam živela, na nekoliko koraka od Ninove kuće, u Ulicu Taso. Kako ga posmatram s prozora dok odlazi na posao ili se vraća kući, kako ga srećem na ulici, kako s njim razgovaram svakodnevno. Nisam želela da ga uznemiravam. Da mu pravim probleme sa ženom. Naprotiv, učvrstila bih odnos sa Eleonorom. Bilo bi mi dovoljno to što sam mu blizu. U Napulj, dakle, ne u Milano. Uostalom, nakon razvoda od Pjetra u Milanu ne bih bila

dobrodošla. Odnos s Marijarozom bi neminovno zahladneo, sa Adelom takođe. Ne bi se u potpunosti prekinuo, one su kulturni svet, ali neminovno bi zahladneo, ipak su mu one sestra i majka, iako o njemu nisu imale naročito visoko mišljenje. Da i ne pominjem Gvida, Pjetrovog oca. Ne, svakako ne bih mogla na isti način računati na porodicu Ajrota, možda čak ni na izdavačku kuću. Jedina pomoć mogla bi mi stići od Nina. Imao je veze na sve strane, sigurno bi učinio nešto da mi pomogne. Osim ako bi ta moja blizina počela da unosi nemir njegovoj ženi, unoseći time nemir i njemu. Za njega sam ja bila udata žena koja živi s porodicom u Firenci. Daleko od Napulja, dakle žena vezana za sopstvenu porodicu. Šta bih postigla time što bih na brzinu okončala svoj brak i pojurila za njim, došla da živim na nekoliko koraka od njegove kuće? Pomislio bi da sam poludela, smatrao bi me jednom od onih žena kojima je neophodan muškarac, od onih kojih su se grozile Marijarozine prijateljice. Smatrao bi me nedostojnom sebe. Voleo je brojne žene, išao je iz kreveta u krevet, sejavao je decu nehajno, brak je smatrao neophodnošću koja pak nije u stanju da nas zarobi, da stane na put željama. Izvrgla bih se ruglu. Uspela sam da živim bez toliko toga, mogu i bez Nina. Poći ću svojim putem, zajedno s kćerkama.

Međutim, začuh zvonjavu telefona, pojurih da se javim. Bio je to on, u pozadini su se čuli razglas, buka, metež, jedva sam mu čula glas. Samo što beše stigao u Napulj, telefonirao mi je sa železničke stanice. Zovem samo da ti kažem zdravo, reče, želeo sam da čujem kako si. Dobro sam, odgovorih. Šta radiš? Spremam se da ručam s devojkama. Jel' Pjetro kod kuće? Nije. Jel' ti se svidelo da vodiš ljubav sa mnom? Jeste. Mnogo? Mnogo. Nemam više žetona. Idi, zdravo, hvala ti na pozivu. Čućemo se. Kad poželiš. Osetih se zadovoljna sobom, zadovoljna samokontrolom koju sam pokazala. Održala sam ga na pravoj distanci, reko sam sebi, na učtiv poziv odgovorila sam učtivošću.

Međutim, pozvao me je opet tri sata kasnije, opet iz telefonske govornice. Bio je uznemiren. Zašto si tako hladna? Nisam hladna. Jutros si zahtevala da ti kažem da te volim, i ja sam to učinio iako to nikada ne činim u početku, nisam to učinio ni s mojom ženom. Drago mi je zbog toga. A ti, voliš li ti mene? Volim. Hoćeš li večeras spavati s njim? A s kim drugim? Ne mogu to da podnesem. Zar ti nećeš spavati sa svojom ženom? Nije to isto. A zašto nije? Zato što meni nimalo nije stalo do Eleonore. Onda se vrati ovamo. Kako ću? Ostavi je. I šta ćemo onda?

Poče da mi telefonira opsesivno. Obožavala sam taj zvuk, naročito kada bismo završili razgovor kao da se nećemo čuti ko zna koliko dugo, ali bi me on pozvao pola sata kasnije, ponekad čak i nakon deset minuta, ponovo uzrujan, zapitkivao me je jesam li vodila ljubav s Pjetrom od one noći koju smo proveli zajedno, ja sam mu odgovarala da nisam, terao me je da mu se zakunem, ja sam se klela. Zatim bih ja njega pitala da li je on vodio ljubav sa svojom ženom, uzvikivao bi da nije, tražila sam da se i on meni zakune, usledile bi zakletve, silna obećanja. Posebno mu je bilo važno da obećam da ću biti kod kuće, gde može doći do mene. Želeo je da čekam njegove pozive, do te mere je na tome insistirao da je, ukoliko bih nekim slučajem izašla – morala sam da idem u nabavku – puštao da telefon zvoni i zvoni u prazno, sve dok se ne bih vratila kući i ostavila kćerke, bacila na pod kese i, ne zatvarajući ni ulazna vrata, pojurila da se javim. U tim situacijama bih s druge strane čula njegov očajni glas: mislio sam da mi se više nećeš javiti. Potom bi dodao sa olakšanjem: ja bih u svakom slučaju nastavio da zovem zauvek, u nedostatku tebe voleo bih zvuk telefona, tu praznu zvonjavu, ona bi bila jedino što mi od tebe preostaje. Onda se prisećao do detalja one naše noći – sećaš li se ovoga, sećaš li se onoga – bez prestanka je se prisećao. Nabrajao mi je šta sve želi da radi sa mnom, nije bilo u pitanju samo vođenje ljubavi: da idemo u šetnje, na putovanja,

u bioskop, u restorane, da mi priča o onome čime se bavi, da sluša kako ja napredujem sa svojom knjižicom. Onda bih ja bila ta koja gubi kontrolu. Govorila sam mu da, da, da, sve, sve što poželiš. Jednom prilikom povikah: za nedelju dana krećem na letovanje s Pjetrom i devojčicama, kao da se radi o deportaciji. On reče: Eleonora ide na Kapri za tri dana, čim ode, doći ću u Firencu, makar samo na sat vremena. Elsa me je u tim prilikama posmatrala, zapitkivala je: mama, s kim stalno pričaš, dođi da se igramo! Dede joj jednog dana reče: pusti je na miru, priča sa svojim dečkom.

113.

Nino je na put krenuo usred noći, u Firencu je stigao oko devet sati izjutra. Pozva kuću, javi mu se Pjetro, on spusti slušalicu. Pozva ponovo, pojurih da se javim ja. Kola je parkirao ispred moje kuće. Siđi. Ne mogu. Siđi odmah inače ću se ja popeti. Falilo je nekoliko dana do mog odlaska na letovanje, Pjetro je već bio na odmoru. Ostavih mu devojčice, rekoh da moram hitno u radnju, da su nam potrebne izvesne stvari za more. Odjurih Ninu.

Bila je to užasna ideja. Otkrismo da se, umesto da se ublaži, želja samo rasplamsala, bila je nezadrživa, činila nas je neopreznima. Na daljinu, preko telefona, reči su nam dopuštale da maštamo o uzbudljivoj budućnosti, ali istovremeno su nam nametale nekakav red, zadržavale su nas, plašile su nas. Sada kada smo se našli zajedno u skućenom prostoru njegovog automobila, ne vodeći računa o užasnoj vrućini, prepustismo se delirijumu. To naše spajanje činilo nam se neminovnim, u skladu s vremenom u kome smo živeli, koje je zahtevalo nemoguće.

„Nemoj da se vraćaš kući.“

„A šta je s devojčicama, s Pjetrom?“

„A šta je s nama?“

Pre nego što je krenuo nazad u Napulj reče mi da ne zna da li će biti u stanju da izdrži da me ne vidi čitav avgust. Pozdravismo se očajni. Ja nisam imala telefon u kući koju smo iznajmili u Vijaređu, on mi dade broj kuće u Kapriju. Natera me da obećam da ću mu telefonirati svakog dana.

„A ako se javi tvoja žena?“

„Spusti slušalicu.“

„A ako budeš na plaži?“

„Imam mnogo posla, skoro da uopšte neću ići na plažu.“

U tom našem maštarenju, trebalo je da telefonski pozivi posluže i kako bismo ugovorili datum, pre Feragosta ili kasnije, i našli načina da se makar jednom vidimo. On je navaljivao da izmislim kakav god razlog i da se vratim u Firencu. On bi učinio isto sa Eleonorom i tamo bi me sačekao. Našli bismo se u mojoj kući, večerali bismo zajedno, spavali bismo zajedno. Još jedna ludost. Ljubila sam ga, mazila sam ga, grickala, odvojih se od njega uz mešavinu sreće i očajanja. Pojurih da zbrda-zdola nakupujem peškire, par šortseva za Pjetra, kanticu za plažu za Elsu i plavi kupaći kostimčić za Dede. U tom periodu plava joj je bila omiljena boja.

114.

Krenusmo na letovanje. Jedva da sam se obazirala na devojčice, sve vreme sam ih ostavljala sa ocem. Jurila sam nezvereno u potrazi za telefonom, čisto kako bih Ninu rekla da ga volim. Samo mi se par puta javila Eleonora, i tada spustih slušalicu. Međutim, bio je dovoljan njen glas da se iznerviram, smatrala sam nepravедnim to što mu je ona blizu i danju i noću. Šta ona ima s njim, s nama, mislila sam. Ta ozlojeđenost

me je činila hrabrijom, navodila me je da se izborim sa strahom, plan da se nađemo u Firenci činio mi se sve izvodljivim. Saopštih Pjetru, to je uostalom bilo tačno, da će, iako italijanska izdavačka kuća uz svu dobru volju nije u stanju da ga objavi pre januara, moj rad u Francuskoj izaći krajem oktobra. Bilo je dakle hitno da otklonim neke nedoumice, bile su mi potrebne izvesne knjige, morala sam se vratiti po njih u Firencu.

„Doneću ti ih ja“, ponudi se.

„Neka te malo s devojčicama, nikad nisi s njima.“

„Ja volim da vozim, ti ne voliš.“

„Hoćeš li me bar malo ostaviti na miru? Mogu li da dobijem jedan jedini slobodan dan? I služavke ga imaju, zašto pa ja ne mogu?“

Krenuh na put rano izjutra, nebo je bilo prošarano belim oblacima, do mene su kroz prozor dopirali svež povetarac i miris leta. Uđoh u praznu kuću uz snažno lupanje srca. Svukoh se, okupah se, zagledala sam se u ogledalu nezadovoljna stomakom i grudima, oblačila sam se i svlačila isprobavajući haljine sve dok se ne osetih lepom.

Oko tri posle podne stiže i Nino, ne znam kakvu je laž rekao ženi. Vodili smo ljubav sve do večeri. Prvi put je imao priliku da se mom telu posveti natenane, sa obožavanjem, maltene pobožno. Ja na to nisam bila naviknuta, trudila sam se da ni ja ne zaostanem za njim, želela sam da me po svaku cenu smatra dobrom u krevetu. Međutim, posmatrajući ga tako opijenog zadovoljstvom i srećnog, osetih neku promenu u sebi. *Za mene je ovo novo, jedinstveno iskustvo, za njega puko ponavljanje.* Voleo je žene, uživao je u njihovim telima, gotovo opsesivno. Nisam toliko razmišljala o ženama s kojima sam znala da je bio, o Nadji, Silviji, Marijarozi, o njegovoj supruzi Eleonori. Razmišljala sam o onome čega sam bila svedok, o ludorijama koje je počinio zbog Lile, o onoj mahnitosti koja ga beše dovela do granice samouništenja. Prisetih se koliko je

ona čvrsto verovala u tu njegovu strast. Prisetih se koliko se grčevito beše uhvatila za njega, za teške knjige koje je čitao, za njegove misli, za njegove ambicije kako bi okrepila sebe, kako bi se i sama promenila. Prisetih se njenog sunovrata nakon što ju je Nino ostavio. Je li to jedini način na koji on ume da voli i da u ženama budi ljubav, mahnitito i uz preterivanje? Da li je ta naša luda ljubav bila obična kopija njegovih prethodnih ludih ljubavi? Da li je ta njegova želja za mnom, koja ne mari ni za šta i ni za koga, bila otrcana, da li je i Lilu voleo na isti način? Čak mi se i taj naš sastanak u mojoj i Pjetrovoj kući učini poznatim, nije li ga tako Lila dovodila u svoju i Stefanovu kuću? Da li je sve ovo za njega bilo puko ponavljanje?

Povukoh se, upita me: šta ti je? Ništa, nisam znala šta bih mu rekla, nisu to bile misli koje se dele s drugom osobom. Privih se iznova uz njega, stadoh ga ljubiti, pokušavajući da prestanem da razmišljam o njegovoj i Lilinoj ljubavi. Nino je pak navaljivao i naposljetku nisam mogla da odolim, uhvatih se za eho nečega što mi beše rekao relativno skoro – *eto, to mu možda mogu reći* – upitah ga naizgled u šali:

„Jel' i sa mnom nešto nije u redu u seksu kao i s Linom?“

Promeni mu se izraz lica. Učini mi se da pred sobom imam neku drugu osobu, nekog stranca koji me je plašio. Ne dadoh mu vremena da odgovori, požurih da prošapćem:

„Šalila sam se, ukoliko ne želiš, ne moraš da mi odgovoriš, nije važno.“

„Nisam razumeo šta me to pitaš.“

„Samo sam ti navela tvoje reči.“

„Nikada ja ništa slično nisam izgovorio.“

„Lažljivče, rekao si mi to u Milanu, dok smo hodali ka restoranu.“

„Nije tačno. U svakom slučaju, ne želim da razgovaram o Lini.“

„Zašto?“

Ne reče ništa. Osetih ozlojeđenost, okrenuh mu leđa. Kada ih dodirnu rukom, prosiktah: ostavi me. Ležali smo tako neko vreme, u tišini. Onda opet pokuša da me pomazi, poljubi mi rame, popustih. Da, rekoh sebi, on je u pravu, ne treba nikad više da ga ispitujem o Lili.

Uveče mi zazvoni telefon, pomislih kako to mora da su Pjetro i devojčice. Dadoh Ninu znak da ćuti, izvukoh se iz kreveta, pojurih da odgovorim. Spremih se da zazvučim nežno, uverljivo, ali nesvesno progovorih previše tihim glasom, neprirodnim šapatom, nisam želela da Nino čuje moj razgovor, pa da mi se kasnije ruga ili da se možda čak i naljuti.

„Zašto šapućeš?“, upita me Pjetro, „šta nije u redu?“

Smesta povisih glas, počeh govoriti previše glasno. Trudila sam se da budem ljubazna, zasuh Elsu nežnostima, rekoh Dede da bude dobra devojčica i da ne pravi tati probleme, da opere zube pre spavanja. Kada se vratih u krevet, Nino mi reče:

„Kakva divna supruga, kakva divna mamica.“

Odgovorih mu:

„Nisi ni ti ništa bolji.“

Čekala sam da napetost popusti, da zamre eho reči mog muža i mojih kćerki. Uđosmo zajedno pod tuš, silno smo se zabavljali, bilo je to za mene novo iskustvo, uživala sam u tome da ga kupam, da puštam da on mene kupa. Posle toga stadoh se spremati za izlazak. Ponovo sam se doterivala za njega, ovoga puta pod njegovim budnim okom bez nerveze. Posmatrao me je očarano dok sam isprobavala haljine u potrazi za onom pravom, dok sam se šminkala, i svaki čas mi je prilazio s leđa – iako sam mu govorila kroz smeh: da se nisi usudio, golicaš me, pokvarićeš mi šminku pa ću morati sve iz početka, pazi na haljinu, pocepaćeš je, pusti me – ljubio mi je vrat, dodirivao grudi, zavlacio je ruke pod moju haljinu.

Naterah ga da iz stana izađe sam, rekoh mu da me čeka u kolima. Iako je zgrada bila poluprazna, svi su bili na godišnjem odmoru, plašila sam se da bi nas neko mogao videti zajedno. Izadismo na večeru, mnogo smo jeli i pričali, još više smo pili. Po povratku se vratismo u krevet, ali čitave noći nismo oka sklopili. Reče mi:

„U oktobru idem u Monpelje na pet dana, tamo se održava neki kongres.“

„Baš lepo. Ideš li sa ženom?“

„Želim da idem s tobom.“

„To je nemoguće.“

„Zašto?“

„Dede ima sedam godina, Elsa tri. Moram o njima da vodim računa.“

Počesmo da raspravljamo o našoj situaciji, prvi put izgovorismo reči kao što su *brak*, *deca*. Iz očaja smo prelazili na vođenje ljubavi, iz vođenja ljubavi opet smo padali u očaj. Naposletku prošaptah:

„Ne smemo se više videti.“

„Ukoliko ti tako možeš, u redu. Ja ne mogu.“

„Prazne priče. Poznaješ me decenijama, izgradio si čitav život bez mene. Brzo ćeš me zaboraviti.“

„Obećaj mi da ćeš nastaviti da mi telefoniraš svaki dan.“

„Neću, neću ti više telefonirati.“

„Ja ću onda poludeti.“

„Ja sam ta koja će poludeti ukoliko nastavim da mislim o tebi.“

S nekom vrstom mazohizma razmatrali smo čorsokak u koji smo sami sebe priterali, i izmoreni tim razmišljanjem o preprekama na kraju se posvađasmo. On krenu nazad u šest izjutra, veoma nervozan. Ja dovedoh kuću u red, isplakah se, vozila sam čitavim putem nadajući se da nikada neću stići u Vijaređo. Tek mi na pola puta pade na pamet da sa sobom nisam ponela

ni jednu jedinu knjigu kojom bih opravdala taj svoj put. Pomislih: možda je tako i bolje.

115.

Po povratku me dočeka oduševljena Elsa, reče: tata ne zna lepo da se igra. Dede stade u Pjetrovu odbranu, uzviknu da je njena sestra mala, glupa i da kvari svaku igru. Pjetro me je proučavao, neraspoložen.

„Nisi spavala.“

„Jesam, ali loše.“

„Jesi li pronašla knjige koje su ti bile potrebne?“

„Jesam.“

„Pa gde su?“

„A gde bi ti da budu? Kod kuće su, naravno. Proverila sam ono što sam želela da proverim i to je sve.“

„Zašto se ljutiš?“

„Zato što me ti ljutiš.“

„Opet smo te pozvali, sinoć. Elsa je htela da ti poželi laku noć, ali nisi bila kod kuće.“

„Bilo mi je vruće, izašla sam u šetnju.“

„Sama?“

„A s kim misliš?“

„Dede kaže da imaš dečka.“

„Dede je previše vezana za tebe, umire od želje da me zameni.“

„Ili prosto čuje i vidi ono što ja ne čujem i ne vidim.“

„Šta time hoćeš da kažeš?“

„Ono što sam rekao.“

„Pjetro, hajde nešto da raščistimo: nećeš valjda među svoje silne umišljene boljke da uvrstiš i ljubomoru?“

„Nisam ljubomoran.“

„Bolje bi ti bilo. Jer ukoliko je to slučaj, da ti odmah nešto kažem: ljubomora bi bila kap koja preliva čašu, ne mogu da je podnesem.“

Tokom narednih dana takvi sukobi postadoše sve češći. Umirivala sam ga, grdila sam ga, prezirući sve vreme samu sebe. Međutim, osećala sam i bes: šta hoće od mene, šta ja tu mogu? Oduvek volim Nina: kako da ga izbacim iz srca, kako da ga zaboravim, baš sada kada napokon i on mene voli? Još odmalena bejah navikla da samu sebe sputavam. Nikada nijedna od mojih iskrenih želja nije prevagnula, oduvek sam ih gušila, gurala u drugi plan. Sada je više dosta, govorila sam sebi, nek ode sve dođavola, ja ću prva.

Međutim, oklevala sam. Nekoliko dana nisam telefonirala Ninu baš kao što sam mu mudro obećala u Firenci. Onda ga iznenada počeh zivkati tri-četiri puta na dan, sasvim neopretno. Nisam marila ni za Dede, koja je stajala na nekoliko koraka od telefonske govornice. Raspravljala sam se s njim, pod vrelim suncem koje je skućenu govornicu zagrevalo do granica podnošljivosti, oblivena znojem, iznervirana špijunskim pogledima koje mi je upućivala kćerka. Ponekad bih otvorila vrata govornice da se proderem: šta si se tu ukipila, jesam li ti rekla da paziš na sestru? Sada mi je u mislima bio samo kongres u Monpeljeu. Nino je navaljivao sve više, pokušavao je da taj put prikaže kao test za proveru iskrenosti mojih osećanja. Jednog trenutka bismo se besno svađali, već narednog bismo izjavljivali da ne možemo jedno bez drugoga, čas bismo se durili preko slušalice, čas bismo se prepuštali užarenoj bujici želja. Jednog popodneva, izmorena, dok su me Dede i Elsa dozivale: mama, požuri, dosadno nam je, rekoš mu:

„Postoji samo jedan način da pođem s tobom u Monpelje.“

„Koji?“

„Da sve kažem Pjetru.“

Usledila je duga tišina.

„Jesi li zaista spremna na to?“

„Jesam, ali pod jednim uslovom: da i ti sve kažeš Eleonori.“

Još jedna duga tišina. Nino promrmlja:

„Želiš da povredim Eleonoru i dete?“

„Želim. Zar ja neću povrediti Pjetra i moje kćerke? Ne možemo se na ovo odlučiti a da pritom nikoga ne povredimo.“

„Albertino je još uvek mali.“

„I Elsa je. I Dede će to teško podneti.“

„Hajde da to učinimo posle Monpeljea.“

„Nino, nemoj da se igraš sa mnom.“

„Ne igram se.“

„Onda preuzmi odgovornost za svoje postupke: razgovaraj sa svojom ženom, a ja ću sa svojim mužem. Odmah. Večeras.“

„Daj mi malo vremena, nije to tako lako.“

„A meni jeste?“

Vrdao je, pokuša da mi objasni. Reče da je Eleonora jedna izrazito krhka žena. Da je čitav život uredila oko brige o nje-mu i sinu. Reče da je u mladosti u dva navrata pokušala sebi da oduzme život. Ne zaustavi se pak na tome, osetih da pokušava da skupi hrabrost da bude sasvim iskren. Mic po mic, s lucidnošću koja ga je oduvek odlikovala, naposljetku priznade da bi za njega raskid braka predstavljao ne samo nanošenje bola ženi i detetu već i brojna odricanja. Time bi se odrekao lagodnog života – *jedino mi blagostanje u kome uživam čini život u Napulju podnošljivim* – i mreže odnosa koji mu omogućavaju da na univerzitetu radi šta želi. Zatim, ponesen sopstvenim izborom da mi ništa ne prećuti, zaključí svoj mali govor reči-ma: seti se da me tvoj svekar veoma ceni i da bi obelodanjivanje našeg odnosa moglo značiti neopoziv prekid odnosa s porodicom Ajrota. Ta poslednja rečenica zbolela me je više od svega ostalog.

„U redu“, rekoh, „da završimo onda ovde.“

„Čekaj.“

„I predugo sam ja čekala, trebalo je da sam se davno na ovo odlučila.“

„Šta nameravaš da učiniš?“

„Da se pomirim s tim da moj brak više nema nikakvog smisla i da krenem svojim putem.“

„Jesi li u to sigurna?“

„Jesam.“

„Hoćeš li doći u Monpelje?“

„Rekla sam svojim putem, ne tvojim. Među nama je sve gotovo.“

116.

Briznuh u plač, izađoh iz govornice. Elsa me upita: mama, jesi li se povredila? Odgovorih: dobro sam, baka je ta kojoj je loše. Nastavih da jecam pred zabrinutim pogledima svojih kćerki.

Poslednje dane letovanja provela sam u suzama. Govorila sam da sam umorna, da ne mogu da podnesem vrućine, da me boli glava i slala Pjetra i devojčice na plažu. Onda bih se pružila po krevetu nalivajući jastuk suzama. Prezirala sam sebe zbog te preosetljivosti, nikada nisam bila takva, čak ni kao dete. I Lila i ja bejasmo se svikle na to da nikada ne plačemo, to smo sebi dopuštale samo u izuzetnim trenucima, nakratko: osećale smo preveliki sram, potiskivale smo jecaje. Sada pak kao da se u meni srušila nekakva brana, bila sam nemoćna pred tom neiscrpnom bujicom suza. Činilo mi se da, čak i kada sam očekivala povratak devojčica i Pjetra i kada sam davala sve od sebe da potisnem suze i jurila da se umijem hladnom vodom, kapljice nastavljaju da se nakupljaju čekajući pogodan trenutak da grunu iz očiju. Nino me nije istinski voleo. Nino je u stanju mnogo da glumata, ali ne i da

voli iskreno. Želeo je da me tuca – da, da me tuca, kao što je to pre mene učinio sa ko zna koliko drugih žena – ali ne i da budem stvarno njegova, da budem njegova zauvek, da se zbog mene razvede od žene, toga već nije bilo u njegovim planovima. Verovatno je i dalje zaljubljen u Lilu, razmišljala sam. Verovatno će čitavog svog života voleti jedino nju, poput mnogih drugih muškaraca koji je poznaju. I zbog toga će zauvek ostati sa Eleonorom. Ta ljubav prema Lili bila je garancija da nikada nijedna žena – koliko god je on ludo želeo – neće dovesti u krizu njegov krhki brak, ja najmanje od svih. Eto kako stoje stvari. Dešavalo se da ustanem od stola usred obroka kako bih odjurila da plaćem u kupatilu.

Pjetro se prema meni odnosio sa oprezom, predosećao je da bih svakog časa mogla da eksplodiram. Isprva, nekoliko sati nakon raskida s Ninom, nameravala sam sve da mu ispričam, kao da se ne radi o mužu kome dugujem objašnjenja, već o kakvom ispovedniku. Osećala sam potrebu za time naročito kada se noću privijao uz mene, a ja sam ga gurala šapućući: nemoj, probudiće se devojčice. Često sam bila na ivici da mu sve saspem u lice, do najsitnijih detalja. Međutim, uvek sam se obuzdavala na vreme, nije bilo potrebe da mu ispričam za Nina. Sada kada sam prekinula kontakt s čovekom koga volim, sada kada sam znala da sam ga zauvek izgubila, činilo mi se bespotrebno da budem surova prema Pjetru. Bilo je bolje da naš brak okončam na kratak i jasan način: ne mogu više da živim s tobom. Pa ipak, nisam bila u stanju ni to da učinim. Kad god bih se, u polutami naše spavaće sobe, osetila spremnom da načinim taj korak, osetila bih sažaljenje prema njemu, uplašila bih se za budućnost devojčica, pomazila bih ga po leđima, po obrazu, šaputala sam: spavaj.

Do preokreta je došlo poslednjeg dana letovanja. Bilo je to u ponoć, Dede i Elsa su spavale. Beše prošlo barem deset dana otkad sam se poslednji put čula s Ninom. Koferi su bili

spremni, ja sam bila izmoždena od tog melanholičnog stanja u koje bejah zapala, od umora, od vrućine, Pjetro i ja smo bili na balkonu, svako na svojoj ležaljci, u tišini. Zbog velike spari-
ne kosa i odeća bili su nam mokri, do nas je stizao miris mora i smole. Pjetro me iznenada upita:

„Kako ti je majka?“

„Moja majka?“

„Da.“

„Dobro je.“

„Dede mi je rekla da je bila loše.“

„Oporavila se.“

„Jutros sam se čuo s njom. Sve ovo vreme bila je odličnog zdravlja.“

Ne rekoh ništa. Kako samo nema nimalo takta ovaj čovek, pomislih. Eto, osetih kako mi ponovo naviru suze. Bože dragi, koliko mi je svega bilo dosta. Čuh ga kako smireno govori:

„Ti misliš da sam ja slep i gluv. Veruješ da nisam primećivao kako koketiraš sa onim imbecilima koji su navraćali u našu kuću pre Elsinog rođenja.“

„Ne znam o čemu pričaš.“

„Znaš ti vrlo dobro o čemu pričam.“

„Ne, ne znam. O kome govoriš? O ljudima koji su pokoji put navratili na večeru? A ja sam navodno s njima koketirala? Ti si lud!“

„Hoćeš da kažeš da nisi koketirala ni sa onim bubnjarom?“

Trgoh se. Nije popuštao, nije se povlačio. Uzdahnuh.

„S Mariom?“

„Vidiš li kako ga se sećaš?“

„Naravno da ga se sećam, on je jedna od retkih zanimljivih osoba koje si doveo u kuću za sedam godina braka.“

„Bio ti je zanimljiv?“

„Jeste, i šta s tim? Šta ti je večeras?“

„Hoću da znam. Zar ne misliš da na to imam pravo?“

„Šta to hoćeš da znaš? Sve što znam ja znaš i ti. Prošle su najmanje četiri godine otkad smo poslednji put videli tog čoveka, a ti si sad našao da me gnjaviš glupostima?“

Prestade da fiksira pogledom gvozdene rešetke, okrenu se ka meni kako bi me pogledao u oči, ozbiljan.

„Da pričamo onda o skorijim dešavanjima. Šta se događa između tebe i Nina?“

117.

Bio je to podjednako snažan i neočekivan udarac. Želeo je da zna šta se događa između mene i Nina. Bilo je dovoljno to pitanje, to ime, da osetim kako se ponovo pokreće bujica. Osetih kako me zaslepljuju suze, počeh da urlam, van sebe od besa, zaboravljajući da se nalazimo na otvorenom, da svet oko nas spava, izmoren danom provedenim u vodi i na suncu: zašto si me to pitao, trebalo je to da prečutiš, sada si sve upropastio i više nam nema druge, bilo je dovoljno da ne kažeš ništa, međutim nisi bio u stanju da odoliš, i sada moram da odem, sada sam primorana da odem!

Ne znam šta se u njemu odvijalo. Možda je poverovao da je zaista počinio nekakvu grešku koja je sada, iz nekih mračnih razloga, pretila da zauvek pokvari naš odnos. Ili je iznenada počeo da me posmatra kao nekakav grub organizam, s kog je spala krhka ljuska i sada mu se pokazuje u svom primitivnom obličju, kao žena u krajnje uznemirujućem obliku. U svakom slučaju, mora da mu je prizor bio nepodnošljiv, pridiže se, uđe u kuću. Ja, međutim, pojurih za njim i nastavih da govorim, ispričah mu sve: da Nina volim još otkad sam bila devojčica, da sam s njim počela da maštam o novim životnim mogućnostima, da u sebi osećam neiskorišćenu energiju, da ne mogu više da podnesem sivilo u kome me je držao

zatočenu tolike godine, da je on odgovoran za to što ne živim punim plućima.

Kada me napokon izdade snaga i šćućurih se u jedan ugao, videh ga pred sobom crvenog u licu, zakrvavljenih očiju upijenih u mračne podočnjake, pobeelih usana, tena koji mi se učini poput kakve tamne maske. Tek tada mi postade jasno da sam ga zapanjila. Nije ni pomišljao da će na svoja pitanja dobiti potvrdne odgovore tipa: u pravu si, koketirala sam s bubnjarom i više od toga, u pravu si, Nino i ja smo bili ljubavnici. Pjetro ih je postavio samo kako bih ga razuverila, kako bi umirio sumnje koje behu počele da mu se javljaju, kako bi na spavanje otišao vedrijeg raspoloženja. Našao se, međutim, zatočen u svom najgorem košmaru iz koga sada nije znao kako da pobjegne. Upita skoro šapatom, u potrazi za spasom:

„Jeste li vodili ljubav?“

Ponovo se sažalih na njega. Da sam odgovorila potvrdno, učinila bih to iznova vičući, rekla bih mu: jesmo, prvi put dok si ti spavao, drugi put u njegovom automobilu, treći put u našem krevetu u Firenci. Izgovorila bih te rečenice sa slašću koju su u meni budile. Umesto toga odmahnuh glavom.

118.

Vratismo se u Firencu. Komunikacija nam se svodila na neophodno i na pokoju ljubaznu reč pred devojkicama. Pjetro je počeo da spava u svojoj radnoj sobi kao u vreme kada je Dede noći provodila plačući, ja sam spavala u našem bračnom krevetu. Premišljala sam se šta dalje. Način na koji je okončan Stefanov i Lilin brak nije bio nešto na šta sam se mogla ugledati, oni su to obavili onako kako se nekad činilo, bez uplitanja zakona. Ja sam računala na kulturniji razlaz, prema zakonima, prigodan vremenu u kome živimo i našoj situaciji.

Međutim, i dalje nisam znala šta treba uraditi, te ništa nisam ni činila. Odmah po našem povratku pozva me Marijaroza da mi kaže da francusko izdanje lepo napreduje, da će mi poslati prvi prelom knjige, dok je ozbiljni urednik moje izdavačke kuće cepidlačio, predočavao mi razne probleme. Bila sam u svakom slučaju zadovoljna, želela sam da ponovo osetim strast prema svom radu. To mi pak nije polazilo za rukom, činilo mi se da imam mnogo veće probleme od pokoje loše protumačene rečenice, od nekog nejasnog pasusa.

Potom jednog jutra zazvoni telefon, slušalicu podiže Pjetro. Reče: halo, halo, a potom spusti slušalicu. Srce poče da mi bije u grudima, spremih se da preduhitrim muža ukoliko telefon ponovo zazvoni. To se, međutim, ne desi. Sati su prolazili, trudila sam se da skrenem sebi pažnju iščitavajući iznova svoj rad. Bila je to užasna ideja, učini mi se da pred sobom imam gomilu budalaština, obuze me takav umor da položih glavu na radni sto i počeh da tonem u san. Međutim, začuh opet telefon, odgovori moj muž. Zaurla, uplašivši Dede: halo, a potom zalupi slušalicu kao da želi da razbije telefon.

Bio je to Nino, znala sam to ja, znao je i Pjetro. Približavao se datum održavanja kongresa, sigurno je želeo da nastavi da navaljuje da mu se pridružim. Pokušao bi da me navede na to ističući značaj naših želja. Dokazao bi mi da je ta tajna veza naša jedina mogućnost, da treba u njoj da uživamo dok je ne iscrpimo, rastrzani između bola koji nanosimo drugima i sopstvenih želja. Da nam prevara, izmišljanje laži, zajedničko putovanje predstavljaju jedini izlaz. Prvi put bih letela avionom, privila bih se uz njega tokom poletanja, kao što to čine u filmovima. A zašto da ne, nakon Monpeljea bismo navratili u Pariz, posetili bismo Marijarozinu prijateljicu, razgovarala bih s njom o mojoj knjizi, razmotrile bismo dalje planove, predstavila bih joj Nina. Ah, da, kako bi bilo lepo imati kao pratioca

čoveka koga volim i koga odlikuje snaga koja nikom ne promiče. Moj bes se ublažavao. Osetih iskušenje.

Narednog dana Pjetro pođe na univerzitet, a ja se spremih da čekam Ninov poziv. Uzalud. I onda se iznenada odlučih, pozvah ja njega. Čekala sam neko vreme, uzbuđena, nisam mislila ni na šta osim na potrebu da mu čujem glas. Šta potom, to nisam znala. Možda bih ga napala, možda bih opet počela da plačem. Ili bih mu povikala: u redu, poći ću s tobom, biću ti ljubavnica sve dok me se ne zasitiš! U tom trenutku jedino je bilo važno da mi se javi.

Odgovori mi Eleonora. Ugrizoh se za jezik pre nego što mi iz usta pokulja bujica ko zna kakvih kompromitujućih reči namenjenih Ninu. Rekoh izveštačenim, veselim glasom: zdravo, ovde Elena Greko, kako si, jeste li se lepo proveli na letovanju, kako je Albertino? Ona me je saslušala u tišini, a potom zaurla: Elena Greko, ti si, dakle, droljo, droljo licemerna, da si ostavila mog muža na miru i da se nisi usudila nikad više da okreneš ovaj broj jer znam gde živiš, i tako mi boga doći ću tamo da ti rascopam glavu! Nakon toga mi spusti slušalicu.

119.

Ostadoh ni sama ne znam koliko dugo pored telefona. Ključala sam od mržnje, glavom su mi se rojili odgovori poput: hajde, dođi slobodno, glupačo, ništa mi ne bi pričinilo veće zadovoljstvo, znaš li ti odakle potičeš, iz Ulice Taso, iz Ulice Filanderi, Ulice Krispi, iz Santarele, a sa mnom hoćeš da se kačiš! Mlohavice, glupačo jedna, ne znaš s kim imaš posla, seljančuro jedna! Neka nova ja borila se da izbije na površinu, gde se sve vreme krila iza prividne krotkosti, srce mi je snažno lupalo, u glavi su mi se mešale italijanske reči sa onim dijalekatskim iz detinjstva, nisam bila u stanju da se obuzdam.

Ukoliko bi se Eleonora usudila da mi se pojavi na vratima, pljunula bih joj u lice, bacila bih je niz stepenice, izvukla bih je za kosu na ulicu, razbila bih joj tu praznu glavu o pločnik. U grudima me je bolelo, slepoočnice su mi pulsirale. Preko puta naše zgrade odvijali su se nekakvi radovi, s prozora su do mene dopirali vrućina i buka, prašina i neprijatno zujanje nekakve mašine. Dede se svađala sa Elsom u drugoj sobi: uvek ponavljaš sve što ja radim, kao majmun si, samo majmuni tako imitiraju druge! Onda polako počeh da shvatam. Nino se odlučio da sve kaže ženi, i ona me je zbog toga napala. Besa nestade, osetih nezadrživu radost. *Nino me voli do te mere da je rekao svojoj ženi za nas! Okončao je svoj brak, svesno se odrekao svog komoditeta koji je iz njega proisticao, poremetio je ravnotežu svoga života odlučivši se da nanese bol Eleonori i Albertinu radije nego meni!* Bila je to dakle istina, zaista me voli! Odahnuh zadovoljno. Telefon zazvoni, smesta podigoh slušalicu.

Ovoga puta bio je to Nino, začuh njegov glas. Učini mi se smirenim. Reče da je njegov brak okončan, da je slobodan. Upita me:

„Jesi li ti razgovarala s Pjetrom?“

„Počela sam.“

„Još uvek mu nisi rekla?“

„I jesam i nisam.“

„Želiš li sad da se povučesh?“

„Ne želim.“

„Onda požuri, treba da krenemo.“

Računao je na to da ću poći s njim. Našli bismo se u Rimu, sve je već bilo spremno, hotel, avionske karte.

„Ne znam šta ću s devojkicama“, rekoš polako, ne preterano uverljivo.

„Pošalji ih majci.“

„O tome nema ni govora.“

„Povedi ih onda sa sobom.“

„Govoriš li to ozbiljno?“

„Da.“

„Poveo bi me sa sobom, sa sve mojim kćerkama?“

„Naravno.“

„Pa ti me zaista voliš“, prošaputah.

„Da.“

120.

Iznenada se osetih nedodirljivo, nepobedivo, kao jednom davno kada mi se činilo da je sve moguće, da mi je sve dopušteno. Pomislih da sam rođena pod srećnom zvezdom. Čak i kada se činilo da mi nije naklonjena, Fortuna je zapravo radila u moju korist. Svakako, bilo je tu i mojih zasluga. Vodila sam uredan život, imala sam dobro pamćenje, oduvek sam vredno radila, naučila sam da se koristim alatkama stvorenim za muškarce, umela sam da unesem jasnoću i logički sled u svakakve zamršene situacije, umela sam da se dopadnem. Pa ipak, znala sam da Fortuna tu igra glavnu ulogu, s ponosom sam o njoj razmišljala kao o kakvoj prijateljici u koju se mogu uzdati. Osetih se okuraženo time što je ponovo na mojoj strani. Udala sam se za dobrog čoveka, ne za nekoga poput Stefana Karačija ili, još gore, poput Mikelea Solare. Suočiću se s njim, propatiće malo, ali ćemo na kraju uspeti da se dogovorimo. Razvod braka, to rasturanje porodice, svakako će biti traumatično. A pošto nismo imali nameru, svako iz sopstvenih razloga, da o stanju stvari obavestimo porodice, bila sam štaviše čvrsto uverena da ćemo pokušati sve od njih da sakrijemo koliko god možemo, nismo mogli računati ni na pomoć Pjetrove porodice, koja zna u svakoj situaciji šta treba činiti, kome se obratiti kako bi se razrešila složena pitanja. Pa

ipak, napokon sam osećala nekakav mir. Bili smo dve razumne osobe, sukobićemo se, raspravićemo se, reći ćemo jedno drugom šta imamo. U haosu koji sam proživljavala tokom tih sati činilo mi se da bih se svega mogla odreći, samo jednog ne: putovanja u Monpelje.

Povedoh razgovor s mužem te iste večeri, priznadoh mu da smo Nino i ja ljubavnici. Dao je sve od sebe da u to ne poveruje. Kada ga napokon ubedih da mu govorim istinu, briznu u plač, stade me preklinjati, besneti, podiže staklo s jednog stočića i baci ga na zid pred prestrašenim devojkicama koje su se probudile zbog vike i sada su u neverici stajale na pragu dnevne sobe. Zapanjih se, ali ne odustadoh. Vratih Dede i Elsu u krevet, umirih ih, sačekah da zaspe. Potom se vratih mužu, svaki minut predstavljao je dalje mučenje. Kao ulje na vatru, Eleonora nas poče zivkati na kućni broj, čitavu noć i čitav dan, vređala je mene, vređala je Pjetra zato što nije pravi muškarac, pretila je da će njena porodica naći načina da nas ostavi bez ičega, da nam neće ostaviti ni oči za plakanje.

Ne dopustih da me obeshrabre. Osećala sam takav polet da ništa nije bilo u stanju da me navede da pomislim da činim pogrešnu stvar. Štaviše, činilo mi se da čak i bol koji nanosim drugima, poniženja i nasilje koje podnosim idu u moju korist. Čitavo to nepodnošljivo iskustvo ne samo da će mi pomoći da *postanem* nešto čime ću napokon biti zadovoljna već će naposletku, nekim zasad nedokučivim putevima, pomoći i onima koji zbog mene pate. Eleonora će naposletku shvatiti da se čovek ne može boriti protiv ljubavi, da nema nikakvog smisla reći nekome ko želi da ode: ostani. A Pjetru, koji je s tim konceptom u teoriji sigurno već upoznat, biće potrebno samo malo vremena kako bi ga primenio u praksi i kako bi postao mudriji, tolerantniji.

Samo su devojkice predstavljale problem, bila sam toga svesna. Moj muž je navaljivao da im kažemo zbog čega se

svađamo. Ja sam se tome protivila, govorila sam: male su, nisu u stanju da razumeju. Ali on mi u jednom trenutku povika: ako si već odlučila da odeš, duguješ kćerkama da im objasniš zašto! Ukoliko za to nemaš hrabrosti, to znači da ni sama nisi dovoljno uverena u ono što činiš! Promrmljah: pričaćemo o tome sa advokatom. Odgovori mi: biće vremena za advokate. A onda na prevaru dozva glasno Dede i Elsu, koje su se čim bi čule povike zatvarale u svoju sobu, prestrašene.

„Vaša majka ima nešto da vam kaže“, najavi Pjetro, „smestite se tu i slušajte.“

Devojčice sedošu poslušno na kauč, čekale su. Počeh:

„Vaš otac i ja se volimo, ali se više ne slažemo lepo pa smo odlučili da se rastavimo.“

„Nije istina“, ubaci se Pjetro smirenim glasom, „vaša majka je ta koja je odlučila da ode. I nije tačno ni da se volimo, ona mene više ne voli.“

Uzrujah se:

„Devojčice, stvari nisu tako jednostavne. Nekada se ljudi i dalje vole, ali ne žive više zajedno.“

On me opet prekinu.

„Ni to nije tačno: ili se volimo, i onda ćemo živeti zajedno kao porodica, ili se ne volimo, pa ćemo se rastati i nećemo više biti porodica. Kako misliš da išta shvate ako ih lažeš? Molim te, objasni im jasno i iskreno zašto se rastajemo.“

Rekoh:

„Ja vas neću ostaviti, na ovom svetu nemam ništa bitnije od vas dve, ne bih mogla da živim bez vas. Probleme imam samo s vašim ocem.“

„Kakve to probleme?“, nije odustajao, „razjasni im, molim te, kakve to probleme imaš.“

Uzdahnuh, promrmljah:

„Volim nekog drugog i želim da živim s njim.“

Elsa je posmatrala Dede krajičkom oka kako bi videla kakva se reakcija od nje očekuje na tu vest, a pošto je Dede sedela ravnodušno, stade imitirati sestru. Moj muž međutim prasnu, zaurla:

„Hoću da mu čuju ime! Reci im kako se zove taj drugi! Ne želiš da im kažeš? Sram te je? Reći ću im onda ja: tog drugog poznajete, to je Nino, sećate li ga se? Vaša majka hoće da nas ostavi i da ode da živi s njim!“

Potom stade neutešno plakati. Elsa uplašeno promrmlja: mama, hoćeš li me povesti sa sobom? Ne sačeka pak moj odgovor. Čim joj sestra ustade i gotovo trkom izađe iz sobe, ona učini isto.

Te noći se probudih naglo, Dede je vikala u snu, pojurih k njoj. Spavala je, ali beše se upiškila u krevet. Morala sam da je probudim, da je presvučem, da promenim posteljinu. Kada je vratih u krevet, promrmlja da hoće da spava sa mnom. Pri-stadoh, položih je pored sebe. Svaki čas se trzala u snu, pipala je oko sebe kako bi se uverila da sam tu.

121.

Datum polaska bio je sve bliži, a odnos s Pjetrom nije se popravljao, činilo se da je svaki dogovor, makar i kako bih otišla u Monpelje na nekoliko dana, sasvim nemoguć. Ukoliko odeš, govorio je, neću ti dozvoliti da ikada više vidiš devojčice. Ili: ukoliko mi uzmeš devojčice, ja ću se ubiti. Ili: optužiću te za napuštanje porodice. Ili: hajdemo na put nas četvoro, hajdemo u Beč. Ili: devojčice, vašoj mami je draži gospodin Nino Saratore od vas dve.

Snaga me je napuštala. I dalje sam se sećala Antoniovog ponašanja kad sam ga ostavila. On je, međutim, bio momčić, nasledio je Melinin nestabilan um i, pre svega, nije imao

Pjetrovo obrazovanje, nije odmalena naučen da se s haosom bori povinujući se pravilima. Možda sam, razmišljala sam, preuveličala ulogu koju u svemu ovome imaju obrazovanje i razum, lepa književnost, rečitost i politički izbori. Možda smo, suočeni s napuštanjem, svi isti. Možda ni izuzetno uređen um nije u stanju da se izbori sa otkrićem da nije voljen. Moj muž je – ništa se tu nije moglo – bio čvrsto uveren da je njegova dužnost da me po svaku cenu zaštiti od otrovnog ujeda sopstvenih želja i stoga, kako bi nastavio da bude moj muž, nije prezao sve da pokuša, ma koliko to bilo dostojno prezira. On, koji je insistirao na sklapanju braka u opštini, koji se uvek zalagao za mogućnost razvoda, sada je tvrdio da je naša veza večna i neraskidiva kao da smo se venčali pred Bogom. A pošto sam ja navaljivala da želim da stavim tačku na naš odnos, prvo je pokušavao na sve moguće načine od toga da me odgovori, a potom je prelazio na lomljenje predmeta, busao se u grudi, ponekad je unezvereno pevao.

To njegovo preterivanje u meni je budilo bes, vikala sam i vređala ga. A on bi onda menjao pristup, ponašao se poput uplašene zverke, smeštao se pored mene, molio me da mu oprostim, govorio mi da nije ljut na mene, da je problem u njegovoj glavi. Adela je – poveri mi jedne noći u suzama – oduvek varala njegovog oca, to je otkrio još kao dečak. Sa šest godina ju je video kako se ljubi s nekim ogromnim čovekom, obučanim u plavo odelo, u nekom velikom salonu s pogledom na more, u Đenovi. Sećao se svega, do najsitnijih detalja: čovek je imao velike brkove poput kakvog mračnog srpa; na pantalonama je imao tamnu mrlju u obliku novčića od sto lira; njegova majka mu je pored tog čoveka delovala kao zapet luk, plašio se da će se slomiti. Saslušah ga u tišini, pokušah da ga utešim: smiri se, to su varljiva sećanja, znaš i sam da je tako, nema potrebe da ti ja to govorim. On je pak navaljivao: Adela je na sebi imala ružičastu letnju haljinu, jedna bretela

joj beše spala s preplanulog ramena, činilo se da su joj nokti od stakla, preko leđa joj je poput zmije padala crna pletenica. Naposljetku reče, prelazeći s patnje na bes: shvataš li sad šta si mi učinila, u kakvu si me noćnu moru gurnula? A ja pomislih: ni Dede neće zaboraviti, i ona će jednog dana, kada odraste, izgovoriti nešto slično. Potom se pak trgoh, ubedih sebe da mi Pjetro tek sada govori o svojoj majci, nakon toliko godina, baš kako bi me naveo da to pomislim, kako bi me povredio i zadržao me uz sebe.

Nastavljala sam da guram dalje premorena, i danju i noću, nisam više spavala. Muž me je mučio, a ni Nino nije bio ništa bolji. Kad god bi u mom glasu osetio iscrpljenost i brigu, umesto da me uteši postajao je nervozan, govorio je: ti misliš da je meni lako, ali ovde je pravi pakao baš kao kod tebe. Strahujem za Eleonoru, strahujem šta bi mogla učiniti, i zato nemoj da misliš da si u većem problemu od mene, meni je možda i teže nego tebi. Uzvikivao je: ali ti i ja smo zajedno jači od svih, neophodno je da budemo zajedno, razumeš li to, reci mi, hoću da čujem, razumeš li? Razumela sam. Ali mi te njegove reči nisu bile od velike pomoći. Svu snagu sam, umesto iz njega, crpila iz maštanja o trenutku kada ću ga konačno videti i kada ćemo odleteti u Francusku. Moram da izdržim dotad, govorila sam sebi, posle ćemo videti šta dalje. Zasad sam čeznula samo za kratkim predahom, bejah stigla do granice izdržljivosti. Nakon jedne žestoke svađe pred Dede i Elsom, rekoh Pjetru:

„Dosta je više. Odlazim na pet dana, samo na pet dana, a onda ću se vratiti pa ćemo videti šta dalje. Jel' u redu?“

On se okrenu ka devojkicama:

„Vaša majka kaže da ide samo na pet dana, verujete li joj vi?“

Dede odmahnu glavom, Elsa takođe.

„Vidiš da ti ni one ne veruju“, reče onda Pjetro, „svi vrlo dobro znamo da ćeš otići i da se nikada nećeš vratiti.“

A Dede i Elsa se, kao na neki dogovoreni znak, baciše na mene, obgrliše mi noge preklinjući me da ne idem, da ostanem s njima. To je za mene bilo previše. Spustih se na kolena, obgrlih ih oko struka, rekoh: u redu, neću otići, vi ste moje devojčice, ostaću s vama. Te reči ih umiriše, polako se umiri i Pjetro. Povukoh se u svoju sobu.

Oh, bože blagi, kako je sve bilo zamršeno, oni, ja, svet oko nas, laži su bile jedini način da se dođe do predaha. Falilo je nekoliko dana do polaska. Napisah prvo jedno dugo pismo Pjetru, onda jedno kratko Dede, zatražih da ga pročita i Elsi. Spakovah kofer, sakrih ga u gostinsku sobu, ispod kreveta. Nakupovah svega, napunih frižider. Za ručak i večeru spremih Pjetrova omiljena jela, on ih je jeo zahvalno. Devojčice, sa olakšanjem, počеше ponovo da se svađaju zbog svega i svačega.

122.

Što se Nina tiče, baš sada, pred sam polazak beše prestao da se javlja. Pokušah da ga pozovem ja, nadajući se da mi se neće javiti Eleonora. Odgovori služavka, i na tren osetih olakšanje, zatražih da razgovaram s profesorom Saratoreom. Dobih kratak i neljubazan odgovor: daću vam gospođu. Spustih slušalicu, stadoh čekati da me pozove. Nadala sam se da će taj poziv postati još jedan povod za sukob između supružnika i da će Nino saznati da sam ga tražila. Deset minuta kasnije zazvoni telefon. Pojurih da se javim, uverena da je to on. Bila je to, međutim, Lila.

Beše prošlo mnogo vremena od našeg poslednjeg razgovora, i nisam imala volje da pričam s njom. Čak mi i njen glas zasmeta. U to vreme me je i sama pomisao na nju, kada bi mi prošla kroz glavu poput zmije, zbunjivala, budila u meni malaksalost. Uostalom, to nije bio pogodan trenutak za ćaskanje,

ukoliko bi Nino pokušao da me pozove, linija bi bila zauzeta, komunikacija nam je i bez toga bila dovoljno otežana.

„Mogu li da te pozovem kasnije?“, upitah.

„Jesi li zauzeta?“

„Pomalo.“

Nije se ni osvrnula na moj zahtev. Po običaju je smatrala da ima pravo da bez ikakvih skrupula ulazi u moj život i iz njega izlazi kako joj se prohte, kao da je naše prijateljstvo i dalje ono staro, kao da nema nikakve potrebe da me pita: kako si, kako je sve, ometam li te? Reče mi umornim glasom da je upravo saznala lošu vest: ubijena je gospođa Solara. Pričala je polako, kao da pažljivo bira svaku reč, ja sam je slušala ne prekidajući je. Njene reči stadoše u meni buditi sećanja, budila su se poput kakve povorke: zelenašica koja u svečanoj haljini sedi za mladenačkim stolom na Lilinoj i Stefanovoj svadbi, žena razrogačenih očiju koja mi je otvorila vrata kad sam krenula u potragu za Mikeleom, utvara iz našeg detinjstva koja bode nožem don Akilea, žena u godinama s veštačkim cvetom u kosi koja se hladi plavom lepezom i zapitkuje izgubljeno: meni je vruće, zar vama ostalima nije? Pa ipak, ne osetih ništa, čak ni kada mi Lila, na onaj svoj efikasan način, stade nizati glasine koje do nje behu stigle. Manuelu su zaklali nožem; ili su u nju ispalili pet hitaca iz pištolja – četiri u grudi i jedan u vrat; ili su je izmasakrirali udarajući je i šutirajući je, vukući je po čitavom stanu; ili ubice – tako ih je nazivala – nisu ni ušle u kuću, upucali su je čim je otvorila vrata, pala je na odmorište. Ono što je sigurno, reče Lila, jeste da su Solare van sebe od besa, takmiče se s policijom u potrazi za krivcima, pozvali su svet iz Napulja i van njega, u gradu su se zaustavile sve aktivnosti, ni ja sama danas ne radim, ovde vlada užasan strah, ljudi se ne usuđuju ni da dišu.

Kako je samo umela da učini da sve što se događa njoj i oko nje zazvuči značajno i dramatično: ubijena zelenašica, razjare-

ni sinovi, njihovi plaćenici spremni da proliju još krvi, i ona sama, kako oprezno posmatra i proučava sve što se oko nje dešava. Stiže naposljetku do onoga što ju je navelo da me pozove:

„Sutra ću ti poslati Đenara. Znam da iskorišćavam tvoju ljubaznost, imaš svoje kćerke, svoja posla, ali ga ja, u ovom trenutku, ovde ne mogu zadržati. I ne želim. Propustiće neka predavanja u školi, šta da se radi. Vezan je za tebe, kod tebe mu je lepo, ti si jedina u koju se uzdam.“

Na trenutak sam razmišljala o toj rečenici: ti si jedina u koju se uzdam. Dođe mi da se nasmejem, nije dakle još čula da mi se više ne može verovati. Pred tim zahtevom koji je uzimao zdravo za gotovo da još uvek živim okružena vedrinom i razumom, životom crvene bobice skrivene u lisnatim granama šimširike, bez oklevanja rekoh:

„Spremam se da pođem, napuštam muža.“

„Nisam te razumela.“

„Moj brak je okončan, Lila. Srela sam Nina i otkrili smo da jedno drugo oduvek volimo, još od detinjstva, samo toga nismo bili svesni. I zato odlazim, počinjem novi život.“

Usledila je duga tišina, onda me upita:

„Jel' se to šališ?“

„Ne.“

Mora da joj se učinilo nemogućim da se spremam da unesem nered u svoj dom, u svoje uređene misli, uhvati se za mog muža: Pjetro je, reče, jedan izvanredan čovek, dobar, inteligentan, luda si što hoćeš da ga ostaviš, pomisli samo koliko ćeš povrediti kćerke! Govorila je ne pominjući Nina, kao da joj se njegovo ime zaustavilo u kanalu ušne školjke, kao da joj nije doprlo do mozga. Osetih da ja moram biti ta koja će ga ponovo pomenuti, rekoh: ne, Lila, ne mogu više da živim s Pjetrom, zato što više ne mogu da živim bez Nina, šta god da se dogodi, ja ću otići s njim. Izgovorih još sličnih rečenica kao na dodeli odlikovanja. Onda ona zaurla:

„Hoćeš da se odrekneš svega onoga što jesi zbog Nina? Da zbog njega upropastiš svoju porodicu? Znaš li šta će ti se dogoditi? Iskoristiće te, isisaće ti krv, oduzeće ti volju za životom, a onda će te napustiti! Zašto si se toliko obrazovala? Koji sam đavo ja zamišljala da ćeš uživati u lepom životu i za mene? Prevarila sam se, ti si obična glupača!“

123.

Zalupih slušalicu kao da sam se opekla. Ljubomorna je, rekoh sebi, zavidna je, mrzi me. Da, tako je. Prođe nekoliko dugih trenutaka, na pamet mi nije padala gospođa Solara niti njeno beživotno telo. Pitala sam se pak zabrinuto: zašto Nino ne zove, da li je moguće da će se, baš sad kad sam sve ispričala Lili, on povući izvrgavši me ruglu? Na trenutak, zamislih sebe izloženu njenom podsmehu, uniženu kako to može biti samo osoba koja se upropastila bez razloga. Zatim telefon ponovo zazvoni. Neko vreme sam posmatrala aparat slušajući njegovu zvonjavu. Kada podigoh slušalicu, navrh jezika bile su mi reči spremne za Lilu: nemoj ti ništa da se brineš za mene, na Nina više ne polažeš nikakvo pravo, pusti mene da pogrešim kako mi je volja. Međutim, to nije bila ona. Bio je to Nino, jedva sam uspevala da govorim od sreće što ga čujem. Ispričah mu kako stoje stvari s mojim mužem i kćerkama, rekoh mu da je bilo nemoguće smireno i razumski postići ikakav dogovor, rekoh mu da sam spremila kofer i da jedva čekam da ga zagrlim. On mi stade pričati o žestokim svađama sa ženom, reče da su mu poslednji sati bili nepodnošljivi. Promrmlja: iako me je veoma strah, ne mogu da zamislim život bez tebe.

Narednog dana, dok je Pjetro bio na univerzitetu, zamolih komšinicu da mi na nekoliko sati pričuva Dede i Elsu. Na kuhinjskom stolu ostavih pisma koja bejah pripremila i

izađoh iz stana. Pomislih: u toku je nešto veliko što će učiniti da se rasprši čitav stari pristup životu, i ja sam deo te promene. Nađoh se s Ninom u Rimu, u jednom hotelu na nekoliko koraka od železničke stanice. Dok sam se privijala uz njega, rekoh sebi: nikad se neću navići na ovo nemirno telo, ono nikada ne prestaje da me iznenađuje, na te duge kosti, kožu čiji me miris uzbuđuje, na njegovu masu, snagu i pokretljivost tako strane Pjetru i svemu onome što je nas vezivalo.

Narednog jutra, prvi put u svom životu, sedoh u avion. Nisam umela ni pojas da vežem, Nino mi je pomogao. Koliko sam samo uzbuđenje osetila stežući mu čvrsto ruku dok se čulo sve glasnije brundanje motora i dok je avion počinjao da se kreće. Kako je bilo uzbudljivo odvojiti se uz trzaj od zemlje i videti kako kuće postaju paralelopipedi, a ulice linije, kako čitava polja postaju zelene mrlje, kako se more naginje poput kakve velike ploče, i kako oblaci jure nadole poput odrona nekog mekanog kamenja. Uznemirenost, bol i sušta sreća sjediniše se u tom jedinstvenom, blistavom pokretu. Učini mi se da letenje pojednostavljuje sve ostalo, udahnuh duboko, pokušah da se prepustim tom osećanju. Povremeno sam zapitkivala Nina: jesi li zadovoljan? On je klimao glavom, ljubio me je. Na mahove sam imala utisak da i pôd pod našim nogama – jedina površina na koju smo mogli da računamo – kao da podrhtava.

Rumena Bužarovska

MOJ MUŽ

Sve priče u ovoj briljantnoj zbirci ispričevale su vrlo različite žene iz prvog lica, ali se te priče tiču koliko njih toliko i njihove okoline, odnosa s muževima, decom, roditeljima, kolegama i prijateljima. Zbog toga se radi o galeriji izuzetno upečatljivih i precizno profilisanih likova, o psihološkim ali i socijalnim portretima, s posebnom osetljivošću na patrijarhat. Jer, govoreći o svojim brakovima i muževima, ginekolozima, pesnicima, policajcima, govori se o profesijama i njihovim statusima, o odnosima moći – većina ženskih likova ipak je zasenjena i emotivno i socijalno zapuštena zbog prestiža njihovih muževa i njihovih profesija.

Sve ovo je ispisano u najboljem duhu američke kratke priče, najzahtevnijim načinom, jezikom običnih ljudi, mimo svake patetike, razorno i istinito.

Dubravka Ugrešić

LISICA

Lisica zna mnoge stvari, a jež samo jednu. Taj grčki aforizam poslužio je Ajzaji Berlinu da podeli pisce u dve grupe: one koji pišu i deluju koristeći se jednom idejom – ježeve, i one raznovrsne, višestruke – lisice. Poigravajući se mnogostrukostima, pokazujući veličanstven rep i menjajući maske, putujući literarno i stvarno od Japana preko mnogih ruskih klasika do Nabokovljevih američkih avantura, ili pak besmislenih predavljanja knjiga u današnjem svetu, Dubravka Ugrešić piše roman o pripovedanju.

Šta je književnost danas, koja je njena uloga i, još važnije, koja je uloga pisca, da li je on(a) samo klovn koji putuje svetom, mogu li se uopšte još pričati priče, da li je moguće samo tako stvoriti roman i ispričati priču, te ko ima kontrolu nad tekstem, autor ili priča sama – sve su to pitanja koja pokreću Lisicu. Poigravajući se Ich-formom, bez imalo patetike, prepuna finog humora, suptilne ironije, književnih i teorijskih referenci, Lisica je veličanstvena posveta piscima i pisanju, onim važnim, nezaobilaznima, onima čije priče menjaju čitatelja. Takve priče stvaraju samo briljantni pripovedači, a Dubravka Ugrešić je bez sumnje među njima.

Karl Uve Knausgor

MOJA BORBA 4

Nakon tri godine u kristijansandskoj gimnaziji, Karl Uve odlazi na sever Norveške da radi kao učitelj. Noseći u sebi iskustva koja ni sam ne razume, susreće novi svet. Roman dočarava neiskvarenu grandioznost jednog mladog čoveka, poniženja koja je sâm uzrokovao, iskrenost, nezrelost i glad za egzistencijalnim i seksualnim izbjavljenjem.

„Ovo delo je realistično i verodostojno upravo u svom gotovo pornografskom razotkrivanju života u svim njegovim fazama i peripetijama. Četvrti tom se čita u jednom dahu, i ujedno je roman koji vas neočekivanim spoznajama mladog protagoniste navodi da zastanete s čitanjem i porazmislite o životu.“

Torolf E. Kroglund, *Agderposten*

„Kao Prust, samo duhovitije. Knausgorova saga još je užitak koji stvara zavisnost. Ova knjiga ima sve. Čisto je zadovoljstvo ući u njegov svet, i u poređenju s njim svi ostali savremeni pisci deluju patetično pompezno.“

Melissa Katsoulis, *The Times*

„Dosad najduhovitija i najneposrednija knjiga u seriji. Komika pokreće pripovedanje dok Karl Uve pokušava da izgubi nevinost.“

Publishers Weekly

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.131.1-31

ФЕРАНТЕ, Елена, 1943-
Прича о онима који одлазе и онима који остају / Elena Ferrante ; с
италијанског превела Јелена Брборић. - 5. изд. - Београд : Booka,
2022 (Београд : DMD). - 435 стр. ; 20 cm. - (Booka / [Booka,
Београд] ; knj. 079)

Превод дела: Storia di chi fugge e di chi resta / Elena Ferrante. -
Elena Ferrante је pseudonim. - Тираж 2.000.

ISBN 978-86-88335-95-9

COBISS.SR-ID 68091913